

XIK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

BARTHA ÁKOS
BORSI-KÁLMÁN BÉLA
BUCHWALD PÉTER
ESTERHÁZY PÉTER
GALLOV REZSŐ
GERGELY TAMÁS
JAKABFFY TAMÁS
KÁNTOR LAJOS
KILLYÉNI ANDRÁS
KOVÁNC-SHONT IMRE
LAKATOS ARTÚR
MARKÓ BÉLA
OPLATKA ANDRÁS
RÓZSA ANDRÁS
SZAKÁLY SÁNDOR
SZILÁGYI ÁKOS
TAPODI ZSUZSA
URAY ZOLTÁN
VITRAY TAMÁS

6

SPORTNEMZET
SPORTVALLÁS

III. FOLYAM
2012.
JÚNIUS

XXIII

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

HARMADIK FOLYAM • XXIII/6. • 2012. JÚNIUS

TARTALOM

BORSI-KÁLMÁN BÉLA • Egy korszak végén?	3
MARKÓ BÉLA • Távfutás, Sportvers (<i>versek</i>)	13
GALLOV REZSŐ • Olimpiai játék – a tűzzel	15
GERGELY TAMÁS • Ibramania	25
ESTERHÁZY PÉTER • A Kántor-napló	28
VITRAY TAMÁS • A kezdet és a csúcspont	32
URAY ZOLTÁN • Győzni és vigyázni (<i>Kérdezett Jakabffy Tamás</i>)	37
SZAKÁLY SÁNDOR • Sport és honvédelem	44
SZILÁGYI ÁKOS • Sportvallás	48
BUCHWALD PÉTER • Greco milyen csapatban játszott?	61
KÁNTOR LAJOS • Régi dicsőségünk... (és az új?)	71
OPLATKA ANDRÁS • Az irodalom öröme, a politika bosszúsága (<i>Európai napló</i>)	75
■ TOLL	
KOVÁCS-HONT IMRE • Rajongásból barátság: László Ferenc és Szepesi György	82
■ HISTÓRIA	
BARTHA ÁKOS • A két világháború közti román földbirtokrendezés	83
RÓZSA ANDRÁS • Sport és nemzet	89
KILLYÉNI ANDRÁS • „Sporthősök” a kolozsvári sportélet kibontakozásának időszakában	101
■ TÉKA	
ZSIGMOND ADÉL • Az orosz melodráma egy évtizede (<i>Mozgó könyv</i>)	108
LAKATOS ARTÚR • Puskás és kora	110
MARKALY ARANKA • In memoriam Kristó Gyula	111
BOTH NOÉMI ZSUZSANNA • A mi 20. századunk	114

ANDRÁS ZSELYKE • Diagnózis és prognózis	118
TAPODI ZSUZSA • Minő csodás kevercse... ..	121
A Korunk könyvajánlata (<i>Kántor Lajos ajánlja</i>)	124

■ TALLÓ

PÉTER ÁRPÁD • Sportújságírás? Csak tudományosan!	125
--	-----

■ ABSTRACTS .....

127

■ KÉP

RIDICHIE, LAURENȚIU (128); SÜTŐ ZSOLT (végigfutó); SZABÓ ANDRÁS (borító, 24, 31, 36, 81); TÓTH LORÁND (123)

ALAPÍTÁSI ÉV 1926

Kiadja a Korunk Baráti Társaság ■ **Elnök:** KÁNTOR LAJOS ■ **Tiszteletbeli elnök:** DEGENFELD SÁNDOR
Főszerkesztő: BALÁZS IMRE JÓZSEF ■ **A szerkesztőség tagjai:** CSEKE PÉTER (médiatudomány), HORVÁTH ANDOR (főszerkesztő-helyettes; világirodalom), KESZEG ANNA (társadalomtudományok), KOVÁCS KISS GYÖNGY (főszerkesztő-helyettes; történelem), RIGÁN LÓRÁND (filozófia) ■ **Gazdasági vezető:** MÁRTON LEVENTE ATTILA
A szerkesztői munka irányítását 2012-ben hármas tanács végzi: Horváth Andor, Kántor Lajos, Kovács Kiss Gyöngy.

■ **Grafikai arculat:** KÖNCZEY ELEMÉR ■ **Titkárság:** BALÁZS JÚLIA, SASS GYÖNGYI, SÓLYOM ANNAMÁRIA

■ **A Korunk – Budapesti Porta grémiuma:** DERÉKY PÁL, ILIA MIHÁLY, POMOGÁTS BÉLA, POSZLER GYÖRGY, ROMSICS IGNÁC, TETTAMANTI BÉLA, ZALÁN TIBOR

■ **Állandó munkatársak:** EGYED PÉTER, HAJDÚ FARKAS-ZOLTÁN (Heidelberg), JAKABFFY TAMÁS, KOVALSZKI PÉTER (Detroit), PETI LEHEL, SZENTES ZÁGON, ZELEI MIKLÓS (Budapest)

■ A megjelenéshez támogatást nyújt a Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Communitas Alapítvány, a Bethlen Gábor Alap, a Nemzeti Kulturális Alap, a Kolozsvári Városi Tanács, a Román Művelődésügyi és Örökségvédelmi Minisztérium, a Román Nemzeti Kulturális Alap, a Szabad Sajtó Alapítvány és az Új Budapest Filmstúdió.

■ **SZERKESZTŐSÉG:** Kolozsvár, Str. Gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52.

Telefón: 0264-375-035; Fax: 0264-375-093 ■ **POSTACÍM:** 400750 Cluj, OP.1. cp. 273, Románia;
Internet: www.korunk.org; e-mail: korunk@gmail.com; korunk@korunk.org; Fényezéses: KOMP-PRESS Kft.

■ **NYOMDA:** ALUTUS, Csíkszereda, Hargita út 108/A. Tel./fax: 0266-372-407

■ Előfizetést a szerkesztőség is elfogad: egy évi előfizetés 40, fél évi előfizetés díja 20 RON.

A KORUNK magyarországi terjesztését az Apáczai Sajtóhid Alapítvány végzi (1088. Budapest, Krúdy Gyula u. 3., Tel.: 0036-1-266-65-85); a lap megrendelhető a következő faxon: 0036-1-235-07-39, illetve e-mailen: erno.toth.deb@gmail.com.

■ Revista apare cu sprijinul Ministerului Culturii și Patrimoniului Național și Administrației Fondului Cultural Național

■ Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului Local Cluj-Napoca

■ Revistă editată de Asociația de Prietenie Korunk (400304 Cluj-Napoca, str. Gen. Eremia Grigorescu nr. 52.;

Cod fiscal 5149284) • Proiect realizat cu sprijinul ■ **ISSN: 1222-8338**

BORSI-KÁLMÁN BÉLA

EGY KORSZAK VÉGÉN?

Futball és politika

Amikor ezeket a sorokat 2012. április 29-én délután írni kezdtem, Franciaország és a nagyvilág két fontos eseményen volt túl: az elsöre egy héttel korábban, 2012. április 22-én (történetesen írásom egyik mellékszereplője, Ricardo Kaká, a Real Madrid világsztárjának harmincadik születésnapján) került sor, s merően politikai jellegű volt: a franciaországi elnökválasztás első menetét, ha nem is meggyőző fölényrel, de lélektanilag megnyugtató előnnyel a baloldal jelöltje, a francia Szocialista Párt korábbi főtítkára, François Hollande nyerte a hivatalban lévő államfő, az UMP (Union pour un Mouvement Populaire) színeiben induló, apai ágon magyar köznemesi családból származó Nicolas Sarkozy előtt.¹ Mivel a franciaországi voksolás kétfordulós, futballista nyelven szólva épp a második negyvenöt perc előtti szünetben s annak is félidejében ültem le a számítógép billentyűi elé, amikor a „csapatok” az öltözőbe vonulnak, s ha a „mesternek” sikerül „játékosait” és szurkolótáborát felrázni, beléjük lelket önteni, fanatizálni, papíron még minden lehetséges (volt).

A másik nem kevésbé fontos történés 2012. április 27-én, pénteken a kora délutáni órákban zajlott le a futballvilágban: Josep Guardiola, a labdarúgás története egyik legkiválóbb csapatának edzője fél kettő tájban sajtótájékoztató keretében bejelentette: nem újítja meg 2012. június 30-án lejáró szerződését, vagyis a következő idényben nem ő lesz a katalán sztárgárda, az FC Barcelona trénera. Érvei között az is elhangzott, hogy a 2009–2012 közötti négy esztendőben, amelyek során legénysége nem kevesebb, mint tizen-

**Nem vagyok
futballstatisztikus, de
bármivel nagy tételben
fogadnék: egy
Ferguson, egy Wenger,
egy Ancelotti vagy egy
Mourinho csapatai ellen
kevesebb büntetőt
ítélnek, mint egy
nevesincs tréner
gárdája rovására...**

három trófeát gyűjtött be, testileg és lelkileg elfáradt, kiüresedett : mindent kiadott magából. Felőrlődött a spanyol elitlakulat, a Real Madrid szakvezetőjével, José Mourinhóval vívott öldöklő szakmai és lélektani küzdelemben.²

No de mi köze a két hírnek egymáshoz, mármint azon a közhelyen túl, hogy *politika és futball* kézen fogva jár: a labdarúgás jóval több egyszerű sportnál, a közélet és a közbeszéd része, a mindennapok szerves tartozéka. Sőt a futball látványossága (s viszonylag könnyen felfogható szabályai) miatt mintegy leképezi, többé-kevésbé híven tükrözi egy társadalom állapotát, rejtett törvényszerűségeit, erőviszonyait. S ugyancsak közismert, hogy a válogatott csapatok lényegében megtestesítik, a *szimbolikus térben* mindenki számára láthatóvá/érezhetővé teszik a minden ellenkező vélekedés ellenére mégiscsak létező nemzeti jelleget, karaktert. (Ezért olyan fontos minden magyarnak Puskás és az aranycsapat mítosza.)

Az első közös mozzanat a két eseménysor között mindjárt az, hogy mindenki *korszakváltásról* beszél. François Hollande, aki normandiai szülővárosának egyesülete, az FC Rouen kölyökcsapatának jobbszélsőjeként kezdte pályafutását, s mint igen sok egészséges fiúgyerek (köztük, két nemzedékkel korábban, egy bizonyos Csermanek Janika, aki később sok éven át a Magyar Szocialista Munkáspárt vezérembere volt Kádár János néven) nagy futballkarrierrel álmodozott,³ egyik választási jelszava éppen ez: *változást most!* Ami természetszerűleg azt jelenti, hogy le kell váltani, el kell zavarni az újrázni kívánó eddigi jobboldali elnököt, aki szívesen nevezi és nevezeti magát egy viharba került hajó – a nagy francia állam/nemzet (nemzetállam) óceánjárója – *kapitányának*. Akit ugyebár nem szokás, nem ajánlatos, és nem is szabad lecserélni, amíg ismételt ígéreteinek megfelelően nem vezet csöndesebb vizekre a rábízott tengerjáró matrózait és utasait.

Guardiola lemondását pedig kivétel nélkül valamennyi tömegtájékoztatási eszköz (sportújságok, napilapok és tv-csatornák egyaránt) *egy korszak végének* minősítette, amely azt a kérdést veti fel, folytatható-e a holland Johann Cruyff által meghonosított és Guardiola által tökélyre fejlesztett *barcelonai stílus*, a szemet-lelket gyönyörködtető, sziporkázóan szellemes „körömpasszos” játék, avagy ismét az *erőfutball* új periódusa következik? (Csak zárójelben és a történelmi hűség kedvéért jegyzem meg, hogy a „repülő hollandi”-nak is becézett Cruyff egyik mestere és példaképe a temesvári születésű Štefan Kovács István volt, míg pár évtizeddel korábban több magyar is letette névjegyét a katalán labdarúgás felvirágoztatása érdekében: a nagyváradi Berkessy Elemér, a pesti Kubala László és Kocsis Sándor, a komáromi Czibor Zoltán *játékosként*, a pozsonyi gyökerű Ferdinand Daucík/Daucsik Ferdinánd pedig *edzőként*. Mi több – Fernando Daucic a klub első, 1950–1954 közötti nagy korszakának máig emlegetett trénera volt.)

Innentől kezdve úgy hiszem, jogos a következő szemantikai lépés is. Ha Nicolas Sarkozy belső titkos tanácsosai, kampánystábjának szakértői tapasztalt, viharvert (hajós)kapitánynak szeretnék láttatni főnöküket, mi miért ne hasonlíthatnánk egy sztáregyesület, mondjuk épp minden klubok klubja, a Real Madrid edzőjéhez? Annál is inkább, mert a két méltán világhírű személyiség, a félmagyar Sarkozy és a portugál Mourinho jó néhány meglepő közös jellemvonással rendelkezik. Most ezek közül szeretnék néhányat, persze csupán jelzésszerűen, felvillantani.

Először is mindkét férfiú *homo novus* a maga területén: Sarkozy a francia nagypolitikában, Mourinho a nemzetközi labdarúgás krémjében. Nem kell szociológus-professzornak lenni ahhoz, hogy belássuk: mindkét közeg nagyon zárt, elképesztően hierarchikus, amelyet sok évszázados (a futball esetében csak százötven éves) bonyolult törvényszerűségek, írott és íratlan szabályok igazgatnak. És még valami, amiről senki sem beszél, talán nem is tudja, inkább csak sejtí: a hagyomány, a szokás-jog, a kimondatlan, hallgatólagos közmegegyezés. Az, hogy csalhatatlan biztonság-

gal tudni vagy érezni *kell*, hol a láthatatlan válaszfal egy intézkedés, rendelet, törvényszöveg, gesztus, mondat kapcsán, amely *még* elfogadható, tolerálható, és egy másik között, amely viszont *már* átesik a tűréshatáron, pestiesen szólva: „kiveri a biztosítékot”. Nicolas Sarkozy érzésem szerint már akkor elvesztette 2012-es újjavaslati esélyeinek tetemes hányadát, amikor öt évvel ezelőtti mámoros diadalát az igencsak „proccos” Fouquet’s sörözőben ünnepelte, majd annak fáradalmait egy breton milliomos barátja földközi-tengeri luxusjachtján pihente ki – ország-világ szeme láttára. S ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy 2008 kora tavaszán a francia politikai elit egyik rituális zárandokhelyének számító mezőgazdasági kiállításon sértettségében arrogánsan azt szisztegette egy vele kezét rázni nem hajlandó gazdának, hogy: „Húzzál el innen, te szánalmas seggfej”⁴ (sic!), valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha kimondjuk: ezt mindenki megjegyezte, sőt igen sokan tüstént „le is írták”. Mert ilyen ugyebár egy állam legfőbb méltósága, kivált ha rejtett (sőt a republikanizmus nevében kétségbeesetten tagadott) monarchikus vonásait mindmáig szívósan őrző Franciaország első embere, maga a megtestesült főhatalom egy személyben, nem tesz, nem tehet meg: „*Sire, cela ne se fait pas, c’est impardonnable. Cela déroge à la noblesse, à nos moeurs, à nos coutumes!*”⁵ – sopánkodhattak (mert szóvá tenni akkor sem igen merték) volna egy ilyen *bévue* (*gaffe*)⁶ után Lajos Fülöp, a polgárkirály udvartartásában.⁷ Most, csaknem kétszáz év múltán Sarkozy tanácsosai (udvaroncai) nyilván még kevésbé mondanának ilyesmit, de alighanem ma is sokan *ugyanígy* gondolják! Ez rögzült, ez van a reflexekben, ez él tovább a beidegződésekben. Aki bármiben, bármennyit, akár a legcsekélyebb mértékben is vét ellene, azt bizonyítja, hogy *körön kívülről* származik, jövevény, *métèque*! Legyen bár francia az anyanyelve, s francia földön születvén a hatályos törvények értelmében „hivatalosan” senki sem vonhatja kétségbe echte „franciaságát”. De az nem biztos, hogy valóban „jól áll neki”, ha a feszült légkörű elnökválasztási kampány finisében – nem minden hátsó szándék nélkül – nyakló nélkül arról beszél, még ha igazat szól is: túl sok az idegen az országban, a *hajó* megtelt, nem lehet, nem szabad új utasokat a fedélzetre fölengedni; le kell zárni a korlátokat, mert különben a túlzásúfolt jármű népe a helyszűke miatt egymáshoz préselődhet – a *régiek* és a *később érkezettek* összekaphatnak, a tengerjáró megdőlhet, akár el is süllyedhet. Kivált ilyen szeles, viharos időkben, mint manapság. Egy ekkora nagyságrendű baklövést élvonalbeli francia politikus talán még akkor sem követhetett volna el súlyos következmények nélkül, ha Bonaparténak hívják – és nem Sarkozynak! Más szóval a francia elit tekintélyes része, gyaníthatóan az elnök saját szekértáborában is, azóta csak az alkalomra várt, hogy törleszthessen... Ennek pillanata pedig most, 2012. április 22-én, illetve május 6-án érkezett el. Ebben az összefüggésben keveset nyom a latban, hogy François Mitterrand-nak asztala volt a Fouquet’s-ben, és mindenki természetesnek vette, hogy sohasem fizetett. Mint ahogy 2011. május 14-i látványos (és a jelek szerint nem egészen „véletlen”) lebukásáig senki nem firtatta a II. Károly román királyéval megegyező, priapizmusnak nevezett kóros elváltozásban szenvedő Dominique Srauss Kahn pikáns nőügyeit sem. Holott a párizsi felső tízezer körében közismertek voltak franciául – Émile Zola óta – diszkréten *partie fine*-nek mondott tivornyái, amelyek során válogatott kéjhölgyek szórakoztatták az ugyanezen milióból származó úri közönséget, köztük nem egy élvonalbeli politikust – mostanában derült ki az is, hogy a francia polgárok adócentjein... S hogy mit akarok ezzel mondani? Mindössze annyit, amit úgyis szinte mindenki tud: kemény, kegyetlen, álságos világ ez, ember legyen a talpán, aki *új fiúként* talpon marad benne. Erősnek kell lenni, mint az oroszlán, ravasznak, mint a kigyó – és együtt kell üvöltöni a farkasokkal. Aki pedig nem ezt teszi, nem érzi meg, meddig mehet el, mit néznek el még neki büntetlenül, és mit vernek le rajta, az bizony magára vessen. Summa summarum: Sarkozyn csak a csoda

segíthet(ett volna), hogy kihívó viselkedése, hiperaktivitása, energikussága, kétségbevonhatatlan politikusi tehetsége, egyszerűen tabukat megkérdőjelező atipikus alkata halmozott következményeként a galliai választópolgárok május 6-án ne parancsolják le a történelem színpadáról, vagyis, ismét focista szlengben: ne állítsák fel a kispadról...⁸

Amit Sarkozyról, a *politikusról* mondtam, nagy vonalakban Mourinhóra, a *trénerre* is illik. Ahhoz, hogy valaki elismert edző legyen, nem kell feltétlenül egykori futballcsillagnak lennie, de egy szolid első osztályú karrier többnyire szükséges, legalábbis nagyon ajánlatos. Napjaink nagynevű csapatvezetői, *coach*-ai (vajon mindenki tudja-e hogy az angol kifejezés többszörös áttétellel a magyar *kocsis* szavunkból származik, s illetéknéppen a futballtörténelem legjobban fejelő csatárának, Kocsis Sándornak állít emléket!) közül Arsène Wenger, Sir Alex Ferguson, Vincente del Bosque ismert futballisták voltak, noha nem tartoztak a nemzetközi elitbe. Még a kifejezetten rossz edzőnek bizonyuló és a francia válogatottal 2010-ben visszhangos kudarcot valló Raymond Domenech is sokáig szerepelt – igaz, csupán amolyan „kőtörő” háttvédként – a francia élvonalban. A régi híres magyar „mesterek” pedig szinte kivétel nélkül remek focisták voltak (Schaffer Alfréd, Orth György, Titkos Pál, Kalmár Jenő, Guttmann Béla), még Sebes Gusztáv, Baróti Lajos és Illovszky Rudolf is játszott, igaz, csupán két-három alkalommal, a magyar nemzeti tizenegyben. Ennek ellenére kivételes jelenség, hogy valaki játékosként és edzőként egyaránt maradandót alkosson, a kispadon is világklasszis legyen. Hirtelenében csak három név ötlük az eszembe: Franz Beckenbauer, Johann Cruyff – és Josep Guardiola.

És Mourinho? Az ő nevét hiába keressük a krónikákban, még a portugál másodosztályban sem tette le a névjegyét. Nem túlzás tehát, ha leírjuk: futballistaként „ismeretlen katona” volt csupán. Am csapatfőnökként, trénerként – ez a szintiszta igazság – alighanem a labdarúgás történetének egyik legsikeresebb tábornoka. De hogy egyszerűen mind a legjobb, a legképzettebb is? Ez bizony nagyon is kétséges...

De kanyarodjunk vissza a két jeles férfiú karakteréhez, és tegyük fel a kérdést: mi is a legszembeeszkőbb (közös) tulajdonságuk? A válasz: kiapadhatatlannak tetsző energiájuk, állandó lázas tenni vágyásuk, mondhatni: izgátságuk. Újságírói érdeklődésre reagálva erről nemrégiben Sarkozy két ízben is azt mondta: kisgyerek korától ilyen volt, így jött a világra, s maga is legnagyobb erényének ezt tekinti. Azt már nem tette hozzá, talán nincs is tudatában: genetikai hajlamon kívül ez többnyire a szintügy alig változtatható szűkebb környezettel, a családi milióval is szervesen összefügg. Magyarán azzal, hová viszi az emberfiát a gölya, kik, milyen képzettségű és alkatú emberek a szülei, kiegyensúlyozott-e a házasságuk, vagy ellenkezőleg, élete első hónapjait, éveit sivár, szeretet nélküli feszült légkörben, indulatos viták közepe tölti a gyerek. Nem hiába mondja erre a román kifejezés: az első otthon töltött hét év!⁹ S ezzel nem csupán azt akarják érzékeltetni szomszédaink, milyen fontos, ha volt az embernek „gyerekszobája”, hanem – kimondatlanul – azt is beleértik: személyiségünk alapvonásai, ha akarjuk, ha nem, ebben a szerfőlött érzékeny életszakaszban alakulnak ki. Ekkor raktározzuk el azokat az élményeket, amelyekből képzeletünk és érzelmvilágunk egy életen át táplálkozik, de ugyanebben az időszakban szedjük össze azokat a kisebb-nagyobb lelki sérüléseket és frusztrációkat is, amelyeket viszont halálunk pillanatáig helyrehozni, orvosolni, jóvátenni, *kompenzálni* igyekszünk. Legtöbbször ezt is tudtunkon kívül, mintegy „beprogramozva”. Mindez, az érzelmi örökség és az alig elkerülhető, nemegyszer félreértéseken alapuló, s fokozatosan a mélytudatba „lenyomott” sérültség valamiféle egyedi, megismételhetetlen kombinációja határozza meg énképünket és szabja meg karakterünket, személyiségünket, becsvágyunkat. Végső soron azt, milyenek lettünk, mit és hogyan akarunk megvalósítani a rendelkezésünkre álló hat-hét, esetleg nyolc évtizedben.

Nem vagyok lélekgyógyász, de gyanítom: számtalan híres személyiség, író, festőművész, államférfi feneketlen energiataktálya, parttalan érvényesülési vágya s mindenáron való győzni akarása mélyén egy-egy ilyen, zsenge gyermekkorban begyűjtött kiélegületlenség, lelki sérülés, szeretethiány rejtőzik.¹⁰

Nem tudok róla, hogy Mourinho bármit is nyilatkozott volna minderről, de ez nem is igen szükséges: ha nem élne állandó görcsös bizonyításkényszerben, kötve hiszem, hogy négy különböző országban is bajnokságot nyerjen csapataival,¹¹ és két alkalommal is (2004-ben az FC Portóval s 2010-ben a milánói Internazionaléval) BEK-diadalra vezesse gárdáját. Talán mondanom (írnom) sem kell: ez az állandó lobogás, versengés egyéb, ugyancsak közösnek minősíthető alkati jegyekkel társul: egyik hősrünk sem tartozik a női szíveket megdobogtató szálfatermetű Herkulesek, vonzó arcú Adoniszok közé, és mi tagadás, Michelangelo sem formázhatta volna meg egyikükről sem David hibátlan fizikumú szobrát. Mourinho aligha magasabb százhetvennégy centiméternél, Sarkozy rosszakarói pedig nagy előszeretettel mesélik, hogy egykori patrónusa, Jacques Chirac, és egyik esküdt ellensége, Dominique de Villepin, akik mindketten közel százkilencven centiméteres hórihorgas politikusok, egymás közt csak „törpének” nevezték. (Végképp nincs terem, hogy e tetszetős gondolati ösvényen végigmenjek, mindössze megemlítem: a történelem feltűnően sok imponálóan magas államférfit és legalább annyi alacsony termetű „nagyembert” ismer Napóleontól Berlusconiig és Kossuth apánktól Ceaușescuig.) Ráadásul egyik lába kicsit rövidebb is a másiknál, így ha sietősre fogja a lépteit, vagy hosszabb távot kell megtennie a szónoki emelvényig, szemmel láthatólag biceg. Ezt is persze kompenzálni szeretné: a reggeli futás, a *jogging* – testőrei kíséretében – szinte sohasem hiányzik napi programjából. Pedig említett eredendő fogyatékosága miatt nem biztos, hogy valóban igényli is a szervezete (néhány évvel ezelőtt rosszul is lett kocogás közben), és nem inkább, akárcsak a közismerten lusta, élveteg *Bill Clinton*, a kardivátnak hódol. E tekintetben igencsak sokatmondó lehet, hogy a naponta megjelenő sportújságnak, az *Équipe*-nek adott minapi interjújában a 20. század legnagyobb sportteljesítményének Bob Beamon emlékezetes, 1968 őszi mexikói 890 centiméteres távolugró világsúcsát tartja, amely tizenhárom évig állt fenn. Valószínűleg freudi elszólással, közelgő választási vereségének előérzetével ér fel az a rezignált megjegyzése, miszerint minden rekordnak az a sorsa, hogy megdöntsék őket...¹²

De vissza Mourinhóhoz! Ő vajon követett el Sarkozy 2008 tavaszi „elszólásához” mérhető jóvátehetetlen ostobaságot? A válasz *igen*, nem is egyet! S itt nem csak arra gondolok, hogy a magát nem csekély nárcizmussal *Special one*-nak képzelő portugál *team chief* jó néhány kollégája gyarlóságait, műveletlenségét, nyelvtudásának hiányosságait pécézi ki s lovagiatlanul megszéllőzteti (Claudio Ranieri), még csak arra sem, hogy hebehurgya módon bírálja valamelyik befogadó országa (történetesen Itália) futballkultúráját. Sőt még azt sem rovom igazán fel neki, hogy állandó *háborúskodást* folytat a játékvezetők ellen, hiszen ez utóbbi nagyon sok edző taktikai/stratégiai repertoárjába beletartozik. Nem csupán jól fest, ha a *coach* feldúlt arccal, kiguvadt szemmel felugrál a kispadról, és artiklálatlanul üvöltözve, nyomdafestéket nemigen tűrő válogatott gorombaságokat vág a sípmesterek fejéhez, hanem ez igen sokszor kifejezetten *hasznos* is! A futballbírók is emberek, ők sem tévedhetetlenek – és többnyire nincsenek kötélből az idegeik. Vagyis ha egy nagynevű csapatfőnök tartja folyamatos lelki nyomás alatt őket, kétszer is meggondolják, melyik lapot mutassák fel szorosabban szabálytalankodó játékosának (mondjuk Mourinho egyik kedvencének, az elképesztően „sprőd”, kíméletlen Pepének), az azonnali pályaelhagyással járó pirosat-e, vagy beérik a gyakran megbocsátással felérő sárgával. Még kritikusabb a helyzet a büntetőök megítélésénél! Igazán nem mindegy, mit minek minősít

a játékvezető: a mintaszerű becsúszást kirívó durvaságnak-e, avagy épp fordítva: a vétlen kezezelést, akaratlan gáncsot (mert ilyen is van!) szándékos szabálytalanságnak, amely automatikusan kiállítás és/vagy büntetőrúgást eredményez. S akkor még semmit sem mondtunk a futballbírók rémeiről, a műesések akrobatáiról. Játékvezető legyen a talpán, aki a mérkőzés hevében a pillanat tört része alatt csalhatatlanul el tudja dönteni: valóban felrúgták-e a tizenhatoson belülről nagy lendülettel betörő szélsőt, vagy csak „feldobta” magát, amikor a háttér lába vagy a kapus keze arasznyi közelségbe került hozzá... Nem vagyok futballstatisztikus, de bárkivel nagy tételen fogadnék: egy Ferguson, egy Wenger, egy Ancelotti vagy egy Mourinho csapatai ellen kevesebb büntetőt ítélnék, mint egy nevesincs tréner gárdája rovására... Ismétlem, mindezt bocsánatos bűnnek tartom, amelyet akár a szakma velejárójának, mesterségbeli fogásnak is tekinthetjük. Nem egészen ez a helyzet azonban a médiával, az újságírókkal fenntartott kapcsolatok, divatos szóval a *kommunikáció* vonatkozásában. Kell-e mondanom (írnom): ez is közös vonása „hőseinknek”: mindketten kifejezetten rossz viszonyban vannak/voltak a sajtómunkásokkal és a tévésekkel. Mourinho helyett most is legtöbbször helyettese, a Real Madrid korábbi beállása, a baszk Aitor Karanka de la Hoz nyilatkozik, és talán nem tévedek nagyot, ha megkockáztatom: a Sarkozy erősen negatív imázsának kialakulásában, fenntartásában, majd folyamatos manipulálásában kulcsszerepet játszott a hírlapírók és tévés műsorvezetők alig titkolt ellenszenvé, nemegyszer rosszindulata. Ehhez persze halkan azt is hozzá kell tennem, mindkét férfi valósággal vonzza a konfliktusokat, életelemük, létformájuk a harc, az állandó küzdelem: minden és mindenki ellen. Ezért is oly sikeresek területükön. De közben, óhatatlanul, sebeket osztanak, és sebeket kapnak – s persze rengeteg ellenséget szereznek... Magyarán igazi „megosztó személyiségek”.

Ennyi „tüzéségi előkészítés” után most vizsgáljuk meg közelebbről: mikor és hogyan lépte át – szerintem – Mourinho a Rubicont, azt a bizonyos képzeletbeli választóvonalat, a még megbocsátható emberi *gyarlóság* és az előbb-utóbb megtorlandó *bűnös cselekedet* között! A történet egyszersmind azt is megvilágíthatja, hol húzódnak Mourinho edzői kvalitásának határai, és hol rejtőzik jellemének, habitusának az a pontja, amelybe „be van kódolva” a rövidzárlat, sőt a látványos összeomlás, a teljes csőd akár.

Az előzményekhez tudni kell: Mourinho nemcsak a földkerekség legsikeresebb, hanem a legjobb edzőjének is képzeletben magát¹³ (a két dolog ugyanis megítélésem szerint nem egészen azonos!). Ez a rögeszméje, nem teljesen megalapozott énképe 2009 és 2012 között (egészen pontosan 2012. április 21-ig) folyamatosan sérült, áthághatatlan akadályba, valóságos falba ütközött, amikor klubjának, a Real Madridnak az FC Barcelonával kellett mérkőznie. Tehetett bármit, egy vérszegény döntetlen s egy izzadságszagú 1:0-s győzelem mellett (Christiano Ronaldo fejességével a 2010/2011-es Király Kupa Valenciában rendezett döntőjében) csapata folyvást vereséget szenvedett, mondhatni kudarcot kudarcra halmozott. Ugyancsak a történet háttéréhez tartozik, hogy a portugál „kisnapóleon” tüneményes edzői pályafutásának egyik korai állomása éppen az FC Barcelona kispadja volt: a szakma egyik nagyágyúja, Sir Robert William Robson Lisszabon és Porto után oda is magával vitte. De gyanítható, hogy Robson választása elsősorban nem szunnyadó csapatfőnöki érényének korai felismerése miatt esett rá, hanem (valószínűleg) inkább azért (vagy azért is), mert a kereskedelmi főiskolát végzett Mourinho nem csupán angolul tudott kiválóan, hanem, mint igen sok portugál honfitársa, spanyolul is jól beszélt. Ne szépsítsük: 1996 és 2000 között (mert Robson távozása után a nem kevésbé híres németalföldi Louis van Gaal másodedzőjeként folytatta) többszörösen is alantas helyzetben töltötte inaséveit Barcelonában: lótot-futott, tolmácsolt a brit mesternek, közvetítette utasításait a kulcsembereknek, cipelte az ásványvizes palackokat, az orvosi táskát, tette

azt, amit éppen kellett. S mindezt akkor, amikor a pályán *világsztárok*, a brazil Ronaldo és Rivaldo, a spanyol Luis Enrique, a szintén portugál Figo és .- csapatkapitányi minőségben – a katalán Guardiola csillogott-villogott. Vagyis, gyanúm szerint Mourinho nem kevés frusztrációt halmozott fel, *már akkortájt*, későbbi riválisával szemben.

Mert, rövidre zárva, mi is történt 2011. augusztus 17-én, a spanyol Szuperkupa döntőjének barcelonai visszavágóján? Szóval, amikor a *spanyol* Real Madrid aznap épp sokadik vesztes mékőzését játszotta a *katalán* FC Barcelona ellenében, s Mourinho, szokása szerint, addig hergelte amúgy sem „kisasszonyfutballt” művelő játékosait, amíg Sergio Ramos és különösen Pepe szabályos ámokfutásba kezdve valóssággal szétrúgta Messit, Villát, Iniestát és társait, egyszer csak kitört a *botrány*. Újra meg kellene nézni, mi történt pontosan, kinek a durva belépője vagy szándékos dancsa miatt fújt a sípjába a játékvezető, és szakította félbe a Real által különben is széttördelt, szikrázó összecsapást. Tény mindenestre, hogy *tumultus*, lökdösődés támadt, a pályára a kispad népe (masször, csapatorvos, a tartalékok, a segédedző és maga a *maestro*) is mindkét táborból bezúdult, hamisítatlan ökölpárbaj, igazi adokkapok alakult ki, talán némi rugdosódás is megesett a szokásos „anyázáson” kívül. Ebben eddig nincs semi különös, szinte minden héten láthatjuk a képernyőn: a világban zajló nagy geostratégiai átrendeződés és gazdasági válság hatására sajnos mindenütt, így a nyugat-európai államokban is növekszik a feszültség. S ennek egyik szelepe, viszonylag „civilizált” (?) levezetési módja éppen a stadionokban történik. Még mindig jobb, ha futballisták csépelik és rugdossák egymást, mintha mondjuk az egyiptomi vagy szíriai rendvédelmi erők tüzelnének saját polgáraikra...

De ekkor váratlan, megdöbbentő jelenet következett: Mourinho, a Real világhírű trénera a kavarodást kihasználva alamuszi arckifejezéssel *odasettenkedett* egy számomra – akkor még – ismeretlen katalán segédedzőhöz, és oldalvást, jobban mondva *hátulról*, jobb hüvelykujját orvul a mit sem sejtő férfi egyik szemgödörébe mártotta! Még jó, hogy nem oltotta ki a szeme világát... Az illető, nemrég tudtam meg, Tito Villanova volt, Josep Guardiola másodedzője, legjobb barátja – és 2012. április 27-e óta kijelölt utóda. Rá hárul a *Barça-stílus* megőrzésének feladata. Az is a napokban jutott tudomásomra: éveken át együtt irányították a klub legendás utánpótlásiskoláját, később pedig tartalékcsoportját. Azokat a műhelyeket, amelyekből Messin kívül Fabregas, Busquets, Piqué, Iniesta, Pedro, újabban pedig Thiago Alcantara, Dos Santos, Tellio, Cuenca és társaik kikerültek. Vagyis egyfajta „szürke eminenciásként” eddig is kulcsszerepe volt annak kikovácsolásában.¹⁴ (Csupán a „visszacsatolás” megkönnyítése végett említtem újra: végső soron arról a játékmódról, futballfilozófiáról van szó, amelyet a Puskás–Bozsik–Hidegkuti-féle *aranycsapat* valósított meg először a korai ötvenes években, majd *magyar* futballisták és *magyar* trénerek jóvoltából – részben holland közvetítéssel – honosodott meg spanyol és katalán földön. Gyanúm szerint egyáltalán nem a véletlen szeszélyéből.¹⁵)

Hogyan vélekedünk Mourinho gesztusáról? Nincs mese: le kell írnom: ennél alattomosabb, aljasabb mozdulatot nemigen láttam még életemben. És nem csak én: legalább félmilliárd, mindenestre több százmillió tévénéző. Ritkán, csupán nagyon kivételes pillanatokban lepleződik le ennyire valaki. Ebben a minősíthetetlen gesztusban benne volt elkövetőjének teljes jelleme, annak minden visszataszító vonása, torz személyiségképe: egy narcisztikus férfié, aki nem volt képes elviselni, hogy valaki *tehetségesebb*, az általa irányított csapat pedig *jobb* legyen nála. Hiszen emlékezzünk csak: Mourinho nem a futballhoz és az edzői szakmához nála is *mélyebben* és *őszönősebben* értő, lényegesen erősebb testalkatú Guardiolára támadt, akivel szemben, főként a katalán szakember játékosmúltja miatt, mérhetetlen *kisebbségi* érzésben szenved, hanem a hozzá hasonló fizikai felépítésű Villanovára. Ráadásul nem

szemtől szembe, igazi férfi módjára, hanem rézsútosan – és alattomban. Mi ez, ha nem a frusztráltság, a tehetetlenség, a szakmai/emberi csőd beismerése? Mourinho egész egyszerűen nem találta mega Guardiola–Villanova páros által begyakoroltatott szisztéma ellenszerét. Ahelyett, hogy arra törekedett volna, hogy *túljátssza*, taktikailag, technikailag meglepje őket, inkább totális háborút hirdetett a katalán gárda ellen. Pedig megvolt, pontosabban meglett volna hozzá a „titkos fegyvere”: Ricardo Kakának hívják, ő az elmúlt évtized egyik legragyogóbb képességű *kreatív* futballistája. De nem Mourinhónál! S itt a labdarúgás iránt kevésbé érdeklődő, kulisszái mögé belátni nem képes olvasók kedvéért kénytelen vagyok egy nagyon rövid kitérőt tenni: alig van kegyetlenebb, kíméletlen közeg egy futballöltözőnél. Talán hosszújaratú tengerjáró hajók levegőtlen matrózhálói lehettek ilyenek a 19. században, esetleg a börtönök, ahol helyhiány miatt túl sok őrizettest zsúfolnak össze. Tény és való: egy futballöltöző nem „apácázárda”, ahogy Páger Antal énekelte öreges hangján egy hajdani filmbetétben, itt bizony vérre megy minden. Hiszen a keret legalább húsz-húszonkét spílerből áll, a *kezdőcsapatba* viszont csak tizenegy férfi „fér be”. Játsszani ellenben mindenki szeretne, mert ha kiszorul a csapatból, s a gyűlölt kispadra kerül, nem csupán értéke, eladási ára is csökken, automatikusan kevesebb pénz üti a markát. Ne kerteljünk, ez igazi harc, *bellum omnia contra omnes*: játékos és játékos, játékos és edző, edző és „vezető” vívja meg nap mint nap. S ebben a könyörtelen játsz-mában csak a legkitartóbbak, legszívósabbak vagy a legdörzsöltebbek érhetnek el tartós sikereket.¹⁶ Mi tagadás, sokan elvéreznek, lelkiileg megsérülnek ebben az ádáz küzdelemben. Felőrlődnek, feladják. Külön pszichológiai elemzés tárgya lehetne az edző és játékos viszonya is, hiszen a közvélekedés ellenére ebben sem a futballista labdával való bánni tudása, taktikai érzéke vagy küzdőképessége a döntő. Nem, leginkább az számít, hogy rokonszenves-e, avagy sem a *mesternek!* S mivel az edző hatalma szinte korlátlan, mindig megvannak az eszközei, hogy akaratát érvényesítse, sokszor fondorlatos módon keresztülvigye. Olykor akár az amúgy is nehezen meghatározható „csapatérdek” rovására is. Ráadásul a játékos sorsa, nemegyszer egész pályafutása gyakran az első pillanatban eldőlt. Olyan ez, akár a szerelemben: a tréner, aki koránál fogva természetszerűleg tapasztaltabb növendékénél, egy szemvillanás alatt azonnal *látja/érzi*, kell-e neki az új fiú, szaknyelven szólva „befér-e az elképzelésekbe”, „számít-e rá”, avagy hagyja felmorzsolódnia a belső intrikákban, feláldozza, majd eldobja, akár egy kifacsart citromot.

Nos, valahogy így járt Kaká Mourinhóval, avagy megfordítva: Mourinho és a Real Madrid a brazil csillaggal. Akinél rokonszenvesebb, tehetségesebb focista nemigen szaladgál a glóbuszon. Ebben a kis történetben pedig az a legszomorúbb, hogy ismét rávilágít Mourinho egyik ellenszenves tulajdonságára: egyszerűen *nem tolerálja*, ha valaki kreatívabb, talentumosabb nála. Akár labdarúgóként, akár trénerként. Pedig, ismétlem, megfelelő menedzseléssel, önbizalmának fokozatos helyreállításával épp ő, Kaká lett/lehetett volna az a futballista, aki váratlan megrúgásaival, ösztönös játékintelligenciájával szétzilálhatta volna a Barcelona amúgy is sebezhető védelmét. Ehelyett legutóbb is ott ült végig a *(kis)padon*, s amikor vert helyzetben Mourinho, amolyan minden mindegy alapon becserélte a Bayern elleni vesztesre álló BEK-elődöntőben, görcsösen, fásultan ötlettelenül futballozott maga is, akárcsak a többiek. Nem váltotta meg s ilyen lélektani helyzetben, fokozott *bizonyításkényszerben* nem is válthatta meg a világot. És ami ezek után ugyancsak törvényszerű: ő is ugyanúgy, mint a portugál világsztár, Cristiano Ronaldo, kihagyta a tizenegyest... S talán mondanom sem kell: ezek után még bűnbaknak is őt kiáltották ki, pedig semmivel nem volt gyöngébb társainál.

■ Akkor hát, hevenyészett fejtegetéseim végére érve, mit is felelhetnék esszém elején feltett kérdésemre: volt-e, lesz-e *korszakaváltás*, mármint a futballban és a nagypolitikában? Merthogy az elmúlt hat nap folyamán, ahogy mondani szokás, felpörögtek az események.

Az értékelés persze a futballban könnyebb, tétje is jóval kisebb, hiszen csupán egy „játékról” van szó.

a) Mourinho csapata, bár minden előzetes várakozással szöges ellentétben nem jutott be a 2012. május 19-i müncheni BEK-döntőbe, a spanyol labdarúgó bajnokságot mindenesetre megnyerte. A portugál sikeredző ezzel negyedik, különböző országokban vezette gárdáját végső diadalra. Más szóval a *Párikák* egyelőre kegyesek hozzá: további haladékat kapott a vezeklésre. Ez Nicolas Sarkozyre csak akkor érvényes, ha holnap *mégis* ő nyer. Ha nem, máris utolérte a végzete.

b) Az FC Barcelona esetében hál'Istennek úgy fest: mégsem lesz korszakváltás. Guardiola egyelőre még mindig ott ül a kispadon, s nagyon okosan csak fokozatosan engedi át a kormányrudat Villanóvának. A csapat pedig a Realtól április 21-én (otthon) elszenvedett vereség és a BEK-döntőtől való eleséssel egyenértékű április 25-i, ugyancsak barcelonai 2:2-es döntetlen után (a Chelsea ellen) Lionel Messi vezérletével újra szárnyal, túljutott a lélektani holtpontra, visszanyerte önbizalmát. S ha a nyári átigazolások során a hátvédsort is sikerül megerősíteni és David Villa is felépül végre láb-töréséből, az FC Barcelona bár valószínűleg kevesebb címet fog begyűjteni, mint az elmúlt négy esztendőben, továbbra is a világ egyik legkiválóbb gárdája marad.

Ami viszont a francia belpolitikát illeti, itt minden jel szerint ha nem is korszakváltás, de *változás*, elnökváltás várható: Nicolas Sarkozy talán utolsó reménye, miszerint a május 2-án este rendezett s csaknem tizennyolc milliós potenciális választópolgár által végignézett televíziós vita során kiütéses győzelmet arat François Hollande ellen, ország-világ előtt bebizonyítva, ki a valódi *kapitány*, szertefoszlott. Ellenfele váratlanul harciasnak és „ütésállónak” bizonyult, állva maradt. Mi több, sokan még az UMP-s táborból is, úgy látták: egyhangú pontozással a szocialista jelölt nyert.

Az utolsó felmérés eredménye szerint mind a hat (IFOP, SOFRES, IPSOS, OW, CSA, BVA) közvélemény-kutató intézet Hollande-ot látja győztesnek a holnap, 2012. május 6-án rendezett második fordulóban, sorrendben: 53–47 (kétszer); 55–45, 54–46 (háromszor), illetve 53,5–46,5 százalék arányban! Egy Gilles Finchelstein nevű választási szakértő, szűk körben tartott tájékoztató keretében – véleményét az előző elnökválasztásokra vonatkozó előrejelzések számszerű tapasztalataival is alátámasztva – május 4-én (pénteken) határozottan azt állította: a 2012. május 6-i második forduló győztese François Hollande lesz!

Ám tapasztalt, óvatos kutató lévén, a mindig előfordulható s az eredményt az utolsó pillanatig kiszámíthatatlan módon befolyásolható váratlan események illusztrálása céljából bejátszott egy filmbetétet egy réges-régi kerékpáros körverseny befutójáról: a kamera egy utcahosszal vezető bringást követett, aki az ünneplő tömegbe behajtva, a kormányt elengedve, mámoros arccal integetve siklott a célszalag felé. Ám egyszer csak valamin (olajtócsa, banánhéj?) megcsúszott, felbukott és a mögötte érkező versenytárs egykedvű arckifejezéssel, komótosan bekarikázott a célba. Vagyis: nem a legnagyobb esélyes, hanem a szerencsésebb vetélytárs nyert. Ebben az összefüggésben, a dolgok „dicsőséges bizonytalanságát” érzékelendő Finchelstein Jean Cocteau-t is idézte, aki szerint „nem a szerelem létezik önmagában, hanem a szerelem bizonyítékai számítanak”. (*Il n'y pas d'amour, il n'y a que des preuves d'amour.*)

E sorok írója pedig elfogulatlan külső szemlélőként minderről azt gondolja, a franciák tudathasadásos állapotba kerültek: azt akarják, hogy Hollande nyerjen, de azt szeretnék, hogy Nicolas Sarkozy képességeivel rendelkezzen.

Merthogy akárki győzzön is, a világválság még nem ért véget, azaz *nem korszakváltás*, csupán egy *újabb fejezet* kezdődik a francia és az európai történelemben.

Párizs, 2012. április 29. – május 5.

■ JEGYZETEK

1. A franciaországi elnökválasztás első fordulójára 2012. április 22-én, vasárnap került sor, amelyet François Hollande (SZP) 28,63–27,08 arányban nyert Nicolas Sarkozy (UMP) előtt. A további sorrend: Marine Le Pen (NF) 18,01%, Jean-Luc Mélenchon (Baloldali Front): 11,13%, François Bayrou (MoDem): 9,11%, Eva Joly (környezetvédők): 2,28%, Nicolas Dupont-Aignan (szuveranisták): 1,8%, Philippe Poutou (antikapitalisták): 1,15%, Nathalie Arthaud (kommunisták) 0,57%, Jacques Cheminade (Szolidaritás és Haladás Párt): 0,25%. A május 6-án rendezendő második forduló legnagyobb esélyese minden felmérés szerint François Hollande. Sarkozyn, ahogy mondani szokás, csak a csoda segíthet. (Nem segített. – Szerk.)
2. Guy Roger: „Je pars pour reprendre des forces.” *Josep Guardiola ne vivra pas une cinquième saison sur le banc du Barça, Épuisé moralement.* Équipe, 2012. április 28., 13.
3. Gaëtan Morin: *Fan des Diables rouges et... de boxe.* Équipe, 2012. április 27., 17.
4. „Casse-toi, pauvre con !”
5. Felség, ilyet nem teszünk, ez megbocsáthatatlan! Ez összeegyeztethetetlen a nemesi státussal, erkölcsainkkel és szokásainkkal!
6. botlás, hibázás, baklövés.
7. Orléans-i Lajos Fülöp (*Louis-Philippe d'Orléans*) (Párizs, 1773. október 6. – † Clarendon, Surrey grófság, Anglia, 1850. augusztus 26.), Chartres grófja, a Bourbon-ház Orléans-i ágából származó francia királyi herceg, „Egyenlőség Fülöp” (*„Philippe-Égalité”*) herceg (1747–1793) fia, 1773–1785-ig Valois hercege, 1785–1793-ig Chartres hercege, 1793–1830-ig III. Lajos Fülöp néven Orléans hercege. Az 1830. júliusi forradalom során Franciaország régense (*lieutenant-général*), majd 1830 augusztusától 1848 februárjáig I. Lajos Fülöp néven „a franciák királya”, (*Louis-Philippe Ier, Roi des Français*), közismert melléknévén „Polgárkirály” (*„le roi bourgeois”, majd „le roi citoyen”*), valamint Andorra társhercege (*coprince*). Az 1848. februári forradalom nyomán lemondott, ezután angliai száműzetésben élt Neuilly grófja néven. (Forrás: Wikipédia.)
8. Marine Le Pen, akinek Sarkozy iránt táplált gyűlölete jelentős mértékben hozzájárult a május 6-i vereséghez (arra bizatta híveit, hogy érvénytelen szavazócédulát dobjanak be, vagy ne járuljanak az urnákhoz, s választási szakértők szerint a szintén elidegenített centrista voksok mellett ezek hiányoztak leginkább a végelszámolásnál!), egyik kortesgyűlésen piros lapot mutatott fel az UMP jelöltjének! (Vö. Guillaume Perrault: *Marine Le Pen »votera blanc« au deuxième tour.* Le Figaro 2012. 2., 5.)
9. Cei şapte ani de acasă.
10. Nicolas Sarkozy négy-öt esztendőös fiúcska lehetett, amikor atyja, Sárközy Pál (Paul Sarkozy párizsi festőművész) – nem egészen saját jószántából – elhagyta a családi fészket. Ennek számos következményének egyike mindjárt az, hogy a kis Nicolas, néhány évvel idősebb bátyjával ellentétben, egy szót sem tud magyarul, és kifejezetten *nem szereti*, ha félmagyar származását bárki is szóba hozza. E tekintetben erősen emlékeztet egy szintén neves és félig-meddig ugyancsak magyar eredetű román politikusra, Petre Romanra, aki nemegyszer dührohamot kapott, ha nagyváradi magyar felmenőire bárki is figyelmeztette, vagy csak utalt rá.
11. Portugália: 2003 és 2004 (FC Porto); Anglia: 2005 és 2006 (Chelsea); Olaszország: 2010 (Internazionale); Spanyolország : 2012 (Real Madrid).
12. „Les records sont fait pour être battus. Donc, on ne peut pas être triste que . quelqu'un d'autre prenne votre place. De toute manière, c'est la règle. C'est la règle pour le sport, la politique, la vie. À un moment donné, chacun doit considérer qu'il a eu la chance de faire ce qu'il avait à faire. Vous gagnez comme Beamon. Et vous êtes remplacé, comme Beamon. Je crois qu'il l'a accepté.” Marc Chevrierb – Fabrice Jouhaud – Frédéric Vézard: *Nicolas Sarkozy: „Le sport, c'est le contraire du nivellement.”* Équipe, 2012. április 28., 12–13. (Az idézetet lásd a 12. lapon.)
13. Háromszor (2004-ben, 2005-ben és 2010-ben) az IFFHS (a labdarúgás statisztikájával foglalkozó nemzetközi szervezet) valóban megválasztotta a világ legjobb edzőjének.
14. Befolyására jellemző, hogy Guardiola nemcsak mindent megbeszél vele, de még cserélni is csupán azután cserél, miután kikéri helyettese véleményét (Kun Ferenc szíves közlése).
15. Lásd erről bővebben *Az aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából* (Kortárs Kiadó, Bp., 2008) c. könyvem megfelelő részeit.
16. Egy profi pályafutása vége felé járó, korábban az angol West Ham Unitedben és a török Besiktasban is szerepelt tapasztalt francia futballista (Édouard Cissé, szül.: 1978. március 30-án Pau-ban) nemrégiben ezt nyilatkozta erről: „Számos dologról lemaradtam. Időbe telt, amíg megértettem, milyen világba is ugrottam fejest, hogy mit jelent például a rivalizálás a profik öltözőjében, ahol úgy haver az ember, hogy valójában nem az!” Továbbá: „Hosszú ideig olyan benyomást keltemtettem, mint aki eltévedt, s ebből sokan hamar megértették, hogy nem kell komolyan venniük.” France Football, nr. 3419, 2011. október 21. 14–15. (Az idézet a 15. lapon található.)

MARKÓ BÉLA

Távfutás

Igen, mindenki mást, de önmagad
hogyan? Amint az izzadt férfitestek
az áttetsző falon egy rést kilesnek,
s az élő tömkelegből fölszakad

egyetlen győztes, míg a többiek,
mivel egy ezredmásodpercet késtek,
vesztesei a felkínált esélynek,
hogyan végül ki termékenyíti meg

a célt, s kiből lesz újabb lehetőség,
hogyan ismét győzzön, vagy hogy őt legyőzzék,
mert fontos ez, de mennyivel nagyobb

mégis a tét, ha csak te vagy a pályán,
és hullámszó tested apály-dagályán
már partra jutsz, s a célt is elhagyod.

Sportvers

Persze mi csak a rádióból
ismerhettük Puskás Öcsit,
de így is jól tudtuk, hogy mindig
félelmetesen működik,

ha gólt rúgott, a hangszóróból
csak zúgott az ováció,
és azt suttozták, hogy miatta
volt már egy innováció,

hiszen úgy fél a magyaroktól
mostanában a nagyvilág,
és úgy megijesztette Puskás
a rúgásával Angliát,

hogyan végül a kapuba egy majmot
állítottak az angolok,
de belehalt a szerencsétlen,
mert Puskás akkorát rúgott,

hát mit lehetett volna tenni,
van egy szigorú papiros,
s a bal lábát lepecsételték,
hogy azzal rúgnia tilos,

borzongva képzelődöm most is,
mint bolti húson a pecsét,
kéklik egy futballista combján
az egész magyar büszkeség,

de itthon is még hány legenda
keringett idejekorán,
hogy a két métert átugorta
az a szörnyű Balázs Jolán,

és hogy ezer esztendő óta
legjobb vívók a magyarok,
többek közt Jencsik Katalinra
s Pongrácz Matyira gondolok,

és otthon Kézdivásárhelyen
az atlétika-iskola,
Kalith Attila textilárus
s lelkes futóedző-csoda,

a jégkorong, a kézilabda
s talán az asztalitenisz,
hogy egyszer mégis győzni tudnánk,
meggyőzött akkor minket is,

Bölöni Laci, Nemes Olga,
Dósa Csaba, Szabó Kati,
milyen boldogan jártunk-keltünk,
hogy meg fogjuk majd oldani,

amit a jövő nekünk rendelt,
mert íme, tényleg jók vagyunk,
míg Puskás betiltott lábáért
titokban bosszút forralunk,

s azt hittük, hogy egy új világban
dugába dől majd Trianon,
de csak egy elszabadult labda
csörömpölt be az ablakon,

és közben kiürült a pálya,
kapunkon pókháló feszül,
s mint ócska versben, még dekázik
egy kisfiú kint egyedül.

GALLOV REZSŐ

OLIMPIAI JÁTÉK – A TÜZZEL

■ Az olimpiai játékok felújításának apostola, a francia nemes, kiváló pedagógus, Pierre de Coubertin báró (1863–1937) úgy tartotta, hogy reformjának legfontosabb üzenete az ifjúság számára nem más, mint az ókori görögök harmóniára törekvése, az eszményi hármasság: összhang az egészséges test, a lélek és a szellem között. Az 1896-ban Athénban megrendezett első újkori olimpiát egy olyan jövő nyitányának érezte, amelyben az olimpiai mozgalom s az egymást négyévenként követő játékok a nemzetek közötti harmónia, az egyetemes béke hatásosan vonzó csoda eszközeként hódítanak majd, immár modern köntösben, szerte a világon. A báró az 1912. évi stockholmi olimpia szellemi versenyére – álneven – *Óda a sporthoz* címmel költeményt küldött, s első díjat nyert. Ennek egyik versszaka jellemzően tükrözi Coubertin mindenekfeletti elkötelezettségét, lelkesültségét a béke iránt.

*A béke vagy te, Sport!
a népeket egymáshoz fűző szép szalag:
és testvérré lesznek mind általad,
önuralomban, rendben és erőben.
Mert önbecsülést tanulnak az ifjak tőled,
s más népek jellemét is éppúgy megérik,
és nagyra tartják, hogy te tanítod őket
túlszámynalni egymást:
mert versenye a béke versenye.*

(Devecseri Gábor fordítása)

Londonról lévén szó – a nyári játékok tekintetében az egyetlen olyan város, amelyik már harmadik alkalommal adhat otthont az eseménynek –

A legtöbb s ráadásul elkerülhetetlen anyagi áldozatot a biztonság szavatolása okozza a rendező országnak.

célszerűnek tűnik, ha példáin közelítjük meg a politika és az ötkarikás ünnepek közötti elkerülhetetlen összefüggéseket, a különbségeket a felemelő álmok-ábrándok és a józanító, esetenként kiábrándító, mi több, tragikus valóság között.

Első alkalommal 1908-ban rendezte meg a játékokat a brit főváros, s már a látványos megnyitónépszerűség hangulatrontó politikai töltetű demonstrációkra nyújtott alkalmat egyes küldöttségek számára. Az orosz fennhatóság alatt senyvedő Finnország képviselőitől a rendezők például megtagadták, hogy finn nemzeti lobogó alatt vonuljanak fel, ők viszont nem voltak hajlandók elfogadni a cári zászlót. Az írek felháborodtak, amikor arról értesítették őket, hogy eredményeiket Nagy-Britanniának könyvelik el. Tehetségeik, esélyeseik egy része ezért aztán önérzetesen lemondott a szereplésről, és inkább távozott. Ugyancsak visszautasította Új-Zéland – egy évvel korábban, 1907-ben kapott önálló domíniumi státust a Brit Birodalomban –, hogy együtt szerepeljen Ausztráliával mint az egységes „Ausztrálázsia” része. Éppen ellenkező okból tiltakozott viszont Ausztria, mivel Bohémia, azaz Csehország – noha az Osztrák–Magyar Monarchia alattvalója volt – engedélyt kapott arra, hogy önálló delegációként szerepeljen...

A White City Stadium homlokzatát ragyogóan feldíszítették a részt vevő nemzetek lobogóival. Csakhogy hiányzott közülük néhány igazán jelentős nemzet zászlaja, a többi között az Egyesült Államoké és a svédeké is. Mondani sem kell, milyen éktelen felháborodást váltott ki ez a „baki”. A svédeket különösen bántotta, sőt felháborította, mert hiszen ők kapták a következő, az 1912-es ötkarikás esemény rendezési jogát. A sértődött amerikaiak tervezettnél, szándékosnak vélték a britek „feledékenységét”, s a megnyitón nyomban törlesztettek: a királyi páholy előtt minden delegáció előírásosan tisztelegve meghajtotta zászlaját. Az amerikai zászlóvivő, a súlylökő Ralph Rose azonban (St. Louis, majd London olimpiai bajnoka, aki még 1912-ben is nyert egy ezüstérmét) tudatosan elmulasztotta ezt. Az amerikaiak egyébiránt az udvarias zászlóbillentést azóta is következetesen megtagadják, bárki legyen a zászlóvivőjük, vagyis London óta őrzik ezt a „hagyományt”.

A brit–amerikai rivalizálás, a kölcsönös ellenérzések, sőt a protokollban és formásokban is kifejezett ellenségeskedés megértéséhez nem elegendő az esetleges sportbeli előzmények és okok ismerete. A fentiekre a huszadik század első évtizedének világpolitikai, a nemzetközi hatalmi viszonyok változásaiban keresendő a válasz, s mindezek természetesen nem maradtak visszhang nélkül a korabeli sajtóban az Atlanti-óceán egyik oldalán sem. Aki veszi a fáradságot, és összehasonlítja a *The New York Times* és a londoni *Times* megfelelő, 1908. évi számait, könnyűszerrel meggyőződhet erről.

Az angol ipari forradalom a tizenkilencedik században olyan erős gazdaságot teremtett, amelynek révén a britek kiterjeszthették birodalmukat, s vitathatatlan dominanciát szereztek a világ gazdasági és kereskedelmi folyamatokban, minden kétséget kizáróan a glóbusz leggazdagabb államának tekinthették a magukét. A huszadik század kezdeti időszakában azonban változások történtek. Az ipari forradalom gőzgépének kazánjában mintha gyengülni kezdett volna a nyomás, imitt-amott már fáradt gőz szivárgott el a rendszerből, miközben az Újvilágban, a tengerentúlon a látszólag kimeríthetetlen energiaforrásokból nyert friss erővel és lendülettel egy eladdig ismeretlen, jobbra ugyan még szunnyadó óriás ébredezett, az Egyesült Államok, s megállíthatatlanul kezdte megelőzni egyre több területen a Brit Birodalmat, kikezdve annak világméretű dominanciáját. Az egyre kielezettebb rivalizálás óhatatlanul megnyilvánult nem csupán a gazdaság küzdőterein, de kitapinthatóan érvényre jutott a két ország kultúrájának, oktatásának, sőt sportjának gyakori összehasonlításában is. Főszerepet játszott ebben a rivalizálásban, ismét hangsúlyozzuk, a kor médiája, mindeken felül a monopóliumra szert tevő írott sajtó. Az újságok, amelyek az olimpiát is

felhasználták a kölcsönös ellenszenv zaftos példáinak illusztrálására és kedvük szerinti értelmezésére, elemzésére.

Érdekes, hogy a politikai, nacionalista eredetű botrányok sorozatáról némi idegenkedéssel alkotott véleményt Coubertin, mintha nem is igazán értené ezeknek a hátterét. Mindenekelőtt az amerikaiak cselekedeteit ítélte el rendkívül élesen, bár rosszállásának okai között talán az is szerepelt, hogy az Egyesült Államok küldöttségének vezetője, James E. Sullivan (az Amerikai Atlétikai Unió elnöke) volt négy évvel korábban az olimpiai játékok igazgatója St. Louisban, s mint ilyen, nem vívta ki a NOB elnökének rokonszenvét.

„Amikor oly szorosak a versenyek, elkerülhetetlen a feszültség, a szenvedélyek érthetően a felszínre törnek a küzdőtereken, s a szemben álló felek sportszerűtlenségekkel vádolhatják egymást” – írta az olimpiai gondolat atyja. Egy incidens még messzebbre mutatott. Amikor az olimpia amerikai résztvevőit fogadták ünnepélyesen New Yorkban, a városháza előtti parádén „pórázon vezettek egy láncra vert brit oroszánt”, indulatos külpolitikai skandalumot idézve elő.

„Meg nem tudom érteni Sullivan hozzáállását – mondott ítéletet Coubertin. – Rézszesévé, sőt kezdeményezőjévé vált az incidenseknek, ahelyett, hogy nyugtatta volna a kedélyeket.”

Mindezek szinte sportmesének tűnnek az ötkarikás történelem későbbi, vérmenő, világpolitikai jelentőségű eseményeihez képest.

Mielőtt a brit főváros második olimpiájára térnénk – nagy ugrás ez, hiszen 1948-ról beszélünk –, ha tömören is, de óhatatlanul össze kell foglalnunk a két nevezetes dátum között megélt négy évtized témáinkat érintő kirívó, politikai természetű eseményeit.

A háborús fegyverpogás közepette elnémulnak az olimpia harsonái. Az első világháború (1914–18) következtében a Berlinbe tervezett 1916. évi játékok elmaradtak. A békekötés utáni első alkalommal Belgiumban, Antwerpenben rendezték meg a következő nyári játékokat, ezen azonban a háborúból vesztesen kikerült országok küldöttségei – Németország, Ausztria, Magyarország, Bulgária és Törökország – nem kaptak meghívást, Coubertin tiltakozása ellenére sem.

Nem hagyhatjuk említés nélkül 1936-ot!

Neveltetésénél, felfogásánál fogva Adolf Hitler általában kevésbé volt fogékony a sport iránt, s testi fogyatékosága, rossz lábai következtében propagandaminisztere, Joseph Goebbels sem mozgott otthonosan a sportpályákon, ám mindketten – főként a miniszter – pontosan ismerték fel a sport hatékony mozgósító, közösségformáló erejét. Goebbels 1933-tól, a náci diktatúra kezdetétől tudatosan építette be terveibe a sport által kínált propaganda-lehetőségeket. Ennek rendelte alá a berlini olimpiát is (meg előtte a Garmisch-Partenkirchenben 1936 februárjában rendezett téli ötkarikás játékokat ugyanígy), ügyesen élt a szinte tálcán kínált tökéletes és meggyőzően látványos alkalommal, amit azután az újjáéledő német birodalom nemzetközi népszerűsítésére használt fel, gondoljunk csak a szenális rendező, Leni Riefenstahl filmjeire – a *Stadion isteneire* és az *Olympiára* – meg a propaganda számos egyéb eszközére.

A történelmi események ismeretében nyugodtan állíthatjuk, hogy a versailles-i békeszerződés szigorú előírásait, irreális korlátozásait semmibe vevő, a fasizálódást, a fegyverkezést és a társadalom militarizálását hatalmas lendülettel megkezdő kancellár országa, fővárosa nem kaphatta volna meg az olimpiai rendezés jogát, azt azonban még hatalomra lépése előtt Barcelonában, 1931-ben ítélte oda az első világháborúban vesztes Németország iránt tanúsított jóindulatával a Nemzetközi Olimpiai Bizottság.

Az első haljós jelek 1935. szeptember 15-én jelentek meg a „nürnbergi zsidótörvények” formájában, amelyeket a Reichstag, a parlament egyhangú szavazással fo-

gadott el. Ezek deklarálták a német faj tisztasága védelmének fontosságát, s ennek érdekében súlyos és megalázó megkülönböztetést tartalmaztak a fensőbbes rétegtől kitagadott zsidók számára: megtiltották az „árja” németek házasságát velük, eltávolították őket a közhivatalokból s a fegyveres testületekből, bojkottálták üzleti-kereskedői tevékenységüket, és sok más egyéb jogkorlátozás mellett gyakorlatilag kitiltották őket a sportlétesítményekből és sportszervezetekből is. A 4. paragrafus egyenesen kimondta, hogy zsidó nem lehet német állampolgár, tehát nincs szavazati joga sem.

Ennek fényében értelmezhető Joseph Goebbels definíciója: „A német sportnak egyetlen feladata van: a német ember jellemének erősítése, hogy azt áthassa küzdőszellemmel és a szilárd bajtársiasság érzésével, amely elengedhetetlen a nemzet létezéséért folytatott küzdelemhez.” ...Deutschland über alles!

Az intézkedés következtében számos kiváló sportember került lehetetlen helyzetbe, s külföldön mind erősebben érződött az aggodalom az olimpia miatt. Dr. Theodor Lewaldnak, a Német Olimpiai Bizottság elnökének – apai ágon zsidó vér is folyt az ereiben – 1935-ben le kellett mondania az elnöki tisztségről...

Rettenetes áldozatokkal, mérhetetlen pusztítással járt az emberiség történetének legvéresebb, legszörnyűbb háborúja 1939 szeptembere és 1945 szeptembere között. A háborús örület tombolásának az 1940-ben és 1944-ben esedékes olimpia is áldozatául esett.

Nagyon kevesen hittek abban, hogy mindössze három évvel később, minden nehézség ellenére, ismét életre kelhet az olimpiai mozgalom, hogy újabb csodákra sarkall az öt színes karika szelleme – olimpiai játékokon találkozhat a nemzetközi sportvilág színe-java.

A britek most is, mint az első londoni játékok idején, tulajdonképpen mentőakcióra vállalkoztak. Az eredeti elképzelések szerint egyébiránt 1940-ben Tokió, illetve 1944-ben Helsinki adott volna otthont az olimpiának. Az idő is hasonlóképpen sürgetett, mint 1908 előtt, és a Szigetországban ezúttal is akadtak olyan bátor, a sportot szenvedélyesen szerető, fanatikus és tehetséges, a lehetetlent nem ismerő vezető egyéniségek, mint negyven évvel korábban.

A történelmi helyzet azonban merőben különbözött a negyven év előttről. A gazdasági viszonyok, a háborús károk és veszteségek, az élő, eleven emlékek s a nyomukban támadt nyomorúság mind-mind éles ellentéte volt VII. Edward felhőtlen, szinte idilli korszakának. A helyi gondok mellett a háború utáni nemzetközi politikai helyzettel is meg kellett birkózniuk a briteknek, illetve a Nemzetközi Olimpiai Bizottságnak. Most is voltak veszteségek a háborúban – a tengelyhatalmak. A helyzet azonban egyáltalán nem volt egyértelmű. Széles körben elterjedt hiedelmek szerint a későbbiekben főszerepet játszó amerikai Avery Brundage (a NOB elnöke 1952–72 között) amelltt kardoskodott, hogy Németország és Japán kirekesztése az olimpiai játékokból teljességgel ellentmondana a sport és az olimpizmus alapvető elvének. Ezzel szemben állt a nagy többségnek az a véleménye, hogy a háború kirobbantásáért és súlyos következményeiért elsősorban felelős országok azonnali visszaengedése a nemzetközi sportéletbe rossz vért szülne. Végül egyfajta kompromisszum alakult ki. A németek és a japánok nem kaptak meghívást, de nem a háborúban viselt szerepükre való hivatkozással, hanem mert még nem alakították meg új nemzeti (demokratikus) olimpiai bizottságaikat – vagyis nem volt kiknek címezni az egyébként sem létező meghívókat. De vitákat váltott ki az olaszok meghívása is, és kétségek merültek fel – merőben más okokból – a szövetségesek oldalán győztes Szovjetunió részvételével kapcsolatban.

A chicagói milliomos Brundage ez utóbbi kérdésben más természetű kifogásokat hangoztatott, mondván, mindaz, ami – információi szerint – a versenysport terén a

Szovjetunióban kialakult, meghazudtolja az „olimpiai család” amatőrizmusról valott nézeteit. A szovjet birodalomban tulajdonképpen állami profizmus valósul meg, ahol nagyvonalúan jutalmazták, premizálják a kiemelkedő teljesítményeket, a sportkiválóságok munka nélkül jutnak kiváltságosan magas illetményekhez. A brit szervezőbizottság kezdetben pártolta a szovjet részvételt, tekintettel arra, hogy egy erős, nagy létszámú és az eredményekben is várhatóan magas színvonalat képviselő küldöttség jelenléte nyilvánvalóan emelné az esemény rangját. Maguk a szovjetek is sokáig lebegtették részvételi szándékukat. Ez a halogató „játék” jócskán elhúzódott, s kitarított egészen addig, amíg a nevezési határidő le nem járt, s ezzel a kérdés végérvényesen és automatikusan megoldódott.

Az olimpiai játékok fontossága mindig is egyértelmű volt Magyarországon, a Nemzetközi Olimpiai Bizottságban és a mozgalomban egy évszázadon át rendkívüli teljesítményekkel vívtunk ki kivételes elismerést és tiszteletet. Hogy ezúttal mást ne említsünk: Berlinben 1936-ban a nemzetek nem hivatalos sorrendjében a roppant előkelő harmadik helyen végeztünk, s az 1948-as londoni játékokon a megszerzett aranyérmek tekintetében úgyszintén.

A kiemelkedő sikereket testkultúránk fejlettsége, remek szervezetsége és igen magas szintű szakmai hozzáértés szavatolta évtizedeken át. Nos, mindez a második világháborút követő évtizedekben kifejezett politikai szándékkal párosult. Igen, a politikai vonatkozásoknak nemcsak nemzetközi viszonylatban, hanem országonként is érdemes figyelmet szentelni. A sport fokozatosan és mind erőteljesebb mértékben vált a „sztálini típusú szocializmust építő” politikai rendszer kifejezőjévé, annak az ideológiának hirdetőjévé, hogy eredményeink, elsősorban is olimpiai sikereink a szocialista világrendszer felsőbbrendűségének bizonyítékai a nyugati kapitalizmussal szemben. A tárgyilagosság kedvéért tegyük azért hozzá: bármennyire is hamisnak, értelmetlennek, sőt ostobának tűnhet ez a fajta mesterkelt és erőltetett ideológiai megközelítés, tény, hogy ennek következtében élvezhetett a magyar sport és különösképpen az olimpiai mozgalom évtizedeken át kiemelt állami támogatást. Hasonlóan a Szovjetunió, az NDK-beli, illetve a többi, úgynevezett szocialista ország sportéletéhez, gyakorlatilag a második világháborút követő újjáépítéstől egészen a „Tovariszi konyec!” felszólítással nyomatékosított rendszerváltásig (1989–1990).

Az olimpiai mozgalmat ért politikai hatások következményeit esetenként jól tükrözi az egyes játékokon részt vevő nemzetek listája. Például, hogy a magunk esetével illusztráljuk ezt: küldöttségünk mindössze két alkalommal hiányzott eddig nyári olimpiai játékokról (1920-ban és 1984-ben).

Második hiányzásunk előtt (1984, Los Angeles) a szovjet érdekszférához, az úgynevezett szocialista országok közösségének kötelékéhez tartoztunk, ahol a szovjet diktátum, illetve tiltás érvényesült. A kommunista párt akkori főtitkára, Konsztantyin Csernyenko, illetve a Központi Bizottság döntött, s a szocialista táborlakók – az egyetlen Románia kivételével – bojkottáltak, nem mentek Kaliforniába.

Időzzünk el itt egy keveset, mert a bojkott nem minden előzmény nélkül történt. Előzménye ugyancsak bojkott volt, méghozzá kifejezetten politikai indíttatású, s természetesen éppen az 1984-ben olimpiát rendező Egyesült Államok, pontosabban Jimmy Carter elnök kezdeményezésére négy esztendővel korábban, amikor 1980-ban a szovjet főváros, Moszkva adott otthont az ötkarikás játékoknak.

A politikai kiváltó okot a szovjetek azzal szolgáltatták – ne feledjük, javában dúlt az ideológiai és gazdasági téren is megnyilvánuló hidegháború a kapitalista Nyugat és a szocialista országok tábora között –, hogy 1979 decemberében a Szovjetunió seregei előzőnlőtték Afganisztánt, s Kabulban szovjetbarát kormányt juttattak hatalomra. Carter amerikai elnök az olimpia esztendejének januárjában ultimátumot intézett Moszkvához, s ebben kijelentette: amennyiben a szovjet hadsereg nem vonul ki Af-

ganisztánból, az Egyesült Államok nem küld sportolókat a moszkvai játékokra. A bejelentéshez számos nyugati ország csatlakozott. Az adok-kapok bojkott következményeként Moszkvától több mint ötven ország versenyzői maradtak távol. Los Angeles-től mintegy húsz.

A bojkottnak ennél persze sokkal korábbra tehetők az eredői, s elegendő, ha újból sajátosan magyar vonatkozású, ötven évvel ezelőtti olimpiát idézünk, hiszen 1956-ban a magyar forradalmat elfojtó szovjet katonai beavatkozás következtében nem utazott sportküldöttség Melbourne-be Spanyolországból, Hollandiából és Svájcban sem. A szuezi válság, az egyiptomi–izraeli háborúskodás miatt maradt távol továbbá Irak, Libanon s természetesen az érintett Egyiptom, a Kínai Népköztársaság pedig azért, mert a Nemzetközi Olimpiai Bizottság önálló országnak ismerte el Tajvant, holott azt Kína mindig is saját részének tekintette, függetlenségét sohasem ismerte el. Az első számottevő mértékű bojkott még a moszkvai előtti játékokon, 1976-ban Montrealban bontakozott ki. Huszonnyolc afrikai ország – egyes források szerint 22, mások 19-et említenek, de ez végtére is nem lényeges – azért döntött a bojkott mellett, mert egy új-zélandi rögbicsapat, tehát egy NOB-tagország együttese túrárt bonyolított le a faji megkülönböztetés politikáját folytató Dél-Afrikában, amely nem mellékesen ezelőtt legutóbb 1960-ban Rómában szerepelt olimpián. Utána ugyanis, éppen apartheid politikája következtében, a NOB felfüggesztette tagságát a szervezetben. A fekete kontinens küldötteihez csatlakozott még Irak is. A közvetlenül kiváltó fő okot az szolgáltatta, hogy a NOB nem emelt kifogást Új-Zéland küldöttségének montreali szereplése ellen, mondván, a rögbi nem tartozik közvetett módon az Új-zélandi Olimpiai Bizottság hatáskörébe, végtére is nem egy olimpiai sportág ellentmondásos esetéről van szó. Dél-Afrika, nem mellékesen, még ezt követően hosszú éveig nem vehetett részt az ötkarikás játékokon, egészen addig, amíg végül F. W. de Klerk elnök 1991-ben meg nem szüntette a faji megkülönböztetést fenntartó törvényeket, s így az ország legjobbjai a barcelonai játékokon, 1992-ben újra megjelenhettek.

A két Kína okozta bonyodalmakhoz hasonlóval kellett megbirkózni a második világháborút követő korszakban a kettéosztott Németország és az ugyancsak két külön életet élő Korea esetében is. A németek 1948-ban és 1952-ben még semmiféle kombinációban nem kaptak lehetőséget a szereplésre, utána pedig – 1956-ban, 1960-ban és 1964-ben – a két, egymással szemben elhelyezkedő politikai közösséghez tartozás ellenére a NOB ragaszkodott a közös német csapat szerepeltetéséhez. A Német Demokratikus Köztársaság első alkalommal az 1968. évi, Mexikóvárosban rendezett olimpián jelent meg önálló küldöttséggel. Sportpolitikája híven fejezte ki elsősorban a Szovjetunió, de mellette az összes szocialista közösséghez tartozó állam már ismertett politikai-ideológiai felfogását a sportról. A nem hivatalos pontversenyben nyomban az élmezőnyben, mögöttünk, az ötödik helyen végzett, míg Nyugat-Németország a nyolcadikon. Az NDK hallatlan erőfeszítéseket tett versenysportja fejlesztése érdekében, szorosán a szovjetek mögé, szinte mellé zárkózott fel, sportnagyhatalomként ismerték el, s a siker érdekében – főként női sportolói teljesítményének növelésében – nem tartózkodott a tiltott doppingszerek rendszeres, tudományosan kikísérletezett alkalmazásától sem. A Szovjetunió szétesését követő nemzetközi láncreakció eredményeként egyesült azután a két Németország, amelynek küldöttsége – ugyancsak Barcelonában – lépett színre értelemszerűen már egységben. Az 1992-es játékoknak a fentiek mellett volt egy igen sajtóságos és egyedi vonása, hiszen abban az időben javában zajlottak a Jugoszlávia szétesését eredményező háborúskodások, egy időben a szovjet utódállamok kezdeti önállósulási folyamataival egyetemben. A Nemzetközi Olimpiai Bizottságnak figyelembe kellett vennie az Egyesült Nemzetek Szervezete Jugoszláviára vonatkozó szankcióit, korlátozásait, s ezt azzal a kompro-

misszummal oldotta meg a testület, hogy a külön országrészekre szakadt térségekből érkező résztvevők ország megjelölés nélkül, mint egyéni indulók vehetnek részt a küzdelmekben. Éppen ellenkező előjellel született viszont, ha ugyan rugalmas, de kissé mesterkélten központosított megoldás a szovjet utódállamok vonatkozásában, ahol viszont az önállóságot nyert új országokból érkezett indulók az úgynevezett Független Államok Közössége égisze alatt állhattak rajthoz. Akadtak azonban szabályt erősítő kivételek, így például önálló csapattal indult Horvátország, Szlovénia, illetve többek között Litvánia, Lettország és Észtország is.

A két Korea ügye mutatott ugyan időnként némi javulást, de igazi megoldást mindeddig nem sikerült találni.

A világ „újrafelosztását” elvégző potsdami nagyhatalmi konferencia 1945 júliusában húzta meg a határt a 38. szélességi kör vonalán a szovjet szférához tartozó Észak- és az amerikai fennhatóság alá került Dél-Korea között. Az északiak 1950-ben az újraegyesítés szándékával behatoltak a déli országrészbe, ennek következtében tört ki s dúlt 1953-ig a háború Észak és Dél között. Az akkor kötött fegyverszünet van érvényben ma is, békekötés azóta sem történt hivatalosan – katonai szóhasználatlálva –, a hadiállapot a koreai félszigeten nem szűnt meg.

Az elmúlt fél évszázad alatt időről időre akadtak reményt keltő kísérletek mindkét fél részéről, főként a déliek jóvoltából, a közeledésre és valamiféle egységesítésre – első lépésként a sport területén –, az olimpiai játékokon egységes koreai együttes azonban nem jelent még meg. Szöul előtt már arról is szó volt, hogy a déliek, gesztust gyakorolva, átadják néhány sportágban a házigazda rendezési jogát az északiaknak, végül azonban nem tudtak megegyezni a felek, sőt az északiak azután részt sem vettek az 1988-as eseményen. 1991-ben a Japánban rendezett asztalitenisz-világbajnokságon sikerült egységes koreai együttesnek szerepelnie, s ugyanabban az évben, Portugáliában az ifjúsági labdarúgó-világbajnokságon úgyszintén, ám utána mégis újra merevvé fagytak a kapcsolatok. Barcelona, Atlanta, Sydney, Athén, majd Peking következett – Dél és Észak külön-külön, bár némi újabb bizakodásra okot adó külsőségben már közösen mutatkoztak a felek: Sydneyben és Athénban is egy zászló – az olimpiai – alatt masíroztak, mondhatni kéz a kézben Észak és Dél-Korea legjobbjai a megnyitőünnepségen.

A harmadik londoni olimpia közvetlen előzményei előtt most visszakanyarodnánk még München 1972. évi játékeihez – ahol a nemzetközi terrorizmus a játékok történetében első, halálos következményekkel járó műveletét hajtotta végre, s vele végzetes csapást igyekezett mérni egyben az olimpiára is. Álljunk meg azonban egy pillanatra, s adózzunk tisztelettel, kegyelettel azok emlékének, akik a rettenetes események előtt négy évvel Mexikóváros olimpiája előtt sortűz áldozatai lettek. Igaz, haláluk nem közvetlenül a játékok ideje alatt következett be, de nem tagadható logikai és gyakorlati, politikai összefüggés az olimpia közelsége és a tragikus következményekkel járó rendőri akció között. A diáktüntetések szervezői ugyanis, annak érdekében, hogy nagyobb nyomatókot adjanak követeléseiknek, nem véletlenül időzítették ekkorra tömegtüntetésüket, mert tudták, hogy a világ figyelme már Mexikóváros felé fordul az ötkarikás sportünnep okán. A rendfenntartó fegyveres erők – kormányzati utasításra – lóttek a heves indulatokkal tüntető fiatalok tömegébe, s jöllehet a szörnyűség után hírzárlatot rendeltek el, a későbbiekben kiderült, hozzávetőlegesen 300 halálos áldozatot követelt a rendőri erőszak. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság visszautasított minden kezdeményezést arra, hogy véleményt nyilvánítson. Avery Brundage elnök azt nyilatkozta, hogy ami történt, az Mexikó kifejezett belügye, amelybe a NOB nem szól bele.

Aztán annál markánsabb lépéseket tett az atlétikai versenyek idején, történetesen a 200 méteres síkfutás eredményhirdetése után, amikor két színes bőrű amerikai, az

aranyérmes Tommie Smith és a bronzérmes John Carlos csendes tüntetést tartott a hazájukban megnyilvánuló faji megkülönböztetés ellen a Black Power, a Fekete Hatalom szervezet képviselőjében: nem tettek mást, csupán ökökbe szorított fekete kesztyűs öklüket emelték s tartották mereven a magasba a tiszteletükre szóló himnusz dallamai alatt a dobogón. Brundage elnök úr nyomban intézkedett, a két sportolónak azonnal el kellett hagynia az olimpiai falut, sőt a rendező országot is.

Tiltakozásuk ártatlan csínynek minősülhet csupán ahhoz képest, amit négy évvel később a Fekete Szeptember palesztin terroristacsoport, a Palesztin Felszabadítási Szervezet szélsőséges frakciója, a Fedajin (Harcosok a hitért) börtönben lévő társaik szabadon bocsátása érdekében hajtott végre Münchenben, szörnyülködést váltva ki az egész világon. A sokkoló, tragikus végkifejletével összesen tizenhét életet követelő (11 izraeli sportember, 1 német rendőr és 5 terrorista) müncheni túsdrámát követően a nagy dilemma az volt, mi történjen a versenyekkel. Willi Daume, a Nyugat-német Olimpiai Bizottság elnöke, a NOB tagja, egyben a szervezőbizottság elnöke azon a véleményen volt, hogy a versenyeket azonnal be kell fejezni, elkerülve ezzel minden esetleges további tragédia és vérontás lehetőségét. Avery Brundage, a NOB elnöke – aki éppen ott, Münchenben adta át tisztségét az ír Lord Killaninnak húszévi „uralkodása” után – másként, ezzel éppen ellenkező módon vélekedett, s rendkívül határozottan állt ki amellett, hogy a versenyeket ugyan azonnal fel kell függeszteni, a gyászszertartás után azonban, amint elhíresült mondatával nyomatékosította: „A játékoknak folytatódniuk kell!” „The Games must go on!”

Így történt. A megrendítő gyászszertartáson az Olimpiai Stadionban nyolcvanezer vettek részt. Az olimpiai eszme ereje felülkerekedett, legyőzte a félelmet, az agályokat, a rettenetes öldöklés okozta traumát. A küzdelmek továbbperegtek, s rendben be is fejeződtek. Az olimpiai vérfürdőt – részleteit ezúttal nem taglaljuk, számos filmhez és könyvhez szolgáltatott témát – sohasem lehet már kitörölni az emlékezetből. A játékok biztonsága 1972 óta, főként a világszerte mind kíméletlenebb, az eszközökben nem válogató s egyre több áldozatot követelő nemzetközi terrorizmus kényszerhatására – minden mást megelőző szemponttá vált.

A huszonegyedik század olimpiai játékeinak helyszínei – Sydney, Athén, Peking – közül kettőnél a biztonsági kérdések jelentősége ugyan nem csökkent, bár Sydney esetében a földrajzi fekvés, a tetemes távolság, a körbeölelő óceánok, a Kínai Népköztársaság tekintetében pedig a politikai-társadalmi berendezkedés, külpolitikája, továbbá hatalmas mérete és szigorú elzártkózsága egyaránt mérsékelte a játékosok biztonsági jellegű kockázatát. A politikai töltetű külföldi zavargásokat mindazonáltal képtelenség volt elkerülni, lásd olimpiai fáklyafutás bonyodalmai, zavarai.

Görögország (Athén) 2004-ben ellenben merőben más helyzetet jelentett, és az állam elővigyázati, megelőző, majd konkrét biztonsági intézkedései hallatlanul magas költségeket róttak a szervezőkre. A légtér folyamatos ellenőrzésében mindezen felül még a NATO légierő egységei és az Egyesült Államok szakértői is jelentős szerepet vállaltak.

Mielőtt London olimpiájának előkészületeit említenénk, néhány szót a Nemzetközi Olimpiai Bizottság békét sugalló tevékenységéről. Kevesen tudják, a szervezet nem is verte soha nagydobra, hogy az említett 1972. évi terrorakció óta minden egyes nyári, illetve téli játék előtt katasztrófa-tervezetet dolgoz ki, mindenekelőtt a megnyitó- és a zárócerémónia idejére. Erről első alkalommal Françoise Carrard, a NOB akkori igazgatója számolt be 2001 végén, Salt Lake City téli olimpiája előtt, nem sokkal a New York-i ikertornyokat és a Pentagont ért, csaknem 4000 életet követelő rettenetes terrortámadást követően.

A NOB alapokmánya, a Charta számos helyen nyomatékosítja a szervezet minde-
nekelőtli elkötelezettségét és elsődleges célját – a békét –, s ez következik a mozga-

lom minden tevékenységéből, amely szigorúan tiltja a kifejezett politikai szerepvállalás valamennyi formáját tagjai számára. Hat alapelve közül háromban is szerepel a béke jelentősége.

A NOB másik „intézménye” az olimpiai fegyverszünet, amely már az ókori játékokat is kísérte, s azt jelentette, hogy a játékok ideje előtt és után egy hónapig az esetleg harcban álló felek felfüggesztenek minden harci cselekményt. Ezt később két hónapra hosszabbították.

2011 októberében Sebastian Coe, a londoni szervezők világhírű elnöke, hajdani kétszeres olimpiai bajnok középtávfutó az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlésén terjesztette elő a legújabb olimpiai fegyverszüneti javaslatot 2012-re, amelyet egyhangúan támogattak a résztvevők. Az első hasonló ENSZ–NOB együttműködés egyébként már 1993-ban kialakult, amikor részben a NOB megszületése 100. évfordulójának jubileumára, illetve az 1994. évi lillehammeri téli ötkarikás játékok előtt ekként lehetett biztosítani a háborúskodás ellenére a volt Jugoszlávia különböző új nemzetiségű versenyzőinek részvételét. (Ezt az esztendőt, 1994-et az ENSZ egyébiránt a *Sport Évének* deklarálta.) Hasonló rugalmassággal alkalmazta új gyakorlatát a NOB már a barcelonai, 1992. évi nyári játékok alkalmával is, ahol így indulhattak a volt Szovjetunió szétesése ellenére is – egyéni résztvevőként – a versenyzői.

A legtöbb s ráadásul elkerülhetetlen anyagi áldozatot a biztonság szavatolása okozza a rendező országnak. London esetében következetesen komoly „lehetséges veszélyekről” adtak számot sajtótájékoztatóikon a biztonságért felelős vezetők, anélkül hogy az ellenintézkedések pontos költségeit nyilvánosságra hozták volna. „Hatalmas kihívásként” jellemezte a rendfenntartó erők számára a lehetséges támadók távoltartását a nagy sporteseménytől Alan West, a terrorellenes minisztérium irányítója. „A hatóságoknak meg kell találniuk a megfelelő egyensúlyt a biztonság, valamint az olimpia szemlése között” – mondta. Értsd: úgy szavatolni a biztonságot, hogy az intézkedések ne okozzanak hangulatrontó kényelmetlenségeket. West az al-Kaida terror szervezetet jelölte meg legfőbb veszélyforrásnak, amely a legmodernebb technológiák felhasználásával képes támadni. Különleges figyelmet kell szentelni a tenger felől érkező esetleges támadások eshetőségének is, mint ahogyan ez legutóbb 2004-ben Athén esetében is történt.

Tökéletes garancia a terrorcselekmények ellen ugyan nincs, ez nyilvánvaló, anélkül inkább érthetőek a rendkívüli erőfeszítések anyagiakban, szakmai felkészültségben, elővigyázatosságban, tájékoztatásban – mindenben. Ha valakik a britek ezt pontosan tudják, hiszen tragikus tapasztalatokat szerezhettek ezen a téren nem olyan régen. Egyik legemlékezetesebb tragédiájukat éppen akkor élték át a londoniak, amikor önfeledten ünnepelték győzelmüket, azt, hogy megszerezték a 2012-es játékok rendezésének jogát. Az egész országot öröm töltötte el, a Trafalgar teret eksztázisban tomboló ezrek töltötték meg 2005. július 6-án. A szingapúri döntést követő órákban aztán, július 7-én, sokkoló események borították gyászba Nagy-Britanniát. Öngyilkos merénylők három nagy forgalmú londoni helyszínen – metróállomáson, buszon – robbantották fel magukat, összesen 52-en haltak meg, több mint 700-an sebesültek meg, s hatalmas károk keletkeztek. Éppen azt a föld alatti rendszert – a népszerű Tube-ot, a világhírű Underground hálózatot – érte a pusztítás, amely a háború, a hitleri támadások idején nyújtott védelmet londoniak tíz- és százezreinek, s amely a 2012-es olimpia idején lehetővé teszi majd a gyors és kényelmes közlekedést az egyes versenyszínhelyek között.

George Orwell (1913–1950), az angolok világhírű írója, kritikusa 1945-ben a Moszkvai Dinamo labdarúgóinak londoni vendégjátéka alkalmával cikket írt (Tribune, 1945. december – *A sport szelleme*). Némi megbocsátható túlzással azt ír-

ta, hogy „A komoly versenysportnak semmi köze a fair play-hez, teli van gyűlölettel, féltékenységgel, a szabályok folytonos megszegésével, és egyeseknek szadista örömet szereznek erőszakos jelenségei: más szavakkal ez nem más, mint háború – mí-nusz lövöldözés.”

Orwell mentségére legyen mondva, hogy az elit sport időnkénti és helyenként tagadhatatlanul beteges tüneteire emlékeztetett – ráadásul háború utáni keserű hangulatában általánosítva –, továbbá a nacionalizmusnak is felkínálkozó jellegéből, lehetőségeiből indult ki, s nem az olimpiai mozgalmat vezérlő nemes elvekből.

A realitás az, amit Juan Antonio Samaranch írt a sport politikai aspektusáról. A NOB katalán elnöke (1980–2001) így fogalmazott az olimpiák és a sport viszonyáról (Thesis, A Journal of Foreign Policy Issues – 1997/3.): „Az olimpiai játékok sajátja, hogy tükrözik koruk társadalmi és politikai állapotait. Mivel szinte egyedülállóan kiemelkedő nemzetközi világesemény, a kormányok előszeretettel használják fel propagandájuk hatásos eszközeként. Hasonló megfontolásból alkalmazzák tiltakozó tüntetők és terroristák is a játékok megzavarását, tudva, hogy ekként a média és a lehető legszélesebb körű figyelem fókuszába kerülnek ügyükkel szerte a világon.”

Az Olimpiai Charta, ha úgy tetszik, záróakkordként nyomatékosítva, így hirdeti az ötkarikás ígék esszenciáját: „Az olimpizmus célja, hogy a sportot az emberiség harmonikus fejlődésének a szolgálatába állítsa egy békés társadalom előmozdítása és az emberi méltóság megőrzése érdekében.” A modern kori nemzetközi sport, az olimpiák lebilincselő világában ez a szentírás, a mértékadó, követendő forrás.

GERGELY TAMÁS

IBRAMANIA

■ „Karrierem, egész életem lényege, hogy visszavágok” – jellemzi önmagát Zlatan Ibrahimovic bosnyák-horvát származású svéd futballista. Szembe kerül ugyanis az Inter, vagyis saját csapatának militáns, Ultra névre hallgató szurkolócsoportjával. Az ok: el akarja hagyni őket, s egyáltalán Olaszországot. Meg akarja ugyanis nyerni a Champions League-et. Csapata viszont alulmaradt a világ legjobb klubcsapatának tartott Barcelonával szemben, Zlatan követgetése: át kell igazolni a Barcelonához.

2009-et írunk, futballsztár profi karrierje tíz évvel korábban kezdődik a svéd Malmö FF-ben. Majd mint a rakéta ível a pálya: 2000-ben az Ajax, 2004-ben a Juventus, 2006-ban az Inter veszi meg. És már az Inter is szűknek tűnik számára, „az én kategóriám számára”, ahogyan mondja – az önbecsülés terén nincs hiány.

Az Ultra reakciója az, hogy kifütyölik a csapat legfényesebben ragyogó csillagát, bármit is tesz a pályán. A sztár válasza, hogy gólt lő a híres San Siro arénában, majd újabb gólt lő, és diadalmas győzelmi gesztus helyett az Ultra lelátója felé fordulva ujját halántékához ütögeti, mintegy azt kérdezve: nem vagytok normálisak?

Ibrahimovicnak vagy ahogy egész Svédország nevezi: Zlatannak gyermekkorra a „visszavágás” jegyében telik. Kétszeresen előnytelen helyzetéből akar kikecmeregni, tulajdonképpen a futball az, ami a szerencséjét meghozza. Malmö ugyan az ország harmadik legnagyobb városa, ám ő hiába él Malmöben, a város centrumába például tizenhét éves korában jut be először, ő a hírhedt külváros, Rosengård lakosa, foglya. A negyed nem más, mint egy bevándorlógettó.

Ibrahimovicnak vagy
ahogy egész Svédország
nevezi: Zlatannak
gyermekkorra
a „visszavágás”
jegyében telik.

Családi háttere is húzza: szülei kétéves korában elválnak, a gyerekek hol az egyiknél, hol a másikinál, ő végül az apjához kerül, aki a sörözést előnyben részesíti a gyerekneveléssel szemben. A „kérem szépen a vaját” helyett az „add már ide, te idióta” szóhasználat járja. Míg másokat a szülők szállítanak az edzésre, és drága felszerelést vásárolnak nekik, addig Zlatan leszállított áron vásárol, és többórás utat kell megtennie a pályáig. Gyalog. Vagy biciklit lop, hogy az utat lekurtítsa. Emlékezetes tolvajlása, amikor a másodedző bringáját emeli el... Apja különben lelkes híve lesz később futballista fiának, lakása Zlatan-múzeummá válik.

„Mi lett volna belőlem, ha a futball nem jön be, talán bűnöző” – gondolkozik el már pályája csúcán, s utal arra, hogy nemcsak biciklit tulajdonítottak el társaival. Akiktől egy idő után megválnak ugyan, de igazán csak velük tudja megértetni magát. Iskolai és futballcsapatának közösségéből kilóg: akad olyan tanára, aki szerint soha rosszabb tanulója Zlatannál nem volt. Mocskos szájú, erőszakos és individualista, az ifjúsági csapatban aláírást gyűjtenek a szülők, amiben követelik Zlatan eltávolítását. „Nem belőlük lett világhírű focista” – vág vissza immár a Milan sztárja.

A svéd állami tévében lehetett hallani egy magyar származású kisgyerek szájából, hogy Zlatan élettörténete arról szól, hogyan lesz a szegény kisgyerekből híres, gazdag ember. Nemrég valaki felfestette annak az aluljárónak a falára, amelyik Rosengårdot Malmövel összeköti, s amelyik alatt a gyerek Zlatan gyakran elhaladt: „El lehet venni egy fiút Rosengárdtól, ám nem lehet Rosengårdot elvenni egy fiútól.” A mondat sajátja, de hogy az oda felkerült, büszkeséggel tölti el a sztárt, hazalátogatva arra kocogott, hogy maga is lássa...

Visszatérve a recenziót nyitó jelenethez: hiába nyilatkozza Mourinho, az Inter legendás hírű edzője, hogy Zlatan túl drága ahhoz, hogy bárki, akár a Barcelona is megvegye, a következő évadban Zlatan mégis a Barca játékosa. Ráadásul hogyan történik a tranzfer! Samuel Eto'o, ugye, a világ elsői közé tartozik még ma is, a 2008/2009-es futballe szezonban harminc gólt lőtt a Barcának, értéke húszmillió euró, az Inter mégis részletfizetésképpen kapja Zlatanért cserébe negyvennégy millió eurón felül!

A fantáziaösszeg, amelyért egy futballe sztárt megvesznek, azt jelenti, hogy még nagyobbak az elvárások – a közönség, a játékosok, a drukkerek, a szponzorok részéről. A klubok – Zlatan hasonlatával – úgy tekintenek a drága játékosra, mint egy narancsra, amelyikből kicsavarják a levet, majd amikor már semmi sem marad bennük, eladják. „Minket a klubok birtokolnak – mondja a róla szóló *Én vagyok Zlatan Ibrahimovic* című könyvben –, s mi náluk nem azért vagyunk, hogy az egészségünk-re vigyázzunk, hanem hogy győzzünk. A klub orvosa nem tudja, kinek az oldalán álljon: páciensnek vagy a klub termékének tekintse a játékost?”

Balsikernek bizonyult mégis a katalóniai fejezet. Annak ellenére, hogy jól indult, és Zlatan szolgáltatta a gólokat. Hol csúszott meg az egész? Zlatannak két magyarázata van rá: az egyik, hogy Lionel Messi elvette a helyét. Elérte Pep Guardiólnál, hogy az a szélről bevigye középcsatárnak, vagyis az ő helyére. A svédnek az az érzése, hogy feláldozták. Így fogalmaz: „a Barca megvett egy Ferrarit, de úgy használja, akár egy Fiatot.” A másik ok, hogy a mindenben kitűnni vágyó Zlatan kilógott a csapatból. Xavi, Iniesta, Messi a klubban nőttek fel, s hiába a világ legjobb játékosai, a csapatban úgy viselkednek, mint valami iskolás gyerekek, az edző szava szent. „Uniformisban”, vagyis Audikban járnak például az edzésre, mert a klub vezetősége azt írja elő, a pályán meg a magánéletben is fegyelmezettek. Zlatan ezzel szemben Ferrariban jelent meg egy idő után, és szabadon engedte az indulatait. Nem végződhetett másként, mint hogy Guardiola kiközösítette. Következésképpen a klub szívesen vált meg tőle, de ő maga is menekült...

Itáliába vissza. Nem az Interhez, hanem a rivális Milanhoz, ahol e sorok írásakor játszik, s a megbecsüléssel nincs baj! Tarthatjuk Berlusconi csirkefogónak, de Zlatan, illetve Ibra, ahogy a taljánok nevezik, olaszországi státusát jellemzi, hogy a volt miniszterelnök magánrepülőgépét használhatta. És az ünneplés... Már a Barca várában, a Camp Nouban olyan fogadtatásban volt része, amitől szeme-szája tátva maradt, egész testében remegett, amikor a szurkolóknak bemutatták. Akkor kezdték különben a jelenséget az „Ibramania” szóval illetni. Amikor Ronaldinho megérkezett a Camp Nouba, harmincezer ember várta, amikor Thierry Henry, ugyanannyi, amikor Zlatan, annak a duplája... A San Siróban úgy ünneplik, mintha Obama érkezett volna Milánóba: a klub repülőgépe szállítja el Barcelonából, vörös szőnyegen lépdelnek a repülőtől a várakozó autósorhoz, a repülőteret körbeálló drukkerok skandálják: „Ibra! Ibra!” Tiszta káosz van a városban és a stadionban, ahol a megilletődéstől a sztár újra kisfiúnak érzi magát, és arra gondol, hogy az élet igazságot szolgáltatott neki.

A könyv, amelyikben mindezt elmeséli (*Jag är Zlatan Ibrahimovic – Én vagyok Zlatan Ibrahimovic*), előbb az egyik legnagyobb svéd kiadónál, az Albert Bonniers Förlagnál jelent meg az elmúlt év második felében svédül, de tíz nyelvre lefordítják, és film készül belőle. Szerzője David Lagercrantz, a magyar olvasó számára ismeretlen, illetve olvasta volna valaki Erdélyben a Göran Kropp világutazóról szóló bestsellerét?... Interjúiból kiderül, Ibra nem a szó művésze, ezért módszerük az, hogy elmesélte az életét, amit Lagercrantz irodalmi formába öntött. Nem adatolnak, a szöveg téma szerint fejezetekre osztott monológ. A könyv annyira népszerűvé vált, hogy messze meghaladta a nagy svéd szerzők: Strindberg, Ingmar Bergman eladási számait. „E-könyv” formájában – nem papír, hanem digitális szöveggént – is gyorsan terjedt, egyes könyvtáraknak le kellett állítaniuk a kölcsönzését. Nem bírták anyagiakkal, ugyanis minden „elektronikus kölcsön” pénzbe kerül az intézménynek.

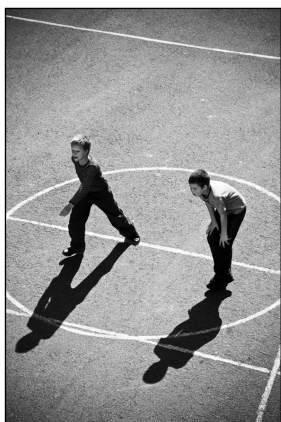
„A könyv megjelenése után az az érzésem, mintha meztelenül járnék az utcán” – nyilatkozta Zlatan. Elhisszük neki: valószínűleg nem szépíti gyerekkora körülményeit, s nem kíméli a futball világot sem: Messiről, az edző Guardiola-ról, egykori malmói edzőjéről, aki őt anyagilag megkurtítva adta el az Ajaxnak, egyáltalán nem hízelgő a véleménye.

Őszinte hangján kívül erőssége még, hogy bepillantást nyerhetünk az adás-vétel, vagyis a futballista-piac részleteibe, továbbá örvendünk a közelképeknek, amiket egyes edzőkről fest: Fabio Capellóról (Juventus), José Mourinhóról (Inter). Magyar vonatkozása is akad a sztorinak: a svéd válogatott néhány sorsdöntő meccse a magyarok ellen, amelyekben Zlatan Svédország számára rendkívül értékes gólokat szerzett.

Humora is van a könyvnek – részben a mesélő jóvoltából: színes rosegárdi szlengben dumál, másrészt a helyzetekből adódóan: például az, hogy elhagyja az Intert a Barcelona javára, hogy Champions League-et nyerjen, mire a rákövetkező évben az Interé lesz a hőn áhitott kupa...

ESTERHÁZY PÉTER

A KÁNTOR-NAPLÓ

**A legszebbet választani,
a szépek szépét, nem
pedig a „mieinket”.
Nincsenek már mieink:
ez a helyzet. Amely így
sivár.**

C age mottója szerint születik ez a napló, I have nothing to say, I am saying it, that is poetry, nincs mit mondanom, ezt mondom. Hogy ez költészet volna, nem hinném. Rajtam ragadt ez a sport-izé. Futballcafang. Hogy volna közöm hozzá, tudnék róla valamit. Alig van közöm hozzá, és vannak emlékeim, igaz, elemi emlékeim. Még azt is mondhatnám egy régi regény hangfekvésében, hogy sorsomat meghatározó emlékek. De legalábbis az életemet.

Ennek kapcsán jut eszembe, hogy mennyire nem tudok gondolkodni a sorsról. Az is lehet, hogy ezt azért gondolom most, mert reggelente, ahogy máskor, többnyire Arany Jánost, Kertész *Gályanaplóját* olvasom, nem először. Főlemelő munka (és érzéki és filozofikus és komoly és érdekesítő). Az az ember, aki a kudarc ezer meg ezer arcát beszéli el (énekli meg, mondanám, ha ez az ő esetében nem volna a nevetségésnél is nevetségesebb), az szolgál szinte minden sorával vigasszal. Sőt, reménnyel. Derűvel; bár lehet, hogy ehhez már az én olvasásom, olvasatom is kell.

Szóval ez itt bizonyosan nem poetry, de naplónak napló. A naplónak alapvető föltétele a nap. A lóval most nem tréfálkoznék, noha lovasnemzet vagyunk, amit észbe vésnünk egyre aktuálisabbnak tetszik. Úgy tűnik, pogányok és katolikusok akarunk lenni egyszerre, kuruc önsajnálatot, hangoskodást labanc szemlélettel ötvözve, s mindebben semmiféle ellentmondást nem látva. Népi írók a kormányzó úr temetésén – ez lehetne a címerállatunk.

Hogy a napot észrevegyük, ahhoz nem elegendő fölébrednünk. – Jól alszom, és rosszul ébredek. Olyan, mintha egy nehezék lenne rajtam. Egy vaddisznó nagyságú vasaló. Tessék, megint a lovasnemzet. Véletlen, mondanám védekezve, ha azonnal nem ugrana be e szóról („nekem szavakról szavak jutnak az eszembe”) – ki is mondta ezt mindig? Páter Kincs, az osztályfőnököm a Piarista Gimnáziumból?, vagy, ahogy illik, az apám avval a kis gunyoros felhanggal, amit akkor is szerettem, ha én voltam vértelen áldozata? –, hogy a véletlen a buták istene. Indiai közmondás, mondja nekem az internet.

Igen, a nap. Hogy azt látni is kell, hogy létezzék. (Jesszusom, sikoltanék a nagy-nénéim hangján, lehet, hogy én szubjektív idealista vagyok? Ez a komcsik idején, rémlik, kárhoztatva volt. Vajon most mi lehet a helyzet? Minek keveredek mindig erre... Egyébként nyilván azért, mert keverve vagyok, erre [is] kevernek. De még mielőtt kitérnék a szubjektív idealizmus turulos-sámános változatára, kemény kézzel bezárom a zárójelet.) Szóval látni kell a napot, vagyis nézni, és nézéshez szempont is kell.

Most tehát az a szempont, hogy a „sport” hívószóra kell ugranom, mint a Pavlov kutyája; raportíroznom. (Kántor Lajos szerkesztő úr a szerzőit ugratja...)

E pillanatban, okot nem találok, csupán rögzítem, azt szeretném, hogy gyorsan múltjék az idő. Ritka az ilyen, rendszeren ellenkezőleg szokott lenni. Például munka közben a legjobb, ha megáll az idő. És persze akkor: az égen néma álló csillagok, a földön csak te vagy és én vagyok stb. Annak idején, a pályán valahogy el is tűnt az idő. Mintha az idő nem tartozott volna a játékhoz. Legföljebb avval az érdektelen gyakorlatiassággal, amikor fontos volt tudni, mennyi van még hátra, mert vagy vesztésre álltunk, vagy ki kellett húzni a végéig, mert hirtelen föltételeztük, hogy van még. Mennyi még, mester? Hogy utáltam, ha erre a bíró fölényesen azt válaszolta, maguk csak játsszanak nyugodtan, majd én szólok. Nyugodt vagyok, mester, csak azt kéne tudnom, mennyi még? Többnyire legyintettek válasz helyett. Gyöngyöt a disznóknak.

Más idő van a játékosban, mint az órában. Illetve nincs idő, vagy meg van állva (va-va-va-va), vagy mérhetetlen. Hát ez már majdnem poetry, miközben egyszerű, kvázi földközeli tapasztalat.

Ehhez képest nulla poetry, kizárólag nyugdíjas élvezkedés nézőként azt kívánni, hogy egy izgalmas futballmérkőzés mintegy ne érjen véget. Vagy az a mélyen megvetendő, alamuszi vágyakozás, hogy legyen hosszabbítás. Egyáltalán az esztétizáló meccsnézés...! Többször ostoroztam már, nem hittem, hogy én is itt végzem. Pedig a Barcelonának szurkolni lényegében ezt jelenti. A legszebbet választani, a szépek széjét, nem pedig a „mieinket”. Nincsenek már mieink: ez a helyzet. Amely így sivár.

Szinte csak tévén nézek meccset. Olykor kisétálok valamelyik közeli pályára. Már az, hogy *kisétálok*... De csak ha jó az idő. Elácsorgok a napon, be-becsukom a szemem, időnként megismernek, köszönök, és röviden elmesélem, mi van a (volt) futballista öcsémmel. A csapatokat nem ismerem, zömmel az eredményt sem tudom. Ha megkérdem, úgy néznek rám, ahogy én néztem volna hajdan egy *ilyenre*. Nem várom meg a meccs végét.

Nem úgy látszik, hogy a futballvonal öröklődne. Az egyik öcsém egyik gyereke, ő az egyetlen. És ő is csak kapus (hogy a közhelyszerű hülyeséggel éljek), és ő is csak volt. Belefáradt vagy beleunt, hogy nem sikerült neki a kiugrás. Még Angliában is járt próbajátékon. Apja fia, dörmögünk családi vacsorákon. Ő hagyta mindig első-

ként abba a ház előtti focizást. Vagy el se kezdte, ha esett az eső. Mintha az számítana. Rendes, enbéhármas játékos lett, jó, hogy bekk, de mégis. Ő is jobban játszott, mint én, de ezt még ő se mondta ki hangosan (ezt meg biztosan nem fogja olvasni).

Tegnap az egyik unokámmal – fociztunk, az túlzás, labdával töltöttük az időt, avval a számára megelépfő korlátozással, hogy csak lábbal érhattünk hozzá. Miért? – kérdezte, de hallatlanra vettem. Ingerültségeimben, ahogy illik, az apáméit ismerem föl. Ez az unokám olyan szép, hogy eláll az ember lélegzete. Mit mondjak, egy Tadzio. (Nem vagyok elfogult, főként a vejem finom vonásait viszi tovább.) Még az idegesítő nyafogásai is elegánsak. A bőre színétől a nagylábujja körméig mindene sugárzón előkelő.

Huss, mindez egy pillanat alatt szertefoszlik, ha labda kerül a közelébe. Annyira ügyetlen, édesen ügyetlen, hogy könny szökik a szemembe. Szinte bravúrosan, ügyesen ügyetlen. Valahogy mindig az a támaszkodó lába, amelyhez érkezik a labda. Azt akkor, nemdebar, nem tudja megmozdítani (legfőleg csoszogni, csosszantani egyet). Ezért a másikkal tesz egy valószínűtlen, de mindenképp érdekes kacszázó mozdulatot (62 évem során a közelében nem voltam ennek a csalafinta mozgásnak), valahonnét a Fred Astaire és egy makacs sérüléséből éppen hogy fölgyógyult, hosszú lábú gázlomadár (kócsag?) közti mozgáskultúrából.

Az a gyönyörű, hogy a legkevésbé sem veszi észre kozmikus ügyetlenségét, egyszerűen lelkes, ami így rám is átragad. Ott botladozunk kínosan egy guruló izé körül, rémlik, labda a neve, boldogan, mintegy generációk példás egymásra találásában.

Ez is mozgás (most olvastam a *Tótékban*): „Nincs is pénztárcája. A papírpénzt kis gombócokba gyúrva hordja a zsebében, ha fizetni kell, csak odagurít egy golyót.”

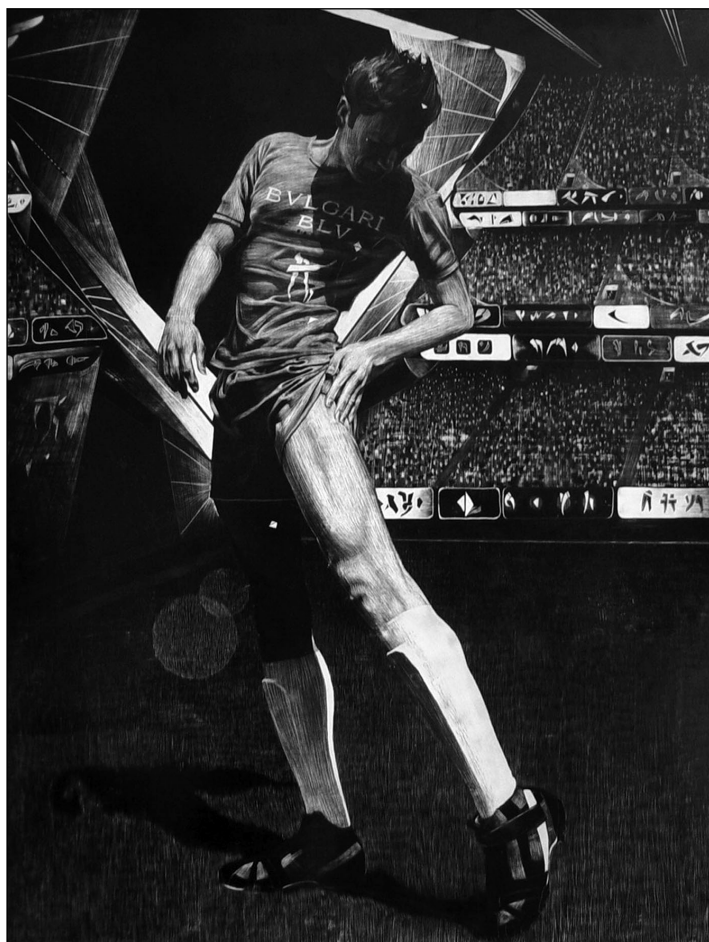
Ma van a születésnapom, ami e napló szempontjából aligha releváns. Idevágó. De mégis, mert a hévnél összefutottam F-fel, akivel annak idején hosszasan együtt futballoztam. Jó volt vele játszani, mert mindig nagyon akart nyerni. És rossz volt, mert kifejezetten sportszerűtlenül, sunyin, aljasul durván játszott. Márpedig a saját csapatunkban per definitionem senki se aljas. Emlékszem, hogy ezt az ellentmondást meg kellett oldani. Minthogy szükségünk volt rá, csak az öncsalás maradt. A hazugság színesen leleményes bokkrétája. Bokkrétáját nyújtottuk át – magunknak. A Sanyi már csak ilyen, ami a szívében, az a száján, keménynek kemény, sarkosan, de becsületesen játszik, meglehet, olykor túloz, de hát ez nem kisasszonysport, stb. Tisztán halljuk a mai politikai maszatalásokat. Ahogy F. ordenaré talpalását a mindenre képes, ádá ellenfél az összefüggésekből kiragadva szemléli (a földbe döngöltetvén).

Most meglehetősen alkoholista a feje, egy gramm felesleg nincs rajta. Figyelj, fűzfa,* nem ma van a születésnapod? Erre meg hogyan emlékezhet? Egy ideig én kezeltem az igazolásokat, megjegyeztem. A számok beragadnak az agyamba. Most gondolok életemben először az F. agyára. Egyáltalán hogy van neki. Komoly, svájci frank alapú fogadásom lett volna, hogy nincs. Lehet, hogy ez a pokróc durvaságú, a vélegtekig önző fráter, akiből ész sose, csak valami savanyú ravaszság szivárgott – lehetett volna valaki *egészen más*? Mondjuk, egy megbízható számítógépes szakember. És ott hogyan lett volna tere az aljasságának? Ami nyilván alkati. Vagy lehetséges, hogy a foci hozta ki belőle? Hogy a játékban volt benne, mi nem is láttuk, csak őáltala, és az öncsalás egyik arca épp az volna, hogy ezt rákenjük? Hogy ő viszi el a balhét helyettünk is?

Fekvő csatár nem gyors csatár, sziszegte volt hidegen a hordágyon levitt ellenfél után. Inasságából most kiment az erő, csupán egy rossz fogú öregembert látok. Nem őszül még.

Inasról jut eszembe. Belenyugodtam a fiaim focitlanságába. Kezdetben zavart ennek a testi megnyilvánulása. Másféle izmokhoz szoktam otthon hozzá, mi mindnyájan fociztunk. Most már nemcsak megbékéltem, de tudom szépnek látni egyik fiam vízipólótól megerősödött vállait, elbűvölően széles hátát vagy a másik követetetlen sportolási szokásoknak (sziklamászás?) köszönhető inas, csontos erejét, szigorú testét.

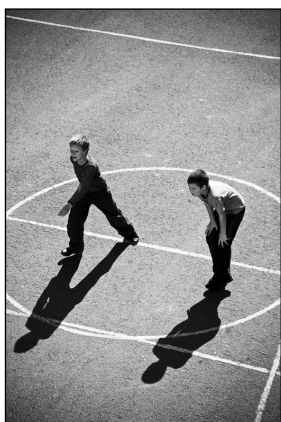
Azt reméltem, ahogy a nap, így e naplótöredék is szép nyugodtan ér véget. Mint ha gyomron vágta volna, olyan, mintha még *régen* volna, mintha még valóságosan érdekelne a foci: kiesett a Barcelona, semminek sincs értelme, a nap holnap nem fog fölkelni (naplók se lesznek). És az edzőjük, Guardiola is fölmondott. Korszakváltás. Eggyel kevesebb jó (szép) lesz a világban. Jók jönnek, mennek. Valami véget ért.

VITRAY TAMÁS

A KEZDET ÉS A CSÚCS

**Athénban érezhattük,
 hogy kis ország is meg
 tudja csinálni, még ha
 imitt-amott döcögve,
 hibázgatva is, míg
 Pekingben
 bebizonyosodott, hogy
 Kínával tanácsosabb
 barátkozni, mint
 mérkőzni.**

Kezdetben volt három kamera. Ennyi tartozott ahhoz az egyetlen közvetítő-kocsihoz, amellyel a Magyar Televízió 1958-ban rendelkezett. Maga a közvetítő-kocsi egyszersemind a stúdió műszaki berendezéseként is üzemelt, vagyis ha kivonult egy-egy sporteseményhez, a Szabadság téri központból nem lehetett képet továbbítani, nem volt műsor. Még a bemondónő is a Népstadionba jött, ha onnan meccset adtunk, és ott közölte sugárzó mosolyával: „Kedves nézőink! Labdarúgó-mérkőzést közvetítünk a Népstadionból...” Azt talán mondanom sem kell, hogy a kamerák képe fekete-fehér volt.

Nemcsak a gyerekcipőben járó, rendszeres adásait éppen csak elkezdő hazai tévé volt így. Európában még csak elvétve akadt színes adás akkoriban, vagy tán nem is volt még egyáltalán. 1960-ban, a római olimpiáról is csak fekete-fehér képet sugárzott az olasz televízió.

Három kamera egy focimeccsről vagy bármely más sporteseményről csak bizonyos korlátok közt adhatott képet. Az egyikkel, amelyen úgynevezett „zoom” optika volt, akár egy látcsővel lehetett közelíteni vagy távolodni a képi témától. Ezt megfelelő magasságban leállították a felezővonal felett, és lényegében hol közelítve, hol távolítva, vagyis „zoom”-olva követték a játékot. A másik kettő jobbra a két alapvonal magasságában állt, és leginkább szögleteknél, esetleg tizenegyesrúgásnál került használatba. Erről a közvetítő-kocsiban ülő rendező döntött, mivel ő mindhárom kamera képét látta, így ő választotta ki, éppen melyiket „vágja be”, azaz mutassa a nézőknek.

A néző pedig örült. Boldog volt, hogy karosszékében ülve nézhetette a mainál sokkal, de sokkal jobb magyar focit. A televíziós közvetítés fentebb leírt korlátai nagymértékben meghatározták a kommentátor vagy ahogyan akkor az idősebbek mondták, a „szpíker” tevékenységét is. Ő ugyanis abban a kedvező helyzetben volt, hogy a helyszínről jelentkezett, nem csak azt a viszonylag szűk képkivágást látta, amit a kamera mutatott, hanem az egész pályát. Sokkal több információt gyűjtethetett össze, amit azután nézőivel megoszthatott. Fontos, nagyon fontos része volt a produkciónak.

Mindennek ellenére a kor nézői – bár nem voltak túl sokan, hiszen 1958-ban mintegy tizenhatezer készüléket tartottak nyilván az országban – többnyire elégedetlenek voltak a „szpíkerrel”. Azt mondták, unalmas, keveset beszél, és amit mond, azt sem elég lelkesen mondja. Mennyivel izgalmasabb a rádiós riporter tudósítása – vélekedett a kor nézőinek jelentős része, és mert gyakorta ugyanazt a mérkőzést adta a rádió és a tévé, a „képes doboz” hívei inkább a rádiós kommentátor „hangjával nézték” a meccset. Ahogyan az akkoriban sok év után emigrációból hazalátogató humoros író és konferanszié Vadnai László mondta: a focirajongó tévénezők jobban szerettek a fülükkel látni. Úgy izgalmasabb volt. Tovább nehezítette a tévékommentátor helyzetét, hogy nézői látták is, nemcsak hallották a történeteket (mint a rádióban), és gyakran – jobbára indulatuk és csapatpreferenciájuk függvényében – vitába szálltak a közvetítő észrevételeivel, ítéleteivel, majd megállapították, hogy az fikarcnyit sem ért hozzá.

Sok évbe tellett, mire a nézők rájöttek, hogy alapvetően különbözik a rádióban, illetve a tévében közvetítő kommentátor szerepe. Előbbi hangjával megjeleníti az eseményt, annak minden izalmával, érdekességével, a tévés pedig csupán reflexiókat fűz hozzájuk. A nyolcvanas években már akkor panaszkodott a néző, ha túl sokat beszélt a közvetítő, és ezzel zavarta őt a meccs élvezetében. Addigra azonban nagyot változott a képi világ is. Megjelentek a színek, és gyarapodott az eseményt közvetítő kamerák száma. Az egykori három fekete-fehér képforrás helyébe már hat, nagyobb jelentőségű vagy bonyolultabb sporteseményen (például atlétika, torna) akár tíz kamera vette körül a játékteret. Manapság, például a Bajnokok Ligája mérkőzésén 16-18 kamera, esetenként (a döntőben) 24-28 kamera dolgozik. Kezdő kommentátor koromban sokszor hallottam a nézői véleményt, hogy „azért mégiscsak a helyszínen lehet igazán élvezni egy-egy meccset”. Mostanra már mindenki tudja, hogy otthon sokkal jobban, sokkal többet, sokkal közelebről lát, mint ha kint ülne a tribünön, esetleg jó távol a játéktértől. De még ha közel is ülne, mikor láthat ott egy-egy vitás esetet többször, más-más nézetből, lassítva visszajátszva? Mikor élvezheti az edzők minden reakcióját közelképen megörökítve? Arról nem is beszélve, hogy kedvenc karosszékében ülhet, nem kell órákkal az esemény kezdete előtt, tömegközlekedésben összepréselődve utaznia, a bejárat kapuk előtt órákat sorban állnia, a kapunál pedig, sorstársaival osztozva, a motozás gyönyörűségében részesülnie.

Ha hiszik, ha nem: aki otthon nézi napjaink fociderbijeit, gyakorta jobban láthatja még a szabálytalanságokat is, mint a játékvezető a pályán!

A Magyar Televízió sportrovatában legendás főnököm, Radnai János, aki létrehozta és magas színvonalra fejlesztette a hazai sporttelevíziózást, csak úgy vállalta el a külföldi események közvetítését, ha riporterét a helyszínre küldheti. Ma már az esetek túlnyomó többségében itthonról közvetíti a sporteseményeket a kommentátor. A képernyőről, a nézővel együtt, minden adatot, friss hírt, információt leolvashat. Amit meg nem, azt az internet, a Google bőségesen rendelkezésére bocsátja. Jobb a helyzete, mint ha a helyszínen volna.

A körülmények változásával a kommentátor lehetőségei is alaposan megváltoztak. Nézője, a kép révén, túl sokat tud! A kép annyi mindent megmutat, a Google

annyi információt szolgáltat, hogy a beszélő mindezekkel nem képes ma már „villogni”. Így aztán egyre gyakrabban észleljük, hogy elsorolja még azokat a háttérinformációkat is, amelyeknek nincs közvetlenül közük a látható eseményhez, a meccs jeleiteihez, legfeljebb a játékosok előéletéhez, korábbi produkcióikhoz vagy éppen felmenőikhez, hozzátartozóikhoz kapcsolhatók. Merő jó szándékból ontja mindezt a nézőre, aki inkább az eseményt szeretné zavartalanul figyelni, és zavarja a szakadatlan beszéd. Röviden: a tökéletes képi kiszolgálás lényegében elvette a kommentátor kenyerét! Jelentősége csökkent, evvel közismertsége, népszerűsége is megfogyatkozott. Ugyanakkor kevesebb kritika is éri, hiszen szövegei nélkül is jól megvannak a képi információk birtokában a sportrajongók.

A fentiekre – a téma stílusában maradva – azt mondhatnám, hogy közelképben igyekeztem bemutatni a sporttelevíziózás változatait az elmúlt fél évszázad során. Nézzük meg a fejlődést most egy tágabb optikával! Erre, gondolom, leginkább a téli nyári olimpiái közvetítések öt évtizedének vizsgálata alkalmas. Huszonegy olimpiáról közvetíthettem 1960 és 2004 között, szerénytelenség nélkül bátorodom állítani, hogy megbízható áttekintést nyújthatok.

1960-ban a korábban említett Radnai Jánossal ketten érkeztünk életünk első nyári olimpiájára. Radnai feladata a napi adások szervezése volt, nekem pedig a harmincnégy órányi közvetítés jutott. Mindketten állandó stresszben éltük napjainkat, annyira belemerültünk az olimpia forgatagába, hogy percnyi nyugtunk nem lehetett. Mindez persze járatlanságunknak volt a következménye. Hozzáteszem, hogy a nemzetközi tévés mezőny nagy része járt ugyanebben a cipőben, hiszen ez volt a sport és a tévé történetében az első eset, amikor Európa számos országa továbbíthatta a képet, közvetíthette a versenyeket hazájába.

De csak azokat és csak annyit, amennyit a házigazda, a RAI olasz televízió saját nézőinek szolgáltatott! Ott ébredtünk mi is rá, hogy miközben boldog büszkeséggel mondogattuk magunknak, hogy sport- és telekommunikáció-történeti fordulattal a tévé primátusa valósul meg itt Rómában a rádióval szemben, a valóságban ez egyáltalán nem jöhetett létre. Mivel az európai közvetítőláncon akkor még csak egy képforrás volt továbbítható, az úgynevezett nemzetközi program lényegében az olasz tévé adásával volt azonos.

Hogy mit jelentett ez? Például hogy a számunkra oly fontos öttusát csak a kora esti RAI összefoglaló tizenöt percének kis hányadában, apró tudósításban láthatták a nézőink. Vagy és ez volt az egyik, engem személy szerint a kétségbeesésbe kergető példa: az olimpia vége felé boldogan készültem az ökölvívás döntőinek kommentálására a Palazzo dello Sportból, hiszen mindjárt az első párban egy remek kis magyar, Török Gyula küzdött az aranyért. És akkor belépett a szorítóba Török „Béka” és ellenfele, a szovjet Szivko, a tévéadás is megkezdődött, nagy levegőt vettem, hogy kezdjem... a képen pedig elindult az olaszok esti tízperces összefoglalója az olimpiai versenynap addigi eseményeiről. Hiába ültem a helyszínen, hiába indult baj nélkül Európa-szerte az adás, a Palazzo-beli szorító csak a mérkőzés harmadik menetének kezdetére jelent meg a magyar képernyőkön.

Az olvasók engedelmével azért részleteztem az első nagy olimpiai közvetítéssorozat gyötrelmeit, hogy jobban érzékelhessék, micsoda frusztrációt jelentettek a római közvetítések. Ehhez képest az, hogy a kép fekete-fehér volt, továbbá hogy számos ország tévéseinek nemegyszer nem jutott mikrofonállás a verseny helyszínén, csak apróság volt a fentiekhez képest.

1964, Tokió. Hatalmas feladatot kellett megoldania a nemzetközi tévés közösségnek. A tokiói versenyek képének földi továbbítása természetesen nem volt megoldható. Csak műholdal jöhetett át az óceán felett a kép az európai kontinensre. Akkor már létezett és működött is műhold, alkalmas is volt hang és kép továbbítására

egy németországi földi fogadóállomásig, amely azután szétesztaná és továbbítaná az egyes országokba a képet. Gondot legfeljebb az Ázsia és Európa közti időeltérés jelenthetett. Meg még egy apróság: az akkori idők műholdja nem forgott szinkronban a földdel, hanem egy helyben állt a világűrben! Vagyis néhány órára volt csak képes a Japánból „fellőt” képet fogadni és azt a németországi földi állomásra továbbítani. Azután a Föld elforgott, és sem a fellövésre, sem a továbbításra nem volt mód mindaddig, míg bolygónk engedelmesen vissza nem forgott eredeti helyére. Így aztán a japán olimpiáról csak napi két-három órányit lehetett adni. Ami abba az időzónába esett, azt láthattuk, a többit – legalábbis élő, egyenes adásban – nem. Szegényes vizualizációt jelentettek a 24-36 órával később közvetített versenyek, amelyeket katonai repülőgépekkel hoztak át az öreg kontinensre.

Mellesleg jegyezném meg, hogy a leírt problémákon kívül az Intervízió – vagyis a szocialistának nevezett tábor – országai nem küldtek munkatársakat Japánba, hanem Kelet-Berlinben, az NDK tévéjének egyik stúdiójában kaptak lehetőséget, hogy képernyőről közvetítsék a több ezer kilométerre zajló eseményeket. Tévés sikerélményeket tehát nem hozott ez az olimpia sem.

Ráadásul a következő nyári olimpia, hasonló gondokat jelentett, hiszen Mexikóból is csak műholdas közvetítéssel lehetett Európába eljuttatni a képet. Csakhogy addigra már több műhold is dolgozott odafent, és úgy állították be őket, hogy a reggeli, kora délelőtti, illetve a késő délutáni, esti versenyszakaszt több műhold lényegében teljes egészében fogadja és továbbítja. Óriásit fejlődött négy év alatt a telekommunikáció. Emlékszem, egyik délelőtt az addigra már hadsereggé duzzadt olimpiai tévés szervezet egyik titkárnője avval a hírrrel állított be irodánkba, hogy másnap délelőtt elmaradnak a helyszíni közvetítések, mert „takarítják a műholdat”. Felfoghatatlan volt számomra (jelzem, mai napig az), hogyan lehet takarítani a műholdat, ha egyszer oda senkit sem lőttek fel, ott nincs (el sem férne) ember. Ez az ominózus délelőtt éppen a kajak-kenu versenyek döntőinek délelőttje volt! Képzelték, mekkora zajos tiltakozással éltünk, és micsoda buzgalommal szerveztünk más országbeli híveket, hogy csatlakozzanak akciónkhoz. Boldog vége lett: egy nappal elhalasztották a nagytakarítást, mi meg nyertünk két aranyat (Hesz és Tatai) ezen a napon. Mind ezt pedig élő adásban közvetítettük.

Terjedelmi korlátok sem engedik meg, azt hiszem, nem is érdekelné a tisztelt olvasót, ha végigsorolnám, hogy a későbbi olimpiák és más nagy világversenyek során hogyan fejlődött a televíziós közvetítés rendszere arra a fokra, ahol manapság tart. Annyi tény, hogy 1972-ben Münchenben minden tekintetben szenzációs tévés technika és szervezés állt rendelkezésére az egyes országoknak. Bizonyosságul csak annyit, hogy mi magyarok, akik – mi tagadás – nem tartozhattunk semmilyen tekintetben a legjelentősebb televíziós szervezetek közé, minden bennünket érdeklő eseményt élőben közvetíthettünk, szabadon választhattunk és alkothattuk meg önálló programunkat, sőt még stúdióműsorokat is készíthettünk és sugározhattunk Münchenből.

Csak az a szörnyű terrorakció ne lett volna!

Montrealból is teljes képet adhattunk az olimpiáról, legfeljebb anyagiakkal nem mindig bírtuk képi vágyainkat beteljesíteni. Moszkvában már ezzel sem volt gond, de ahogy négy évvel később Los Angeleset, úgy Moszkvát is – tökéletes műszaki felkészültség mellett – elrontotta a politika ostobasága.

1988-ban, Szöulban, a makulátlan és magas színvonalú lebonyolítás közben akaratlanul is emlékezhettünk a viszonylag közeli Tokió 24 évvel korábbi tévés kínjaira.

Barcelona, Atlanta, Sydney lényegében már mind megvalósította a teljes körű, hibátlan és technikaiilag csúcsmínőségű sportközvetítést. Barcelona ezt spanyolos eleganciával, Atlanta némileg provinciális modorral, Sydney pedig imádni való sze-

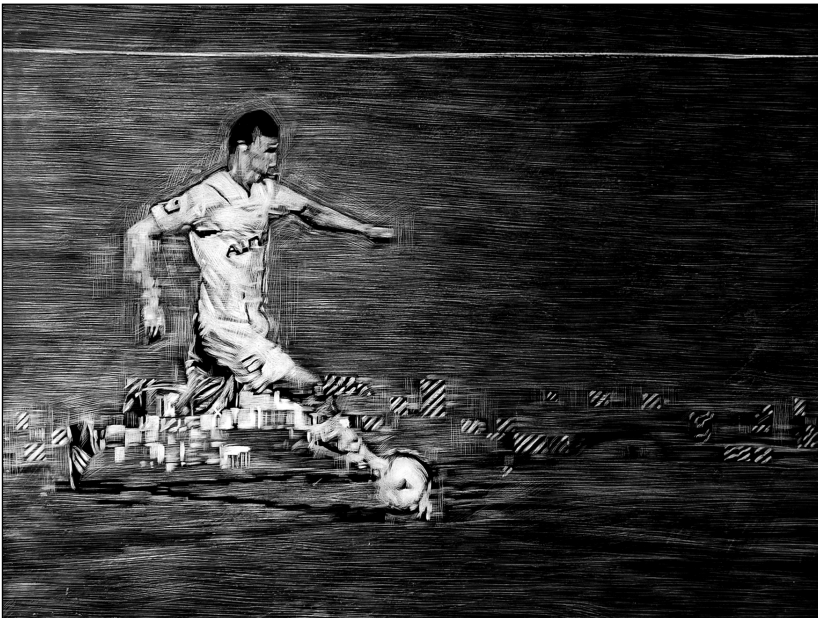
retettel tetézte. Athénban érezhettük, hogy kis ország is meg tudja csinálni, még ha imitt-amott döcögve, hibázgatva is, míg Pekingben bebizonyosodott, hogy Kínával tanácsosabb barátkozni, mint mérkőzni.

Annyit el kell még mondani, hogy már régen nem a házigazda ország szolgáltatja a tévés közvetítés műszaki feltételeit. Több ország – általában a legfejlettebbek – közösen „dobja össze” a szükséges technikát és – nagy eredmény – a hozzá szükséges szakembercsapatokat is. Így lehetséges, hogy igazi specialisták adják, komponálják egy-egy sportág képeit. Igen, és így lehetséges, hogy Londonban már ötödik alkalommal magyar kollégáim közvetítik a vívás képeit az egész olimpiai világnak.

Napjainkban, amikor százával keringenek az űrben a kommunikációs műholdak, az olimpiai versenyek MINDEGYIKE közvetíthetővé vált, egyenes, élő adásban, bármelyik napszakban, a legmagasabb technikai színvonalon. Következésképpen, és ezt tessék elhinni, mert így igaz, aki otthonában ülve nézi majd a londoni csodálatos versenyeket, sokszorosan többet lát az olimpiából, mint bárki, aki a helyszínen próbálja megtekinteni őket. Akár 40! képforrás is működhet egyidejűleg az éppen zajló különböző versenyekről, és egy-egy ország tetszés szerint váltogathatja a képet, hogy éppen melyik sportág érdeklí nézőit leginkább egy adott időpontban.

Ennek tudatában kívánok Önöknek szép olimpiát, nagyszerű versenyeket, és minél több magyar sikert!

(Ami azt illeti, magamnak is, mert 52 év után most először látni is fogom az olimpiát...)

URAY ZOLTÁN

GYŐZNI ÉS VIGYÁZNI

Kérdezett Jakabffy Tamás

■ – *Az, hogy egy tudós ember sportol, képzőművészkedik vagy zenél, az nemigen lep meg senkit. De azért egy olimpiai részvétel mégiscsak azt jelzi, hogy az illető csúcssportoló. A kolozsvári Minerva-épület alagsori sporttörténeti gyűjteményében ott vannak a trófeák, serlegek, a vívósisakod meg egy töröd. Ez egyfajta „kanonizáció” jele. De mi a Te vívó-történeted kezdete?*

– Német elemibe jártam. Tízéves voltam, amikor – a magyarok bejöveteleivel együtt – feltűnt egy nagybátyám is Kolozsváron, aki katonatiszt volt. Felelevenítettük a rokonságot, és a találkozások során a nagybátyám nagyon megszeretett – nekik nem volt gyerekük. Ő katonatisztként vívó is volt, nekik tudniillik kötelező volt a sport, a vívás pedig külön becsületnek örvendett a sportok között. Kaptam a nagybátyámtól két sisakot, négy vívókardot meg két tört.

Szóval... „játékból” kezdődött... Különösebb szakszerűség nélkül, az iskolatársaimmal kezdtünk el vívni. Aztán már komolyabban is utánaolvastunk. Tizenkét-tizenhárom évesen persze szerelmesek voltunk Dumas-ba, *A három testőr*, a *Hűsz év múlva* nyomán szabályosan mi lettünk a négy testőr, így rendszeresen vívtunk nálunk, az udvaron. Édesapámnak asztalosműhelye és egy nagy deszkarakára volt, hatalmas udvarral, ott tanulgattuk a könyvekből az alapállást, meg hogy milyen védek, milyen támadások vannak. Tehát abszolút amatőr módon kezdtünk vívni.

Vége lett aztán a háborúnak, elkezdődtek a nagy május 1-jei kivonulások. A régi kolozsvári vívók már '45-ben újrászervezték az intézményes ví-

Az olimpiára megérkezve a Szovjetunió küldöttségének valamelyik korifeusa kijelentette, hogy ők kapitalista sportolókkal nem hajlandók egy táborban lenni.

vást. 1946. május 1-jén odamentem hozzájuk, és megkérdeztem tőlük, hol lehet beiratkozni a vívóegyesületbe.

Az a játék, amit a negyvenes évek közepétől az udvaron űztünk, oda vezetett, hogy rendkívül gyorsan tanultam a vívást. A rendszeres vívást '46-ban kezdtem. Annyira bennem volt a vívás iránti érdeklődés és a *mozgás*, a vívómesterem, Ozoray Schenker Lajos pedig annyit csiszolt rajtam, hogy '47-ben Bukarestben második lettem az országos ifjúsági bajnokságon. Utána meg, ameddig csak „ifinek” számítottam, végig országos bajnok voltam. '50-ben bekerültem a felnőtt válogatottba.

'50-től '57-ig a román válogatott tagja voltam, részt vettem minden hazai és nemzetközi mérkőzésen, amelybe a román válogatott benevezett.

– *Határvonálnak számítható-e a háború befejeződése a kolozsvári vívásban? És ha igen, volt-e ennek az újraindulásnak igazán nagy, meghatározó személyisége?*

– Kolozsváron nagyon komoly tradíciója volt a vívásnak. Már a harmincas években volt egy „osztrák–magyar” vívómester, az imént említett Ozoray Schenker Lajos, egy katonatiszt, aki elég korán leszerelt, és a kolozsvári piarista gimnáziumban volt tornatanár. Ő szervezte meg a kolozsvári vívóéletet. Volt már Kolozsváron vagy két-három vívóklub, az Universitate a románoknak, a zsidóknak Hagibor néven. A magyaroknak pedig volt a KAC, a Kolozsvári Atlétikai Club. Később, 1946-ban lett belőle BEAC, vagyis Bolyai Egyetemi Atlétikai Club. Én már ebbe kerültem be.

Rendkívüli ember volt Ozoray Schenker Lajos, a „Tanár úr”, és korántsem csak vívást tanított nekünk. Mint középiskolai tanár és mint katolikus gimnáziumi tanár rendkívül nagy súlyt fektetett a fegyelemre, és a sport mellett viselkedésre és az életmód tudatos kialakítására is nevelte a diákokat. Persze voltak neki nagy mondásai, amin akkor mosolyogtunk, de – később beláttuk – életre szólóan óriási tanácsok voltak: hogy miként étkezzünk edzések előtt, hogy egy sportoló milyen módon állítsa be a napirendjét; a higiéniétől az illemig mindenfélében útbaigazított. Nekünk nagyon öregnek tűnt – volt vagy hatvanöt éves, amikor hozzá kerültem. És 75-76 éves koráig tanított, akkor vonult vissza. Nagyon fellendítette a kolozsvári vívóéletet...

Én inkább a vívóélet kontinuitását látom. Természetesen az ifjúsági csapat vívójaként kezdem ezt a kiemelkedő városi teljesítményt „értékelni”. 1920 és 1976 között egyéniben 48 országos ifjúsági bajnoksági érmet hoztunk mi, kolozsváriak, négy fegyvernemben – férfi tőr, női tőr, párbajtőr és kard –, a felnőttéknél 72 érmet.

Meg kell jegyezmem: ennek a folyamatnak – tudniillik a kolozsvári vívás felvirágzásának – a jól dokumentált történetét 2009-ben könyv formában is összefoglalta három szerző: Killyéni András, Sallai András Loránd és Kovács-Hont Imre. De bizonyára még további tényekre, összefüggésekre, részletekre is fény derül, amikor Kolozsvár nagy sportkrónikásának, László Ferencnek a hagyatékát tüzetesebben átvizsgálják.

Ami Ozoray Schenker Lajos kolozsvári „életművét” illeti, úgy az ötvenes évek elejétől-közepétől kezdett beérni a munkássága. Éppenséggel lehet a sors iróniájának tartani – én inkább a Tanár úr nagyszerűségének tudom be –, hogy Romániának bármely típusú éremből először kolozsváriak hoztak. Az első ifjúsági világbajnoki helyezést ifj. Guráth Béla hozta el 1962-ben, az első két főiskolás vb-érmet én szereztem meg Budapesten '54-ben (tőr egyéniben bronz és a kardcsapattal bronz). A felnőttek világbajnoki trófeái közül egyéniben Románia első értmét Orbán Olga hozta 1962-ben (Buenos Aires). Az első olimpiai érmes szintén Olga volt, aki '56-ban ezüstöt nyert a melbourne-i olimpián, ahol csak női törben képviseltettük magunkat.

A rengeteg érem is bizonyítja azt, hogy az ötvenes és hatvanas években Kolozsvár Bukarest után – vagy éppen *mellett* – vezérszerepet játszott.

– *Aztán feltört a szatmári vívóiskola is, Csipler Sándorék...*

– Persze. Az ötvenes évektől már Szatmár is be-bejuttatta a válogatottba az embereit. Kiemelkedő volt női törben egy Şamşudeanu nevű, félig magyar, félig román

kislány. Csippler Sanyi bácsinak egyébként – akinek a bronz mellszobra méltán áll a szatmárnémeti vívóterem előtt – rengeteget köszönhetek. Mint egy fanatikus, úgy tréningezett velem. „Belőled világbajnokot csinálók” – mondta állandóan. Én meg már teljesen kimerültem, annyit *leckéztünk* – így mondtuk az edzésnek –, olykor erőm határáig jutottam. (Sajnos Sanyi bácsinak nem lett igaza: két tus választott el attól, hogy 1954-ben főiskolás világbajnok legyek. Pedig életemben olyan jól nem vívtam. Nem kerültem a döntő párbajba, Gyuricza József, illetve Szőcs Bertalan magá mögé utasított... Érthető: Gyuricza tényleg jobb volt nálam, ezt 1955-ben a római felnőtt vb-n is bizonyította. Igaz, Rómába minket anyagi okokra hivatkozva végül nem is vittek el...)

– *Életedet az MTA-tagsággal is fémjelzett sugárbiológusi szakma/hivatás és a vívás egyaránt meghatározza. Megkísért a gondolat, hogy a biológus-kutató és az élsportoló szerepe között egyszer-másszor konfliktus adódhatott.*

– Persze. Volt konfliktus, úgy is mondhatnám: egzisztenciális. És belefolyt ebbe a történelem, közrejátszott a politikum. 1948-ban édesapámnak a házáat, műhelyét, mindenünket államosították. Édesapám ráadásul gyomorfekélyes volt, s az óriási sokk következtében hashártyagyulladás állt be, egy héten belül meghalt. Mindenünk elveszett, beleértve Édesapámat is. Ott maradtunk ketten Édesanyámmal, a maradék család anyagilag összeomlott; kaptunk egy egyszoba-komfortos lakást az akkori Malinovszkij téren (korábban Bocskai, majd Hitler, ma Avram Iancu).

Csak hogy én '47-ben már országos ifi vívóbajnok voltam! Az idő tájt rájöttek arra, hogy az élsportolókat támogatni kell. Ennek nyomán komoly anyagi segítségben részesültem: ingyen kaptam reggelit, ebédet, vacsorát – volt akkor az U-nak egy sportkantinja –, nemzetközi versenyekre vittek, s olyankor bizony elég jó pénzt kaptunk, vehettünk belőle egy-egy rend ruhát, cipőt. Vagyis a sportolói teljesítményemből teljesen eltarthattam magamat. S ez a háttér kimondhatatlanul jól jött nekem – a fent említett körülmények miatt.

A középiskolában tehát ünnepelet sportoló voltam, mégsem vettek fel az UTM-be – az UTC vagy magyarul a KISZ elődjébe. Úgy bántak velem mint osztályellenséggel. Ezt ugyanakkor nagyon tompította a sportsiker.

Vásárhelyre felvételiztem az orvosira. 9-esen felül sikerült a felvételem (az iskolában is az első három-négy között voltam), csak hogy '50-ben bejött a rendelet, hogy kulák és kisiparos gyermekeket nem lehet felvenni, vagy csak nagyon korlátozott számban. Akkor a magas felvételi jegyem dacára sem volt mit tennem: hazajöttem Kolozsvárra.

Itt akkor más világ volt, de lényegesen különbözött az akkori vásárhelyitől is! Ma már nem lehet titok, hogy a székelyek és az öntudatos vásárhelyiek is „nagy kommunisták” voltak, erősen vonalások lettek. Valahogy ez benne volt a közhangulatban. Össze sem lehet hasonlítani a vásárhelyi egyetememet a Bolyai Egyetemmel vagy aztán később a román egyetemekkel. Vásárhelyen kemény osztályharc volt! Úgy gondolom, mi, magyarok véresen komolyan vettük ezt az osztályharcosdit, és olykor többet adtunk belőle, mint amennyit kértek. (Azt hiszem, az a jó a románokban, hogy semmit sem akarnak épp annyira komolyan venni...)

– *Vásárhelyen tehát nem vettek fel az orvosira... és ez szerencsés fordulat. Mert-hogy Kolozsváron higgadtabb környezetbe kerültél...*

– Miután kirúgtak Vásárhelyről, a kolozsvári U-nak volt egy magyar főtitkára, egy Jenei Miklós nevű, fantasztikus összeköttetése volt Kolozsváron mindenkivel... Vásárhelyen viszont megkaptam a „papírokat”, ezekből megtudtam, milyen jegyekkel jutottam be oda, ahonnan kidobtak. Jenei biztatására 1950 őszén elmentem tehát Csűrös István professzorhoz, a kolozsvári egyetem természettudományi karának akkori dékánjához. Ő nagyon kedvesen fogadott, és ennek nyomán simán, minden kötekedés nélkül felvettek.

A vásárhelyi „karrierem” úgy egy hónapig tartott. Pedig a vásárhelyi vívócsapatnak erősen jól jött, hogy oda kerültem. Kaptam lakást, kosztot, mindent – ingyen. De hát bejött ez a rendelet októberben, repültem is haza.

– *Az intézményes sportszervezetnek nem volt akkora politikai befolyása megfelelő helyeken, hogy esetileg ellensúlyozzon vagy felülírasson egy ilyen ideológiai alapú intézkedést?*

– *Később* lett. Majd erről is beszélünk. Bekerültem ide, elvégeztem az első évet. A másodévet is elkezdtem, 1952. január 1-jén azonban megkaptam a behívót az olimpiai keretbe. Ekkor kezdődött a „cirkusz” a tanulással és a vívással. Nagyon nehéz volt mindkettőnek megfelelni.

Talán nem fölösleges elmondanom, hogy egy olimpiai előkészítő abból áll, hogy felvisznek Bukarestbe, és mindennap hat órát edzel, délután kötelező séta vagy kötelező sportjáték. Reggeltől estig el vagy foglalva. S ez ment januártól augusztusig.

Augusztusban jöttem haza a helsinki olimpiáról. S akkor megjelent egy elvtárs Bukarestből, és azt mondta: számítanak rám, és készüljek, mert a következő olimpián meg kell mutatni, mit tudunk (ez Melbourne lett volna, '56-ban), s hogy kérjek, amit csak akarok, mert ők segítenek. Azt kértem: én orvos szeretnék lenni, tegyenek be a kolozsvári román orvosira. Az elvtárs feljött velem a rektorátusra, és szó nélkül, kedvesen, szépen másodéves lettem a román orvosin. Az igazi kínlódás ekkor kezdődött. Hiszen elköteleztem magam, hogy hetente legalább négyszer-ötször megyek edzésre, plusz amikor hívnak, azonnal rohanok Bukarestbe a „lotba” (a válogatott keretbe).

Kínlódva, fogcsikorgatva elvégeztem a másodévet és a harmadévi első félévét. Ekkor „futott be” a római világbajnokság. Egyszerűen nem tudtam a harmadévi vizsgáimat letenni, bár a sportpolitikus elvtársak közbenjárására magam választhattam vizsgaidőpontokat. Szóval lehetetlen volt. Évre buktam, ahogy akkor mondták. Feltevődött hát a kérdés: épp amikor a csúcson vagyok, akkor hagyjam abba a vívást?...

S akkor visszamentem a természetrajzra. Ugyanannak a Csűrös professzornak köszönhetem, hogy visszavettek. Már ismert, és az az érzésem, hogy szeretett is, mert megértette a gondomat, láthatólag azonosulni tudott a tépelődéseimmel. Visszamentem a biológiára, a különbözőzeti vizsgákat egymás után letettem. '54 végére már rendszeresen elvégeztem a harmadévet, majd '55-ben befejeztem a biológiai alaptanulmányokat. Közben még azt is meg tudtam engedni magamnak, hogy a főiskolai világbajnokságon, Budapesten vívhassak. Életem egyik legsikeresebb versenye volt. Kaptam is érte egy munkaéremrendet meg „A Sport Mestere” kitüntetéset.

– *Térjünk vissza még az élsport és a politikum ötvenes évekbeli összefonódására. Mennyiben segítette és mennyiben gátolta a sportteljesítmények kibontakozását az, hogy egy monolit ideológia mentén határozták meg a sportpolitika széljárását?*

– Amikor a nemzetközi ifjúsági, majd pedig a felnőtt megmérettetésekre utaltam korábban, azoknak a többsége természetesen a *szocialista* tömbre értendő. '55-ben például – abban az évben, amikor nagy nehezen elvégeztem az egyetemem (de nem államvizsgáztam!) – sor került a varsói Világifjúsági Találkozóra, s ennek mentén amolyan kisebb „szocialista világbajnokságokra” is minden sportágban. Ami a vívást illeti, ott volt a Szovjetunió, Kelet-Németország, Magyarország, Csehszlovákia meg persze mi is...

Bár igen színvonalas megmérettetések voltak ezek a főiskolai vb-k, a romániai válogatott vívóinak többsége – ezt azért nem hallgathatjuk el – *katona* volt, tisztak; azt hiszem, a vívók közül egyedül voltam főiskolás, a többiek mind olyan fiatalok, akiket beszállított a hadsereg, rangot kaptak, meg persze belügyesek is – a „dinamósok”.

A politikum tehát a válogatott összeállításába kényszerűen beszűkült, de ez csak igen áttételesen érintette a sportolókat, illetve a felkészülést. A sportminisztériumban minden sportágnak megvolt a maga hivatala, a vívásnak is. A vívószövetség-

ség elnöke, alelnöke, főtitkára, csapatkapitánya mind régi vívók és/vagy politikai emberek voltak, *aktivisták*. A Helsinkibe kiutazó olimpiai vívóknak volt két politikai „vezetőjük”, akik közül az egyik abszolút nem értett a víváshoz, a másik viszont igen, de ő is politikai karriert futott be. Volt azonban két civil tisztünk is, róluk persze tudtuk, hogy szekus tiszték. Az egyik tiszt a négy magyarra vigyázott, a másik tiszt az öt románra. Állandóan kísérték minket, nélkülük semmit nem lehetett csinálni. Sétákon is velünk tartottak, nem mehettünk ki nélkülük az olimpiai táborból, csak csoportosan, felügyelet alatt.

De hogy lásd, milyen körítése volt a sportnak a szocialista „táborban”: a helsinki olimpián történt. Kölcsönkaptam egy fényképezőgépet egy barátomtól. Az olimpiára megérkezve a Szovjetunió küldöttségének valamelyik korifeusa kijelentette, hogy ők kapitalista sportolókkal nem hajlandók egy táborban lenni. Mai szemmel nézve furcsa megnyilvánulás, ha arra gondolunk, hogy a helsinki olimpia volt a szovjetek első számottevő megjelenése a világversenyen. A finn vendéglátók viszont készségesen kiürítettek egy kaszárnyát egy félszigeten, az olimpiai táborhoz elég közel. Jó körülmények voltak, egy zokszavuk sem lehetett. De úgy illett, hogy a szocialista országok is csatlakozzanak a szovjetekhez. Persze megkaptuk az utasítást, hogy nemcsak a kapitalistákkal, de a baráti országok sportolóival sem szabad engedély nélkül beszédbe elegyednünk. Nem volt tanácsos nagylegénykedni, különben az ember azt kockáztatta, hogy egykettőre kirepül a válogatottból. Szóval vigyáztunk, én magam is tartózkodtam a kapcsolatteremtéstől, hiszen a sportból tartottam fenn magam, nem tehettem kockára az egzisztenciámat. De nem mindenki volt ennyire óvatos. Szántai Jancsi talált magának egy portugál magyart (sőt megjegyzem: az amerikai törvívó csapatban is volt két magyar!). Amikor azonban a szekus tiszt véletlenül meglátta, hogy Jancsi a portugáliai magyar fiúval ismerkedik, rámutatva a kölcsönkapott fényképezőgépre, fojtott hangon utasított, hogy fényképezem le őket. Hála Istennek, hirtelen eszembe jutott, mivel vághatnám ki magamat: azt mondtam, nincs több filmem. Szerencsére elhitte.

– *És mi lett a melbourne-i részvétellel? Hiszen négy évvel azelőtt azon a címen ajánlottak fel mindenféle kedvezményt, hogy a szívós előkészület célpontja az ausztráliai olimpia.*

– A válogatottban benne voltam, januártól őszig gyakorlatilag végigvívttuk az évet. Volt viszont Csehszlovákiában egy verseny, egyféle szelekciós vagy minősítő verseny. A válogatottban Tudor volt a legjobb, én a második, Marinescu a harmadik... ezek nem voltak katonák, de volt két katonatiszt, két őrnagy: Chelaru és Vâlcea, új román katonatiszték, a szekusok emberei, őket mindenhova benyomták. Úgy állították össze a csapatot – ez már Helsinkiben is így történt –, hogy a „bizalmiak” kiszorítottak jobb vívókat. Engem Helsinkibe készülve nem. De a melbourne-i keretből már igen.

– *A Te történeted az olimpiai válogatottban tehát igazságtalanságok elszენvedésének története.*

– Mi tagadás, igen. De nem volt apelláta. Vagy alkalmazkodtál, vagy repültél. A Bukarest–Kolozsvár, románok–magyarok rivalizálás ha nem is élesedett ki nagyon, azért végig fennállt. Én valamelyest megértem őket, állandóan bizonyítani kellett, mindig is valamiféle elsőségért folyt a harc nemcsak a sport, de a politika frontján is.

Minden évben legalább két-három helyre mentünk. '55-ben volt ugye Varsó, itt ötödik lettem, a világifjúsági találkozón, az nagyon kemény verseny volt, '56-ban pedig Budapesten, a felszabadulási emlékversenyen nyolcadik lettem, de a világ legnagyobbjai között. Azt a bajnokságot Eduardo Mangiarotti nyerte, a hatszoros olimpiai és világbajnok! Talán furcsán hangzik, de ez volt a legjelentősebb eredményem: ez a nyolcadik hely.

1955–56-ban már bevezették az elektromos találatjelző berendezést, és minden országból két embert hívtak meg. Akkor a már említett Tudor és én mentünk Budapestre. A magyaroknak volt egy nagyon jó elektronistákból álló csapatuk. Ők is gyártották a találatjelzőt, a franciák és amerikaiak aztán átvették. Akkor talán a 15. helyen végeztem.

– *Edzőként magad is a „belügyinek” számító Dinamo munkatársa voltál...*

– Igen. Miután elvégeztem az egyetemet, Kolozsváron megalakult egy nagyon erős Dinamo-klub. Ennek volt egy A ligás futballcsapata, kézilabda-csapata, kerékpárosok, tornacsapat, egyszóval komplex sportegyesület volt, kb. 3–4 évig élt, utána feloszlott.

Elvégezvén az egyetemet nyilván valami állás után kellett néznie. A Dinamo ekkor felajánlotta nekem, hogy alakítsuk meg a sportegyesület vívócsapatát. Ezt egy olasz, Adalbert Pellegrini vezette, engem meg kineveztek az „ifjú dinamovisták” edzőjének. 1956 januárjától voltam edző, három évig. Utána megszűnt a Dinamo. És nagyjából ekkor fejeződött be az én vívói pályám is. Az az igazság, hogy már nagyon kacsingattam állás után, mert éreztem, hogy kezd nem menni a dolog. És meguntam a rettenetes edzőtáborokat. „Ideg” kell ahhoz, hogy kibírd a reggeltől estig tartó vívást és hajcsárkodást. Kezdtém tehát utánajárni a klinikákon a jövőmnek.

Közben '58-ban államvizsgáztam. És akkor óriási szerencsém volt, mert akkori-ban jött haza Párizsból Holán Tibor, aki szintén vívott, s akinél egy közös barátunk beprotezsált. Holán tett pontot a vívókarrieremre, mert amikor '59-ben felvett a kutatóintézetbe, megint behívtak a válogatottba, hogy készüljek a párizsi vb-re. Amikor Holánnak előálltam ezzel, kedvesen, finoman azt mondta: „Zoli, vagy vívsz, vagy mesterséget tanulsz.” Végleg befejeződött tehát a vívás, hiszen a válogatott felé egy visszautasítás egyenlő volt azzal, hogy azonnal és végleg leírtak. De nem is bánom.

– *A korlátozások és az állandó ellenőrzöttség mellett azért talán mégiscsak szövéddött néhány külföldi sportbarátság.*

– Persze. Mint már mondtam, minden év április 4-én felszabadulási versenyen voltunk Budapesten. A szervezők összetrombitálták ilyenkor a fél Európát – tudjuk, melyik felét. Komoly nemzetközi versenyek voltak, színvonalasak, világbajnoksági szintűek. Az '56-os alkalmával döntősként még az április 4-i felvonulásra is meg voltam híva. Kiültettek a tribünre, jött Rákosi Mátyás, és a külföldi sportolókkal sorban kezelt fogott.

Megismerkedtem a nagy magyar vívókkal, Gerevich Aladárral, Kovács Pállal (ő nyerte Helsinkiben a kardot), de persze Mangiarottival is (6 olimpiai és világbajnoki arany, 5 ezüst, 2 bronz), aztán meg Kárpáti Rudolfival is kapcsolatban maradtam jó ideig. Ő amolyan „dész-katonatiszt” volt, a Katonák Házának kultúrfőnöke, nagy zenekarát, ő rendezte a koncerteket. Emlékezetes számomra Christian Doriola, vele egy elektromostőr-versenyen vívtam, ahol minden országot két ember képviselt. Emlékszem: Doriola egyáltalán nem vett komolyan a páston, úgyhogy elhúztam 3:0-ra. Akkor levette a sisakját, megnézett, s utána olyan hármat kaptam tőle, hogy azt se tudtam, honnan jön és hova szúr. Egy fenomen volt! Ő is balkezes – akárcsak én. (A balkezesek utálják egymást, mert ha két balkezes összekerül, akkor odalesz az előnyük, amit egyébként a jobbkezesekkel szemben kamatoztathatnak.)

Helsinkibe három héttel hamarabb mentünk ki, mint a magyarok. Közös edzőteremünk volt, s bár nem nagyon volt szabad haverkodni, azért persze mégiscsak szót váltottunk a magyarországi sporttársakkal. Nem volt „vasfegyelem”. Kialakultak barátságok, például dr. Rehrich Bélával, egy párbajtőrözővel. Vele igazán mély kapcsolatba kerültem. Ügyvéd volt, széles látókörű, művelt ember, elméletileg is foglalkozott a vívással, szakkönyvet is írt. Ő '56-ban Melbourne-ben meglépett.

(Megjegyzem, nagyon sok magyar lógott meg abban az évben az olimpiai válogatottakból. Majdnem a fele! Rehrich a svéd válogatottnak lett a párbajtőrredzője. Persze '56-ban épp akkor zajlott a forradalom, nem csoda, hogy a java ottmaradt. A Melbourne-be kiküldött sportolók rögtön látták a Budapesten készült filmhíradórészleteket. Később beszéltem Sákovics Józseffel meg a feleségével is, aki szintén világbajnok volt: Dömölki Lídiával, s ők mondták, hogy nekik vetítették a filmeket, hogyan jönnek be az oroszok, és lövik szét Budapestet. Olyan sokk volt ez nekik, hogy nem is sokat gondolkodtak azon, menjenek-e haza vagy ne. Ezek mind világklasszikusok voltak, bárhol el tudtak helyezkedni. Sákovics és a felesége az Egyesült Államokban maradtak egy évig. Rehrich Stockholmba jutott.)

Én biológusként '72-ben egyévi kutatói ösztöndíjat kaptam Stockholmba. Már első nap telefonáltam Rehrich Bélának, hogy itt vagyok. Azonnal eljött értem kocsival, és elvitt abba a vívóterembe, amelyet az ő tervei alapján építettek. Kereken egy évig rendszeresen vívtam. Azt mondhatnám: negyvenegy évesen magasan a legjobb törvívója voltam Svédországnak, de persze nem indultam versenyeken... Vezettem vízszint versenyeket, és nagyon szerették, ahogy bírászkodtam. Úgyannyira, hogy meghívtak a svéd királyi palotába. Az öreg Gusztáv testvére volt Svédország korábbi – akkor már halott – vívóbajnoka. Az ő emlékére rendszeresen szerveztek vívóversenyeket. '72-ben meghívtak tehát, hogy a királyi palotában rendezendő emlékversenyt én vezessem. Persze nem mertem elmenni. Félttem, annak ellenére – és kissé *amiatt* is –, hogy egy nagyon rendes nagykövetünk volt, egy Mezincescu nevű kolozsvári orvos, aki valamikor rég kommunistákat büjtatott. Közös kolozsvári ismerőseink voltak, orvosként beszámoltatott a kolozsvári professzorokról. Amikor Mezincescsunak említettem a királyi palotába szóló meghívást, riadtan intett: „Ülj le, olvass, tájékozódj, azért jöttél. Itt rengeteg magyar klub van – még olyan is, hogy »Erdélyt vissza« Klub. Kérlek, ne menj el ezekbe, mindent és mindenkit figyelnek. Vívjál, tanulj, ne akarj bajt magadnak.” Szóval figyelmeztetett: nem kell feltűnősködni; ha megjelenik a nevem az újságokban, az csak árt mindenkinek, neki is...

De országos bajnokságot vezettem Svédországban! Rehrich sokáig levelezőpartnerem volt, kitüntetést kapott a fiatal svéd királytól is.

Nagyon sok magyar vívóval jóban vagyok a régi nagy gárdából. Sákoviccsal és a feleségével, Dömölki Lídiával, Rejtő Ildikóval... De ez a nemzedék is elapad lassan.

– *Érzékeltél-e valamilyen lényegi változást a vívástechnikában az elektromos tálatjelző bevezetésekor?*

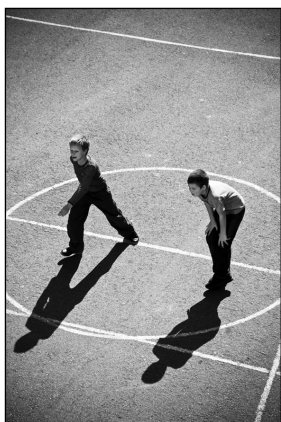
– Fantasztikusan megváltozott a vívás. Ezek az elektromos fegyverek jóval nehezebbek, mint annak idején a mi fegyvereink voltak. Nem engedheted meg magadnak azt a kimunkált technikát. A technika nagyon leegyszerűsödött, s a helyét átvette a gyorsaság, a robbanékonyság. A nagy kardvívóink – például az előbb említett Kovács vagy Gerevich – úgy játszottak egymással, mint macska az egérrel. Ilyen ma már nincs; *en garde, allé* – durr... össze. Mindenki azt akarja, hogy ő legyen a támadó, hiszen az van előnyös helyzetben.

Lehet, hogy furcsán fog hangzani, de szerintem a vívásnak fokozatosan megkopott a szépsége.

SZAKÁLY SÁNDOR

SPORT ÉS HONVÉDELEM

Sportoló katonák, honvédő sportolók (1868–1945)

...Az egykori „horthystákkal” katonaként többnyire nem számoltak. Sportoló teljesítményükre azonban igényt tartott az új hatalom is, elvégre sikereik esetén a magyar Himnuszot játszották a tiszteletükre.

A nyári és a téli olimpiai játékokon elért magyar sportsikerek különösen az 1945-öt megelőző időszakban számos esetben olyan sportolókhöz kötődtek, akik a császári és királyi közös hadsereg, illetve a magyar királyi honvédség hivatásos tisztjei – kisebb részben – altisztjei voltak.

Ha feltesszük a kérdést, hogy vajon miért lehetett ez így, miért voltak jelentős számban hivatásos katonatisztek – illetve részben altisztek – a sportolók között, akik közül nem kevesen olimpiai, világ- és Európa-bajnokok, helyezettek, netán „csak” a versenyek résztvevői voltak, akkor a megfelelő válasz megtalálásához a katonai neveléshez, a különböző katonai tanintézetekhez, illetve a tisztképzéshez kell visszanyúlnunk.

Az 1867-es osztrák–magyar, avagy magyar–osztrák kiegyezést követően 1868-ban jött létre a magyar királyi honvédség és kezdődhetett meg a magyar honvéd tisztképzés a ténylegesen 1872-től működő Ludovika Akadémián. Ez az 1808. évi VII. törvénycikkel létrehozott intézmény kezdetben tanfolyamszerű képzésben nevelte a jövődi hivatásos honvédtisztjeit, majd 1883-tól négy évfolyamos hadapródiskolaként működött, míg 1898-ban végül is a közös haderő katonai akadémiáival azonos rangú, három évfolyamos katonai akadémiává vált.

A mindenkorai képzésnek fontos részét képezte a testi nevelés és a különböző sportokban való jártasság megszerzése. A katonai hivatásra történő felkészülés során a növendékek, illetve hallgatók alapos jártasságot szereztek az ún. „katonai sportokban” – értsd lövészet, vívás, lovaglás –, de a kiképzésükben, felkészítésükben fontos szerepet kapott az úszás, a szertorna is.

Ugyanez volt elmondható a közös haderőről is, amelynek a képzési rendszere szolgált mintául a Ludovika Akadémia, majd – az 1898-ban létrejött – pécsi és nagyváradai magyar királyi honvéd hadapródiskolák számára is.

A katonatiszti hivatást választók előtt a 19. század harmadik harmadában olyan lehetőségek voltak, hogy akár már tízévesen katonai iskolákban tanulhattak. A katonai alreáliskolák – négy évfolyamosak és a 10 és 14 éves életkor közötti gyerekek iskolái –, a katonai főreáliskolák – három évfolyamosak és a 14 és 17 éves életkor közötti fiatalok iskolái – és a katonai akadémiák – a 17 és 21 éves életkor közötti, katonai főreáliskolából kikerültek vagy érettségivel rendelkező, polgári tanintézetekből kikerültek „képzési szinterei” – gyakorlatilag „egymásra épültek”. Képzési terveikben a mindennapos testnevelés természetes volt. A mindennapos testnevelés mellett a legfontosabb sportágak alapjaival is megismerkedtek, de a katonatiszti hivatás esetében nélkülözhetetlen lovaglás, lövészet, vívás, úszás a többség számára egyben versenysportot is jelentett. Ezek mellett természetes volt, hogy a szertornában, a korcsolyázásban, evezésben is kellő ismeretekre tettek szert, és a különböző szintű tanintézeti, illetve hadsegregbajnokságokon hallgatók és növendékek, illetve tisztok százai vettek részt.

A közös – császári és királyi – haderő három külön intézményt is fenntartott, amelyek a sportban alapos ismeretekkel ruházták fel az azokat elvégzőket. Ezek a Bécsben 1875-től működő két évfolyamos „Katonai Lovaglótanár Intézet (Militär-Reitlehrerinstitut), az 1899-ben létrehozott – és ugyancsak két évfolyamos – Katonai Lovagló- és Hajtótanár Intézet (Militär-Reit- und Fahrlehrerinstitut) – utóbbi Sloßhof bei Marzheggenben működött – és a Bécsújhelyen, 1881-ban alapított Katonai Vívó- és Tornatanár Tanfolyam (Militär-Fecht- und Turnlehrerkurs), amely a vívómesterképzés egyik fontos színhelye volt.

1918 előtt a magyar királyi honvédségnek nem volt sem önálló vívó- és tornatanár intézete, sem lovagló- és vagy hajtótanár intézete, ezért a honvédség hivatásos tisztjei közül minden esztendőben néhányat a közös haderő nevezett képzőintézményeibe vezényeltek, ahol annak „rendkívüli hallgatói” lettek. Ugyanez volt a helyzet egyébként az osztrák k. k. Landwehr (az osztrák „császári királyi honvédség”) esetében is.

A fentebb megnevezett iskolákat elvégzett hivatásos tisztok az ott megszerzett ismereteiket igyekeztek továbbadni a társaiknak, illetve az altiszti és legénységi állományoknak is.

A tisztképzésben is jelentős változást hozott az első világháborús összeomlást követően létrejött önálló magyar állam haderejének, a Nemzeti Hadseregnek – 1922. január 4-étől magyar királyi honvédség – a megalakulása és az 1920. június 4-ei trianoni békeszerződés katonai előírásainak végrehajtása, illetve az előírások lehetőség szerinti „kikerülése”.

A trianoni békeszerződés – amelyet a magyar társadalom tagjainak többsége csak „békediktátumnak” nevezett – előírásai szerint a magyar állam mindösszesen 35 ezer fős haderőt tarthatott fenn, amelynek egyhuszadát – 1750 fő – alkothatták a hivatásos tisztok és egy tizenötödét – 2334 fő – a hivatásos altisztek (későbbi elnevezésükkel: tiszthelyettesek). A haderő legénységi állományú tagjai pedig csak önkéntes jelentkezőkként, szerződéssel lehettek a haderő tagjai.

Ezek a megkötések azt jelentették, hogy a magyarországi férfilakosság katonai kiképzése gyakorlatilag teljesen ellehetetlenült, és egy esetleges háború esetén a magyar állam katonai kiképzésben nem részesült férfiak mozgósításával kellett volna hogy felvegye a harcot az ellenséggel szemben.

A politikai és a katonai vezetés pontosan tudta, hogy egy ilyen helyzet az országot a végső romlásba döntené. Ugyanakkor a korábbi évtizedek tapasztalatából azt is tudták, hogy a katonai előképzés egyik legmegfelelőbbje a testnevelés és a sport. Mivel e két utóbbit nem tiltotta a trianoni békeszerződés, annak a fejlesztése a honvé-

delem szempontjából is fontos volt. A katonai vezetés tagjai jól érzékelték, hogy a sport és a testnevelés keretein belül nyílhat lehetőség a rejtett katonai előképzésre, amely a korban megfogalmazottak szerint a „haderőn kívüli kiképzést” jelentette.

A sport és a testnevelés, illetve a katonai előképzés sajátos egységét jelentette az 1921. évi LIII. törvénycikk, amelyet az utókor a törvényben megtalálható leventekiképzéssel kapcsolatos előírások okán „leventetörvénynek” is nevezett. Az utóbbi – mármint a levente intézmény – az iskolai oktatásból kikerült fiatalok számára 21. életévük betöltéséig írta elő kötelezően heti két alkalommal az ún. „leventefoglalkozást”, amely elsősorban testnevelést és sportot jelentett, illetve katonai formagyakorlatok elsajátítását és a lövészkiképzést takarta. Ugyanakkor ezen törvénynek köszönhetően jöhettek és jöttek létre a különböző levente sportegyesületek, amelyek a vidéki sportélet alapbázisát jelentették, hasonlóan a Magyar Országos Véderő Egyesület – a MOVE – különböző sportegyesületeihez.

Az 1921. évi LIII. törvénycikk kötelezővé tette ugyanakkor a különböző kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági vállalatoknak, üzemeknek, hogy a munkáslétszámuknak – minden ezer főt meghaladó alkalmazotti létszám esetén – megfelelően sporttereket, fürdőhelyeket és gyakorlótermeket kell építeniük. Ez a gyakorlatban a sport tömegesítését (is) jelentette egyben.

A hivatkozott törvény gyakorlatilag a honvédelmi, katonai előképzés folytonosságát biztosította és egyben a különböző sportágak, versenyszámok megismertetését, illetve az abban való jártasságot. A különböző levente sportversenyek, bajnokságok nem egy később ismert és jelentős sikereket elért sportoló „kiemelkedésének” a szinterei voltak.

A fentebb jelzett trianoni békeszerződés katonai előírásai a honvédtisztképzés számára mindössze egy intézményt, a Ludovika Akadémiát engedélyezték, azt is korlátozott létszámú hallgatóval. Az ott folyó képzés „mikéntjét” azonban nem írták elő, és a képzésben az intézmény vezetése jelentős teret biztosított a sportnak is.

A honvédség ugyanakkor az egykori közös haderő jól bevált intézményeit példának tekintve létrehozta a honvéd sportoktatói tanfolyamot, amely az 1920-as évek második felétől Magyar Királyi „Toldi Miklós” Honvéd Sporttanár- és Vívómesterképző Intézetként működött, míg a lovas kiképzés és oktatás számára – de egyben a honvédség lovassportokat „űző” tagjai felkészítésére is – létrejött az örkénytábori Lovagló- és Hajtótanárképző Iskola.

Ezen utóbbi intézményekben főleg azon tisztak ki- és továbbképzése folyt, akik valamely sportágban kiemelkedő teljesítményt mutattak fel és a magyar sportéletben aktív tevékenységet fejtettek ki.

A sport és a honvédelem szoros kapcsolatát mutatja az Országos Testnevelési Tanács – OTT – létrejötte is, amelynek a társelnökét mindig a magyar királyi honvédség adta altábornagyi rendfokozatú tábornok személyében, míg a szakbizottságok közül számosat a magyar királyi honvédség tábornokai vezettek.

Főleg a két világháború közötti években a hivatásos katonatisztek szerepe a magyar sportéletben mind sportvezetői, mind versenyzői szinten meghatározó volt. Egyes sportági szakszövetségek létrehozása, vezetése nélkülük szinte elképzelhetetlen volt. A Magyar Labdarúgó Szövetségben, a Magyar Ökölvívó Szövetségben, a Magyar Vívó Szövetségben, a Magyar Sí Szövetségben, a Magyar Úszó Szövetségben – és a sor folytatható lenne – mikor elnöki, mikor alelnöki tisztséget töltött be egy-egy hivatásos katonatiszt, és ők álltak a már említett Magyar Királyi „Toldi Miklós” Honvéd Sporttanár- és Vívómesterképző Intézet élén is. Csak néhány név az ismert „tábornok, ezredes” sportvezetők közül, akik korábban maguk is ismert sportolók voltak: vitéz Bély Alajos vezérezredes, vitéz Somogyi Endre altábornagy, vitéz dr. Shvoy Kálmán altábornagy, vitéz Kalándy Imre altábornagy, vitéz Rády József cím-

zetes vezérőrnagy, Berti László ezredes, vitéz Somfay Elemér ezredes, és a sort hosszan lehetne folytatni.

Ismeretes az is, hogy számos hivatásos honvédtiszt vett részt az oktatásban az 1925-ben alapított Magyar Királyi Testnevelési Főiskolán.

A sport és a testnevelés a honvédelem kérdésével szorosan összefonódott, és az egyik terület erős hatást gyakorolt a másikra. A katonatiszti képzés sajátosságaiból – komoly hangsúly a sporton és a testnevelésen – adódóan több tucatnyi kiemelkedő sportoló került ki a hivatásos honvédtisztek közül 1918 után, míg az 1918 előtti esztendőkből mind a közös haderőből, mind a honvédségből.

A kiemelkedő sportoló hivatásos katonák a versenyzéstől történt visszavonulásuk után sportági vezetőkként, nem egy esetben edzőként (is) tevékenykedtek. A teljesítményükkel igazolták a kiképzésük során a sportra és a testnevelésre fordított idő és energia „megtérülését”.

Ha az 1896 és 1936 között a nyári és a téli olimpiai játékokon elért magyar sikereket végignézzük, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a résztvevők és a bajnokok, illetve helyezettek között igen nagy számban vannak/voltak hivatásos katonatisztek, olyanok, akik a későbbiek során mind az első, mind a második világháborúban katonai teljesítményükkel példát adtak/adhatnak az utódoknak. A hivatásos katonatiszt és altiszt (tiszhelyettes) sportolók közül számosan haltak hősi halált, szenvedtek el súlyos sebesüléseket, illetve hadifogságot. A második világháború befejezését követően közülük többen maradtak Magyarországon, mint ahányan külföldre távoztak. A fiatalabb korosztályhoz tartozók szinte kivétel nélkül folytatták sportolói pályafutásukat és szereztek elismerést a magyar sportnak olimpiai, világ- és Európa-bajnoki győzelmekkel, helyezésekkel. A többségük azonban ezeket a sikereket már nem hivatásos honvédtisztként, illetve tiszthelyettesként, hanem „civilként” érte el. Az egykori „horthystákkal” katonaként többnyire nem számoltak. Sportoló teljesítményükre azonban igényt tartott az új hatalom is, elvégre sikereik esetén a magyar Himnuszjt játszották a tiszteletükre.

■ IRODALOM

- Bachó László, dezséri (szerk.): *A Magyar kir. Honvéd Ludovika Akadémia története*. Bp., 1930.
 Deák István: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918*. Bp., 1993.
 Dósa Rudolfné: *A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918–1944*. Bp., 1972.
 Gergely Ferenc – Kiss György: *Horthy leventéi. A leventeintézmény története*. Bp., 1976.
 Győr Béla – Klész László: *Katonaolimpikonok. Magyar hivatásos katonasportolók a modernkori olimpiai játékokon*. [Bp., 2012.]
 Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály 1850–1914. Ferenc József magyar tisztjei*. Bp., 1999.
 Rada Tibor (szerk.): *A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia és a testvéradakémiák összefoglalt története (1830–1945)*. I–II. Bp.–Calgary, 1998/2001.
 Siposné Kecskeméthy Klára – B. Kalavszky Györgyi: *A Ludovika*. Bp., 2011.
 Szakály Sándor: *A sportos katonatiszt*. Adalékok Gömbös Gyula katonai pályafutásának rekonstruálásához. In: *Két világ kutatója. Urbán Aladár 80 éves*. Bp., 2009. 367–378.

■ NYOMTATOTT FORRÁSOK

- Magyar Törvénytár 1921. évi törvénycikkek*. Bp., 1922. (Az 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Észak-Amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nicaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb–Horvát–Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh–Szlovákiával 1920. évi június 4. napján Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről és az 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről.)

SZILÁGYI ÁKOS

SPORTVALLÁS

**...Azt mondhatnánk,
valamelyest mindennek
sporttá kell válnia, a
sport felé kell
eltolódnia,
a sportszerűség
jellegzetes jegyeit kell
magára öltenie, ha jó
színbén akar föltűnni,
ha a nézők hitéért folyó
piaci versenybe akar
szállni.**

■ „Mivel Hegel-konferencián voltunk, sörözés közben azt a kérdést tettem fel: ha élne Hegel, vajon nem tartaná-e a sportot azon kategóriák egyikének, amelyekben az abszolút szellem mutatkozik meg? Miként a vallásban, a filozófiában és a művészetben. Mert a sport ma olyan jelenség, amelynek Hegel nem ismerte. A sport már-már a vallást helyettesíti. Hegel korában még nem hozta lázba az emberek tömegeit. Számomra az eseményszámba menő futballmeccsek: misék!”¹

Bohumil Hrabal emlékezik vissza így egy hajdani beszélgetésre, melyet Herbert Marcuséval folytatott valamikor 1968 táján. A *szellem fenomenológiájának* e szókratészi értelemben ironikus továbbfejlesztése bizonyára szórakoztatta a néhai „frankfurti iskola” filozófusát, aki *Egydimenziós ember* című könyvével a 68-as radikális mozgalmak ideológiai mixtúrájához az egyik fontos összetevőt szolgáltatta. Az a tétel azonban, hogy a sport a vallás szerepét tölti be a modern társadalmakban, aligha lephette meg, hiszen már fiatal emberként találkozhatott vele Németországban, elsősorban Hans Seiffert nagy visszhangot keltő írásában, aki a sportot a huszadik század világvallásaként jellemezte,² s akitől alighanem a filozófiát fiatal éveiben nagykanállal habzsoló Hrabal is meríthette az ötletet, anélkül hogy a forrásra annyi évtized távolából, meg különben is, emlékezett volna. Persze könnyen juthatott ilyen felismerésre magától is, különösen abban a világállapotban, amely *alaptalanná, üressé, varázstalanná, idegenné, gyökérelenné* vált, és amelyben az „Isten halálával”³ létrejött metafizikai űr szívó hatása következté-

ben szinte minden elkülönült kultúrateremtő gyakorlat hajlamos volt új vallás-ként meghatározni magát, valamilyen – egyéni, egyetemes vagy politikai – értelemben vallássá válni a régi vallás helyett. Mivel a vallási világállapot megszűnt, bármi vallássá válhatott, pontosabban vallásként funkcionálhatott az izolált egyének és az illuzórikus közösségek számára. Egymás után – gyakran egymással vetélkedve – bukkant fel a művészetvallás, a politikavallás, a tudományvallás, a pénzvallás (vagy piacvallás) és aztán végeláthatatlan sorban a forradalomvallás, szerelemvallás, szexvallás, munkavallás, nem beszélve a történelmi egyházakkal eljegyzett vallások felbomlásáról és a helyükre nyomuló „new age”-es magánvallásokról, szektavallásokról, fogyasztói módon áhangszerelt élményvallásokról. Az „Istentől elhagyott” világban – paradox módon – bármi helyettesítheti Istent: a metafizikai űr szívdermesztő sötétségében, a Semmivel szemben szó szerint *bármi* vallássá válhat (bizonyos értelemben vallássá fajulhat). A hagyományos vallás helyére lépő – alkalmi vagy többé-kevésbé ritualizált – pótvallások hosszú és mindmáig egyre bővülő sorában a sportvallás csak egy volt a sok közül, még ha talán a legnagyobb hatású is, hiszen a formálódása során eltelt másfél száz év alatt csakugyan világvallássá vált, még ha egyházát a nemzetek fölötti „sportvilágállam” hierarchikus szervezetei, papságát a látványosságipar menedzserei, híveit pedig a világrendezvények „liturgiáinak” felhevült nézői tömegei alkotják is – képernyőkön innen, lelátókon túl.

De Hrabal és Marcuse sörfilozófiai sétájának a sportvallásra való utaláson kívül volt még egy újdonsága, és ehhez már valóban egy mindenféle szemellenzőtől – az akadémiai filozófia szemellenzőtől is – mentes író képzelőerejének szabad szárnyalására volt szükség, jelesül, hogy a sport egyáltalán szóba hozható filozófiai kérdés-ként, tekintettel a filozófia akkor már csaknem száz éven át tartó hallgatására, teljes érdektelenségére vagy tanácsstalanságára a sport minden életszférát – a mindennapi élettől az üzletig és a politikáig – átfogó és átható kulturális képződménye előtt. A hatvanas évek vége, amikor Hrabal Marcusénak a sportról beszél, egyszerűsre mind a *sportfilozófia* – egy új filozófiai szakdiszciplína - születésének időszaka is, legalábbis Amerikában. Az 1960-as években jelennek meg az első amerikai sportfilozófiai alapvetések,⁴ és 1974-ben indul a *Journal of Philosophy of Sport*, amely a sportfilozófiai gondolkodás valóságos kincsesbányájává lett az azóta eltelt évtizedek során.

A sportfilozófia persze inkább az amerikai filozófiai pragmatizmussal, semmint a hegeli szellemfilozófiával jegyezte el magát,⁵ márpedig a sportfilozófiai pragmatizmushoz Marcusénak – noha Németországból történt emigrációját követően élete nagy részét Amerikában élte le – vajmi kevés köze volt. Ugyanakkor a 68-as ifjúsági mozgalmakat meghatározó ellenkultúrának ideológiát adó „érzéki felszabadítás” teoretikusától aligha lehetett idegen az örömmel, egészséggel, szelídséggel (és nem a szenvedéssel, a betegséggel és erőszakkal) eljegyzett *testiség* kultúrája, annál is inkább, mert a sport – szórakoztatóipari szolgáltatássá, látványsportpiaci terméké, pénztermelő nagyüzemmé válásának mértékében – éppen azt mutatta meg, hogyan alakul át a felszabadított érzékiség, a szabad emberi test öncélú erő kifejtése, a közös játék öröme sivár hajtássá, robottá, hogyan tagozódik be a szabad játék a fegyelmi társadalom munkaszervezetébe, az amatőrsport és tömegsport a profikkal dolgozó és profitszerzésre irányuló szórakoztatóipari termelés rendjébe,⁶ hogyan válik a sport egyfajta gályarabsággá, amelyben a gálya szerepét maga a test tölti be, a gályamunkás pedig a teste kizsákmányolásából élő sportoló, aki legjobb vitális értékeit – életerejét, játékkedvét, egészségét – áldozza fel a profitmaximalizálás oltárán, amely körül a nagy üzlet – a látványosságüzlet, a sportfelszerelés-üzlet – „áldozópapjai”: a klubok tulajdonosai, a sportmenedzserek, a médiakonszernek urai, a sportfelszerelések gyártói, a sportmárkák fejlesztői találhatók.

A sportvallás mint tömegkulturális élményszolgáltatás

■ A sport az utóbbi száz évben vált a modern társadalmak legjellegzetesebb és leg-hatalmasabb tömegkulturális képződményévé: egyszerre tömegsport és látvány-sport, unaloműző szabadidő-tevékenység és szórakoztató nézniező, hobbi, szakma, ipar, kereskedelmi üzletág. A sport – a szülőhazájának⁷ tekintett – Angliából indult el világ körüli hódító útjára, és jutott el az arisztokratikus 18–19. századi kezdetek-től a kötelezővé tett kollégiumi sportoláson, majd a tömegsporton, az első klubokon és sportszövetségeken, az olimpiai eszme 19. század végi liberális-pacifista szellemű újraélesztésén keresztül a totális államok sportkultuszáig, és vált a 20. század utol-só évtizedeitől kezdődően a globalizált-mediatisztált tömegkultúra legjövendősebb látványosságipari szolgáltatásává.

A sport mindazonáltal a tömegkultúra leginkább ritualizált rendszere, melynek szigorúan kötött szabályai, dramatikus felépítése mindenki számára áttetszően ért-hetőek (bárki könnyen beavatást nyerhet a játék rendjébe a játékos vagy a szurko-lói-nézői részvétel által); a sportjátékokban, különösen a csapatjátékokban minden alkalommal ugyanaz ugyanúgy és ugyanazért játszódik le, miközben a játékosok és a nézők folyamatosan cserélődnek, és miközben minden egyes játszma egyszeri és megismételhetetlen; a sport végtelen tömegszervezővel dolgozik, és eksztatikus élményközösségbe forrasztja az izolált privát egyéneket az övéik iránti rajongás és az ellenfél iránti harag, megvetés vagy gyűlölet jegyében; a sportnak is megvannak a maga szentjei, mártírjai (avagy hát bálványai, fétisei), akik előtt közönségük leborul, és akiket vallásosan tisztel; megvan a játék liturgiája és a hozzá tartozó rituális kel-lékek (zászlók, címerek, jelszavak, indulók, himnuszok, lelátói ráolvasó rigmusok: áldás- és átokmondókák, dicsőítő kórusénekek, törzsi-szurkolói identitást kifejező ruhadarabok, testdíszek és börtetoválások); megvannak a sportvallás szent ereklyéi és ikonjai is (a sportolók érintésereklyéi: autogramok, mezek, nézőtérre kipattant labdák és persze a sztárok „szentképei”: minden elképzelhető felületen és elképzel-hető módon megjelenő „kiábrázolásaik”: fotók, kisplasztikák, játékfigurák); végeze-tül a sportnak is megvan a maga másvilága, üdvigérete és üdvgyakorlata is.

De ha igaz, hogy a sport vallási funkciót tölt be a modern társadalomban, akkor mindenesetre *élményvallásként* tölti be ezt a funkciót. A sport a késő modern él-ménytársadalom (Erlebnisgesellschaft⁸) tömegvallása: élményszolgáltatás, melyhez a magányos tömeg (a lelátókon szorongó vagy képernyők előtt üldögélő *izolált privát emberek* tömege) juthat hozzá megfelelő ellenszolgáltatásért. A tömeg nem társas *együttlétet* jelent, hanem atomizált piaci báméskodók és csellengők *egy-más mellettiségét*, akiket ugyanolyan jeges úr választ el egymástól, mint bárkit, aki a modern tö-megtársadalom helyszínén a tömegközlekedésben, a tömegkereskedelemben, a tö-meglátványosságokon, a tömegtüntetéseken – akarva vagy akaratlanul a tömeg részé-vé válik. A tömeg persze nemcsak távollét, idegenség, magány, hanem – mint azt már Baudelaire felfedezte⁹ – egyfajta mámor is: sodródás és feloldódás a káoszban, sem-mivé válás, eksztatikus önmagunkon-kívül-lét, vagyis önfeledés és létfeledés, ennyi-ben pedig az izolált magánégyének számára a „celláikból” való szabadulással egyen-lő. A teatralizált látványsport, a sportünnep mint tömeges nézniező biztosítja az erőfeszítés és ellenállás nélküli feloldódást – felszívódást, eltűnést – valami másban, ami az egyéneken túl van. A véletlen egyének már csak így, önmaguktól megszaba-dulva, eksztatikusán képesek kapcsolatra egymással, már ha az ön-kívületben bekö-vetkező egyé válás kapcsolatnak nevezhető. Ha igaz, hogy *élni* annyi, mint embe-rek között lenni,¹⁰ mint együtt lenni másokkal, mint egymás társának lenni, akkor a sportvallás feltétlenül életpótlék is. Pótlék, hiszen az egymástól végtelenül elválasz-tott, izolált privát egyéneknek be kell érniük az együtt-lét, a társas lét *látszatával*, a

közösség illúziójával. Az eksztatikus (gyakran erőszakkal párosuló) kitörések – lelátókon és a játékpályán is – maguk körül pörgő-forgó dervisek önfeledt rajongására emlékeztetnek. A tömegben elolvadnak az egyéneket egymástól (valójában önmaguktól is) elválasztó jégfalak, lehullanak a fegyelmi társadalom béklyói, meggyengülnek a civilizációs elfojtások és társadalmi gátlások, és az *izolált privát egyének* viselkedése fel- s olykor elszabadul. Ebben az eksztatikus légkörben kerül sor aztán a hulihanizmus címszó alatt összefoglalt lelátói és utcai rendbontásokra, erőszak-kitörésekre, nemkülönben azokra a magánszámokra, amelyekkel a lelátói tömegeből kitűnő narcisztikus privát egyének egy pillanatra a kamerák figyelmének középpontjába kerülhetnek, egy percre világsztárokká válhatnak. Ezek a stadionattrakciók vagy lelátói magánszámok semmiféle közösségi vagy szellemi jelentést nem hordozó önmutogató show-k, függetlenül attól, hogy a tömegeből kiemelkedő alkalmi „showman” a törvény határát is átlépi-e, vagy az utolsó pillanatban megáll a határnál, esetleg csak szimbolikusan, a verbalitás, a jelmez, a testi viselkedés síkján lép át minden határt – fenyegető mutogatások, gyalázkodó fogadkozások, lelátói kórusműként előadott megsemmisítő átkozódások formájában.

A sportvallás – megváltásvallás: a társtalanságtól, az élet sivárságától vált meg. Ezért is olyan fontos az illuzórikus közösség, amelyre a sportolók teljesítménye, az egyéni vagy csapatgyőzelem vonatkozik, merőben függetlenül attól, hogy ennek az illuzórikus közösségnek politikai színezete van-e (nemzet vagy különféle etnikai-kulturális csoportok), vagy merőben privát jellegű, a fogyasztó piaci márkaválasztásának körén belül marad. Ahogyan a globalizált piaci termékként forgalmazott divatstílusoknak/életstílusoknak, popsztároknak, médiacelebeknek bárki lehet a „fan”-ja, úgy ma már, a globalizálódott – a helyi, nemzeti, etnikai kulturális vagy politikai kontextusokból kiágyazódott – sport világában bárki bármely, nemzeti vagy etnikai tekintetben általában igen tarka összetételű csapattal azonosulhat, bármilyen nemzetiségű csodacsatár vagy teniszvirtuóz „fan”-jává, azaz fanatikus szurkolójává, rajongójává válhat. A választás a globális piacon zajlik, és tétje sem több a fogyasztói élvezetnél, bárhogy csomagolja is aztán ezt ideológiailag valaki a maga számára (vagy csomagolják számára mások: a látványosságipar működtetői és/vagy a sporttal kereskedő politikai szereplők).

A posztnemzeti politikai világállapotban,¹¹ amikor a szuverén területi nemzetállamok fennállnak még, de mindinkább elveszítik gazdasági létjogosultságukat, kulturális és politikai integratív erejüket, erkölcsi kohéziójukat, úgy látszik – a huszadik század nagy kitérője után –, a sport is *depolitizálódik, privatizálódik*, pusztá szórakozássá, látványossággá, szabadidő-tevékenységgé válik, s ezért egyre kevésbé alkalmas arra, hogy a *politikai nemzetvallás* jól bevált identitásképző eszközeként használják fel. Ez a képlet a múlté, bár van helyette más. A politika – első hallásra paradox módon – maga is depolitizálódóban van: mindinkább kénytelen a tömegkultúra esztétikai hatásezszközeivel dolgozni, ideológiai témáit és megjelenésmódját privatizálni, bulvárosítani. Már nem az ideologikusan értelmezett magaskultúra reprezentánsaihoz, hanem a tömegkultúra sztárjaihoz, celebjeihez dörgölőzik, ezek társaságában és műfajaiban igyekszik leggyakrabban megjelenni. Ilyen szempontból a sport mint a privát emberre épülő kommersz világvallás a politikában még ma is aranyat ér. Mindenesetre a „sportnemzet” ideologikus és változatos politikai célokra használt huszadik századi fogalma szertefoszlóban van: a sport – mint látványsport és mint tömegsport egyaránt – *újra* privát üggyé válik. Újra, hiszen a 19. század végéig, sőt egészen az első világháborúig alapvetően még az volt, csak aztán lett politika, míg ma mindenekeelőtt globális üzleti vállalkozás,¹² és mind a sportlátványosság előállítója, mind ennek fogyasztója a saját privát hasznát, illetve saját privát örömét keresi és találja meg benne. Nem csoda, hogy a hagyományos futballközvélemény

megrökönyödve vagy aggodalommal konstatálja, hogy a labdarúgás kommercializálódása a szurkolói vagy nézői attitűdök mélyreható átalakulásához vezetett.¹³ A mediatisált labdarúgás nézőinek milliói, sőt százmilliói (köztük ma már legalább felerészben nők) a futballt pusztán a játék öröméért, izgalmáért – kikapcsolódásként, szórakozásként – nézik, hol ennek, hol annak a nagy híru csapatnak szurkolva, úgy változtatva kedvenceiket, mint az inget, ami korábban elképzelhetetlen volt, olyan szoros kötelék fűzte a szurkolói táborokat saját klubjaikhoz vagy nemzeti válogatottjaikhoz.¹⁴ Ezek a szurkolói táborok ma is léteznek különféle aktív, fanatikus kisebbséget képezve a klubok körül, amelyek azonban – lévén, hogy a bekamerázott globális pálya világgözönsége előtt játszanak – anyagilag már nem szorulnak rá a szurkolói törzsközönségre, a fanatikus szurkolókra pedig különösképpen nem tartanak igényt, mert ezek gyakran nemcsak erkölcsi, hanem anyagi kárt is okoznak a klubnak, amely felelősséget visel közönségének viselkedéséért, a pályán zajló eseményekért, és nemzetközi büntetőszankciónak teszi ki magát, ha nem képes megfékezni fanatikusai őrjöngését.

Az újfajta, nagyrészt televíziós nézőközönség kötődése a klubokhoz egészen laza: az ilyen néző tetszetős játékot, sok gölt, drámát akar látni, inkább a sikerre, mint egy-egy klubra orientálódik. Hasonlóképpen: a futballcsapatok is egyre kevésbé orientálódhatnak valamilyen jellegzetes szociális (leggyakrabban származási) csoportra: a kamerák előtt a világgözönségnek kell játszaniuk, ezért aztán a mérkőzések – kulturális vagy politikai értelemben – egyre sterilebbé, egyre absztraktabbá válnak. Még a válogatottak közötti összecsapások nemzeti emblematikája is egyre formálisabb, amit nem cáfol, inkább megerősít a lelátókon nemzeti zászlókba öltözött, óriási méretű nemzeti jelképeket felmutató, transzparenszeket magasba emelő, himnuszokat éneklő tömeg: a jelképeknek ez a túlzó, extravagáns használata nem annyira a közös identitást fejezi ki, mint inkább a *jelképhasználó* privat egyén krónikus identitáshiányát, kétségbeesett identitáskeresését és illuzórikus identitását. Éppen a jelképi reprezentáció barokkos túlbujánzása és groteszk felnagyítása vall a valóságos közönség, a közös identitás, a közös érzület hiányára vagy megfoghatóságára: már csak ilyen túlzó módon, az identitáskellékeknek ezzel a mértéktelen felhalmozásával, felnagyításával lehet a közösség – a közös identitás – helyén tátongó úrt elfedni és a közösségbe vetett hitet – látszólag legalábbis – pótolni. Ráadásul a hagyományos jelképek meghökkentő tálalása, különcködő túlfeszítése mögött nem a közös identitás, közös hagyomány, közös érzület húzódik meg, hanem a képbe kerülésért mindenre kész privat egyének feltűnési vágya, önimádata: a lelátókon nemzeti színekbe öltözött egyéni és törzsi *narcizmusok* vetélkedése zajlik.

A játék játéktalanítása

■ A tisztán szórakoztató játéktevékenység¹⁵ a 18. században alakult át Angliában (legalábbis részlegesen) sporttevékenységgé, amiben a játékszabályok szigorú racionalizálásán, a specializáción kívül a jövedelemszerzés játszott meghatározó szerepet (maga a jövedelem részben a munkaként, professzionálisan végzett játéktevékenységből, részben a fogadásokból származott). „A sport fejlődése a 19. század utolsó negyede óta olyan, hogy a játékot mind komolyabbnak fogják fel – írja sokat hivatkozott műve záró részében Johan Huizinga. – A szabályok szigorúbbakká válnak, és mind finomabban dolgozzák ki őket. A teljesítmények mind jobbak lesznek. [...] Mármint a játék egyre növekvő fegyelmezésével és rendszerezésével hosszabb időre elvész valami a tiszta játéktartalomból. Ez nyilvánul meg a játékosoknak professzionistákra és amatőrökre való felosztásában. A játékcsoport megkülönbözteti azokat, akiknek a játék már nem játék, és azokat, akik bár sokat tudnak, mégis igazi játéko-

sok maradnak. *A professzionista magatartása nem igazi játékkattitúd már; a játék önkéntessége és gondtalansága hiányzik belőle. Lassankint a modern társadalomban a sport mind jobban eltávolodik a tiszta játék-léggörteől és sui generis-elem lesz belőle: már nem játék, de mégsem komolyság.* A mai társadalmi életben a sport a voltaképeni kultúrfolyamat mellett fut, rajta kívül zajlik le. Az archaikus kultúrákban a versenyek szent ünnepek részei voltak, és mint szent és üdvös hatású cselekvések nélkülözhetetlenek. A kultusszal való ily benső összefüggés elvész a modern sportban: teljesen áhítatmentes, nincs már organikus kapcsolata a közösség szervezetével, még akkor sem, ha valamely kormányzó hatalom írja elő gyakorlását. [...] Ez a felfogás egyenesen ellentmond az elterjedt véleménynek, amely szerint *kultúránk* legjellegzetesebb játékeleme a sport. Sajnos egyáltalában nem az, hiszen játéktartalmának legjobb részét vesztette el. A játék túlságosan komollyá vált, a játékhangulat többé-kevésbé eltűnt belőle. [...] A sportnál olyan tevékenységgel van dolgunk, amely tudatosan és elismerten játék, de technikai szervezethez, anyagi felszerelés és tudományos átgondoltság oly magas fokra emelték, hogy a kollektív, nyilvános gyakorlatból csaknem kiveszett a játékhangulat. [...] A sport tehát olyan játék, amely komollyá merevedett, de amelyet még játéknak éreznek; a másik komoly foglalkozás, amely játékká lesz, de továbbra is komoly munkának számít.”¹⁶

Huizinga gondolatmenetében a sport professzionalizálódása, munkává, szakmává, üzletté válása áll szemben a kultúrát konstituáló és minden kulturális megnyilatkozást átható játék „komolytalanságával”, ami azonban valójában a lehető legnagyobb, mert a szükségesség és hasznosság világának hamis és egyoldalú komolyságán túlemelkedő komolyságot, a szakralitás komolyságát, egy minden földi komolyságon és komolytalanságon túlmenő komolyságot jelent. A paradicsomi egész-lét, az eredendő bűn törését még nem ismerő egység isteni vagy angyali komolysága (vagy legalábbis ennek visszfénye) jelenik meg a játékban. Innen a játék szakrális jelentősége az archaikus társadalmakban, az ókorban és középkorban is, ezért hatja át *a játékelv* (az agonitás szelleme) az archaikus élet minden nagy képződményét és jelentősebb vállalkozását – vallási kultusztól a vadászaton át a háborúig. A játék a mindennapi élet nyűgeitől és gondjaitól, a gyakorlatias hasznosságtól és a biológiai szükségességtől való szabadságot – az anyagi élet komolyságának felfüggesztését, az ünnep *másik világába* való belépést – jelentette a vallási világállapot emberei számára, aminek vajmi kevés köze van az életfolyamattól elkülönült játék mai értelemben vett szórakoztató funkciójához (annál is inkább, hiszen a játék ezekben a kultúrákban eleve nem is különült el az életfolyamattól, továbbá nem unaloműző, kikapcsoló, létfeleltető funkciót töltött be, hanem az igazi létben való megmerítkezést, az igazi életbe való visszatérést vagy átlépést szolgálta).¹⁷ Pontosan ennek az eleven vallási szellemmel eljegyzett játékosságnak a kiüresedése (a játék varázstalanodása) eredményezte azt, hogy az archaikus játékból nem maradt más, mint üresen zörgő héja: szórakoztatóipar és szórakoztatás - az ipari társadalmakban gyorsan növekvő egyéni szabadidő – a sivár munkától szabad idő – pokoli unalmának, tátongó ürességének éppoly sivár tartalmakkal való kitöltése.

A sport *egyfelől* tehát a szórakozássá és szórakoztatássá (szabadidő-kitöltéssé, unaloműzéssé, privát örömmé) degradálódott-üresedett játék – a *játéktalanított* játék -, melyet egy profitra orientált iparág produkál. *Másfelől* viszont a hasznosság és szükségesség oltárán feláldozott játék: a pénzre hajtó profik komoly munkája és a magánemberek éppoly komolyan felfogott, célirányosan – például egészségügyi vagy kozmetikai céllal - végzett testmunkája (a felesleges kilók leadása a fiatalosság, a fittség, kicsattanó egészség látszatának megteremtése érdekében, ami nem más, mint megfelelés egy olyan testképnek és emberképnek, amelynek hiányában jelentősen romlanának az egyének munkaerő-piaci esélyei). Ezzel a munkává és hasznot hozó

tevékenységgé váló átalakulással azonban a játék lényege vesz el. A játékot munkaként végzők többsége, a profi játékosok éppúgy, mint a konditermek fegyelmezetten szenvedő robotosai, ha tehetnék, szívesen szabadulnának meg ettől a munkától, melyben a játékszerűségnek már nyoma sincsen. Persze az amatőrök csapatjátékai-ban ma is jelen van a komoly célok világában értelmezhetetlen versengés élvezete, a testmozgás fiziológiai öröme, az összehangolt csapatjátékban megtapasztalt egység boldogsága: a játék még totális kiüresedésének mai szakaszában is őriz valamit eredeti atmoszférájából. De még e távoli visszfény is csak az amatőr sport világának határain belül jelenik meg; a sportiparban foglalkoztatott mai profik játékában¹⁸ nyoma sem maradt, annak ellenére, hogy a sportiparban éppen a játék az eladásra szánt produktum, ámde nem előállítói, hanem fogyasztói számára, nem mint öncélú tevékenység, hanem mint néznievaló.¹⁹

Maga a sport már régen nem játék, hanem termelés: a legjövendelmzőbb üzleti vállalkozások egyike, legalábbis azóta, hogy a globalizált média felületein a játék folyamatosan milliókhoz és százmilliókhoz jut el. Ennek megfelelően alakulnak át nagyszabású kereskedelmi vállalkozásokká a sportklubok, sportszervezetek, élükön a Nemzetközi Olimpiai Bizottsággal, „amelyet – mint Pierre Bourdieu írja – sportvezetőkből és óriásvállalatok (Adidas, Coca-Cola stb.) képviselőiből álló kamarilla ural, ellenőrzése alatt tartva a közvetítési jogdíjakat és a szponzori díjak eladását, valamint az olimpiai rendező városok kiválasztását, a közvetítési jogok megszerzése stb”.²⁰ A képernyők közvetítésével milliókhoz eljutó játékok²¹ a leghatalmasabb és leghatékonyabb hirdetési felületek, amelyekeken keresztül észrevétlenül íródna bele a látványosságba a márkanévek, a termékek reklámképei. Ehhez képest egyre inkább visszaszorul a sportgyőzelmek politikai leszüretelése: a sport mint az állami reprezentáció kiemelt színtere, mint presztíznövelő és legitimációs forrás. Emlékezetes, mekkora szerepet játszott a hidegháború idején a világrendszerek közötti versengésben a sport: az élsportolók és csapatok az ellentétes világrendszereket jelenítették meg, győzelmek pedig egyik vagy másik világrendszer fölényét szimbolizálták, a játéktól idegen politikai téttel kiélezve a küzdelmet és felfokozva a teljesítménykényszert.

A sport politikai dehumanizációjának kezdete paradox módon (vagy látszólag paradox módon) az 1936-os berlini olimpiával vette kezdetét és folytatódott aztán a hidegháború évtizedeiben. A politikai dehumanizációt csak a múlt század kilencvenes éveitől váltotta a sport piaci-kereskedelmi dehumanizációja, amelyben a politika már csak alárendelt szerepet játszik, annál is inkább, mert a politikai reprezentáció időközben maga is a kereskedelmi marketing, a mediatisztált tömegkultúra részévé vált.²² A sportipar kezdetben ideologikus politikai célok szolgálatában állt (világrendszerek erőpróbája), jelenleg azonban tisztán kereskedelmi célokat szolgál. A hangsúly a játék öröme, szépsége felől mindinkább eredményessége felé tolódik el (bármilyen áron, de nekünk kell győznünk), ami folyamatosan dehumanizálja a sportot, mivel a dopping egyre rafináltabb és egyre veszélyesebb módszereinek alkalmazásához és drákói szigorúságú edzési módszerekhez vezet: „Az élsport egyre inkább alkalmazza az emberi test hatékony és kimeríthetetlen teherbírási gépezetté váló átalakítását, különböző – biológiai és pszichológiai – tudományos eredmények felhasználásával. Az egyes nemzeteket képviselő csapatok és az államok közötti verseny egyre inkább megköveteli a tiltott ajzószerkeket és a kétes edzéstechnikák alkalmazását.”²³

Az eredménycentrikusság, teljesítménycentrikusság, sikercentrikusság nem a sportból került át az életbe, ellenkezőleg: *a piaci siker kategóriája formálja saját képére és hasonlatosságára a versenyjátékokat, és ezért kerül középpontjába a győzelem, a sikeresség.* Hol van már az olimpiai mozgalom erkölcsi szabálya: a részvétel számítt, nem a győzelem. Nem beszélve az ókori olimpiáról és általában minden ver-

senyjátékról, melyeken a derekasan küzdő vesztes (aki a játékban megengedett erőszak folytán gyakran életét vesztette az összecsapásokban) kiemelt tiszteletben részesült, mivel a versenyjáték lényege nem a pusztá győzelem, hanem a harci szellem, a harci erények bizonyítása volt. Ami a nagy ókori ünnepeken – gyakran halállal végződő – testi összecsapások végén bevett gyakorlat volt, hogy ugyanis a győzelem koronája azé lett, aki belehalt a küzdelembe, míg a győztes túlélő megkoronázatlan maradt, és ha nem is részesült büntetésben, megszegyenült, ma elképzelhetetlen volna, mert tökéletesen összeilleszthetetlen a világ anyagi síkján aratott győzelem és siker kultuszával.²⁴

A sport azért is válhatott a legnépszerűbb tömegkulturális pótvallássá, mivel – az ősi versenyjátékokon keresztül – valóban a vallási kultuszra megy vissza. Nem hiába karolták fel az addig lényegében privát ügynek tekintett sportolást és a versenysportot a huszadik század derekán a totalitárius államok, amelyek a politikából is igyekeztek vallást csinálni. A szóban forgó államokban a sportra helyezett ideologikus (kvázi vallásos) terhek azóta nagyrészt semmivé foszlottak. Az üdvkereső hit nem az állam ideologikus kollektivitásához és utópisztikus ígéreteihez kapcsolódik, hanem a privát ember fogyasztói hitéhez („mert megérdemlem”). A győzelem állami vallása a piaci siker privát vallásába alakult át, és csak így, a privát ember hitén keresztül csatolható vissza valamelyest a piacot is ellenőrzésük alá vonó államok győzelem- és üdvpropagandájához.

A kiindulópont megváltozott (állam helyett piac, ideologikus közösségek ködképei helyett a hús-vér fogyasztó, a privát ember), de a politikai cél – reprezentáció, legitimitáció, presztízs-növelés – változatlan. Csak most már ennek is a fogyasztói piac kerülő útján lehet érvényt szerezni, ami az állam végső ideológiai kiüresedését mutatja. A sport egyike azoknak a nagy, tömegeket megmozgató és tömegeket rabul ejtő látványfelületeknek, amelyeken a globalizálódott tömegtársadalmakban a látványpolitika és élménypolitika megjelenhet. *A sportvallás tehát az állami tömegkultúra politikai vallásából mindinkább privát vallássá válik, s most már csak mint ilyet használhatja fel politikai identitásteremtésre vagy hatalomlegitimációs céljaira az állam.* Ennyiben a sportvallás mindenütt, még a sportot újra állami ügyvé emelő autokratikus rezsimekben is poszttotalitárius jellegű, mert állami reprezentációs célokra már csak a sport privát vallási elemei használhatók fel, csak ezekből építhető fel a kereskedelmi tömegkultúra eszközeivel és szervezőmódjaival valamilyen állami típusú sportvallás.²⁵

Minden sport

■ A sport mint új értékrendet, viselkedési mintákat, emberképet teremtő tömegváltás egyre inkább mindenre rányomja bélyegét az emberi világban. Azt mondhatnánk, valamelyest mindennek sporttá kell válnia, a sport felé kell eltolódnia, a sport-szerűség jellegzetes jegyeit kell magára öltenie, ha jó színben akar föltűnni, ha a nézők hitéért folyó piaci versenybe be akar szállni. A sportosodás vagy sportizálódás (a *sportization* angolul sem túl jól hangzó, ám annál hasznosabb fogalmát Norbert Elias vezette be a szakirodalomba) azt jelenti, hogy hovatovább minden élettevékenység, minden versengésen alapuló társadalmi praxis (gazdasági verseny, politikai verseny, munkaverseny, választási kampány, hadviselés) a versenysporthoz válik hasonlatossá.

Ha – mint Huizinga már idézett kultúrkritikai alpművében oly meggyőzően bemutatva – valaha az élet minden szférája a játék szakrális agonilitásával volt átitatva, akkor ma a sport versenyszelleme hatja át. *Csakhogya a sport versenyszelleme a piaci versenyt honosítja meg a játék világában.* A sport a kiüresedett agonilitás vilá-

ga: üres játék és varázstalanodott versengés. A sportvallás maga is üres vallás, egyfajta érzelmi és mentális séma, amelyet mindenki olyan tartalommal tölt meg, amilyenel akar, az üres versenyformát bármire ráhúzhatja. A játékforma tölti be az édes ostya szerepét, melyben a sivár ipari-kereskedelmi civilizáció legkeserűbb pirulái is lenyelhetővé válnak. *Innen nézve* nincs lényegbevágó különbség a *tőzsdejáték rekorderei* és a *munkaversenyek élmunkásai* között: élsportolók ezek is, azok is a maguk sportágában. A vállalkozókból, brókerekből, politikusokból, katonákból, művészekből, írókból, tudósokból, a gyári munkásokból ilyenformán versenyzők, a teljesítményekből rekordok, az egyes szakmák műveléséből pedig sportversenyek lesznek. Így váltja föl a *homo ludens*t a *homo sporticus* – helyesebben szólva, a *sportsman* – mint az ember új, felsőbbrendű típusa: a sportember.

Már Johan Huizinga fölfigyel egy különös jelenségre: megjelent – írja – egy „külső, a kultúra szellemétől idegen tényező”, amely „a játék irányába hajtja a világot”, az „agonális érzék” (a versenyszellem) fokozódását eredményezve, és ez nem más, mint a *kereskedelmi verseny*, amely a technika, a propaganda, a kereskedelem révén a gazdaságból kiterjed a társadalmi élettevékenység szinte minden területére. „A kereskedelmi verseny – olvassuk Huizingánál – nem tartozik az ősi, régi szent játékokhoz, az csak akkor kezdődik, amikor a kereskedelem olyan működési területeket teremt, amelyeken az egyiknek túl kell tennie a másikon, rava-szabbnak kell lennie nála. Itt hamarosan szabályokra van szükség: ezeket hívják kereskedelmi szokásoknak. Aránylag késői korokig primitív marad a kereskedelmi verseny alakja. Csak a modern közlekedés, a kereskedői propaganda és statisztika tették intenzívvé.”²⁶ Huizinga ezen a ponton a *rekord* fogalmára utal, amely – mint mondja – „a sportból ered”, és egyszerűen a gazdaság, a kereskedelem terén is felbukkan: „A rekord mai értelmében eredetileg olyan feljegyzést jelentett, amely valami emlékezetes [pontosabban: az emlékezetben való megtartásra méltó – Sz.Á.] tettről szólt, és akár egy vándor, akár egy elsőnek érkezett lovas a kocsmá gerendájára véste fel. Az összehasonlító produkció és a kereskedelmi statisztika annyira vitte, hogy ez a sportelem belekerült a gazdasági és technikai életbe. Mindenütt, ahol egy ipari ténykedésnek sportszerű oldala van, valóságos diadalt ül a rekordőrület: ilyen pl. egy óceánjáró legnagyobb tonnatartalma vagy a tengeren legrövidebb idő alatt való átkelésért adott Kék Szalag. A tisztán játékszerű elem itt háttérbe szorította a hasznossági elvet – a komolyságból játék lett. Nagyüzemek tudatosan szuggerálják a játéktényezőket munkásaikba, hogy teljesítményeiket növeljék. Így fordul meg ismét a folyamat: a játékból ismét komolyság lesz. Egy világceg vezetője a rotterdami kereskedelmi főiskolán történt díszdoktorrá avatásán ezt mondta: – *Egyszer egyik győz, máskor a másik: bátyám és én voltaképpen sohasem tekintettük másnak üzemünket, mint valami sportnak, amelyre igyekszünk megtanítani munkatársainkat és a fiatalabbakat.*”²⁷

A kereskedelmi vagy piaci verseny azért hasonlít a sporthoz, mert a sport eleve a versenyjáték piacosításaként jön létre. A látszat az, hogy a késő modern társadalomban mindentől sport lesz, a valóság pedig az, hogy a *piaci verseny* – a profitmaximalizálás – elvét terjesztik ki mindenre (a játékra is). Úgy csinálnak játékot mindentől, hogy megőrizve az agonalitás tisztán formális, külsődleges jegyeit, megfosztják a játékot lelkétől, szellemi tartalmától, öncélúságától, mindattól, ami a szükséges és hasznos világán túlemelte, és ami az osztatlan létezés paradicsomi örömeivel kapcsolta össze. Egy perc ideje sem marad senkinek semmire, mert szabadidejét is gyaratatosítja a piaci verseny. A munka és a szabadidő között a határok úgy mosódnak el, hogy a munkából sportot csinálnak (vagyis csapatjátéknak álcázzák a kizsákmányoláson alapuló gürccölést), míg a sportból kíméletlen munka lesz, amit a látványosság nézői előtt megint csak a játék látszata takar el.

Huizinga szerint a sporttá vált, vagyis kiüresedett, eredeti játéktermészetét elvesztett versengés formáit veszi át a kereskedelem. Valójában éppen fordítva történik: a sport a haszonszerzésre irányuló kalkulatív racionalitás vezérelte piaci versenynek (a szellemi értelemben üres agonalitásnak) a játékba való behatolásával és a játék kiüresítésével jön létre. Huizinga szerint amikor „egy nagyüzem megalkotja saját sportközösségét, sőt odáig megy el, hogy egy futball-tizenegyes [futballcsapat] kedvéért vesz fel munkásokat és nem alkalmasságuk miatt”, akkor „újra megfordul a folyamat”, amennyiben a sport oltárán feláldozzák az üzleti racionalitást, holott a sport eleve a játéknak az üzleti haszon oltárán való feláldozásából született meg a 20. században, és az idézett példában sincsen másról szó. A régi idők nagyüzemi futballcsapatának létrehozása és felfuttatása is kifejezetten üzleti érdeket szolgált, ahogyan ma ilyen-olyan klubok felvásárlása, szponzorálása, sportklubok márkanévének használata mögött is az üzleti érdek húzódik meg, nem pedig egy-egy nagyvállalkozó vagy bankelnök sporttébolya. Huizinga példájánál maradván: a munkást csak látszólag a gyárba, valójában kifejezetten a gyár csapatába vették fel, mert egy ilyen csapat sikeres szerepeltetése a helyi vagy nemzetközi bajnokságokon folyamatos reklámot biztosított a gyárnak, a gyár termékeinek. Járulékos üzleti haszna pedig pszichológiai volt: segített tompítani a tőke és a bérmunka ellentétét azzal, hogy az elidegenült munka rabszolgáival elhitette: egyetlen csapatot alkotnak, nem bérrabszolgák, hanem sportversenyek bajnokai. Ugyanez a totális ipari államok minden gyárra, üzemre, vállalatra kiterjedő rendszerében még tovább fokozódott: elég talán az államszocialista korszak munkaversenyeire, a munkaversenyek hőseire – az élmunkásokra – és ettől elválaszthatatlanul az üzemi sportklubokra és állami sportkultuszra utalni.

De nem csak a kereskedelem válik sporttá, miután a sport kereskedelemmé vált. A tömegkultúra üzleti szemlélete, amely mindent az eladhatóság, a hatásosság oldaláról fog fel, bármely területére hatol is be az életnek, versenyszámmá, sporttá alakít át szinte mindent. Ismerjük a közbeszédben azt az ironikus fordulatot, mely szerint valaki „sportot csinál valamiből”, például valamilyen rossz szokásból (mondjuk, sportot csinál abból, hogy nem köszön beosztottainak, vagy nem adja meg a tartozását), amin az értendő, hogy ugyanolyan fáradságot nem ismerő konok következetességgel ismételi meg valamit az életben, ahogyan mondjuk egy sportoló kergeti fáradhatatlanul a labdát az edzéseken.

A piac úgy „csapja agyon” az unalmat és győzi le az érdektelenséget, hogy mindenképp versenyt, versenyszámat, vetélkedőt csinál. Sportgyőzelemként ünneplik a művészeti és tudományos díjak elnyerését. Az idei berlini filmfesztivál díjainak átadása után a közzéadott reggeli híreikben ez hangzott el: „a filmfesztiválon a magyar rendező két díjat is besöpört.” Vagyis „tarolt”. „Leiskolázta” a többi filmrendezőt. A győzelem minden, minden más semmi. Legfőbb ideje az irodalom- és művészetoktatás „sportizálása”, vagyis a szellemi kultúra egész történetének a versenysport és élsport értelmezési keretébe foglalása: az unalmas történeti elbeszélésnek filozófusok futóversenyévé, művészek lóversenyévé, költők futballmérkőzésévé kell átalakulnia. A szépirodalom, a filmművészet, a természettudomány is legitim sportágak most már. Miért is ne lehetne a filmművészet vagy a tudomány versenysport, ha még a vallás is azzá válik: hol egyházak versenyfutásává a hívek adófilléréiért vagy az állami támogatásért, hol pedig papok versengésévé: Indonéziában például nemrégiben televíziós imámversenyt rendeztek, az Egyesült Államokban pedig bevett televíziós műfaj az evangéliumi térítő versenyévé. Mindenből sportot lehet csinálni. Ez csak üzleti fantázia és politikai rátermettség kérdése.

A sport egyfajta másvilágot alkot. Ellenvilágot, túlvilágot, amely időtlenül honol e világ kívül, s amelynek kapui mindig nyitva állnak az ipari-fogyasztói világ sívárságából, a fegyelmi társadalom, a piaci és a bürokratikus gépezetek őrlő állkap-

csai közül menekülő tömegek előtt. Nyitva áll, ha valójában nem vezet is máshová, mint e világ egyik bugyrából a másikba: a megélhetésért vagy fogyasztói javakért folyó sivár hajszá bugyrából a szórakoztatóipari sivárság bugyrába, amelyben a lemerült „ember-elemet” nap mint nap feltöltik.

A játék másvilágában valóban a Földi Paradicsom, az Aranykor jelent meg, és pedig nem megrendelhető módon, bármikor bárkinek leszállított vigaszként, hanem az egész közösség által *megélt valóságként*, az ember földi létezésének legjobb lehetőségeként, amely a játékban valóra vált. A játéktalanított játék – a sport – másvilágának üressége és a valóságos élettől való izoláltsága ezzel szemben mindinkább a pokol, a gyötrelmek és rabság helyének szcénáit idézi: iparilag állítják elő, piacon értékesítik, bármikor bárki megveheti és tetszése szerint használhatja önboldogításra vagy néphülyítésre, privát paradicsomként vagy állami paradicsomként az ipari-fogyasztói társadalom politikai berendezkedésétől függően.

A játékban megvalósuló közös szabadságot és boldogságot kiüresítő sportvallás üdvözülést ígér, de a sivárság e világából csak a sivárság másvilágát képes szembeállítani. A sportvallás hívő tömegei egy helyben taposnak, vagy éppen menetelnek, ugyanannak a „valóvilágnak” sarát dagasztják az ipari termelés és a termelő fogyasztás, a munkarobot és a szórakozásrobot idejében egyaránt. Ebből a velejéig hamis világból nincs menekvés. Azért nincs, mert – mint Kafka írja egy helyütt – „egy hazug világból a hazugságot még az ellentétével sem irthatjuk ki; csak úgy, ha egy igaz világra váltjuk”.²⁸ De hogyan? Nos, nem kell ehhez más, mint egyetlen, teljes belső fordulat. A világban való emberi létmód teljes megváltoztatása, hogy újra, bár most már nemcsak érzékileg, hanem szellemileg is megpillanthassuk azt, aminek a bűnbeesés óta egyfolytában háttal állunk: a Föld bolygó kozmoszban keringő paradicsomkertjét, és kezdetét vegye végre az igazi idő: *a játék ideje*.

■ JEGYZETEK

1. Bohumil Hrabal: *Zsebcsenek*. Interjúregény. Kérdező Szigeti László. Fotográfus Hrapka Tibor. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1995. 132.
2. Lásd Hans Seiffert: *Weltreligion des 20. Jahrhunderts*. In: Der Querschnitt, 1932. XII Berlin, 385–387; Peter Reichel: *Der schöne Schein des Dritten Reiches. Faszination und Gewalt des Faschismus* című könyvének 7. fejezetében (Carl Hanser Verlag, 1991. 255–261.) az egyik alfejezet címéül választja Seiffert elhíresült tételét: *Die Religion des 20. Jahrhunderts: Der Sport*. A politikát *esztétizáló* (Walter Benjamin) fasizmus/nácizmus, amely egyfajta totális esztétikai vallást (lényegében totális giccset) csinált a politikából, nem véletlenül a sportban találta meg azt az új kulturális közvetítést, amely tömeget és elitet, faji államot és fajtiszta népet a pogány vitális erő, az antik szépség és a katonai fegyelem és a háború csodálata jegyében egyesítette. Amikor az 1936-os olimpiai játékok megrendezése a még nem egészen kiismert totalitárius náci állam kezébe kerül, az európai demokráciák teljesen figyelmen kívül hagyják a náci „görögsgékkultusz”, a náci „olimpizmus” és a Pierre de Coubertain báró által a 19. század végén újraalapított, *eredetileg teljességgel liberális olimpizmus* közötti totális ellentétet. A náci „olimpizmus” a fajok, népek egyenlőségét hirdető liberális 19. század végi olimpizmusnak épp az ellentéte volt: az olimpiai játékok az árja faj vitális fölényének, a faji szépségnek, a faji győzelemre és uralomra hivatottságnak a demonstrációs terepe volt, a sportverseny pedig mint „a Szépség ünnepe” és az „Akaraterő diadala” előképe és bizonyos értelemben előszobája is a katonailag megfegyverezett kollektív test, a háború és a halál fasiszta szépségének. (Lásd ehhez Leni Riefenstahl filmjeit, így az annak idején remekműként ünnepelt *Berlini olimpia* című dokumentumfilmjét is behatóan elemző Sontag-esszéjét: Susan Sontag: *Fülbemészó fasizmus*. In: Uő: *A Szaturnusz jegyében*. Cartaphilus Kiadó, 2003. 83–118.) Hans Seiffert elhíresült írására Anne Fleig is hivatkozik a test modern felfogásának változásait vizsgáló monográfiájában: *Körperkultur und Moderne. Robert Musils Ästhetik des Sports*. Walter de Gruyter, Berlin, 2008. 131–132. Lásd különösen a könyv Musil és Simmel nézeteit tárgyaló IV. részében a *Sport als Media der Kulturkritik: Als Papa Tennis lernte (1931)* című fejezetét.
3. Lásd Nietzsche „esztelen emberének” nevezetes mondatáról (Friedrich Nietzsche: *Vidám tudomány*. Világ-Irodalmi Könyvkiadó Vállalat, 142–143.) Martin Heidegger alapvető értelmezését: Martin Heidegger: *Nietzsche mondása: „Isten halott”*. In: Uő: *Rejtektak*. Osiris Kiadó, 2006. 221. *Hit és tudás* című értekezésének végén már a fiatal Hegel is arról az „érzésről” beszél, „melyen az újjab kor vallása nyugszik: nevezetesen, hogy Isten maga halott”. (G. W. Hegel – F. W. J. Schelling: *Hit és tudás*. Osiris–Gond, 2001. 393.) Lásd még Tatár György: *Isten halott – Gondolatok egy gyászjelentéshez*. In: Uő: *Pompeji és Titanic*. Atlantisz, 1993. 161–175.; Szilágyi Ákos: *Egy mondat installációja*. In: Uő: *Halálbarokk*. Palatinus, 2007. 242–276.
4. A kezdetet H. Slusher 1967-es *Man, Sport, and Existence: a Critical Analysis* (Philadelphia, Lea and Febiger) és Paul Weiss: *Sport: a Philosophic Inquiry* (Carbondale, Southern Illinois Press, 1969) című művei jelzik. Lásd még D. Hyland: *Philosophy of Sport*. New York, Paragon House, 1990. Az utóbbi tíz évben – a korábban is rend-

kívül eleven sportszociológia mellett – a sportfilozófiának Magyarországon vannak képviselői, de az amerikai sportfilozófia műveivel összehasonlítható művek nem születtek, még az alapszövegek sincsenek magyarra fordítva. Lásd például a 2000-ben indult kétnyelvű *Magyar Sporttudományi Szemle* angol nyelvű közleményét, a lengyel Jerzy Kosiewicz *consideration on Philosophy of Sport* című előadásának szövegét, amely melleleg mindenféle önálló, az általános filozófiától elkülöníthető sportfilozófia lehetőségét elveti (Magyar Sporttudományi Szemle, 2007. 1. (29) 19–23.).

5. Az amerikai sportfilozófia történetéről lásd William J. Morgan: *The Philosophy of Sport: A Historical and Conceptual Overview and a Conjecture Regarding Its Future*. In: *Handbook of Sports Studies*. (Szerk. Jay Coakley és Eric Dunning), Sage, London, 2003. 205–212.

6. Lásd ehhez David Rowe: *Popular Cultures. Rock Music, Sport and the Politics of Pleasure*. London, 1995.

7. Maga a *sport* szó is Angliából került át a kontinensre, és honosodott meg minden nemzeti nyelvben a 19. század második felében. Az angol sport szó etimológiai eredetét tekintve ugyan az ófrancia „desport”-ből (szórakozás, élvezet) származik, de egészen újfajta tevékenységet jelöltek vele, amely a 18. század előtt még Angliában sem létezett. Az újfajta jelenséget megnevező és ezért is fordíthatatlan angol sport terminus és az angol sportszakkifejezések történetéhez lásd Elias Norbert: *The Genesis of Sport as a Sociological Problem*. In: *The Sociology of Sport. A Selection of Readings*. (Szerk. Eric Dunning), Frank Cass & Co., London, 1971. 87–89. Magyarul Norbert Elias: *A sport eredete mint szociológiai probléma*. Replika, 1998. március (29.), 41–54. Az angol felsőbb osztályok szabadidő-töltésének „sportizálódásáról” lásd még Norbert Elias: *Esszé a sportról és az erőszakról*. Sic Itur ad Astra, 62. (2011).

8. Az élménytársadalom fogalmáról lásd Gerhard Schulze: *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Canous Bibliothek, Frankfurt am Main, 1992. (Magyarul a könyv első fejezetéből jelent meg hosszabb részlet: *Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája*. Szociológiai Figyelő, 2000. 1–2., 135–158.) Lásd még Éber Márk Ádám: *Élménytársadalom*. ELTE Társadalomtudományi Kar, 2007.

9. „A tömegbe keveredés öröme a szám sokszorozásán érzett élvezet rejtelmes kifejezése. Minden szám. A szám ott van mindenben. A szám ott van az egyénben. A mámor szám.” És: „A nagyvárosok vallásos mámor. – Pantheizmus. Én mindenki vagyok; mindenki én. Forgatag.” (*Charles Baudelaire Válogatott művei*. Európa Kiadó, Bp., 1964. 331–332.)

10. Itt csak utalhatok rá, hogy az *emberi* életnek mint társas életnek, közös életnek, együtt-létezésben való életnek az elgondolása végigkíséri a civilizáció történetét, és akkor is érvényben marad (csak negatív értelemben), amikor minden közösség szétesik, minden egész darabokban. A homo sacer *puszta élete* (nuda vita) vagy a *kiközösítés* (száműzetés vagy kiátkozás, exkommunikáció) azért volt rosszabb a halálnál is a rómaiak (illetve az egyházi kiközösítés a keresztény emberek számára), mert számukra nem volt lehetséges élet a közös világban, a közösségen kívül: a puszta biológiai élet semminek, árnyékletnek, újfajta halálállapotban való tengődésnek, élőhalottá válásnak számított. Ezért tekintették a büntetőgyakorlatban olykor a halálítéletnél is súlyosabb büntetésnek a kiközösítést, a száműzetést mint olyan *életből való megfosztást*, amely életfogytig (vagy inkább: halálfogytig) tart. A rómaiak úgy értelmezték az életet, „hogy az *inter homine esse*, azaz emberek társaságában, emberek között lenni (a halált pedig úgy, hogy *sinere inter homine esse*, azaz nem lenni többé emberek között)” – írja Hannah Arendt. (Hannah Arendt: *A sivatag és az oázisok*. Gond Kiadó – Palatinus Kiadó, 2002. 256.) Egy másik tanulmányában kiemeli, hogy ez a társaslét, együttlét az ókori keresztény felfogásban még a halállal sem ér véget: „egyetlen embernek sem kell megválnia más emberek társaságától, még ha a halállal el is kell hagynia a földet [...] *Socialis est vita sanctorum* – idézi Szent Ágostont –, még a szentek élete is más emberekkel együtt él élet.” (Hannah Arendt: *Múlt és jövő között. Nyolc gyakorlat a politikai gondolkodás terén*. Osiris Kiadó – Readers International, 1995. 82.) De hisz még a keresztény liturgia középpontjában álló *communio* (görögül *koinónia*) is nem más, mint *közösségre lépés* Istenben minden egyes embernek mindenkivel. „Együtt leszünk!” – így szól az üdvözölt állapot meghatározása az Újszövetségben. A kárhozat – a bűn és szenvedés – állapota az elválasztottsággal, az izolációval, az egyes embernek a maga különlétébe való bezártságával, lényegében az időbe és ezzel a halálba zárttsággal azonos.

11. Lásd Jürgen Habermas: *A poszt-nemzeti állapot*. L'Harmattan, Bp., 2006.

12. A sportipar globalizációjának legújabb etapjai: 1. a sportolók és edzők mindenféle helyi, nemzeti, érzelmi, politikai, erkölcsi megfontolástól szabad, kizárólag jövedelemszerzés motiválta globális migrációja, folytonos ide-oda szerződése, ami ma már nemcsak a Bajnokok Ligájában szereplő csapatok, de a nemzeti válogatottak összetételét is a felismerhetetlenségig megváltoztatja; 2. a sportszerek és sportfelszerelések hatalmas transznacionális piaca jött létre, és hovatovább teljesen a gyártók ellenőrzése alá kerül a sportláványosságok megszervezése, gyakran maguk a sztársportolók és sztárklubok is; 3. a sport globális mediatiszációja: a látványssport minden médiafelületen jelen van; szakosított sportcsatornák sokasága jelent meg; sportcelebek vagy sportsztárok nemzetközi marketingje; új – döntően amerikai eredetű – nemzetközi minták megjelenése a piacon, amelyekhez a nemzeti sportágak kénytelenek alkalmazkodni. Lásd erről bővebben J. Maguire: *Global Sport: Identities, Societies, Civilizations*. Cambridge, 1999; D. Rowe: *Sport, Culture and the Media: The Unruly Trinity*. Maidenhead, 2004. Lásd ehhez egy friss magyar példa kitűnő elemzését: Dénes Ferenc: *Mindent a vevőért!* *A veszprémi Himnusz-éneklésről*. Magyar Narancs, 2012. április 12. 50–51.

13. Lásd erről bővebben Christiane Eisenberg (Hg.). *Fußball, soccer, calcio. Ein englischer Sport auf seinem Weg um die Welt*. München, 1997.

14. Lásd ehhez Hadas Miklós – Karádi Viktor: *Futball és társadalmi identitás*. Replika, 1995. 17–18. sz. 89–120.

15. A szórakozásról az egyik első, egyszersmind mindmáig legmélyebbre hatoló elemzést Blaise Pascal adta a *Gondolatok*ban az újkor hajnalán, a 17. században. De ő még nem a közösség életétől elvágott, „szobájából folyton kimászáló” modern privát ember sajátos élethelyzetében, a modern unalomban, hanem az emberi lény „gyarló és halandó állapotának természetes immoráliságában” lelte föl a szórakozásba menekülés okát: a szórakozás (csakúgy, mint az örökös tennivalók, kötelezettségek, gondok) védelmet jelentenek számára a halál és nyomorúság gondolata ellen, elterelik ezekről figyelmét. A játék izgató céljai, a képzelt tárgyak által felkorbácsolt vágyak elfedik az ember előtt saját igazi állapotát, nem engedik, hogy önmagával foglalkozzon és

- rádöbbenjen arra, micsoda is, honnan jön, és hová tart. Ez természetesen már jellegzetesen modern reflexiója az ember helyének és helyzetének a világban. (Lásd Blaise Pascal: *Gondolatok*. Gondolat Kiadó, Bp., 1978. 58–65.)
16. Johan Huizinga: *Homo ludens. Kísérlet a kultúra játékelemeinek meghatározására*. Athenaeum, 1944. 207–208.
17. A játék és a szent kapcsolatáról lásd még Roger Caillois – nagyjából Huizinga *Homo ludens*ével egy időben született művét: *L'homme et le sacré*. Ed. Gallimard, Paris, 1938. Továbbá későbbi alapművét: *Les jeux et les hommes*. Gallimard, Páris, 1958.
18. A sportküzdelemben csak erre kiképzett és felkészített játékosok vehetnek részt, akik életük jelentős részét edzéseknak szentelik, akiknek életében a játék – munka. A profi futballista *dolgozik* a pályán, az amatőr *játszik*. Az átmenet a félprofizmusból-félamatőrizmusból a teljes profizmusba nagyjából a hetvenes évek elején zárult le. Az átmenet tépőpontja a futballban alighanem a magyar aranycsapat világsodája volt: a tökéletesen csapattá csiszolódott östethetségek, futballvirtuózok szinte karneváli játékok csináltak a labdarúgásból, jól lehet kétségtelenül a pénzért is fociztak már, igaz, nem piaci alapon (emlékezzünk az elhíresült Puskás-monddásra: „kis pénz – kis foci, nagy pénz – nagy foci”). Ma is vannak javíthatatlanul játékos karakterű (vagy az archaikus játéktól még el nem szakadt) nemzeti klubcsapatok és válogatottak (ilyen mindenekelőtt a brazil válogatott) és egyes játékosok is, akik a játék örömeit nem képesek és nem is hajlandóak teljesen alárendelni a professzionális győzni-tudásnak, részesülni akarnak abból a legfőbb jóból, amit az ember számára a játék jelent. Az általános tendencián azonban ez nem változtat: a labdarúgás a játék felől mindinkább a profitszerző piaci vállalkozás felé tolódik el: munkafutballá, erőfutballá, teljesítményfutballá, sikerfutballá válik. Az aranycsapat legnagyobb teljesítménye ilyenformán nem a virtuóz játékkal aratott világraszóló győzelmek sora, hanem az ezt megtehető *végzetes* vereség a világbajnokság döntőjében: ilyen játéktudással *profi* csapat tétmérőzést nem veszíthet el. De *nem profi* csapat nagyon is. Így válhat ez az utolsó pillanatban, balszerencsés fordulatok sokasága miatt elszenvedett vereség – minden drámaiságával együtt – a legnagyobb győzelemmé, amit az aranycsapat aratott, éspedig azért, mert *a Játék győzelme volt a Sport fölött*, a Játéké, amelyben nem a gépezet legyőzhetetlensége, hanem a győzelem forgandósága, az eleven ember esendősége, egyféléképpen *magá a sors* jelenik meg – csodálatosan és félelmesen.
19. A NOB alapító chartájában a versenyeken való indulás feltételei között mintegy száz éven keresztül ez a kitétel is szerepelt: „Nem vehetnek részt a versenyeken, akik a sportot foglalkozásszerűen űzik, továbbá akik a múltban vagy jelenben sporttevékenységükért pénzt kaptak vagy kapnak. Épp ezért megengedhetetlen, hogy az Olimpiai Játékok győztesei valaha is pénzjutalomban részesüljenek, csak díjakban részesülhetnek a megbecsülés kifejezéséeként.” Bár a gyakorlatban ennek a szigorú szabálynak nem mindig volt könnyű érvényt szerezni, mindenesetre a NOB csak 1974-ben törölte az olimpiai chartából a profi és amatőr ilyen értelmű megkülönböztetését.
20. Pierre Bourdieu: *Az olimpiai játékok*. In Uő: *Előadások a televízióról*. Ozirisz, Bp., 1992. 106.
21. 2002-ben a Koreában megrendezett labdarúgó-világbajnokságon a szakértők közel 30 milliárd televíziós kapcsolást regisztráltak. Ez azt jelenti, mint ha a Föld minden egyes lakója – 6,2 milliárd ember – több mint négyszer kapcsolta volna be készülékét, hogy a világbajnokság valamelyik mérkőzését megnézze. A FIFA Big Count elnevezésű statisztikai vizsgálata szerint a futballjátékok játszóinak száma már 2000-ben elérte a 242 milliót, ami akkor a Föld lakosságának 4,1%-át jelentette. Mellesleg a FIFA-nak 207 társult szervezete van, vagyis nemzetközi kiterjedtsége szélesebb, mint az ENSZ-é. Az azóta eltelt tíz évben ezek a számadatok még tovább nőttek. (Az adatokat lásd Christiane Eisenberg: *Aus Politik und Zeitgeschichte*. Das Parlament, 2004. 26. 7.)
22. Lásd ehhez Frenkl Róbert: *A sport az egypólusú világban*. Korunk, 2004. 6. sz.; lásd még a sport szöveget korszakának összefoglaló áttekintését M. Ju. Prozumenscsikov: *Bolsoj szport i bolsaja politika*. Szerija „Kultúra i vlaszty ot Sztalina do Gorbacsova”. ROSZSZPEN, Moszkva, 2004.
23. P. Bourdieu, i.m. 106. Lásd erről bővebben J. Hoberman: *Mortal Engines. The Science of Performance and the Dehumanization of Sport*. The Free Press, New York, 1992.
24. A küzdelemnek mind a játékokban, mind a háborúban a harcos erőnyeit kellett megmutatnia. Nagy presztízt jelentett a versenyekből győztesként kikerülni, de a megbecsülés a vesztesnek is kijárt, ha teljes erejéből küzdött mindvégig, amíg meg nem sebesült vagy meg nem halt. A győzelem és a vereség egyaránt az istenek döntésétől függött. A sors végzése jelent meg benne. A szégyen és megvetés csak azoknak jutott osztályrészül, akik föladták a küzdelmet, átengedték a győzelmet ellenfelüknek, nem küzdöttek teljes erőből, bátorságot és kitartást, türrőképpességet mutatva. Ezért – a harcos hősi ethoszának megfelelően – az olimpiai játékok bokszmérkőzésén vagy a kötetlen birkózásban életét veszített ifjút vagy felnőttet gyakran mint győztest koszorúzták meg, dicsőségük pedig szüleikre és városukra szállt. Lásd erről bővebben Norbert Elias: *A sport eredete mint szociológiai probléma*. Replika, 1998. március (29. sz.), 41–54.
25. Megjegyzem: a sport piaci globalizációja, a termék eladhatóságára, a nézettség maximalizálására törekvés, a sport alárendelődése a sportszerűletnek és a hirdetésűzletnek, az edzők és játékosok kizárólag anyagi érdektől vezérelt vándorlása egyik országból, egyik csapatból a másikba igencsak megnehezíti a nemzeti sportok állami célból és állami módon történő felfejlesztését a világsportok színvonalára, következtetésképpen megnehezíti a sport reprezentációs és legitimációs célú politikai felhasználását is. A sportemberek migrációjának kérdéséhez lásd Molnár Gyula – Gál András: *A sporttal kapcsolatos migráció általános áttekintése*. Magyar Sporttudományi Szemle 2008. 3. sz., 12–15.
26. Johan Huizinga: *Homo ludens. Kísérlet a kultúra játékelemeinek meghatározására*. Athenaeum, Bp., 1944. 209–210.
27. I. m. 210. Kiemelés tőlem – Sz.Á.
28. Franz Kafka: *Az én cellám – az én váram*. Európa Könyvkiadó, 1989. 35.

BUCHWALD PÉTER

GRECO

MILYEN CSAPATBAN JÁTSZOTT?

Egy erdélyi amatőr gondolatai

Vegyész, politikus – áll a nevem után a *Ki kicsodában*. Nagy bánatomra a sportoló már kimaradt. Igaz, nem voltam én élsportoló, de egész életem valamilyen formában mindig kötődött a sporthoz. Még nem voltam hatéves, amikor elkezdtem focizni. Hatvanöt évesen még rúgtam a labdát az öregfiúk csapatában, hetven fölött még évekig teniszeztam, és csak egy gerincsérv kényszerített csupán szurkolói szerepre. S tettem mindezt a legnagyobb örömmel, rajongással, szenvedéllyel. Imádtam a mozgást, a győzelmet, a csapatszellemet, a jóleső fáradtságot, a dicsérő hátbaveregetéseket, és ha volt lelkerőm az engem legyőző ellenfélnek még gratulálni is, akkor nagyon büszke voltam magamra. A könyvtáram legalább negyede sporttárgyú könyvekkel van tele. Mondhatnám a sport volt életem nagy hobbjaja. Mondanám is, ha azonnal nem ugrana be jó emlékű barátom, Bálint Tibor bölcs mondása: „Áruld el, mi a hobbid, és megmondom, mihez nem értesz.”

Némi vigaszomra szolgál, hogy az említett életrajzi lexikonban van egy elejtett félmondat, ami azért sejtet valamit: „Lelkes focirajongóként tagja az RMDSZ parlamenti csapatának.” Ennyi és nem több. Persze itt is inkább a rajongásomon és nem a tudásomon van a hangsúly, de hát mit tehet a szégyény ember, ha nem volt versenysportoló. Még így is, annak ellenére, hogy messze én voltam a rangidős (már közelebb a hatvanhoz, mint az ötvenhez), simán befértem a parlamenti csapatba. Abba, ahol Borbély László, Frunda György vagy az akkor még RMDSZ-es képviselő Szilágyi Zsolt is egészen jól mozgott a zöld gyepen, nem beszélve

**A nemzetállamokban
előszeretettel próbálták
eltitkolni, sőt
a homogenizálás
politikájával eltüntetni
a számbeli
kisebbségben jelen levő
nemzetiségeket.
Románia mellett jól
ismert példája ennek a
bolgár súlyemelést
egyor domináló
törökök helyzete...**

az akkor még csak az elnöki hivatalban dolgozó huszonéves fiatalokról, a közben államtitkárrá lett Niculescu Tónyról vagy a már sokadik évét Csíkszereda polgármesteri székében töltő Ráduly Robiról.

Óriási csatákat vívtunk a magyar nagykövetség kispályás csapatával. A sokkal inkább sörre, mint vére menő mérkőzések mérlege úgy emlékszem, inkább feljűk bilent. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a nagykövet Rudas Ernő mellett, aki maga is jól focizott, csapatukban volt egy igazi profi is. Az a kultúrattaséként ott dolgozó Borsi-Kálmán Béla, aki az Albert Flórián nevével fémjelzett Ferencváros ifi csapatában nevelkedett. A Kicsi becenévre hallgató, egyébként történész, esszéíró – akinek lebilincselő *Az aranycsapat és a kapitánya* című könyvéről még lesz szó ebben az írásban – focitudásával egy fejjel kimagaslott közülünk.

Nagyon korán kezdtem el focizni. A bécsi döntés után az 1941–42-es labdarúgó évadtól kezdve két erdélyi csapat is szerepelhetett a magyar bajnokságban: a Kolozsvári AC és a Nagyvárad AC. Mi az, hogy szerepelhetett!? Az 1943–44-es évadot a NAC fölényesen, 13 pont előnnyel nyeri – első vidéki csapatként a magyar labdarúgás történetében, és a KAC csak gólaránnyal szorul a harmadik helyre a már akkor is istenített Ferencváros mögött. Édesapánk minden mérkőzésre kivitt az akkor még csak egy rozoga fatribünnel ellátott városi pályára, így, gondolom, a világ legtermészetesebb dolgának tekinthető, hogy a két fiúgyermek (bátyám nálam öt évvel idősebb volt) rákapott a focira. A közelünkben ott volt a Hárompüspök téri park, akkor nem létezett még se tévé, se számítógép, mi mást csinálhattunk volna. Ráadásul még közvetlen szomszédunk is egy futballista volt, Vass Mózes, a KAC kiváló balhátvédje. A csak „puha vagy, Jenő” jelzővel emlegetett rámenős hátvéd Dalnoki valószínűleg még csak elemibe járhatott, mikor a kőkemény kolozsvári bekket már mindenki csak „gyötörd, Mózsi”-ként biztatta. Tőle kaptunk ajándékba egy igazi focilabdát. Óriási tekintélyt szerztünk ezzel az addig csak jó esetben selyemharisnyából készült rongylabdát látott társaink előtt.

Nem érdektelen az akkori KAC összeállítását megemlíteni. A két hátvéd (bekk) – három középpályás (két half és egy centerhalf), valamint öt csatárral felálló csapat a legtöbbször így nézett ki: Márki – Szaniszló II Vass – Radnai, Páll, Csákány – Farkas, Kovács IV, Bonyhádi, Füstös, Tolnai. A jobbösszekötő Kovács IV nem más, mint a Kopek névre is hallgató sokszoros válogatott, aki majd Stefan Kovacsként a román válogatott és a holland Ajax edzője lesz. Radnai, eredeti nevén, mint Reinhardt, még sokáig szerepelt a román élvonalban. Később, már a háború után, ebből a csapatból viszi el az aradi textilgyár akkori tulajdonosa, Neuman báró Márkit, Vasst, Pállt, Radnait és Bonyhádit; ők szintén kiváló pár játékosal kiegészülve ITA néven 1950-ig háromszor simán nyerik a román bajnokságot. Csak mint érdekességet említem meg, hogy az ITA balszélsője a magyar állampolgárságú, Matyi néven is emlegetett Tóth III volt. Nem lévén román állampolgár, a válogatottban nem játszhatott. Így a román válogatott stabil balszélsője az a Dumitrescu Nicolae lett, akinek az ITA-ban Tóth mögött csak a tartalék szerepe jutott. Érdemes felsorolni az aradi bajnokcsapat 1946–1950 között leggyakrabban szereplő játékosait: Márky – Vass, Farmati – Reinhardt, Lóránt, Páll – Kovács Béla, Stiebinger, Bonyhádi, Pecovszky, Tóth M. Látható, hogy a magyar bajnokságban csak Barna néven játszó Stiebinger mellett itt már Radnai és Perényi is az eredeti nevén szerepel, és a centerhalfként feltüntetett Lóránt pedig nem más, mint a későbbi aranycsapat sziklakemény középhátvédje.

A nyári vakációkat az aradi rokonoknak köszönhetően mi gyerekek általában a Maros partján töltöttük, így, mondhatnám, zavartalanul szurkolhattunk eredeti kedvenceink legtübbjének. Talán a mai botrányos mérkőzések látogatói el sem hiszik, hogy mind Kolozsváron, mind Aradon nemcsak mi gyerekek, hanem teljes családok nyugodtan ülhetek a nézőtérben, nem kellett attól félniük, hogy tökmaghéjjal lekö-

pik, megdobálják – esetleg jól megverik őket. Még a bekiabálások is általában jócskán a nyomdafesték tűrési határán belül maradtak. (Szemüveget a bírónak!) Az anyázás még nem volt divatban, pedig alig voltunk túl a fejekben is szörnyű rombolást okozó világégésen. Rendes, mondhatni szertartásszerű hétfégi programnak számított mérkőzésekre járni. Igaz, volt is miből válogatni. 1947–48-ban, a XXXI. román bajnoki évadban három kolozsvári csapat is szerepelt az NB I.-ben. A már az addig is elsőosztályú egyetemi csapat, az Universitatea és a hallgatólagosan a KAC utódjának tekintett Vasas, majd CFR nevet viselő csapat mellé felkerült a börgyáriak Dermata nevet viselő egyesülete is.

Annak ellenére, hogy a három csapat között még etnikai töltetű rivalizálás is volt – hiszen az Universitatea a város románságának volt az emblemikus csapata, a másik kettő szurkolói között viszont a magyarok voltak többségben –, a hangulat távolról sem volt annyira ellenséges, mint ahogyan azt mai eszünkkel gondolnánk. Igaz, akkor még a proletár internacionalizmus volt divatban, s ez jócskán lappangóvá rejtette a nemzetiségi ellentéteket. Ezek majd csak a nemzeti kommunizmus térnyerésével kerülnek felszínre és maradnak meg mind a mai napig igen komoly konfliktusokat gerjesztő tényezőkként. Sajnos nemcsak a sportban. Emlékszem, gyerekefjével akkor még milyen élvezettel olvastam a helyi, magyar nyelven megjelenő sportújságban a Derma Tamás, Ubul és Vas Anti néven megszemélyesített csapatok egymást ciciző kommentárjait.

Természetesen mi is óraszámra kergettük a labdát. A már említett Hárompüspök téri grund; a Református Gimnázium – ahol 1943 őszén elkezdtem az első elemi – egyenesen focizásra hívogató hatalmas udvara; majd az egyetemisták Babeş nevét viselő csodálatos, hársfaillatú parkjának pályái tanúsíthatják, hogy szabadidőm döntő többségét rajtuk töltöttem. Nem is akármilyen játékosársakkal. Kécskei Oka, Csegezi Jani évekig játszottak a román elsőosztályban, akárcsak Raab Miki, aki még ifjúsági és utánpótlás válogatott is volt. Érettségi előtt két évvel elkezdtem teniszezni. Valami kis tehetség mocomoroghatott bennem, mert az 1953-as bajnokság előtt egy hónapra behívtak az ifjúsági válogatott edzőtáborába. A bajnokságon viszont már nem sok vizet zavartam.

Vegyes párosban egy hatodik hely, ennyivel dicsekedhetem. Az igazsághoz még az is hozzátartozik, hogy a párom a városi pálya gondnokának egész nap teniszező Jana nevű lánya volt. A rossz nyelvek szerint ebben a párosban én voltam a gyengébbik nem.

A közlgő érettségi és az egyetemi felvételig való felkészülés miatt az aktív sportolásom kissé háttérbe szorult. Pótolták ezt és még óriási élményt is nyújtottak viszont a rádióközvetítések. Az 1952-es helsinki olimpia és az 1953. november 25-i emlékezetes 6 : 3 olyan fergeteges, fenntartások nélküli maradandó örömet okoztak nekem, amilyent sportvontakozásban azóta sem tudtam átélni. Igaz, a legfogékonyabb tizenéves korban szakadt rám ez a felhőtlen boldogság, de én azóta számítom magam a magyar sport nemcsak lelkes szurkolójának, hanem már egyenesen rajongójának is. Tegyem gyorsan hozzá, hogy sajnos egyre több csalódással. Nem hiszem, hogy egyedi eset volnék. Meggyőződésem, hogy ez egész generációmról jellemző. A lassan tudatosodó kisebbségi sors és az egyre inkább hangsúlyt kapó többségi nacionalizmus, a másodrendű állampolgári státus következtében jelentkező frusztráció mind-mind kompenzációt, pótcselekvést kívánt, és mivel a sport és ezen belül elsősorban a labdarúgás iránti szeretet maradt számunkra mondhatni az egyetlen lehetőség, hát itt éltük ki nemzeti összetartozásunk, önkifejezésünk minden válfaját. Óriási szerepük volt ebben a zseniális sportriportereknek, Szepesi Györgynek, Gulyás Gyulának, majd később Vitray Tamásnak. Aggodalommal teli döbbenettel olvastam, hogy annak idején az aranycsapat „tizenkettedik játékosát”, Szepesit is beszervezték

jelenteni a külföldi utakról. Csak remélni merem, hogy csupán zsarolásnak engedett, de ártani nem ártott senkinek.

A helsinki tizenhat aranyérem és az angolok legyőzése az évszázad mérkőzésén azóta is hivatkozási alap a magyar sport történetében. Számos jelentős sportsiker született azóta, de majdnem mindegyikhez valamilyen hiányérzet is társítható. Szép, szép a tíz aranyérem, na de a kardcsapat!? – hallhattuk a kabarében. (És most még csak ki sem jutott Londonba...) Persze, mert a kibicnek semmi sem drága. Mi sem jellemzőbb erre a mentalitásra, mint az, hogy a magyar labdarúgás talán eddigi legjobb teljesítményéből teljes kudarc, sőt nemzeti tragédia lett, legalábbis annak tekintjük. Természetesen az 1954-es világbajnokság berni döntőjére gondolok, amikor az NSZK csapata 3 : 2 arányban legyőzte Magyarország verhetetlennek hitt együttesét. Szegény Szepesi alig tudta befejezni a rádióközvetítést, úgy elcsuklott a hangja. Én viszont keservesen zokogtam. Gondolom, mint a fél ország, no meg a határon túliak. Így utólag persze most könnyű okoskodni, hogy bár csak érné még egy olyan „kudarc” a magyar labdarúgást, hogy bejusson egy világbajnoki döntőbe. Na de akkor!? Könyvtárnyi irodalom foglalkozik mind a mai napig a vereség okával. Én itt most csak Borsi-Kálmán Béla már említett könyvére utalnék, mert részletes elemzése és következtetései megszívlelendők. Mintha csak nekünk, az utódállamokban kisebbségi sorban élőknek szánta volna. Szerinte a futball 1920 és még inkább 1947 után Magyarországon történelmi dimenzióba került, mert látványosságának és népszerűségének köszönhetően alkalmassá vált a rejtett társaslélektani és történelmi-nemzettudati folyamatok leképezésére: az elnyomott hazafias érzések tömeges megélésére és viszonylag akadálytalan kinyilvánítására. Ez a lehetőség a berni sikertelenség után megszűnik vagy nagymértékben csökken. A döntő pedig, mint az a bizonyos állatorvosi ló, magán viselte „nemzeti gyarlóságainkat, a tehetség elfecsérlésének módozatait, a rossz szervezést, a széthúzást, a kisebbségi érzésekből fakadó kivagyiságot, az önbizalomhiányból eredő melldőngetést, az erők hibás el- és beosztását, a kapkodást, a következtelenséget, az intrikákat és végül a pánikreakciók sorozatát”. Erős szavak. Lehet velük vitatkozni, de mindenképpen érdemes elgondolkozni rajtuk. És nem csak egy elvesztett labdarúgó mérkőzés után!!

A magyar labdarúgás „Mohácsa”, a berni döntő számomra még egy elementáris és fájó meglepetést is hozott. Kolozsvár akkor, 1954-ben még bőven magyar többségű város volt. A várva várt labdarúgó világbajnoki döntőt népünnepélyre felkészülve, ablakokba kitett rádiókkal várta a város magyarsága. De még az utcai vezetékes hangszórókból is Szepesi hangja zengett. A vereség utáni döbbszent csendben, innen-onnan mintegy a fájdalom ellenpontosításaként örömteli üdvölgzés is felhangzott. Mint kiderült, románok, feltehetően többségükben egyetemisták, diadalmenetben „ünnepelelték” a szomszédos „testvéri szocialista Magyarország” csapatának vereségét.

Bevallom, én ezt akkor nem teljesen értettem. Nemcsak azért, mert tulajdonképpen akkor találkoztam először a később egyre gyakoribb ellendrukkolás jelenségével, és én már a tenisznél megtanultam, hogy az ellenfél hibáját nem illik megtapsolni, hanem mert a mindennapi életben akkor még nem éreztem a magyar–román ellentétet. Az ötvenes évek első feléről van szó, tulajdonképpen a legsötétebb sztálini időszakról. Magyar iskolában tanultunk, a külvárosi utcánk harminc-nyolcvan magyar családja mellé éppen csak megjelent az első román (milicista), focimeccsre nem jártunk, mert az 1951-es bajnoki évadra már csak az egyetemisták csapata maradt az első osztályban, ha meg néha mégis románokkal kerültünk egy társaságba, akkor együtt szidtuk minden nyomorunk egyetlen okozóját, a Nagy Szovjet Testvért. Addig tulajdonképpen csak olvasmányélményeim voltak erről a jócskán elhallgatott témáról.

A második világháború után ugrásszerűen megnőtt a versenysport politikai jelentősége. A frissen megalakult szocialista országok a Szovjetunióval az élen, társadalmi berendezkedésük felsőbbrendűségének bizonyítása érdekében óriási hangsúlyt fektettek a sportra. Az előnyös propaganda érdekében – már régen nem a részvétel, hanem a győzelem volt a cél – igen gyakran meg nem engedett módszerekhez is folyamodtak. Gondoljunk csak az NDK-s tizenéves úszólányok elképesztő eredményeire vagy a szovjetek enyhén bariton hangon megszólaló női dobóatlétáira. A különböző világversenyek, elsősorban az olimpiák éremtáblázata és pontversenyei egyre jobban felforrósították a sportot körülvevő hangulatot. Fokozatosan teret nyer a sportsovinizmus. Megjelennek a szurkolók kemény magjai, akik inkább a balhéra koncentrálnak, kísérik mindenhol kedvenc csapatukat. Hírheft, hevesen rivalizáló központok alakulnak ki. Még országok közti háborút is kirobbantott a labdarúgás. A futballháborúként nyilvántartott fegyveres konfliktus Salvador és Honduras között 1969. július 14–18. között legalább 6000 halottat és tízezernél több sebesültet eredményezett. Igaz, itt már a 3 : 2-es salvadori győzelemmel zárult mérkőzés előtt patanásig feszült volt a hangulat. Az ok a salvadoriak masszív hondurasi bevándorlása volt. Ugyancsak jól ismert tradicionális ellenfél a skóciai Glasgow város két patinás csapata. Itt nem etnikai, hanem vallási ellentét súlyosbítja a katolikusok által támogatott Celtic és a protestánsok táborával rendelkező Rangers rangadóinak hangulatát. De ismerős a brazil–argentin, izraeli–arab, katalán–spanyol, horvát–szerb és még nagyon sok, a sportban is jelentkező hagyományos – eufemisztikusan fogalmazva – ellentét.

E világlajosság természetesen minálunk is jelentkezik. Ahogy a proletár internacionalizmus egyre inkább háttérbe szorul, úgy kerül előtérbe a trianoni utódállamokban a magyarellenesség. No meg az erre adandó, sohasem késő válasz. Ha ez a mindennapi életben a politikai konjunktúráktól függően hol fellángol, hol csillapodik, itt nálunk a romániai sportéletben, ritka kivételektől eltekintve, mind a mai napig inkább csak fokozódik. Érdekes, hogy a román kézilabdázó Cosma veszprémi meggyilkolása után volt egy momentum, amikor azt lehetett hinni, hogy talán bekövetkezik valamiféle megbékélés. Az ellentétek legtöbbször labdarúgó- vagy jégkorongmérkőzések kapcsán jelentkeznek a legpregnansabban. Ez nagyjából érthető, mert a két világháború között Romániában nagyjából csak Erdélyben és a Bánátban létezett érdemleges labdarúgóélet, és a jégkori fellegvára akkor is, azóta is a székelyföldi Csíkszereda.

Már az államosítás után csökkentik az erdélyi csapatok létszámát a labdarúgás első osztályában. A bécsi döntés előtti utolsó két, egy csoportban megrendezett román első osztályban 36–37-ben a 12 csapatból nyolc erdélyi és csak négy regáti. 38–39-ben ez az arány 7 : 5-re változik, és még 1955-ben is több mint a fele a csapatoknak nem Óromániából való. Jelenleg, 2012-ben a 18 csapatos első osztályban már csak hat csapat tekinthető erdélyinek. A román válogatottban nagyon sokáig szép számban szerepeltek magyar nemzetiségűek is. Az 1930-as montevideói világ bajnokságon hét magyar, a helsinki olimpián a későbbi aranyérmes magyar válogatottat megszorongató román válogatottban még mindig öt (Závoda Ferenc, Kovács, Farmathy, Serfőző és Pecsovszky) játszik. „Locii” Bölöni volt az utolsó nagy mohikán, aki még oszlopos tagja volt a román válogatottnak. Előtte is talán még sokan mások, még ha nem is mindig derült ki a nemzetiségük, mivel előszeretettel és módszeresen románosítottak. Csak a beavatottak tudták, hogy Vigu II vagy Ludovic Sătmăreanu neve mögött a szatmárnémeti Vigh József, illetve a nagyszalontai születésű Szatmári Lajos rejtőzik. Persze hogy berzenkedtünk, persze hogy ez is bántotta halálos sebet kapott magyar fociszurkolói szívünket, persze hogy morgolódtunk. Igaz, jobbára csak magunk között, de néha még akkor is, mikor nem kellett volna.

Egyik, nálamnál jóval fiatalabb csapattársam, aki nem élte át a háborús időket, egyszer keserűségében így fakadt ki: „Ezek még Perényiből is Petschovschit csináltak!” A háromszoros magyar és harminckétszeres román válogatott játékos legtöbbször valóban ezen a néven szerepelt a sportsajtóban, de a szlovák eredete ellenére magát németnek valló apától és magyar anyától származó, a labdarúgást Temesváron, majd Nagyváradon és Aradon folytató Pecsovszky Józsefet nyilvánvalóan a bécsi döntés után magyarosították Perényire. Távolról sem akarata ellenére. Egykori iskolaválogatott csapattársamnak, Oroszhegyi Károlynak, a *Népsport*, majd a *Nemzeti Sport* újságírójának tollba mondott életrajzából világosan kiderül, hogy ő mindig is magyarnak tartotta magát. Itt két megjegyzésem lenne. Az első az, hogy akiket én valaha is élőben láttam játszani, tehát nem a tévében vagy felvételen – és hetven év alatt volt alkalmam egypár igen jó játékos pályafutását végigkísérni –, Albert Flórián mellett ez a Csala becenévre hallgató szőke csoda, Pecsovszky tette rám a legmélyebb benyomást. A másik az, hogy felhívnám az olvasó figyelmét arra, ahogyan háborgó barátom mondanóját kezdte: „Ezek még Perényiből is.....” Ez egy kettészakadó társadalom első jelzése. A „mi” és „ők” jól ismert szindróma megjelenése. Az „ezek” mindig ők, a hatalom, a többség, az ellenség, aki nekünk mindig rosszat akar, természetesen fordított helyzetben mi nekik. A különbség lehet világnézeti, vallási vagy etnikai vagy akármi más, az eredmény ugyanaz: az előítéletekre alapozó ellenségkép megjelenítése és fenntartása, ami óhatatlanul a zsigeri gyűlölet eluralkodásához vezet. Így lesz a sportbéli ellenfélből is ellenség.

A névcserére vagy új név felvétele nem eleve ördögtől való. A lengyel származású Kopaszewskiből azért lett a francia válogatott, majd a Real Madrid Raymond Kopa néven ismertté vált, aranylabdás jobbszélsője, mert eredeti nevét a franciák nem tudták kiejteni. Edson Arantes do Nascimento-ból meg Pele, mert ilyen hosszú nevet nem lehetett mezének hátára felírni. Waldir Pereirából pedig valószínűleg ugyanilyen okból Didi. Az a szintén brazil világsztár, aki azon a nagyon balhész, 4 : 2-es magyar győzelemmel végződött svájci világbajnoki mérkőzésen balösszekötőt játszott, s aki-ről Bozsikot kiállították. A mindig frappáns magyar sporthumor szerint azért, mert túl keményen fogta. De maradhatunk nyugodtan saját házunk táján is. Az aranycsapatban öt játékos nem a saját nevére szerepelt. Lóránt – Lipovics; Lantos – Lendenmayer; Budai – Bednarik; Puskás meg Purczeld volt eredetileg, míg Hidegkuti Nándor hol mint vitéz Hidegkuthy, hol mint Kaltenbrunner vagy Dvoracsek szerepel az annalesekben. Ráadásul még a szövetségi kapitány Sebes Gusztávot is Scharenpecknek hívták.

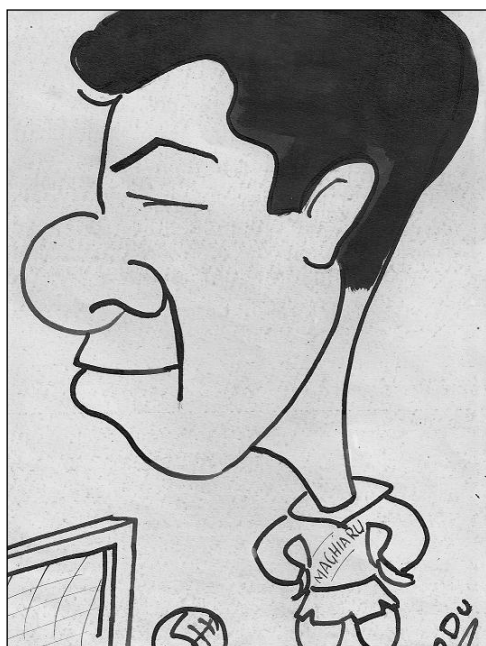
Kik a jók? Magyarok!! Humorizálhatnánk, felidézve a válogatott szurkolóinak csatakiáltását, anélkül azonban, hogy megkérdőjeleznénk a játékosok magyar identitását.

A magyar sport történetében divatos gyakorlat volt az Osztrák–Magyar Monarchiából megörökölt idegen hangzású nevek magyarítása. Nézem az Antal Zoltán és Hoffer József által írt *Alberttől Zsákig* kiadványban lexikonszerűen felsorolt válogatott játékosok névjegyzékét, és majdnem minden negyediknél zárójelben ott szerepel eredeti nevük is. Még olyan tősgyökeres magyar névről, mint Toldi is kiderül, hogy eredetileg Tunigold volt. Nincsen vagy legalábbis én nem ismerek olyan tanulmányt, amely ezt a jobbára tabutémát feszegetné, és csak remélni merem, hogy saját kívánságukra vagy legalább beleegyezésükkel történt nevük megváltozása. Nem úgy, mint Ceaușescu Romániájában, ahol ennek megtagadása esetleg az illető sportkarrierjének végét is jelenthette.

A nemzetállamokban ugyanis előszeretettel próbálták eltitkolni, sőt a homogenizálás politikájával eltüntetni a számbeli kisebbségben jelen levő nemzetiségeket. Románia mellett jól ismert példája ennek a bolgár súlyemelés egykor domináló törő-

kök helyzete, akik a versenyeken nem szerepelhettek csak bolgárosított nevükön (lásd Szulejmanov – Sulejmanoglu).

Slusszpoénnal is rendelkező, anekdotába illő történet az, ahogyan én magam sem úsztam meg nevem megváltoztatását. Nem írhatom, hogy románosítását, mert nem egészen arról van szó. Egyetemista korunkban a katonaságot a nyári vakációban tudtuk le. A vegyészhallgatókat egy olténiai kisvárosba hívták be összetartásra, ahol a kb. 400 egyetemista baka közül tizenkilencen voltunk magyarok, a Bolyairól. Ritka szabadidőnkben még focizgatásra is teltt. Reánk jellemző szerénységgel kihívtuk a román fiúk válogatottját. Nagyon motiváltak lehettünk, mert 2 : 1-re megvertük őket. Itt láthatott meg a román másodosztályban szereplő városka katonacsapatának totumfaktuma, egy ezredes. Egy megyesi szász fiúval együtt, aki az ellenfélnél játszott, behívott az irodájába. Elmondta, hogy két nehéz meccs előtt állnak, szeretné, ha hétvégén besegítenék a csapatnak. Mondtam, hogy nagy örömmel, és még a májam is hízott. Érdeklődött, hogy nem vagyok-e leigazolva más csapathoz, majd kér-

dezte a nevem, hogy a „villámigazoláshoz” szükséges formásokat megejtse. Megmondtam. Nem egészen értette. Erre leírtam. Csak fejcsóválás volt a válasz. Az egészben volt valami groteszk báj, ahogy ez az őszesedő főtiszt velem, a taknyos bakával kínlódott: Mit szólnék ahhoz, ha Petre Maghiaru néven szerepelnék, kérdezte, ami ugye szabadon „Péter a magyar”-nak fordítható. Semmi kifogásom ellene – válaszoltam, majd ki tudja, milyen kisördögre hallgatva, vagy talán a művészettörténeti ismereteimet akartam fitogtatni, azt találtam mondani, hogyha Domenico Theotokopuliból Spanyolországban lehetett El Greco, akkor itt belőlem miért ne Maghiaru?! Mire a feltehetően nem túl magas IQ-val rendelkező futballszakértő tiszt megkérdezte: „És az a Greco ott milyen csapatban játszott?”

Gondolom nem vallottam kudarcot, mert egy helybéli karikaturista lerajzolt. A mezemen jól látható „Maghiaru” feliratú „mesterművet” bekeretezve szobám falán ma is őrzöm mint egyetlen valamirevaló sporttrófeámat.

A hatvanas években Kolozsváron csak ritkán jártam labdarúgó-mérkőzésre, pedig az egyetemisták Kolozsvári Tudomány névre átkeresztelt csapata 61-ben és 63-ban is a negyedik helyen végzett, a három nagy bukaresti csapat (CCA, Dinamo és Rapid) mögött. Ez volt a csapatnak az a nagy generációja amelyet Petre Emil, Ivanszuk Zoltán és Mateianu neve fémjelzett. Néha remek dolgokat műveltek a pályán. A szintén szőke Mateianu gyakran Pecsovszkyra emlékeztetően csillogott. De mivel az én szurkolói vegyértékeim itt helyben nem voltak lekötve, érdeklődésem a magyarországi foci felé fordult. Több ezer erdélyi magyarhoz hasonlóan természetesen engem is elsősorban a válogatott mérkőzései hoztak lázba. Itt legalább, talán először a 6 : 3 és 7 : 1 után azon a liverpooli álmódulaton a brazilok elleni 66-os világbajnoki csoportmérkőzésen újra átélhettük a teljes siker élményét. Farkas bomba kapásgóljának vagy Albert mondhatnám kecses átkigyózásainak emlékei ma is libabórt hoznak a

karjaimra. Aztán jött a kijózanodás, és bár félve, de leírom, hogy azóta a többi jobbára csak néma csend.

Azt a mérkőzést még a román televízió is közvetítette. Később, a hetvenes-nyolcvanas években az adásidő egyre csökkent. A végén már az alig négy órában jóformán csak a pártfőtítkárállamelnök napi tevékenységével foglalkoztak, szó sem lehetett sportközvetítésről. Egyedülállóan groteszk, de a huszonöt fényév diktatúrájára nagyon is jellemző eseményeknek lehettünk részesei ekkor. Ha valamilyen jelentősebb sportesemény zajlott valahol, azt a román tévé nem, de a magyar viszont általában közvetítette. A magyarországi adást ellenben Kolozsváron nem lehetett fogni. A nyugati országhatár felé tőlünk ötven kilométerre levő Bánffyhunyadon viszont már igen. Elég volt egy magyar válogatott mérkőzés közvetítése ahhoz, hogy beinduljon a zarándoklás. Autók százaival fél Kolozsvár Hunyadra költözött. Oda, ahol leleményes házigazdák az udvarba vagy csűrökbe kitett készülékek elé padsorokat állítottak, és a beszédett minimális összegű belépődíjakból pótolták szűkös keresetüket. Később, amikor valamelyik hozzánk közelebb eső átjátszótorony beindult, már a Kolozsvár környéki bükki erdőben is lehetett fogni a közvetítéseket, tizezrével szálltuk meg a környező dombokat. Mindenki vitte a maga kis hordozható antennáját meg a kötelező szilvóriumot, esetleg némi elemózsiát. Népünnepély volt ez a javából. A sűrű jövet-menet forgalom irányítására kelleetlenül ugyan, de nagy erővel kivonult a közlekedésrendészet, és annak ellenére, hogy a fület jól letapostuk, és általában a hangulat is emelkedett volt, a többszörösen beígért bírságolások elmaradtak. Mai napig is csodálkozom, hogy nem történt valami komolyabb összezördülés, pedig a különböző helyekről más-más pillanatban felcsattanó üdvívalgások jelezték, hogy nem csak magyarok vannak a helyszínen.

A nyolcvanas évek elejéig, amíg még adtak útlevelet, előbb csak a feleséggel, majd később a gyerekekkel együtt, minden év őszén legalább egy hónapot Budapesten töltöttünk. Mondanom sem kell, hogy a hétfégi programból nem hiányozhattak a kettős rangadók. Micsoda élmény volt látni egy Fradi–MTK vagy egy Honvéd–Újpesti Dózsa mérkőzést, hát még egyszerre a kettőt. Csak áhítattal tudtam nézni olyan csatársorokat, mint az FTC: Szőke, Varga, Albert, Rákosi, Fenyvesi vagy a Dózsa: Fazekas, Göröcs, Bene, Dunai II, Zámbo ötösfogata, és azóta sem értem, hogy ezek a számomra még mindig aranylábú gyerekek miért nem szerepeltek jobban a nemzetközi mezőnyben. Aztán a lelátón és a büfében megtanulhattam, hogy ezek a szemetek az aranycsapat játékosainak még a cipőit sem pucolhatnák; hogy a Vasas Kádár csapata, és történhet a pályákon bármi, a bajnokságot úgyszólván nekik kell megnyerni; hogy az MTK a libásoké, a Dózsa pedig az AVH-soké; és hogy széles e hazában tulajdonképpen csak három igazán magyar csapat van: a Fradi, az FTC és a Ferencváros. Így omlanak le a bálványok. Aztán mind ritkábban adtak útlevelet, és a magyar sport s benne a foci csillaga is egyre csak halványult...

A rendszerváltás vagy mondjuk inkább a 89-es fordulat után a sport világában is sok minden megváltozott. A már jócskán jelen lévő üzleti szellem mellé betör a globalizáció, és a szurkolók táborában elszabadul a pokol. Ez a sokszor nehezen magyarázható féktelen szurkolói magatartás nagyon gyakran beárnyékolja azt, amit valamilyen olimpiai szellemnek, fair play játéknak tudtunk, s amit sportnak nevezünk.

A televíziós közvetítéseknek köszönhetően óriási pénzüsszegek jutnak a sportba, ami egyre inkább beolvad a szórakoztatóiparba. Kevesen tudják, hogy a teniszversenyek hatalmas pénzdíjai annak köszönhetőek, hogy a játékok – a gémekek – közti egyperces szünetek rendkívül alkalmasak reklámokra. Az élsport módszeres támogatása ma már a sportfelszereléseket gyártó cégeknek is elsőrendű feladata, hiszen a nagymenő, népszerű sportolók példáját követő, szabadidejükben sportoló milliók rendkívül sokat költenek például teniszütőkre, labdákra, siruhákra vagy sítalpakra.

Mindenen eluralkodik az anyagiasság. A hirtelen jött szabadság gyakran átcsap rosszul értelmezett szabadosságba, ami itt az addig lefojtott alantas indulatokat is felszabadította. Kialakult a meccsre járóknak egy olyan rétege, akiknek a tulajdonképpen szurkoláshoz az égvilágon semmi közük, csak obszcén, nacionalista és rasszista bekiabálásokkal próbálják megzavarni a mérkőzéseket, és alig várják, hogy a pályára berohanva, sokszor komoly sebesüléseket okozó verekedésekben éljék ki alantas ösztöneiket.

Ismert, hogy a román jégkorongsport fellegvára a székelyföldi Csíkszereda. A bajnoki címért éveken át a helyi Sport Klub vetekedett a bukaresti katonacsapattal. Ha a két csapat rangadója Bukarestben zajlott, csak úgy zengett a stadionban az ütemes „Ki a magyarokkal az országból!” kórus. Ha Csíkszeredában, akkor meg a sűrű cigányozás. Az érdekes az, hogy a szeredaiak száz, a bukarestiek legalább kilencven százaléka székely-magyar fiatal. (Plusz a légiósok.) Na, most akkor kinek is szólt a kitesékelés meg a cigányozás? Ha a zsigeri gyűlölet kap szerepet, a logikának nemigen van helye. Igen jellemző eset zajlott le az elmúlt év decemberében. Bukarestben találkozott Magyarország és Románia hoki utánpótlás-válogatottja. A román csapat tagjai is, egy kivétellel, mind magyarok voltak. A szokás szerint eljátszott himnuszokból a románt csak a közönség egy része, a magyarokét viszont a román színekben játszó székely fiúk is elénekelték. Jelenlévők szerint teli torokból. A román sajtó mindig ugrásra kész nacionalistábbik fele napokig csámcsogott a témán. Románia-ellenes megnyilvánulást, lojalitáshiányt emlegettek, és eltiltásokat követeltek. A kétségtelenül nem éppen legbarátságosabb gesztus ugyan kissé bizarr volt, de a székely legénykének van mentő körülményük. A gyakran változó, most éppen aktuális és kismillió szakaszból álló román himnusz szövegét nem tudták. Jellemző, hogy egy kandikamera-szerű műsorban még a román parlament tagjai is leszerepeltek ebben a témában, pont a román tévé egyik csatornáján. Érdekes, hogy ami viszont a lojalitást illeti, azt már senki nem emlegette, hogy a „román” gyerekek a pályán magyar testvéreiket úgy megverték, hogy azt szegények még ma is emlegetik.

Amíg úgymond közszereplő voltam, hányszor, de hányszor tették fel nekem is a román újságírók azt a szerintük „fúrós”, lojalitásomat megcélzó kérdést, hogy amikor a román válogatott a magyarral játszik, akkor én kinek drukkolok. Természetesen a magyarnak – válaszoltam, hiszen ez is olyan, mint a szerelem. Kötelességből vagy pláne parancsra nem megy. Ellenben, ha majd egyszer valóban itthon fogom magam érezni ebben az országban, és a román csapatban esetleg játszik két-három Gergely, Bölöni, Szatmári vagy Raksi kaliberű játékos, akkor lehet, hogy majd jobban fog esni nekem a hazai csapat mellé állni. Kérdezzenek csak meg egy svájci németet, olaszt vagy franciát, hogy ők kivel tartanak, mikor csapatuk Német-, Olasz- vagy Franciaországgal játszik. Nem állítom, hogy meggyőztem őket, de a válaszaimat általában korrektül közölték, és a kommentárok is nagyjából a tűrési határon belül maradtak. Lehet, hogy az őszinteség hatott?

A „Ki a magyarokkal az országból!” csatakiáltás sajnos elég gyakran felhangzik más hazai sportpályákon is. A kilencvenes évek elején Németországból hazatelepített Pásztkány Árpád nevű vállalkozó az első osztályba hozta fel az addig jobbra csak harmadik vonalban szereplő Kolozsvári CFR labdarúgó csapatát. Nem kis meglepetésre bajnokságot és kupát is nyertek, nem is egyszer. A rivális egyetemisták távolról sem csupán lokálpatrióta szurkolói a helyi rangadókon előszeretettel szokták üvölni az említett rigmust. Az érdekes csak az, hogy a vasutascsapatban játszik három-négy román mellett brazil, argentin, portugál, spanyol és még ki tudja milyen náció, de magyar még egy szál sem, és tudomásom szerint amióta Pásztkány a tulajdonos, még nem is játszott soha. A kétségtelenül magyar nevű és magyarul tökéletesen beszélő vállalkozó önmagát szásznak deklarálja. Akkor most ki az, akinek el kel-

lene hagynia az országot? Talán Pászkanynak? Annak a szásznak, akinek Kolozvár gazdasági és sportélete is nagyon sokat köszönhet? Vagy ezredszer is bebizonyosodik, hogy nem az számít, ki minek vallja magát, hanem hogy mások minek tartják? Vagy maradhatunk újfent csak annál a megállapításnál, hogy ahol a zsigeri ösztönök dominálnak, ott a logikának nincs helye? Vagy talán a magyar nemzetiségű szurkolóknak? De ilyen, ha sok nem is, akad az „U” háza táján is. Különbö is globalizált világunkban elég nehéz helyzetben lenne az a szurkoló, aki etnikai alapon akarná kiválasztani kedvenc csapatát. A klubcsapatokban csak úgy hemzsegnek a különböző kontinensekről nehéz pénzen megvásárolt játékosok. Az angol bajnokságban van olyan csapat, amelyben jószerével egyetlen angol játékos sem játszik. De ma már a nemzeti válogatottak is tele vannak honosított játékosokkal. Egyáltalán nem ritkaság, ha a dán, holland vagy német csapatban színes bőrűek játszanak.

Annak ellenére, hogy a NOB, az UEFA és a FIFA állandó kampányt folytat a rasszizmus ellen, a sportpályákról ez a rákfene még mindig nem tűnt el. Dél-Amerikában, Afrikában – legutóbb Egyiptomban – a sebesültek mellett halottai is voltak az ilyen indíttatású összetűzéseknek. A színes bőrűek vagy a romák elleni huhogás mondhatni általános jelenség minálunk is. A Budapesten elhangzott ominózus „Indul a vonat Auschwitzba” bekiabálást pedig napokig tartó sajtóhadjárat és politikai botrány követte. Mikor az egyik vezető politikus erre vonatkozó véleményét kérték az újságírók, a válasz az volt, hogy nem tud nyilatkozni, mert nem ért a futballhoz. Lehet, hogy valóban nem értett hozzá, hiszen nő volt az illető. Ellenben a kérdés nem női mivoltának, hanem az igazságügy-miniszternek szólt.

Mélyreható tudati változásokra van szükség ahhoz, hogy a politikából, a sportból, egyáltalán életünk minden szegmenséből eltűnjön mindenfajta előítélet és diszkrimináció. Hogy ne mindig csak a vert helyzetben levő politikai, faji vagy nemzeti kisebbség hivatkozzon demokráciára, toleranciára. Hogy a fabulából ismert farkas ne csak az oroszlánál akarjon egyenlő lenni, hanem a nyuszikával is. Hogy életünket a kölcsönös megértés, az empátia, a racionalitás irányítsa. Csak hát amint tudjuk, a tudati változások mennek végbe a leglassabban.

„Mens sana in corpore sano” – szoktuk idézni, általában akkor, amikor a sport fontosságára akarjuk felhívni a figyelmet. Az ép testben ép lélek szállóige úgy él bennünk, mint ami az egészséges, kisportolt emberi test megteremtését tűzi ki célul, mert azután már minden megy magától, hiszen ép testben lakozik az ép lélek.

Igen ám, csak mint a szállóigék általában, ez is szövegkörnyezetéből kiragadva vált ismertté. Így kijelentő módban ez az idézet ugyanis megtévesztő. Nemcsak arról van szó, hogy fogyatékkal rendelkező testben is lehet ép, sőt akár emelkedett szellem is, hanem főleg arról, hogy a legkisportoltabb, arányos, de még kigyúrt testalkat sem biztosíték egészséges, ép elmére. Juvenalis eredeti szövege így van leírva: „Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano: fortem posce animum, et mortis terrore carentem.” Ez magyarra lefordítva így hangzik: kívánandó (áhítsd vagy imádkozzál azért), hogy ép lélek legyen ép testben: kívánj magadnak bátor lelket, hogy ne kelljen félned a haláltól. Mint látható, itt pont az egészséges, ép lélek megteremtésén van a hangsúly. A tudat és nem a test pallérozásán. Talán erre kellene jobban koncentrálni. Ha ez sikerül, akkor majd a sport is azzá válhat, aminek eredetileg is szánták: egészséges fiatalok nemes vetélkedésének, felnőttek szórakozásának, életünk egyik nagy ajándékának. S akkor talán majd joggal elmondhatjuk, hogy sport nélkül lehet ugyan élni, de nem érdemes.

KÁNTOR LAJOS

RÉGI DICSŐSÉGÜNK... (ÉS AZ ÚJ?)

Díjak (szobrok, plakettek), címek (diplomák), kitüntetések átvétele-átadása eléggé természetes velejárója egy hosszú életpályának; legfeljebb az a megkülönböztető, hogy az ünnepi aktus hol történik: a Duna-parti Parlamentben, az MTA palotájának dísztermében, a legendás emlékü Pilvaxban, valamelyik (magyarországi vagy romániai) írószövetségi, újságíró-szövetségi rendezvényen, Kolozsvárt vagy Budapesten, Fadrusz Mátyás-szobrának közelében vagy az Andrássy úton. Ha nekem kellene rangsorolnom a megtisztelő alkalmakat, nem egy ilyen hivatalos köszöntést emelnék ki emlékeim közül, hanem az udvarhelyi szálloda bejáratánál egyetlenben egyszer megéltet: székely ruhába öltözött szépséges szűzleány (húsz év körüli, tehát a minősítés második fele megkérdőjelezhető) virágcsokorral várta az autóból kiszálló vendéget. Az emlékező persze bármit mondhat – különösen sok évtized távolából –, ám a történet igaz. Egy kis helyesbítéssel. Ugyanis hárman érkeztünk, ketten a szerkesztőségből és az igazán várt, ünneplendő városvendég, a világhírű kolozsvári labdarúgó szakember, a sikert sikerre halmozott volt Ajax-edző, Kovács István, éppen mint *Korunk*-munkatárs.

Ebből a magasságból illik visszatérnem sport-hoz kapcsolódó, jóval szerényebb korábbi és későbbi, valóban saját élményeimhez. Mert az irodalmi, netán tudományos vagy közéleti eseményekhez fűződők esetleg megérintik a családot, jobb esetben egy szűkebb-tágabb közösséget – az igazi, az országos vagy világviszhang csak „sportos” (meg könnyűzenei) lehet.

**A mi fiaink és lányaink,
unokáink melyik
kategóriába sorolhatók?
Akik sokkal több időt
töltenek a számítógép
mellett, mint a
grundon, a szabadtéri
pályákon,
a tornatermekben?**

Hát az iskolában, a Farkas, illetve Petőfi utcai kolozsvári Református Kollégiumban és utódjában, a 2. számú Állami Magyar Fiúliceumban, a ma már dűledező tornateremben a negyvenes évek végén, az ötvenesek első felében mi is ebbe az irányba igyekeztünk – ki több, ki kevesebb sikerrel. A legtöbbre, azt hiszem, az alattunk járt, akkoriban a tágas iskolaudvaron reménytelenül kalapácsot dobáló természetes ifjú vitte, akit Károlyi Béla néven ismertek meg és dicsőítettek világszerte, miután ő nevelte sokszoros olimpiai és világbajnokká a csángó származású tornászlanyt, Nadia Comăneci-et s aztán még többeket, Romániában, majd Amerikában. (A kezdetekről két írást közöltünk a *Korunkban*, 1976 júniusában, a montreali olimpiai játékok előtt. Felhívnam ifjú sporttörténészek figyelmét Aradi József *Sztárhelyzet* című, a Károlyi házaspárral készített, Gheorghe Gheorghiu-Dej városi, azaz onești-i [ónfalvi] interjújára – műfajilag sem érdektelen. Egyébként Aradi a megmondhatója, hogy Nadia Comăneci apja még olvasott magyarul.) A nálunk idősebb, felsőbb osztályú iskolatársakat, a vívó Uray Zoltánt, a jeles sportújságíróvá lett és a *Korunkban* ugyancsak többször közölt László Ferencet s a többieket nem az én feladatom most megidézni; a mi osztályunkban (és a párhuzamos „A”-ban, Buchwald Péterékkel) viszont annyian törekedtünk az iskolaválogatotton kívül is, sportegyesületekben eredményt elérni, hogy a kimerítő felsorolástól inkább eltekintek. Csak két padtársamat, a kisiskolás korában távolugrásban, majd kosárlabdában irányítóként jeleskedő Bodola Tibit és a több mint kétszázszoros válogatott vízilabdázó Szabó Sanyit említem itt, no és a mögöttünk ülő másik „vízit” (akinek épp vízbe nem volt szabad mennie, a füle miatt); Vizi Imrének a mienknél jobb volt a keze, a rugalmassága és a gyorsasága, így ugyancsak magas válogatottsági számot ért el Románia színeiben.

De ha emlékezésről, régi dicsőségről van szó, a tanárainkkal kellett volna kezdenem, Kovács Bélával (Picu bácsival), az egykori Balkán-bajnok rövidtávfutóval, a kosárlabdázás kolozsvári meghonosítójával, a mi „elrontónkkal”; a sportemlékeket megszállottan gyűjtő kerékpározó, igazából azonban gyorskorcsolyázó Boldis Lászlóval („Na még egyszer, kétszer, háromszor, négyszer, utoljára kétszer, háromszor, négyszer” – cseng vissza fülemben a tornaórai gyakorlásokról, melyeknek végén jutalmul pár percre labdát is kaptunk); Réthy „kollégával” (Boldis emlegette így, rajta maradt a „kolléga”), a hajdan kiváló szertornásszal, a szigorú, de igazságos kis emberrel. És itt emlegethetném Árkossy Sándor volt osztályfőnökünket és igazgatónkat; ő ugyan földrajzot tanított, de az iskolai sportélet aktív résztvevője, támogatója, a sportszerűség hétköznapi példás képviselője volt – egy mind sportszerűtlenebbé váló társadalomban.

A magam sportkarrierjéről aligha volna érdemes beszámolni – ez inkább nekem, esetleg utódaimnak tanulságos, a számomra merőben új helyszínekkal, nem éppen értelmiségi környezetben: a Dermata gyári világát jelentő idősebb csapattársakkal, az országos első osztályban szereplő egyetemi kosárcsapat román menőivel; Piatra Neamț (országos ifi bajnokság) és Rîmnicu Vilcea (egyhónapos ifjúsági tábor), egyszer pedig a bukaresti Dinamo stadion pályája. És egy máig fiókban maradt összekötés-kísérlete sportnak és nyelvtudománynak; elsőéves diákként a Bolyain (bármiféle plágiumgyanútól a lehető legtávolabb!) szakdolgozatot írtam a kosárlabdajáték szókincséről. Professzorunk, Márton Gyula nagyon megdicsérte (később elmondta, hogy lehettem volna valaki, ha maradok a nyelvészetnél), én pedig elküldtem a tanulmányt Budapestre, valamelyik sportelméleti folyóirathoz. Folyt a levelezés, valahol őrzöm dr. Hepp Ferenc elismerő levelét. (Olvasom róla a *Magyar Nagylexikonban*, hogy egyetlen magyarként a Kosárlabda Dicsőség Csarnoka, a Hall of Fame tagja lett 1980-ban, előzőleg az UNESCO Testnevelési és Sport Világtanácsa alelnöke is volt, másfél évtizeden át.) Folyóirat-átszervezés, ajánlott javítások miatt húzódtott az ügy, aztán számomra tárgyaltalan lett, az irodalom jobban érdekelt, persze.

Anélkül azért, hogy az aktív sportolásnak hátat fordítottam volna. Levezető sportnak – szeretem mondani – huszonéves *Korunk*-szerkesztőként rátaláltam a teniszre (váltó pályákon és változó partnerekkel; a hosszabb listáról álljon itt a drámaíró Kocsis István, a mérnök-professzor Kelemen Árpád, a nyolcvankét éves koráig meccseinken példásan küzdő Senkálzsky Endre, a színházszeretet és a sportszerűség örökös bajnoka, az utóbbi évekből pedig – az első elemiben megismert – Buchwald Péter). A szerkesztőségben aztán időről időre kínálkozott a lehetőség, hogy főként olimpiák előtt kiéljem a nem szűnő (talán 1952-ben, a helsinki 16 arany heteiben csúcsra járatott) sportszeretetemet. Visszalapozva a *Korunk*-évfolyamokban, először az épp negyven éve megjelent lapszámunk gazdagságát, sokszínűségét vélem ma is kiemelhetőnek, olyan témákkal, mint *A győzelem és vereség lélektana* (Zörgő Benjámint), *Építések maratonija* (Horváth Ildikó), *A sport intellektualizmusa* (Romulus Rusan interjúja az olimpiai bajnok Lia Manoliuval – akiről Bukarestben újabban stadiont neveztek el), *A labdarúgás fenomenológiája* (Aradi József), *A fair play – sakkozók erénye* (Láng Gusztáv). És írtunk Nagy Albert híres, vitatott festményéről, a szétvert arcú ökölvívóról (*A győztes*), közzeltük Bardócz Lajos és Kazinczy Gábor jó grafikáit. 1984 júliusában, alaposan romló politikai légkörben, „Sport – helytállás – béke” cím alá sorolva (a már megkezdett, előírt ünneplés, a „Négy alkotó, forradalmas évtized” súlypontja mögé rejtve) sikerült megszólaltatnunk az említett népszerű Kopeket, azaz Kovács Istvánt, a román labdarúgó válogatottba visszakérült Bölöni Lászlót, a gerelyhajító Zörgő Évát (Zörgő Benjámint lányát), a sportpszichológus O. Bogáthy Zoltánt, a prózaíró Mózes Attilát és D. R. Popescut.

1992-ben már nem kellett „felsőbb” előírásokhoz igazodnunk, „Sportvilág és versenyhelyzet” témájú májusi lapszámunk szerkesztése, összeállítása csak rajtunk múlt. Megszólíthattuk Mándy Ivánt, Esterházy Pétert, Kukorelly Endrét, Bécsben elhangzott, a politikai rendszerváltás és sport összefüggéséről szóló előadását bocsátotta a szerkesztőség rendelkezésére Földesiné Szabó Gyöngyi. Rózsa András írta a bevezető tanulmányt (*Olimpiai dimenziók*), Umberto Eco-szöveget fordítottunk (*A góllövő listától a sláger-kupáig*), és az 1984-ben a cenzúra által kidobott Bustya Endre-írás (*Sportfilológia?*) is bekerülhetett a lapba. Itt jelent meg először László Ferenc fontos, korábban (ítthoni közlésben) elképzelhetetlen összefoglalása: *Adattár egy jövőző kisebbségi sporttörténethez*, az olimpiai játékokon Románia színeiben szerepelt 163 erdélyi magyar sportoló feltérképezésével (a csúcstartó öt-öt részvétellel a törvívó Orbán Olga és Jencsik Kató), amihez hozzáadandó a téli olimpiák 37 részvevője – összesen tehát 200 nő és férfi. Mindezt pedig Tettamanti Béla szellemes rajzai kísérték.

Régi dicsőségünk?

És mi van, mi lesz 2012-ben? Gyarapodik-e a dicsőségtábla? Hogy a *Korunk* olimpiai és labdarúgó-Európa-bajnoksági „előkészületével” mi a helyzet, azt az olvasó ezeken a lapoldalakon láthatja, olvashatja. Hogy mi történik a világban s a mi szűkebb világunkban a sporttal, a „sportvallással”, azt ugyancsak többen, többféleképpen foglalták össze, a korábbiaknál semmivel sem kevésbé jeles személyiségek, tanulmányokban, esszéikben. (A „svéd Ibrahimovictól a kolozsvári „magyar” CFR-ig, a Real Madrid és a Barcelona edzőinek rivalizálásáig, a nemzeti és nemzetközi politika s az olimpiai játékokon való részvétel összefüggésétől az olimpiai tévéközvetítés lehetőségeinek változásáig sok minden szóba kerül – és sok minden nem; érdekes téma lehetett volna például a karatézó és hokizó Putyin, államelnökké történt újraválasztása alkalmából.)

Én most – nem annyira szerkesztői minőségemben – megpróbálok visszatérni a címben idézett Vörösmartyhoz, a *Zalán futásához*. Utóvégre ebben a „régis dicsőségünkkel” kezdődő epikus költeményben ugye futásról van szó... Párducos Árpád el-

lenségének futásáról. 1825-ben (az Első ének első soraiban) a költő a honfoglaló vezér Árpád hadrontó népe hatalmát aposztrofálja:

*Hol vagyon? Ah ezeren némán fordulnak el: álom
Öldösi szíveiket, s velök alszik az ősi dicsőség.
A tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb
Gyermekek álltak elő az erősebb jámbor apáktól.*

A Tizedik ének végén pedig Árpád így kiált a futó Zalán után:

*Bajnokaim s az erős fiak anyjai, díszleni termett
Hajnal ölt hölgyek fognak telepedni meződön:
Rajta tenyészend e nemzet s országokat állít.*

Közel kétszáz év múltán ne azt vitassuk, hogy a nemzeti romantika jóslata hogyan vált be (az „országokat állít” helyébe az országokra szakadt a realisabb megközelítés); de mi a helyzet a „puhaságra serényebb gyermekekkel” – az „erősebb jámbor apákhoz” viszonyítva? Vagy mégis bajnokainkról, a díszleni termett anyákról és fiakról beszélhetünk inkább, az erősekről? (Vörösmarty ezt persze Árpád korára értette.)

A mi fiaink és lányaink, unokáink melyik kategóriába sorolhatók? Akik sokkal több időt töltenek a számítógép mellett, mint a grundon, a szabadtéri pályákon, a tornatermekben? Játékaik pedig elsősorban virtuális hadviselésről, (autó)versenyzésről, üldözésről szólnak. Nem vér folyik persze, ami nyilván jó, legfeljebb az áramfogyasztás nő. És sorvadnak az izmok? Behatárolódik, mechanikussá válik a gondolkodás? Visszaszorul a kreativitás? Ám ha a sikeres – többnyire aztán lebukó – hackerekre gondolunk (Kolozsvár s a nemzetiség nem maradt le ebben!), valószínűleg nem általánosítható a megállapítás.

Családi tapasztalatra leszűkítve (nem hackerileg!) egy ilyen sportvonalat tudok felállítani: kosárlabda (tenisz) – vívás, úszás (gyermekszinten), vízilabda (nagy remények) – amerikai futball (merőben új kezdet). Hát bizony ahol Bálint unokám tizenhét évesen kikötött, nyilván az a legkeményebb. Nehezen követem (negyvenet elrúgott, ötvenhez közelebb, pólóedzésekre ma is járó apja Budapesten már tanulja legnagyobb fia sportját érteni), de elgondolkodom: ez volna a – vívásban például katasztrofálisan visszaesett, labdarúgásban nehezen tápászkodó – magyar sport jövője? Temesvár adott egy kiválóságot Amerikában az amerikai futballnak... Netán (családilag) mi is erre az útra térünk? (Egy országos ifibajnokság megnyerése után?) Bálint öccse viszont, Bence most legfeljebb kutyákat futtat (nem kutyaszánba fogva, télen, ahogy a székely hegyekben teszik, immár turistacsalogató sportként); a húga, Dóra Borbála egyelőre felhagyott a sportkezdetekkel, de a hároméves Dávidnak van már amerikai futball-labdát utánzó játéka. Szóval itt terem majd nekünk újra a (magyar) sportdicsőség?

Vagy egyszer majd visszatérünk – dédunokáink visszatérnek – a játékhoz, a „tisztá”, üzlet- és politikamentes játékhoz, ahogy Szilágyi Ákos akadémiai igényű tanulmányának végén felvillan a remény, inkább óhaj?

Egyelőre maradhatunk a (nagyapai) kívánalomnál: a laptop mellett jusson idő, kedv a nem virtuális mozgásra. Persze nemsokára valamennyien a tévékészülék elé cövekeljük magunkat, öregek és fiatalok, hogy minél több érmet szurkoljunk ki Londonban – a távolból.

OPLATKA ANDRÁS

AZ IRODALOM ÖRÖME, A POLITIKA BOSSZÚSÁGA

■ Vasárnap Párizsban. Valaha csaknem hét szép esztendő-t éltünk ebben a városban (Szépet? Persze, fiatalok voltunk.) Ezúttal egy kerek születésnap örömére tértünk ide vissza. S e születésnap – mi tagadás, jelen sorokat az ünnepelt írja – minden várakozáson felül ment végbe. A boldogság, véltem mindig, nem állapot, hanem felemelő élmény, mely az életben néha kivételes percekre adatik meg. Most úgy érzem, talán egy-két órára is.

Délelőtt a Théâtre des Champs Elysées-ben. Elisabeth Leonszkaja, a már régen Bécsben élő orosz zongorista Beethoven-szonátákat játszik. Két fiatakorit, majd az opus 111-et, a komor mester egyik kései, átszellemült művét, mellyel búcsúzott a világtól. A színház, most koncertterem, az utolsó helyig tele. A szokásos zsongás a kezdet előtt, majd Leonszkaja játéka alatt szokatlan, szinte templomi csend. Pedig az öreg hölgy a pódiumon nem „sztárzongorista”, fellépése egyszerűbb nem lehetne: bejön, kissé nehézkesen meghajol, majd azonnal leül, azonnal játszani kezd. Nincsenek színházi kézmozdulatai, nem búvészkedik, fejét egy-egy befejező akkord után nem kapja fel, kerül minden pózt. Aki itt játszik, nem önmagát mutatja be, hanem egy művet szolgál. Önzetlenül, nagyon pontosan, a zene struktúrájának finom feltárásával, odaadással. Alázattal is.

A tapsot elfogadja, persze, örömet okoz neki, de a hosszú ünneplés nem kenye-re. Hamar elhagyja a pódiumot. A teremben maradt közönség egy ideig még nem szedelődzködik. Sokan ülve maradnak; ismeretlenek, idegen emberek elegyednek egymással halkan szóba: igen, Monsieur, igen, Madame, ez kivételes, ez óriási volt, amit itt hallhattunk. Mintha valamennyien kissé meghatódottak lennének.

Zene és irodalom. Gondolatok utólag Beethoven késői szonátájáról, mely a 111-es opus számot viseli. Avagy gondolatok inkább arról, hogy a zenei élménynek vajon az irodalomhoz is van-e köze. Ahhoz, hogy a szonáta Thomas Mann *Doktor Faustus*ában bizonyos szerepet játszik, s az olvasó a regényben Beethoven művének részletes elemzésével találkozik. Vajon ugyanezzel a figyelemmel kísértem volna-e Elisabeth Leonszkaja zenei tolmácsolását Thomas Mann könyvének ismerete nélkül? Az efféle kérdés mindig aktuális, de nem kifejezetten új vagy eredeti. Kulturálisan telített korokat régen – német nyelvterületen a 20. század kezdete óta – foglalkoztat a felvetés, hogy mit élünk át spontán módon személyesen, és mennyiben befolyásol minket kezdettől fogva az, amit jelentős szellemek már előttünk maradandóan megfogalmaztak.

Délután a Musée d'Orsay-ban. A valahai pályaudvarból szellemes megoldásokkal a 19. század múzeumává átalakított épület legnagyobb attrakciója persze az impresszionisták kiállítása. Számos terem, látogatók százai. Ám most nem lévén nyári

szünet ideje, hanem turisztikai holtszezon, a képekhez közelharc nélkül hozzá lehet férni, előttük elidőzni. Csalódás: kedvencemet, Pierre-Auguste Renoir *Városi táncát* hiába keresem. Mint ahogy párja, a *Falusi tánc* is hiányzik. Aztán megtudjuk: a két nagyformátumú képet a múzeum néhány hónapra Szingapurba, ottani kiállításra adta kölcsön.

Festészet és irodalom. Renoir az 1880-as évek elején festette a két képet: a pompás, fehér estélyi ruhában önfeledten táncoló fiatal lány alakját, akit frakkos partnere vezet – ő alig látható, nagyrészt eltakart személye a festőt nemigen érdekelhette – és a tarka, provinciális ünneplőbe öltözött, vidéki mulatságon a táncot kissé medveszerűen, de vidáman járó, jól megtermett párt. Szinte ugyanazok és mégis oly különbözőek. „De Mari nem vesz ilyet észre, nem lát, nem tud már semmit, átveszi fölötte az uralmat a zeneütem, meglendíti piciny lábát, s azok szárnyakká válnak azon nyomban; száll, száll, ismeretlen világokon át.” Mikszáth Kálmán Tóth Marija ez. Aki először a pápai iparosok kerti mulatságán táncol cseléd-álruhában, majd a Bontó megyei előkelőségek bálján immár mint önmaga, mint dúsgazdag polgárlány. És táncosa mindkétszer Noszty Ferenc. Mikszáth regénye 1908-ban jelent meg, de története feltehetően a nyolcvanas években játszódik. Renoir apja szabó volt; fia már korán megtanulhatta, hogy ruha teszi az embert.

Még mindig aznap este Párizsban; vacsora ottani barátokkal. Könyv születésnap ajándékként – Alain Minc: *Une histoire politique des intellectuels. Az értelmiségiek története.* Szerzője mintegy ötszáz oldalon tárgyalja az írástudók múltját és társadalmi szerepét a felvilágosodás korától napjainkig. A téma a mindenkori értelmiség politikai befolyása. Szó esik az enciklopédistákról, Voltaire-ről és Rousseau-ról, a francia forradalom előkészítőiről és ideológusairól, a restaurációról, a monarchikus és a köztársasági államformáért folytatott küzdelemről, a kedélyeket feldúló és ellenséges táborokat teremtő Dreyfus-perről, szélsőséges nacionalistákról és pacifistákról, majd igen bő teret kap a kommunista tan híveinek és ellenfeleinek küzdelme. Minc persze írókról és publicistákról beszél, akik hangjukat hallatták, hallatják. Orvosok és mérnökök, legyenek bármennyire is értelmiségiek, e témával kapcsolatban számításba se jönnek.

És valami, ami talán csak a magamfajta külföldinek tűnik fel: Minc a Franciaországon kívüli személyiségeket – történelmi jelentőségüktől teljesen függetlenül – egyetlen fejezetben, mindössze 13 oldalon intézi el. S teszi ezt az egyetemes igényű „az értelmiség története” cím alatt. Nemigen van hely a földön, ahol oly magabiztosan és érintetlenül él még a hit, mint Franciaországban, pontosabban Párizsban: mi vagyunk a világ közepe, sőt a világ maga. Ilyen címet ilyen könyvnek máshol manapság aligha adhattak volna.

Brüsszelben. Ezúttal egyáltalán nem boldogan. De hát több minden e napról ide kívánczik, lévén ez „európai napló”, Brüsszel pedig állítólag Európa fővárosa. Ahol is jómagam budapesti felkérésre abban a kétes szerencsében részesülök, hogy az Európai Parlament színe előtt beszélhetek. Maximum tíz percet. Pontosabban: a liberális frakció hirdetett „meghallgatást” „az emberi jogok helyzetéről Magyarországon”. Mely megfogalmazás már csaknem felér egy előrebocsájtott elítéléssel. Az ülés négy és fél órát tart, mintegy két tucat résztvevő jut szóhoz, több száz további jelenlévő hallgatja őket. Mindenki mondja a magáét, vitáról, melyben a felek egymás álláspontját méltányolnák vagy mérlegelnék, szó sincs. Arról pláne nem, hogy bárki – uram bocsá! – azzal a lehetőséggel is számolna: ellenfelének érvelése esetleg meggyőző is lehet, tulajdon véleményünk nem megváltozhatatlan.

A jó négy óra elég arra, hogy egy s más nyilvánvalóvá váljék: a magyar kormány minden politikai hibája és az Európai Unió számára kihívásnak ható cselekedete ellenére mint tárgy – Magyarország mint tárgy – e helyen bármikor bármi mással felváltható. A másod- és harmadkézből származó ismeretek az országról roppant fogyatékosak, a beszédek legnagyobbbrészt – mind a mai kormány ellen, mind annak védelmében – valahol olvasott címszavak köré épülnek. Holnap vagy holnapután esetleg újabb téma kerül majd szőnyegre, a lényeg más, a lényeg a bal- és a jobboldal tüntető összecsapása európai szinten. Folytatódik az, ami a nemzeti parlamentekben zajlik.

Némi nyelvi túlzással szólva: érződik a levegőben a görcsös erőlködés, mellyel a képviselők bizonyítani kívánják, hogy ők nem másodrangú politikusok, akiken ott-hon inkább túladtak, és akiket ezért Brüsszelbe küldtek. Ó, nem, ők Európa honatyái, akik itt a földrész sorsát intézik. Mint ahogy érződik, mily buzgalommal akarja az Európai Bizottság ország-világnak megmutatni, hogy a EU-Kommisszió bizony nem csupán egy nagy bürokratikus apparátus irányítója, hanem valóban az európai kormány. Ehhez jól jön, hogy most egy kis országot lehet móresra tanítani. Okkal, ok nélkül? Politikai vélemény kérdése. De e nevelés és iskolázás kétségtelenül két különböző mércét alkalmaz. A nyugatiak beszédeiben akarva-akaratlanul ott cseng a leereszkedés, a tanítói szigor, a kultúrfölény tudata az új, kelet-közép-európai EU-tagokkal, jelen esetben Magyarországgal szemben.

Magyar oldalról erre, meglehet, okot is adnak. Nem ismerek más európai nemzetet, melynek politikusai és publicistái oly előszeretettel vinnék ki otthoni gondjaikat külföldre, mint azt a magyarok teszik. A brüsszeli „meghallgatás” ehhez igen meggyőző példákkal szolgált. Általában a magyarok a határon túli sajtóban és fórumokon elképesztő módon és mennyiségben mossák és teregetik ki a hazai szennyest, miközben vádaskodva mutogatnak egymásra. A mai kormánypárt politikusai is megtették ezt 2006 után, annak idején még ellenzékben, és megteszik ezt most – lényegesen nagyobb sikerrel – a mai (parlamenten belüli és kívüli) ellenzékiek.

A jelenségnek vannak történelmi, a reformkorba visszanyúló gyökerei. És persze a 20. század második felében, a kommunista uralom alatt disszidens szellemeknek védelmet jelentett, ha nyugat-európai lapokban írásuk jelent meg, ha nevüket „odakint” megismerték. Ám a mai, demokratikus berendezkedésű Magyarország értelmiségije országuk és önmaguk kiskorúságáról állítanak ki bizonyítványt, ha a belpolitikai vitákat külföldön és a külföld segítségével kívánják megvívni. S persze megnyerni. Mint a kisgyerekek, akik játszótéri összekoccanásaikat egymás közt képtelenek elintézni, és ezért az óvónőhöz szaladnak: „Ági néni, a Pisti elvette a homokvödörömet, tessék rászólni!”

Otthon Zürichben. („Meddig vagy itthon?” Ezzel a kérdéssel szoktak Budapesten barátok zavarba hozni. Itthon, otthon? Bonyolult téma. Hagyjuk.)

Zürichben tehát. Országos svájci népszavazás többek közt arról, hogy a könyvkiadóknak legyen-e ismét joguk a könyvek bolti árát megszabni. Avagy maga a kereskedő döntsön, ahogy ez viszonylag rövid ideje a szabály, azaz legyenek-e az árak továbbra is szabadok. A szavazást megelőző hetekben, mint ilyen esetekben általában, a sajtóban heves vita folyt pró és kontra. Érdekes módon a táborok nem a foglalkozások, nem a könyvkereskedelmi láncban elfoglalt pozíciók szerint álltak össze. Mind egyik, mind másik oldalon voltak bolttulajdonosok és eladók, a terjesztésben dolgozók és kiadói szakemberek. Ember a talpán, aki a kérdésben kívülállóként méltányosan ítélt.

Az egységesen megszabott árak hívei úgy vélték, a kiadók nyeresége és ezzel lehetősége a szabadpiacon csökkennek; mert, úgymond, a drága szakkönyveket a

nagy példányszámban eladott könyvek finanszírozzák, s erre a tovább süllyedő árak mellett hamarosan nem lenne többé pénz. A szabad árak mellett kardoskodók szerint viszont az olcsóbb könyvek a vásárlók, aki művelődni kívánók szélesebb rétegeit szolgálják. Ám nem akadt olyan ember, aki biztosan meg tudta volna mondani az eddigiek alapján, hogy az árak – vagy így, vagy úgy – hogyan fognak alakulni, feljebb vagy lejjebb mennek-e. Mint ahogy azt sem, hogy a nagy áruházak és az internetes szolgáltatások miatt veszélybe került kis könyvkereskedések számára a szavazók döntése egyik és másik esetben mit jelentene. S eközben alig-alig szólt bárki is az ág-rólszakadt szerzőkről, akiknek a kiadók általában az eladott példányok bolti árának nyolc-kilenc százalékát fizetik. A nép többsége végül a szabadpiac mellett tette le voksát. Milyen következményekkel – ez még a távolabbi jövő kérdése.

Könyvbemutató Bécsben a magyar követségen. Bánffy Miklós trilógiája, az *Erdélyi történet* első kötetének német nyelvű kiadását tesszük az olvasók kezébe. E sorok szerzője, aki a regény fordítójaként van jelen, megint egyszer kissé megilletődve, de egy kevéske ironiával is állapítja meg, mily tömören köszön vissza a Bankgasséban a követségi környezetből a történelem. A palota rokokó és empire berendezése intakt, az épület a kiegyezésig a Magyar és az Erdélyi Államkancelláriának adott otthont. Széchenyi István bécsi tartózkodásai alatt gyakran fordult itt meg. Most egy másik gróf áll a középpontban, Bánffy Miklós, aki immár 62 esztendeje halott, de akinek irodalmi műve – úgy tűnik – új életre ébred. S valóban, mintegy 150 érdeklődő tölti meg a termet, ahol a bemutató zajlik, efféle rendezvényen váratlanul nagy közönség.

Mily különös e könyv és szerzőjének sorsa – az író Bánffyhoz illő, aki nagy erdélyi regényében maga is többször töpreng a magyar alkaton és fátumon. 1934, 1937, 1940 – a trilógia kötetei ezekben az években jelentek meg, majd a sikeres könyvet még a háború alatt is újra kiadták. Aztán 1945 után néma csend. Az arisztokrata író és műve – saját főnemesi osztályát bármi keserű kritikával is illette – nem felelt meg a „szocialista kultúrának”, a rendszer őket kiiktatta az irodalomból. A trilógia első kötete, a *Megszámláltattál* csak 1982-ben jött ki újra, ám a folytatás már nem. Teljes, újabb kiadásokra csak a rendszerváltozás után került sor. Majd következett, következik a könyv meglepő nemzetközi sikere: az ezredfordulón megjelenik angolul, röviddel később franciául, majd spanyolul, és bár még nem a teljes mű, de az első kötet immár kapható olasz, holland és német fordításban is. Mint ahogy a *Wiener Zeitung* írta a könyvet méltatva: rekordot jelenthet, hogy a most kiadott regény 78 év alatt tette meg az utat Pesttől Bécsig a Dunán felfelé.

Carmen a Bécsi Állami Operaházban. Ausztria is takarékoskodni kényszerül, szűkíti az államháztartás kiadásait, ahol tudja, de a zene és főleg az opera továbbra is – az immár kevés – nagyvonalúan szubvencionált kulturális intézmények egyike. Vitán felül áll, hogy a Staatsoper a világ néhány nagyon nívós operájának egyike, de talán ezek között is az első. Ez részben a bécsi zenei hagyomány és iskolázás eredménye, és részben (nincs nagy és pazarul megfizetett énekes vagy karmester, aki itt fel ne lépne) prózai módon pénz kérdése. De persze igaz, hogy a Ringstrassén álló híres ház pénzt nemcsak „visz”, hanem idegenforgalmi mágnesként „hoz” is.

„Carmen ma este? – mondja bécsi unokatestvérem –, arra minden jegy régen elkel. De tudod mit: menjünk el állóhelyre.” Úgy, mint réges-régen, mikor egy fél évet a Bécsi Egyetemen hallgattam (igaz, több időt töltve a színházakban, mint a tantermekben). Az opera az állóhelyeket változtatlanul ma is csak az előadás estéjén adja el. Sorba kell értük állni, de ez ma „átlagos esténken” csak egy-másfél órát jelent. Ha viszont nagyon nagy sztárok neve áll a színlapon, akkor a bécsi fiatalok képesek már az előző éjszakát hálósáokban az opera előtti járdán tölteni. A negyedik galériáról

nézve a szereplők a színpadon ólomkatona nagyságúak, de az akusztika remek; tisztábban a zenét nem hallja senki még a díszpáholyban sem. És az állóhelyi belépő ára: 3 (három) euró. E főleg (de nem csak) fiataloknak szóló szociális kedvezményért a bécsi opera minden tiszteletet megérdemel.

Bánffy Miklós másodszer. A német nyelvű könyv bemutatója ezúttal Budán a várban, a Fortuna udvari Litea könyvesboltban. Az érdeklődés itt is nagy, a fogadtatás kedves, és van valami családias a hangulatban. Kétnyelvűen olvasunk fel a regényből – Bécsben a Burgtheater egyik tagja adott elő, olvasott részleteket –, és a maga is Erdélyből származó Szász Zoltán történészprofesszor tart rövid, de magvas előadást Bánffy könyvének történelmi háttéréről. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1904-től 1914-ig tartó, utolsó, békében eltöltött tíz éve az a kor, amikor első pillantásra még minden rendben lévőnek tűnik, de a figyelmes szemek előtt egyre világosabban jelennek meg a repedések: nemzetiségi problémák és szociális kérdések, külpolitikai bonyodalmak és veszélyek s főleg a hatalomátvitelre készülő Ferenc Ferdinánd trónörökös tervei a birodalom radikális megreformálására, mely utóbbi a magyar oldal kárára elsősorban a dualizmus megszüntetését jelentené. A mesélő író mellett, mutat rá Szász, igen jelentős a hű korpépet rajzoló krónikás Bánffy Miklós is.

Kétnapos doktori kurzus a budapesti német nyelvű Andrássy Egyetemen. Történészként adok elő, a tárgyat szabadon választhatom, de igyekszem általánosan érthető lenni. Jól tudom, hogy a magyar egyetemeken létező „doktori iskola” furcsaságának köszönhetően a mintegy húsz résztvevő közt messze nem csak történészek ülnek előttem. Témám tehát az 1956-os magyar forradalom a korabeli német nyelvű sajtó és – összehasonlítva – a mai történettudományi ismeretek fényében.

Érdekes kimutatni és követni, hogy a forradalom első három-négy napján, amikor Budapesten alig tartózkodott egy külföldi újságíró is, a nyugati médiumok és velük a közvélemény tapogatódzva próbáltak tájékozódni. A lapok zavargásokról beszéltek, a kommunista párton belüli ellentéteket jelölték meg okként, azaz a magyar lakossággal ellentétben egyáltalán nem értették a helyzetet. Majd november első napjaiban ennek fordítottja következett be. Ekkorra a Nyugat már felfogta az esemény jellegét és történelmi jelentőségét, de látva a szovjet csapatmozgásokat, igen borúlátón – ha úgy tetszik: realista módon – ítélte meg a magyar forradalom esélyeit. Míg ugyanezekben a napokban a magyar társadalom zöme még abban a (sajnos naiv) reményben és meggyőződésben élt, hogy sikerült lerázni a diktatúrát és elhagyni a Moszkva uralta blokkot.

Különös érzés: amit annak idején pesti gyerekfejjel végigéltem és láttam, az ma történelem, melyet most fiataloknak tanítani igyekszem. Az 1956-tal foglalkozó irodalom immár könyvtárnyi. Egy-egy „fehér folt” még maradt, de az események mozzanatai messzemenően ismertek. Am mi minden fér bele e tengernyi magyarázatba! Könyv íródik azzal a tézissel, hogy ki lehetett volna egyezni a Szovjetunióval, ha a forradalmi oldal mérsékeltebben lép fel. Persze, csak hát a forradalmakat nem a mérsékeltek csinálják. Avagy történészi munka komolyan állítja: a Nyugat 1956-ban azért nem segített a magyaroknak, mert Nagy Imrében éppúgy kommunistát látott, mint Rákosi Mátyásban, s így nem kívánt pestis és kolera között választani. A két politikus közti mérhetetlen különbségtől teljesen eltekintve: és Tito marsall évtizedekig tartó nyugati támogatása?

Az Andrássy Egyetemen pedig ezúttal az egyik osztrák diák körömszakadtáig hangoztatja és védi véleményét: a forradalomra nem lett volna szükség, ha a magyarok 1945 után éppoly határozottan szembeszállnak a szovjet politikai szándékokkal,

mint ahogy azt az osztrák társadalom tette. Lepereg róla az arra való utalás, hogy a Szovjetunió által katonailag teljesen megszállt s ezért Moszkva kényének kiszolgált Magyarországnak helyzete merőben más volt, mint Ausztriáé, melynek háromnegyed része a nyugati szövetségesek védelme alatt állt. Nem lehet meggyőzni.

Újfent a politika. Levél Bohumil Dolezal prágai politológustól. Neki, mint írja, a jelenlegi budapesti kormány nem nőtt szívéhez, de mélységesen igazságtalannak és károsnak tartja azt az európai propagandakampányt és boszorkányüldözést, amely Magyarország ellen folyik. Tudja, hogy véleményem hasonló, s arra kér: küldenék-e egy cikket ily értelemben, segítenék-e neki, mivel ő ez időkből az egyetlen, aki a cseh médiában a magyar kormány ellen hömpölygő árral szemben próbál úszni. Kibővítve és formájában némileg átdolgozva papírra vetem azt, amit a brüsszeli „meghallgatáson” mondtam. Megtiszteltetés, hogy a prágai *Lidové Noviny*ban jelenik meg, abban a napilapban, mely valaha Karel Capek szellemi otthona volt. De ismét Mikszáth mondása kísért, aki élete végén megvallotta, hogy minden öröme az irodalomtól származott, és minden bosszúsága, melyet nyelnie kellett, a politikából.

Bánffy Miklós harmadszor. A bemutató helye ezúttal a Lipcsei Könyvvásár. A rendezvény nagyságrendileg kisebb, mint az, amire minden év októberében Frankfurtban kerül sor, ám így is áttekinthetetlen, mértékeiben riasztó. Bánffy regényére hatvan perc jut az egyik hatalmas, hangárszerű kiállítási terem erre kijelölt zugában. A berlini Collegium Hungaricum vezetője s jómagam beszélünk a regényről, egy-egy részletet olvasunk fel. Eközben a szomszéd sarkokban mások más könyvekkel ugyanezt teszik, keresztbe-kasul, halljuk egymás hangját, nem szabad erre figyelni, nem szabad kizökkenni. A közönség, harminc-negyven ember, jön-megy, cserélődik, legtöbbször csak belekóstolnak a portékába – milyen könyvről is beszélnek itt? –, majd továbbsétálnak.

Megfizetődik-e a kiadóknak ez a részvétel? Kötnek-e üzleteket, mikor tavasszal kihozott könyveiket itt ily felületesen bemutatják? Nem tudom. Ám gyanítom, hogy ebben a mesterségben is létezik a jelenlét kényszere. A régi Ausztria ismerte azt az embertípust, akit kedélyes tájszólással „Adabei”-nek neveztek. Szabályos németseggel: „auch dabei”, azaz „szintén jelen”. Az „Adabei” volt az az ember, aki tulajdon fontosságát hangsúlyozandó minden társaságban és minden eseményen megjelent, fűnek-fának boldogan fontoskodva mesélte, hogy ő is ott volt, bár mindenki tudta, hogy ennek a legkisebb jelentősége sincs. Mintha mindez a mai üzleti életben is hasonlóan zajlana: ott kell lenni, szerepelni, az árunkat megmutatni, hadd lássák (és hadd olvassák – bár ez már kétséges). A részvételt a mindennapi, az örökmozgó reklám követeli meg.

Ejnye, ez ilyen kicsi? Ki hitte volna? A váracska valóban az a fajta, amit a török hadvezérek Gárdonyi Géza szerint egymás közt „rossz akolnak” neveztek. A dombra épült bástya félkörszerűen udvart vesz körül; a kerti vendéglő itt kora tavasszal most még zárva van. Mögötte a terméskőből rakott vártorony sem látogatható. Ennyiből áll az erődítmény, mely a középkorban arra szolgálhatott, hogy földbirtokos tulajdonosait rablóktól vagy éppen lázadó parasztoktól megvédje, ám arra semmiképpen, hogy nagy, ostromló seregeknek ellenálljon. Hosszú évekig soha nem gondoltunk rá, hogy ide ellátogassunk. Most, egyszer a közelben járva azt mondtuk: ha már itt vagyunk, nézzük meg egyszer. Ahol járunk, ez a svájci Aargau kantonban Habsburg vára. A család ősi fészke, az, ahol minden kezdődött.

A vár előtti, most tavasszal halványzöld fennsíkon tehéncsorda legel, éppúgy, ahogy annak a svájci szabványképeskönyvben lennie kell. És Habsburg vára tornyán a szél piros, fehér kereszt zászlót lenget. Van még ebben valami nemzeti büszke-

ség amiatt, hogy a Habsburgok, később a fél világ urai éppen eredeti, saját hazájukból kiszorultak. Az alpesi kantonok egyre erősödő szövetsége nem kedvelte az uralkodókat, az idegeneket pláne nem, harciasan megszabadult tőlük. A Habsburgok pedig, tudjuk, bőven találtak, szereztek maguknak kárpótlást. A várudvaron lefektetett kerek betontábla nyilakkal minden égtáj felé mutatja a későbbi Habsburg-birtokokat, Erdélyt is, melynek távolságát több mint 1300 kilométerrel adja meg. De felsorolja a spanyol Habsburgok dél-amerikai országait is és a Monarchia egyes részeit. Mindez ebben a „rossz akolban” vette kezdetét. Ki hitte volna?

Látogatók ebben az évszakban alig vannak. Rajtunk kívül kis csoportban csupán két házaspár nézelődik. Mikor mellettem elmennek, hallom, hogy magyarul beszélnek.

RAJONGÁSBÓL BARÁTSÁG: LÁSZLÓ FERENC ÉS SZEPESI GYÖRGY

■ – Tessék? Ne haragudjon, nem hallok jól.

– László Frici! A Frici bácsival való barátságukról meséljen nekem, legyen szíves!

– Ja Feri! Nekem Feri volt ő! – nevetett az arancysapat tizenkettedik tagja, a magyar rádiós sportújságíró stílussteremtő kommentátora, Szepesi György.

És elindult visszafelé, keresztül sok-sok évtizeden. Túláságosan is, hiszen az 1948-as októberi, Puskás mesterhármásával és Deák Ferenc két találatával 5–1 arányban megnyert bukaresti román–magyar Balkán Kupa összecsapásig tért vissza a 90 éves Gyuri bácsi. Az évszám nem stimmel, de egyéb minden: „Áradozott a magyar csapatról. Elragadtatással töltötte el Ferit a válogatott” – ez pedig valóban László Fricire vall.

Kettejük barátsága valójában később kezdődött. László Ferenc 1954. május 5-én keltezett levelében mutatkozik be Szepesi Sporttársnak. „A kolozsvári *Igazság* című újság sportrovatának vezetője 1950 óta és a Kolozsvári Rádió magyar sportbemondója és »szpikerje« 6 hete” – áll a levélben. „Meggkérném Szepesi Sporttársat, hogy valamelyik hétfőn, ha teheti, hallgassa meg az egyik közvetítésemet, és írja meg nekem észrevételeit ezzel kapcsolatban. Nincs senki, aki itten a sportközvetítésekhez értene. [...] Ugyanakkor kérem Szepesi Sporttársat, írja meg azt is, hogyan szokott felkészülni az egyes közvetítésekre, és általában mit ajánl egy kezdő magamfajtának” – fogalmaz László Ferenc. A levélre érkező válasz nemcsak egyszerű formáság volt, hanem mély megbecsülésen alapuló szakmai és baráti kapcsolat kezdete.

A májusi első levél után mindössze két hónappal, júliusban László Ferenc már olyan hangvételi levelet küldött Szepesinek, amely nagyban árulkodik a kolozsvári újságírói irányvonalakról és az ő személyes meglátásáról: míg az *Igazság* hasábjain bármiféle elfogultságot mellőzve *Megvan a világbajnok* címmel közölt írást, addig Szepesinek szinte elsírja bánatát, amiért a magyar válogatott elvesztette az '54-es berni világbajnoki döntőt.

Személyesen először 1956-ban találkoztak, Kolozsváron, és a későbbiekben valahányszor Szepesi György Romániában járt, László Ferenc volt a tolmácsa. „Ő fordított nekem Erdélyben és Bukarestben. A sport egyik legérdemesebb híveként ismertem meg. – mesélte Gyuri bácsi – Leginkább telefonon és levelezés útján tartottuk a kapcsolatot. A Magyar Rádióban olykor-olykor felhasználtam a kolozsvári tudósításait.”

László Ferenc barátja és segítő kollégára talált Szepesiben, de iránta érzett rajongása sosem fakult el. 1973-ban *Star-Reporter. NBZ-Exklussivinterview mit Szepesi György (Budapest)* címmel interjút közölt a Temesváron megjelenő német nyelvű *Neue Banater Zeitung*ban.

Az évek múlásával kissé fellazult a kapcsolattartás. Szepesi György nyugdíjazása után már kevesebbet járt Erdélybe, így a közös kiszállások, a kolozsvári vendégfogadások elmaradtak. Maradt a telefon és a levelek.

A rendszerváltást követően, a nyugdíjas éveik idején még egyszer megadatott, hogy főszereplők legyenek egymás életében: 2001-ben László Ferenc Szepesi Györgytől vehette át Budapesten újságírói munkásságának legrangosabb elismerését, az Aranytoll-díjat. „Az Aranytoll-bizottság elnöke voltam akkoriban, már másfél éve. Minden évben két-két erdélyi és felvidéki is részesült a díjban, és amikor láttam, hogy Feri is jelölték, nagyon örültem, mert igazán rászolgált az elismerésre. Nagyszerű újságírónak tartottam. Szorgalmas volt és rendkívül precíz” – emlékezett Szepesi György. „Akkor láttam Fricit utoljára boldognak” – jegyezte meg kollégája, Tibori Szabó Zoltán, a Minerva Művelődési Egyesület elnöke egy későbbi beszélgetésünk alkalmával.

Az utolsó években már csak évente egy-egy telefonbeszélgetést bonyolítottak le, majd az is elmaradt. Gyuri bácsi hangjából érezni lehetett: nem akarja elhinni. „Valóban meghalt Feri is? Sokaktól hallottam, de nem voltak biztosak benne.”

Szepesi György nem érzi magát túl jól, de túl rosszul sem. Londonba készül, az olimpiára. „Nem közvetíteni, csupán a '48-as olimpiáról mesélni” – mondja. 64 évvel ezelőtti világméretű eseményt elevenít fel, évtizedek alatt felgyűlt aranynak és rozsdának ismerője. Mindent tud a sportról.

László Ferenc immár több mint három éve hagyta el barátait, olvasóit. Ő már mindent tud a világról.

BARTHA ÁKOS

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZTI ROMÁN FÖLDBIRTOKRENDEZÉS

■ Az első világháborút követően Magyarország és Ausztria kivételével az Osztrák–Magyar Monarchia helyén létrejött államalakulatok mindegyikében jelentős földreformot hajtottak végre. Az úgynevezett „kisantantorságokban”, bár sok szempontból igen eltérő adottságúak és berendezkedésűek voltak, a végrehajtott földreform mégis bírt bizonyos közös jegyekkel, mindenekelőtt azzal, hogy az addig domináns – jobbára német anyanyelvű, valamint magyar – földbirtokosok helyett az új államok többségi nemzetalkotó elemeit hozta helyzeti előnybe. Ennek megfelelően a reformok értékelése is érdekesen alakult, hiszen míg Csehszlovákiában, Jugoszláviában és Romániában általában pozitívan tekintettek a reformra (legálábbis „kifelé” ezt hangoztatták), addig a magyar hivatalos megítélés mindig az adott politikai kurzus főideológiájához alkalmazkodott. Így a Horthy-korszak kormányzati retorikájában az „elcsatolt területeken végrehajtott nacionalista szabadrablásként” jelent meg a földbirtokreform, míg a világháború után államideológiává vált internacionalista, marxista felfogás a fokozódó osztályharc egyik szimptomájaként tekintett „a kapitalista uraktól a nép kezére került” földterületekre.¹ Jelen tanulmányban arra vállalkozom, hogy érzékeltetve a kérdés retoricitását, megkíséreljem röviden összefoglalni az első világháborút követő román földreform történetét és lefolyását.

A romániai földreform

■ A romániai földreform létrejöttét (a csehszlovákiaiainál és jugoszláviainál is komolyabb) külső és belső feszültségek motiválták, ráadásul az eltérő nemzetiségi, gazdasági és társadalmi viszonyok miatt külön is szabályozták az egyes területek birtokstruktúráját.² Az egyes régiókban történt intézkedések bemutatása előtt azonban szükséges a földreformhoz vezető okokat néhány pontban összefoglalni.

A közvetlen okot a hadi helyzet drasztikus változása szolgáltatta, mivel az osztrák–magyar és német csapatok 1916. december 6-án elfoglalták Bukarestet, aminek következtében a román kormány Iași-ba menekült. Az uralkodó, Ferdinánd király kénytelen volt ígéretet tenni jobbára paraszti származású hadseregének a földosztásra, annál is inkább, mert 1917 utolsó hónapjaiban több helyen már önkényes földfoglalásokra is sor került. A kormányzat nyilván nem felejtette el az egy évtizeddel korábbi, Európa utolsó parasztfelkeléseként elhíresült eseményeket, tehát második okként a forrongó vidéket kell megemlítenünk. A harmadik tényező a Besszarábiában kialakult tisztázatlan helyzet volt. Ezt a területet 1918 elején sikerült megszállnia Romániának, ám az itteni nagybirtokokat már nem tudta megóvni. Az oroszországi forradalom bolsevik fordulatának következtében ugyanis megszületett a földről szóló dekrétum, melynek azonnal érvényt szereztek, így többek között az akkor még orosz fennhatóságú Besszarábiában is megindult a földfoglalás. A negyedik tényező azokat a nemzetpolitikai célokat takarja, melyeket a Trianon utáni magyar közbeszéd az erdélyi tapasztalatokból kiindulva a román földreform egyedüli okának tartott. Végezetül meg kell említeni a városi munkásság megmozdulásait is, hiszen jelzésértékű, hogy Ferdinánd király földről szóló dekrétuma éppen a több mint száz halálos áldozatot követelő 1918. december 13-ai bukaresti sortűz másnapján született meg.³

Az Ókirályság területére vonatkozó, december 14-ei törvény kimondta a koronabirtokok, a külföldi állampolgárok, az abszontisták, az alapítványok és a 174 kat. hold (100 ha)⁴ feletti magánbirtokok kisajátítását. A magánbirtokokból mintegy 3 475 446 kat. hold területet szándékoztak kihalászni progresszív skála alapján, ugyanakkor érintetlenül hagyták –

Csehszlovákiától eltérően – az erdőterületeket. A kártérítés 35%-át átvállalta az állam; 20%-át a juttatottnak azonnal ki kellett fizetnie, a fennmaradó összeget pedig 20 éven keresztül törleszthette. A végrehajtás vonatottan folyt, a (földfogláló) parasztság kevesellte, a földbirtokok sokallták a reformot. A helyzet az Averescu tábornok vezetésével hatalomra került Néppárt-kormányral változott meg, 1920 márciusában. A tábornok az 1907-es felkelés egyik leverője volt, ennek ellenére a parasztság egy részénél jelentős népszerűséggel bírt, leszerelt katonáinak ezért mindenképpen földet akart juttatni. Így 1921. július 14-én némi kiegészítéssel – mely elsősorban egyes nagybirtokok mentességét biztosította – az államfő megerősítette az agrártörvényt.⁵

Bár ezek az intézkedések csak a regáti területeket érintették, az Averescukormány tíz napon belül sort kerített Erdély birtokrendezésére is. Az 1921. július 23-ai törvény előzménye itt is egy királyi dekretum volt (1919. szeptember 12.), amit a rendelkezés jóváhagyott, majd 1922 novemberében érvénybe lépett az új jogszabály. Az erdélyi törvény több pontban különbözött az ókirályságbelítől, és jóval radikálisabb volt annál. Egyrészt nem jelölte meg a magánnagybirtokokból kisajátítható összterület maximumát, másrészt ezek kisajátítását különböző mértékben rendelte el. Eszerint hegyvidék esetén Erdélyben 50 kat. hold, a Regátban 174 kat. hold (100 ha) a maximum, dombvidéki földnél Erdélyben 100 kat. hold, a Regátban 174 kat. hold (100 ha), síkvidéki területen Erdélyben 200 kat. hold, a Regátban pedig 261 kat. hold (150 ha) tartható meg. Továbbá míg az erdélyi törvény a tulajdonos több tagban lévő birtokait egyként kezelte, addig az Ókirályságban csak az egy községben és a szomszédos községekben lévő birtokokat számították egybe. A kárpótlásnál Erdélyben az 1913-as földárakat vették alapul (1 korona = 1 lej alapon), az Ókirályságban a kárpótlás a birtok 1917 utáni hektáronkénti jövedelméhez igazodott. Emellett Erdélyben a közösségi földeket nagyobb mértékben sajátították ki, és a kisajátítás a magánbirtokokosok erdőbirtokait is érintette,⁶ ami azért volt komoly tényező, mert a nagybirtokok túlsúlya éppen itt mutatkozott meg a régióban.⁷ Jelentős visszaélésekhez vezetett az is, hogy a Regát területén hektárban számoltak, míg

Erdélyben a hagyományok alapján kataszteri hold volt érvényben.⁸

Az erdélyi földreform radikalizmusa következtében a többnyire magyar birtokok földjét jobbra román földnélküliek kapták meg, így a szociális birtokrendezés nacionalista töltete egyértelműnek tekinthető. Ezt támasztja alá, hogy az első világháború előtt Erdélyben volt Európában a harmadik legtöbb kisbirtok (Bulgária és Belgium után), tehát a reform fő célkitűzése, a kisbirtokos parasztság megerősítése itt jobbra szűkségtelen volt.⁹ A nemzeti célokhoz további adalék, hogy ahol a magyar lakosságnak is kellett volna a törvény szerint földet juttatni (például Bihar és Szatmár romániai részén, valamint Székelyföldön), gyakran állami tartalékföldre nyilvánították a kisajátított területeket, és nem osztották szét a jogszultak közt.¹⁰ Az is tény ugyanakkor, hogy a román bankok földvásárlási és telepítési (nemzet)politikájának következtében az első világháború kitörésekor már jelentős birtokmenyiség volt a románság kezén. Az Albina Bank közvetítésével óvatos becslések szerint is 200–300 000 kat. hold került a magyar földbirtokosoktól román földművesekhez a világháború előtti egy évtized alatt. Ez azt jelenti, hogy közel akkora terület váltott gazdát ebben az időszakban évenként (!) a románság javára, mint amennyit az 1894-ben megindított magyar telepítési akció másfél évtized alatt juttatott összesen a nemzetiségi területen élő magyar parasztság megerősítésére.¹¹ Mint Tokaji László, az Erdélyi Gazdasági Egyesület titkára kimutatta, közvetlenül a háború kitörése előtt „az összes erdélyrészi mezőgazdasági terület értékének 45,8%-a van magyar kézen és 52,2%-a szász és román kézen”.¹²

Az intézkedések diszkriminatív éle ellen „az erdélyi és a többi kapcsolt magyar területek gazdaközönsege egyhangúlag óvást emelt” a gazdák 1921 szeptemberének végén rendezett marosvásárhelyi tiltakozó gyűlésén, ahol előadások mutatták be a birtokrendezés következményeit. Az erdélyi „költőfejedelem”, Reményik Sándor híres versét¹³ idéző módon számoltak be a méltánytalanságokról, miszerint „amíg az ókirályság kulturális céljait szolgáló birtokok teljes mértékben mentesek a kisajátítás alól, addig Erdélyben úgy az iskolák, mint az egyházak, testületek fenntartására irányuló birtokok kisajátí-

tás alá tartoznak”.¹⁴ Aggodalmaikat alátámasztani látszik, hogy egy évvel később már több mint 17 000 kat. holdnyi föld került az erdélyi iskolaalapokból és egyházi birtokokból az állam kezébe,¹⁵ a mindennemű kisajátításokat és birtokok adásokat pedig belügyminiszteri rendelettel igyekeztek sűrgetni az illetékesek.¹⁶ További visszatérő panasz volt a dualizmus alatti magyar telepítések és a székely közbirtokok földterületeinek hatósági kisajátítása is.¹⁷

A romániai földreform legnagyobb visszhangját a Magyarországra optált magyar földbirtokosok kérdése váltotta ki. Magyarország miniszterelnöke, Bethlen István – több más magyar politikussal egyetemben – személyesen is érintve volt a kérdésben, az „optáns ügyként” elhíresült vita pedig hosszú évekig mérgecsigetezte tovább a két ország viszonyát. A probléma kiindulópontja, hogy az impériumváltás elől elmenekülő magyar birtokosok gazdaságait a román kormányzótanács már 1919-ben kényszerbérletbe adta, ami sok helyütt a gazdaságok teljes zűlléséhez, széthordásához vezetett.¹⁸ A kaotikus állapotokat megszüntetendő és egyben azért, hogy a törvény nacionalista jellege se sérüljön, a román állam (az erdélyi rendezés által) kárpótlás nélkül kisajátította mindazok földjét, akik 1918. október 31-től 1921. július 30-ig távol maradtak immáron Románia területén fekvő birtokaiktól. Hasonlóképpen jártak a Magyarország javára optálók is. Bár az optálási joggal élők ingatlanait a trianoni békeszerződés 63. cikke védelem alá helyezte, a román álláspont az ország szuverenitásán esett csorbaként értelmezte egy nemzetközi jogi fórum bevonását, és mindent meg is tett a döntés érvényesítése ellen. Ez a helyzet hosszas, itt nem tárgyalandó külpolitikai feszültségeket és a Népszövetség bevonásával kezdeményezett tárgyalássorozatot eredményezett a két ország között.¹⁹ A román földreform (majd az optánsügy) ezáltal jelentős nemzetközi sajtóvisszhangot kapott, hosszú cikkekben foglalkoztak vele angol, francia, belga, olasz és lengyel lapok egyaránt.²⁰

Szintén július 23-án erősítették meg az önálló bukovinai reformtörvényt, mely bár nem tért el annyira a regátitól, mint az erdélyi rendezés, azért „szintén megfigyelhető a reform és a nemzeti elnyomó politika összefonódása”, elsősorban az ukrán parasztság érdekeinek háttérbe

szorításánál.²¹ Hasonló tendenciák jellemezték a besszarábiai intézkedéseket is, ahol a kisajátítások elsősorban az orosz és a német nemzetiségű nagybirtokosokat érintették hátrányosan. Itt tulajdonképpen a földfoglalások és a szovjet földosztás már kész helyzet elé állította a hatóságokat, ám a további lázongások elkerülése végett 43 kat. holdra csökkentették a maradékbirtok maximumát, a juttatásokból pedig részesülhettek többek között oroszok, bolgárok, németek és zsidók is.²² A román agrárreform nemzetpolitikai éle legélesebben azonban alighanem Dobruzsában domborodott ki, ahol a bolgár, tatár és török parasztnak földjeit elvették, a régió déli részében pedig 30 000 román földművest próbáltak letelepíteni. Mivel a helyi népesség rovására 434 430 kat. hold (250 000 ha) szántóföldet osztottak ki a telepesek számára, Corotolți-ban véres összeütközésre is sor került a felek közt.

Az intézkedések nemzetpolitikai jellege által okozott konfliktusok mellett maga a földreform kivitelezése is rendkívül vonatottan, rengeteg visszaéléssel és az aktuálpolitikai helyzet függvényében zajlott Romániában. Panamak terén főként az agrárhivatalok tisztviselői ellen volt sok panasz, ami több helyen halálos áldozatot is követelő zavargásokhoz vezetett. A leggyakoribb visszaélési mód szerint a tisztviselők (nagy létszámú) családtagjaik nevére írtak földterületeket, majd azokat bérletbe adták ki az elvileg jogosult parasztság számára. Ezek az eljárások – melyekről a román sajtó is gyakran beszámolt – nemcsak Erdélyre voltak jellemzőek, sőt a kortárs magyar elemző szerint a komoly zavargások éppen a regáti „román lakosságú községekben fordultak elő”.²³ Ugyanakkor az is súlyos problémát okozott, hogy e hivatalnokréteg (az „agronómusok”) többségénél hiányzott a megfelelő szakmai képzettség, magyarán az országban nem volt elég mezőgazdasági szakember.

Itt érdemes megemlíteni (az erdélyi származású) Sebess Dénes koncepcióját, mely bár magán hordozza a Horthy-korszak retorikájának jellegzetes jegyeit, kidolgozottsága, történelmi távlata és a régebbi, valamint a kortárs gondolkodókkal való kapcsolata miatt mégsem kerülhető meg. Sebess szerint az első világháború után megroppant középosztály nélkül – a demokrácia egyik bölcsőjének, Franciaországának patronálásával – létrejövő kis-

antant tömegdemokráciák fő talpkövei éppen az „agrárforradalmak” voltak, melyek azonban a valódi demokratikus értékek helyett „militarizált demokráciaként”, a „bürokratikus abszolutizmus” eszközeivel sikeresen integrálták a nemzetiségi érdekeket negligáló nacionalista és a magántulajdon szentségét tagadó szocialista tanokat. A gondolatmenet tehát miközben a felszámolt régi (magyar) középosztály helyett érvényesülő képzetlen többségi társadalom felelősségét taglalja, rámutat a földreformok súlyára is egyben. Mindemellett viszont az „agrár-demokrácia” kifejezés ellentmondásosságát is hangsúlyozza, lévén hogy egy igazi demokráciának univerzálisnak – minden rétegre, nácóra kiterjedőnek – kell(ene) lennie.²⁴

A reformra visszakanyarodva, az sem tekinthető szerencsésnek, hogy az intézkedés bankpreferenciája (is) tulajdonképpen a kormányon lévő pártok függvényében változott. Míg ugyanis az Averescu-kormány a Banca Agrară (Agrárbank) bízta meg az összes földreformmal kapcsolatos hitelügylet lebonyolítására, addig a néppártiakat váltó liberális Brătinau-kormány a Banca Națională (Nemzeti Bank) részesítette előnyben.²⁵ A juttatottak ugyanakkor a világgazdasági válság alatt már képtelenek voltak törleszteni a megváltási részleteket, így a tarthatatlan helyzetben a kormánynak kellett gondoskodnia az adósságok egy részének állami átvállalásáról. A földek jelentős része mindazonáltal pártközeli román értelmiségiek, köztisztviselők és kereskedők kezére került a jogosultnak hirdetett földnélküli parasztság helyett. Egy 1929-es törvény a reform alatt kapott földek eladását is lehetővé tette, így azok gyakran tehetősebb parasztokhoz kerültek – tovább duzzasztva ezzel is az agrárproletár tömegeket.²⁶

A számszerűsített eredmény mégis komolynak nevezhető. Kisajátítottak (az erdőállománnyal együtt) 10 644 924 kat. hold földet, így a régióban az abszolút terjedelem tekintetében a romániai földreform áll az első helyen. E területnagyságból 6 019 615 kat. holdat osztottak ki, melyen 1 478 663 igénylő osztozott, tehát az átlag birtokjuttatás 3475 kat. hold volt. Ez a többnyire 17 kat. holdon (tehát 10 hektáron) aluli földműveseknek juttatott föld azonban – hasonlóan a (bár átlagosan éppen fele akkora) magyarországi

„nadrágszíjparcellákhoz” – a helyi viszonyok miatt nem tette lehetővé életképes kisgazdaságok kialakulását, így a folyamatok (eladósodás, „basaparasztok” megjelenése, zálogosítás) is a magyarországi viszonyokat idézték.

A romániai földreform tehát, bár radikálisnak mondható, és megduplázta a 17 kat. hold (10 ha) alatti gazdaságok számát, a nehézkes lebonyolítás és a válság következtében nem változtatta meg a világi és egyházi arisztokrácia, a középbirtokosság és a vállalkozói rétegek tulajdoni viszonyait.²⁷ 1930-ban a 173 kat. hold (100 ha) feletti birtokok a gazdaságoknak csupán 0,4%-át jelentették, mégis még mindig az összterület 27,7%-ával rendelkeztek. A reform nem folyt le a második világháború kitöréséig, a tisztázatlan helyzet visszavetette a mezőgazdaságot, a termelési szint alacsonyabb volt, mint az átalakulás előtt, az ország gabonakivitele pedig csökkent.²⁸ Ahogyan már 1928-ban megfogalmazta az egyik bukaresti román lap: „a termelés növekedése helyett általános csökkenés, a parasztság gazdasági vagyonosodása helyett növekvő nyomorúság, haladás helyett évtizedes visszaesés következett be.”²⁹

Bár az anyagi nehézségek következtében a román állam nem volt képes finanszírozni komolyabb telepítéseket, tagadhatatlan, hogy a régiókként változó reformszabályok ugyanúgy nemzetpolitikai célokat is szolgáltak, mint a csehszlovák vagy a jugoszláv telepítések. Ezzel kapcsolatban „Goga Oktavián 1920-ban a Kormányzó Tanácsban úgy nyilatkozott, hogy az agrártörvényt Erdély visszarománosításának eszközeül alkalmazzák”.³⁰ Az előbbieken azonban azt is láthattuk, hogy egyrészt visszaélések nem csupán Erdélyben fordultak elő, másrészt megfelelően képzett szakmai apparátus, pénzügyi háttér és egységes telekkönyvi viszonyok nélkül még jóindulatú hozzáállással sem lett volna egyszerű feladat az igen csak összetett és sok tekintetben problémás romániai viszonyok közt (legalább gazdaságilag) eredményes földreformot véghezvinni.

A földreform következményei

■ A földbirtokrendezésnek tehát Romániában (is) kettős oka volt, melyek csak egymásra vonatkoztatva lehettek érvényesek. Egyrészt a frissen szerzett területek főként adminisztratív eszközökkel va-

ló biztosítása az államhatalom számára, másrészt az országban jelen lévő szociális feszültségek földjuttatások általi levezetése. A reformnak egyszerre volt nemzetpolitikai célzata és szociális töltete, hiszen a károsultak többsége „idegen” nemzetiségű volt, míg a juttatottak zöme a többségi társadalom földnélküli (illetve politikai kapcsolatokkal bíró) rétegeiből került ki.³¹ A helyzetet bonyolította a visszaélések nagy száma, az aktuálpolitikai célok felülkerekedése, a politikai célú földjuttatások gyakorisága, a nehézkes lebonyolítás, majd a világgazdasági válság káros hatása is. Az intézkedések nagyságrendjét tekintve megállapítható, hogy az 1920-as magyar földreformhoz képest Romániában kilencszer több föld cserélt gazdát,³² az országok összterületéhez viszonyítva pedig, míg Magyarországon a földbirtokrendezés által a termőterületek 8,5%-a került kiosztásra, Romániában ez az arány 26% volt.³³ A végrehajtott reformot azonban elsősorban nem összesített számadataiban, hanem fent elemzett tendenciáiban nevezhetjük jelentősnek, melyekkel igen nagy mértékben hozzájárult bizonyos régiók etnográfiai, szociális és gazdasági viszonyainak átrajzolásához.

Egy másik toposz, az utódállamok gazdasági együttműködése kapcsán a régebbi szakirodalmakban emlegetett „gazdasági kisantant” tézise sem tartható régi formájában, minthogy már 1932-ben (tehát Hitler hatalomra jutása előtt) is Németország volt a dunai államok legfontosabb külkereskedelmi partnere. Bár a válság alatt a mezőgazdasági szektort érintő terményfőlesleg regionális kezeléséért (egyébként Magyarország gyakori részvételével) megtartott agrárkonferenciák próbálták egyfajta együttműködést kialakítani, hamar egyértelművé vált, „hogy a dunai térség gazdasági jövőjét nem az agrárkonferenciák és más tanácskozások fogják kijelölni, hanem a nagyhatalmak versengésének kimenetele”.³⁴ A regionális válságkezelésben egyértelműen érdekelttek voltak a nagyhatalmak, így a genfi, hágai és párizsi konferenciákon aktív részvételükkel próbálták meg rendezni Magyarországot és a kisantant kényes ügyeit.

Mindemellett a térség országainak egymással való kapcsolata nem volt minden problémától mentes, ami a véghezvitt földreformok különbségeiből is adódott helyenként. Azon bánsági, román ál-

lampolgárságú sváb gazdák területeit például, akiknek birtokai átnyúltak Jugoszláviába, a jugoszláv kormány kárpótlás nélkül elkobozta és szerb telepeseknek juttatta, szemben a hatályos jugoszláv törvénnyel, mely szerint a 300 hold alatti birtok esetében az államnak kárpótlást kell fizetnie. A sváb gazdák először a bukaresti vezetésre próbáltak nyomást gyakorolni, majd memorandummal fordultak a Népszövetséghez. A román fél azonnal érzékenyen reagált a kisantant ilyen csekély mértékű belső konfliktusára is, mivel „Románia helyzete nagyon kényes ebben az ügyben. A kormány a hír szerint azonnal diplomáciai tárgyalásokat kezd a jugoszláv kormánnyal, hogy a barátságos viszony fenntartása érdekében a kellemtelen természetű per elkerülhető legyen”.³⁵ A román–csehszlovák határon ezzel szemben a román hatóságokat vádolták a csehszlovák állampolgárságú, de román területre átnyúló földbirtokkal rendelkező lakosok kisajátítással és azzal, „hogy a legnagyobb nehézségeket okozzák” a földbirtokosoknak. 14 kárpátaljai község memorandummal fordult a bel-, kül- és földművelésügyi miniszterhez, akik „megígérték, hogy a kérdéssel a minisztertanács foglalkozni fog”.³⁶

Érdeemes végezetül néhány szót ejteni a román földbirtokrendezés magyarországi visszhangjáról is, hiszen a hivatalos, Horthy-korszakbeli elmarasztaló kormányzati megítélés mellett az európai földreformok egyben fontos hivatkozási pontok voltak a földkérdés itthoni szakértőinek körében – pró és kontra egyaránt.³⁷ A román (csehszlovák, jugoszláv) földreform ugyanis kapcsolódott a magyarországi reformerek érvrendszeréhez is, hiszen a földkérdés magyarországi rendezése a „belső revízió” sarkalatos kérdéseként jelent meg értelmezésükben. E belső revízió elmaradásának lehetséges – „valódi revíziós” – következményeire utalt Theodor Emandi prágai román követ is a *Narodni Listy* című cseh lapban: „Miért követelnék ezek a magyarok Erdély autonómiáját Magyarország befolyása alatt, ahol a parasztok még ma is a mágnások nagybirtokain béreskednek, mert mint ismeretes, ez az ország az egyetlen Közép-Európában, ahol a földreformot még nem hajtották végre?”³⁸ Az azonban már az érem másik oldala, hogy – mint láthattuk – a megvalósított román földreform sem jelenthetett éppen vonzerőt a határon túli magyarság számára.

■ JEGYZETEK

1. A Horthy-éra kormányzatközei megítélése szerint „még a trianoni béke ránk diktálása előtt hozzáfogott mindhárom utódállam a még csak megszállás alatt lévő magyar területeken a magyar földbirtokos osztály kiirtásához. Mindenféle gazdasági érdekeket nélkülöző, a való élet követelményeivel nem számoló rendeletekkel kezdték meg az úgynevezett földreformot, melyet a bosszú diktált, de amely születése bűnét magában hordozván, végzetévé vált mindhárom ország gazdasági életének.” Gagyi Jenő („Étédi”): *A földbirtokreform a megszállt magyar területeken*. Magyar Nemzeti Szövetség kiadása, Bp., 1929. 3. A marxista érvrendszert az alábbi idézettel szemléltethetjük: „A mezőgazdaság helyzetét bonyolultabbá tették a súlyos társadalmi feszültségek, a földtelenség és a nyomor, amely Kelet-Európa legtöbb országát jellemezte. A szociális ellentmondásokat a háború különlegesen kiélezte. A földbirtokmegosztás radikális átalakítása elkerülhetlenné vált. Ezt a proletár forradalom oroszországi sikere s ennek rendkívüli visszhangja és népszerűsége különösen sürgetővé tette. Felerősítette e hatásokat a korábban rendkívül elnyomott, tanulatlanságban tartott paraszti tömegek magatartásának változása is.” Berend T. Iván – Ránki György: *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században*. (Átdolgozott és bővített 2. kiadás) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1976. 273.
2. Romániában tehát nem az egységes központi szabályozás folyt le régióként más-más módon, mint Jugoszlávia esetében, hanem az egyes területek a központi irányítás elvárásainak megfelelő, ténylegesen különböző, illetve „különbözőképpen értelmezett” törvényeket kaptak.
3. Dolmányos István: *A kelet-európai földreformok néhány problémája (1917–1939)*. V. Románia. Agrártörténeti Szemle 1963. 3. sz. 484–489.
4. Bár az államilag használt mértékrendszer Romániában ingadozott hektár és kataszteri hold között, a következetesség kedvéért itt mindenekelőtt a magyarországi hagyományok szerint, kat. holdban adom meg az értékeket. A földreformok ha-ban megadott irányszámait azonban – zárójelben – az eredeti mértékegységben is közlöm.
5. Dolmányos: i. m. 489–491.
6. Uo. 492.
7. Venczel József: *Erdély és az erdélyi román földreform*. Hitel 1940–1941. 3–4. sz. Közli Uő: *A falumunka útján. Válogatott írások*. Orbán Balázs Közművelődési Egyesület, Székelyudvarhely, 2008. 104. A Horthy-korszak legszínvonalasabb (román forrásokat és szakirodalmat is hasznosító) elemzése Venczel Józsefhez, az erdélyi falukatató egyik vezéralakjához köthető. Venczel eredményeit külön monográfiában is közzétette: Venczel József: *Az erdélyi román földbirtokreform*. Minerva, Kvár, 1942.
8. Móricz Miklós: *A román földreform*. Válasz 1936. Február. 87–93. Móricz Zsigmond (közíró) öccse szintén könyvet szentelt a kérdésnek: Móricz Miklós: *Az erdélyi föld sorsa: az 1921. évi román földreform*. Erdélyi Férfiak Egyesülete, Bp., 1932.
9. Oberding József György: *Erdély birtokviszonyai és a román földreform*. Magyar Szemle CLXXVII. 1942. 236–242.
10. Gagyi: i. m. 22.
11. Kerék Mihály: *A magyar földkérdés*. Mefhosz, Bp., 1939. 130. Ezt a tendenciát nevezte Venczel „tágkeblt birtokpolitikai liberalizmus”-nak, hangsúlyozva a radikális román földreform értelmetlenségét, egyben táblázatokkal illusztrálva a román kis- és középbirtok túlsúlyát és a magyar parasztság proletarizálódását. Venczel: *Erdély és az erdélyi...* 107.
12. Tokaji László: *Eladó ország. Az erdélyrészi földbirtokforgalom utóbbi 10 évi adatai. Az erdélyrészi földbirtok-politika feladatai és az állam és a társadalom teendői*. A szerző kiadása, Kvár, 1913. 17.
13. Reményik Sándor: *Templom és iskola*. In: Uő: *Válogatott versei*. Válogatta és az utószót írta: Görömbei András. Unikornis, Bp., 2000. 164–165.
14. *Az erdélyi magyar gazdák sérelmei*. Magyar Gazdák Szemléje 1921. október. 659–666.
15. *Az erdélyi magyar egyházmegye kifosztása*. Uo. 1922. november. 494.
16. *A birtokkiszajátítás Erdélyben*. Uo. 1922. október. 425–429.
17. Például Jakabffy Elemér – Sulyok István – Willer József: *Válasz Leonte Moldovan kamarai képviselő úrnak*. Magyar Kisebbség 1923. 21. sz. 801–813. A magyar sérelmek kimerítő (és mérvadó) összegzését adja Venczel: *Az erdélyi román...* 124–150.
18. Gagyi: i. m. 22–24.
19. Aradi Gábor: *A San Remo-i tárgyalások magyarországi előkészülete*. Levéltári Szemle 2002. 3. sz. 24–38.
20. Az angolok közül a *Daily Telegraph*, a *Daily Mail*, a *The Times*, a *Manchester Guardian*, a francia *Le Journal*, az olasz *Tevere* és *Meridiano*, valamint a lengyel *Tzas* írásairól a Magyar Távirati Iroda is tudott és tudósított. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) K 428, Magyar Távirati Iroda (továbbiakban: MTI) „Könyomatos”, Napi hírek, napi tudósítások (1920–1944) 1923. ápr. 6. 21; 1926. nov. 3. 10; 1927. január 7. 22; 1927. szeptember 18. 3; 1928. július 17, 16; 1928. augusztus 25, 4; 1930. január 20. 33; 1937. március 1. 24.
21. Dolmányos: i. m. 500.
22. Ezt a forrongó vidéket azonban így sem tudták teljes mértékben lecsillapítani, amit az 1924-es, nemzetiségi és szociális éllel is bíró, kegyetlenül levert tatar–bunari felkelés példája is mutat. Uo. 500. Sarahelen Thompson szerint a besszarábiai intézkedések voltak a legradikálisabbak az országban. Sarahelen Thompson: *Agrarian Reform in Eastern Europe Following World War I: Motives and Outcomes*. American Journal of Agricultural Economics Vol. 75. no. 3. (Áug. 1993) 841.
23. A visszaélésekhez és román sajtóvisszhangjukhoz (*Dimineața, Adevărul, Lupta, Solia Dreptății*): Szörédy Zoltán: *Milyen az erdélyi agrárreform?* Magyar Szemle VIII. 1928. 345–349, illetve Jancsó Benedek: *Az agronómokról és viselt dolgaikról*. Magyar Szemle VIII. 1928. 349–353.

24. Sebestyén Dénés: *Az új agrárdemokráciák*. Légrády, Bp., 1926. Külön az erdélyi földreform kezdeteiről Uő: *Új Románia földbirtokpolitikája Erdélyben*. Népies Irodalmi Társaság, Bp., 1921.
25. Ladihay György: *Az erdélyi agrártörvény*. Magyar Szemle XIV. 1928. 151–157.
26. Thompson: i. m. 841.
27. Balogh László: *Románia története*. Aula, Bp., 2001. 67.
28. Dolmányos: i. m. 495, 501.
29. A *Curentul* cikkét idézi: MOL K 428, MTI „Könyvomas”, Napi hírek, napi tudósítások (1920–1944), 1928. január 17, 17.
30. Ladihay: i. m. 152. E „visszarománosítási” kísérlettel a földreform a hivatalos nagyromán történelmi tudat (a dákoromán kontinuitás) argumentációs mezejébe került.
31. A reform melletti érvként merült fel továbbá, hogy a földjuttatások a magántulajdon tiszteletét erősítik a parasztság körében, indirekt módon a kommunista agitációt gyengítve. V. Alton Moody: *Agrarian Reform before Post-War European Constituent Assemblies*, *Agricultural History* vol. 7. no. 2., (Apr. 1933) 94. Ugyanakkor a földreformokat – a „magántulajdon szentségén” ejtett csorbaként értelmezve – éppen egyfajta kommunisztikus lépésként aposztrofálták a kárvallottak. Egy másik érv szerint a termelésben való érdekeltté válás és a gyarapodás lehetősége kompenzálhatja a tudás- és esz-közbeli fogyatékoságokat az új birtokosoknál. E. Dana Durand: *Agriculture in Eastern Europe*. *The Quarterly Journal of Economics* vol. 36. no. 2. (Feb. 1922) 195–196.
32. Az adatok megbízhatatlansága miatt ezek csupán hozzávetőleges értékek.
33. Kerék: i. m. 201.
34. Pallai László: *Megoldási kísérletek az utóállamok agrárfeleslegének elhelyezésére a világgazdasági válság idején*. In: Orosz István – Mazsu János – Pallai László – Pószán László (szerk.): *Magyarország és Európa – tegnap és ma*. Multiplex Media – DUP, Debrecen, 2006. 136.
35. MOL K 428, MTI „Könyvomas”, Napi hírek, napi tudósítások (1920–1944), 1930. aug. 14, 2.
36. Uo. 1931. júl. 6, 4.
37. Nyilvánvaló, hogy a környező országok esetében a tendenciák és a végrehajtás módja a reformpártiak számára sem voltak rejtettek, ám a példa, a radikális földreform immáron adott volt. A konzervatív oldal érveivel Bertalan Péter – Kovács György: *Érvek – ellenérvek: A magyar földkérdés a szakirodalom tükrében*. Bp., 1939. 132–147. A reformer érvrendszerhez Kerék: i. m. 349–393.
38. MOL K 428, MTI „Könyvomas”, Bizalmas értesítések (1920–1939), 1934. január 13, 3.

SPORT ÉS NEMZET

Előtanulmány egy készülő magyar sporttörténethez

Az 1970-es évtized vége felé még az egykori Népsport munkatársaként kezdtem hozzá a magyar sport történetének megírásához. Alapvetően az izgatott, hogy milyen okok és indítékok rejlenek a valóban kiemelkedő magyar sportteljesítmények mögött. Vizsgálódásaim első eredményeit több előtanulmányban rögzítettem, melyek alapján a sporttörténet első, még fésületlen változata is elkészült. A sporttörténet kiadására a budapesti Corvina Kiadóval volt szerződés. A kézirat kézen-közön eltűnt, lektora akkoriban disszidált az Egyesült Államokba. A munkámból gyakorlatilag az előtanulmányok maradtak meg, amelyeket eddig sehol nem publikáltam, és amelyeknek a megállapításait három évtized után nemcsak vállalom, hanem időszerűnek is vélem. Különös tekintettel arra, hogy egy igazán tudományos igényű magyar sporttörténet mind a mai napig nem íródott meg.

■ A 19. század első felében többen is ringatták a modern sportéle magyarországi bölcsőjét. Népszerűsödése és intézményesülése pedig már a kezdetektől sajátos jegyet viselt. A sport és a nemzet fogalmak összekapcsolódását. Érthetően. Hiszen a magyar sportfejlődés egybeesett a nemzeti öntudatra ébredéssel és a reformkorral. Pedig a sors ritkán ajándékozza meg egy nemzet sportját azzal, hogy első lélegzései azonos üteműek legyenek a gazdasági reformok, a nemzeti kultúra és a nép függetlenségi-forradalmi törekvéseinek első lé-

legzetvételeivel. A modern magyar sport ilyen ajándékban részesült. Sőt feladata lett ezeknek a törekvéseknek a támogatása. Így, ha a honi sport – vagy inkább sportjellegű is hordozó tevékenység – a korábbi évszázadokban honvédelmi-katonai szerepével vívott ki magának kitüntetett helyet, az 1820-as évek közepétől a nemzeteszmé és a magyar függetlenségi törekvések szolgálatával is. A sportot szeretni vagy támogatni egyet jelentett a gazdasági és társadalmi haladás, a függetlenségi törekvések mellett hitvallással.

A sorra alakuló polgári úszótársulatok „nemzeti lobogós dunai kiúszásai” rendre politikai demonstrációkká váltak. A pest-budai példát Arad, Nyitra és Sárospatak is követte. Sőt politikai színezetet kezdtek ölteni a vívó- és lövészegyletek gyűlései, akárcsak az evezősök megmozdulásai.¹

Görög dicsőség, angol példa

■ Kevésbé ismert, hogy a nemzeti öntudatra ébredés és a reformkor nagyjai egyaránt figyelemmel voltak a sportra, annak társadalmi szerepére, megfogalmazva a sportfejlődés nemzeti jelentőségét is. Némi fintorral még Kazinczy Ferenc is utalt rá. Gaetano Biasini vívómester ténykedése kapcsán írta azt, hogy „Kolozsvárnak van mestere a francia és az olasz nyelvben, muzsikában, rajzolásban, táncban, szabadalkozásban”.² Fintora azonban csak részben szólt a sportnak és sokkal inkább annak, hogy az erdélyi városban Biasini inkább a kultúra mindenese, mint sportoktató. Az 1822-ben Nyugat-Európát együtt beutazó Széchenyi István és Wesselényi Miklós hazatérésükkor a gazdasági és a kulturális reformok szükségességének a hite mellett a sport szeretetét is magukkal hozták. Főként Angliából. Igaz, Széchenyi már az utazás előtt sürgette a lóversenyzés meghonosítását, de még nem annyira a polgárok sportja, mint inkább „a lovak nevelése” okán. 1824-ben viszont, Wesselényi kezdeményezésére, már létrejött a Kolozsvári Viadal Iskola és egy év múlva a Pesti Nemzeti Vívó Iskola is, melynek Széchenyi volt az első számú támasza. Ez utóbbi intézmény nevében elsőként jelent meg a „nemzeti” jelző, a sport nemzeti ügyé válására célozva.

A nemzeti-politikai indíttatás Széchenyi sportra utaló soraiiban is felbukkan. A *Hitel*ben egyértelműen megfogalmazta, hogy „testére és így egész személyére nézve tökéletesb ember az, ki több gymnastikai ügyességgel bír [...] bár milly lánczok által legyen is lebilincselve a’ nemzet, előbb utóbb még is szabadabb létre vív, ha lakosaiban a’ polgár erény tiszta vére buzog”.³ Ám Széchenyinél is pontosabban, már-már sportfilozófiai elmélkedéssel jelölte ki a testkultúra társadalmi helyét Wesselényi Miklós. „Lovaglás, vadászat s más testi gyakorlások – írta – nagy fontosságra méltatott tárgyak [...] hasznok nagy s befolyások jötevő lé-tünkre. Csak akkor kell hibáztatni azokat, midőn eszközi, alárendeltségi tulajdo-

nokból kilépnek, midőn célokká válnak s uralkodnak a munkás engedelmesség helyett.”⁴ A sportfilozófia és a sportszociológia nemzetközi irodalmának egészében is figyelmet érdemel ez az eszmeifuttatás, azt jelezve, hogy Wesselényi már 1831-ben, jóval a modern sportélet kifejlődése előtt észrevette a testkultúra eszköz-cél kettősségének, azaz az amatőr-ként és a hivatásszerűen végzett sportolás ellentmondásos viszonyának veszélyeit. Ténykedésüket ismerve érthető, hogy Berzsenyi Dániel Széchenyinek és Wesselényinek írta meg a nemzet és a test művelésének összekapcsolódásáról valott nézetét. Levelében úgy fogalmazott, hogy „ha már egyszer valahára nemzetünk valódi culturájáról gondolkodni kezdénk; ha már nemcsak Plátótól, de minden borbélytól tudhatjuk, hogy a Múzsák gymnastika nélkül a lelket és testet dissonantiába hozzák [...] ha már tudjuk, hogy a görög dicsőségnek alapja nem egyéb volt: a muzsikának és a gymnastikának nagy Harmóniája: vajon nem kell-e gondolkodnunk a gymnastikáru-l? s ha kell, gondolhatunk-e jobbat s mindenoldalúbbat, mint a lovaglás és a magyar tánc?”⁵

A testedzés társadalmi és nemzeti igénye az iskolai testnevelés ügyét is a kor megoldandó feladatai közé avatta. „Közálladalomnak – írta Kossuth Lajos – mulaszthatatlan kötelessége, hogy az [...] általában kötelező erejű testgyakorlás minden köztintezet tantervébe felvételék”,⁶ míg Táncsics Mihály az ösztöndíjrendszer kidolgozásával együtt a falvak sportéletének megszervezését szorgalmazta.⁷ E közszellem-alakulás ismeretében érthető, hogy a „magyar kir. egyetem összes tanulóifjúsága” Vasvári Pál által sugalmazott kilencpontos követelésének a 6. pontja „Testgyakorlati intézmények s egyletek felállítása” volt, amit az első „független magyar felelős minisztérium” törvényjavaslatba is foglalt.⁸ A reformkor tehát megszülte a modern magyar testkultúra nemzeti-társadalmi ideológiájának alapjait, létrehozta első intézményeit, 1848 tavasza pedig törvényi feltételt teremtett az iskolai testnevelésre. Ám míg a messzi Cambridge-ben az angol sportsman-gyülekezet a labdarúgás szabályainak megalkotásáról tanácskozhatott, addig Magyarország szabadságharcra kényszerült. A háború, majd a szabadságharc bukása utáni önkényuralmi évtized pedig

nem kedvezett a nemzeti jegyeket hordozó magyar sportkezdeményezéseknek. Működhetett ugyan néhány sportintézmény, versenyek is adódtak, ám ezek csak halvány visszfényei voltak a korábban pezsdülésnek induló sportéletnek. Pedig a világ más tájain akkoriban kezd igazán intézményesülni és szinte a mai értelemben versenyszerűvé válni a sport. Azokban az években, amikor Angliában már labdarúgó-egyesület alakult,⁹ és Ausztráliában úszó-„világbajnokságot” rendeztek.¹⁰

A politikai enyhüléssel a sportélet is megélénkült. Elsőként a lovassport tért magához a Nemzeti Lovarda alapításával.¹¹ Megjelent az első magyar sportújság,¹² és létrejött hazánkban az európai földrész első turistaegyesülete.¹³ A pezsdülés igazi nyitányának mégis az *Orvosi Hetilap* egyik cikke tekinthető, melyben dr. Bakody Béla orvostanár szállt síkra a korábbi vívmányokért, a testnevelés általánossá tételéért és iskolai tantervekbe való felvételéért, sőt a „testgyakorló tanítók” képzéséért is.¹⁴ Ugyancsak ő kezdeményezte egy immár korszerű értelemben vett sportegyesület megalapítását, amelyet azonban a helytartótanács csak a második kérvény után hagyott jóvá. Véglegesen meg csak esztendőök múlva engedélyezte az egyesület működését. Ebben a látszólagosan bürokratikus, ám valójában politikai procedúrában, a végleges engedélyezés elhúzódszásában alighanem az is szerepet játszott, hogy a Pesti Torna Egyesület alapszabály-tervezete hivatalos nyelvként a magyar nyelvet jelölte meg.¹⁵ Az egyesület így két éven át arra kényszerült, hogy Clair Ignác¹⁶ nevét „czégül” felhasználva működjön.¹⁷ Ám nem sokkal később, 1863 novemberében, a pesti Ötpacsirta utcában az ország első tornacsarnokát is megnyitották, lóistállóból alakítva ki azt. Amint akár jelképként is felfoghatunk, hiszen a szükségmegoldások szülte sportlétesítmények napjainkig a magyar testkultúra jellemzői maradtak. Az egyesület nevében szereplő „torna” szót pedig úgy fogadjuk el, hogy az 1860-as években nem csupán a természetes mozgásokon alapuló gyakorlatok sportágát jelentette, hanem magát a sportot. Hiszen a közvélemény még a 19–20. század fordulóján is a „torna” fogalmához társította a testgyakorlati ágazatok szélesebb körét. Bár a „sport” szó sem volt ismeretlen. Magyar

szövegben már 1843-ban előfordult. Általánosabban használttá azonban csak 1857 után, a *Hazai vadászatok és a sport Magyarországon* c. könyv megjelenését követően vált.¹⁸

A PTE körüli huzavona viszont tovább folytatódott. A hatalom emberei ugyanis még emlékeztek, hogy 1848 előkészítésében, a nemzeti öntudat eszméinek hordozásában a magyar sport első műhelyei is részt vettek. A kiegyezés előtti, változatlanul feszült politikai helyzetben pedig a magyar sportegyesület-alapítás gyanúsnak ígérkezett. Tartottak attól, hogy a pest-budai példát más városok is követik, és a tornaegylet-szervezés fedőneve alatt a politikai szervezetek egész országot behálózó rendszere jön létre. Más erők azonban már a kiegyezés irányába hatottak, engedékenyebb magatartásra készítve a helytartótanácsot, amely – feltehetően e kettős szorításban – bár nem fogadta el az egyesület alapszabályát, szemet hunyt félhivatalos működése fölött. Így, a bürokrácia politikai illhetőségi késleltetése miatt, csak 1866-ban születhetett meg hivatalosan is Magyarország első, immár korszerűnek mondható sportegyesülete.¹⁹ Igaz, a birodalom akkor már elvesztette a königgrázi csatát és azzal együtt a poroszokkal vívott háborút is. Így hát az impérium stabilitásának érdekében a bécsi udvar kénytelen volt rendezni viszonyát Magyarországgal, ami az 1867-es kiegyezéssel be is következett.

A magyar sport fejlődésének szemzőgéből nézve a történéseket, elgondolkodtató történelmi-társadalmi párhuzamok rajzolódhatnak ki. Míg a modern sport meghonosodásának első hulláma a reformkorral, vagyis a polgári fejlődés szorgalmazásával esett egybe, a második nagy hullám az országot meghatározó nagy folyamatok mentén bontakozott ki, együtt az ország az ország önállósodási-függetlenedési törekvéseivel és a kapitalizálás felgyorsulásával. Mivel pedig mind a kapitalizálás, mind a modern sport nagyvárosok létezését tételezi, a magyar városfejlődés és egyben a magyar sportfejlődés is új irányokat vett. Főként ipari-vasúti gócpontokra építve. Elsősorban Budapestre. Ez a 19. század második felében induló fejlődési ív pedig mindmáig jellemzője a fővárosközpontú magyar sportéletnek.

Egyesületalapítási láz

■ A Pesti Torna Egylet megalakulásának idején azonban sejteni sem igen lehetett ezt a jövőt. Hiszen már az diadalnak számított, hogy megalakult hazánkban az első modern sportegyesület, amely a polgári-nemzeti érdekekre hivatkozva gyűjtögette tagjait. A nemzeti tornamozgalom ugyanis „alapvetően a progresszív kis- és középpolgárok, diákok, tanítók és segédek gyülekezetére épült”.²⁰ Téréségünkben nem egyedülállóan.²¹ A PTE egyébként új társadalmi rétegek felé is nyitott. Bokelberg Ernő,²² az egylet „művezetője” már 1868 elején felajánlotta a Budapesti Munkás Egyletnek a munkások tornáztatását. A válasz nem elutasító, hanem segítségkérő volt. Így fogalmazva: „mivel az egylet még nincsen azon helyzetben, hogy tornászati iskolát felszerelhesen, azon kérésünkkel bátorkodunk a t. Választmány elé járulni, miszerint szíveskedjék a budapesti munkás egylet részére hetenként egy estén át torna helyiségüket átengedni”.²³ 1868 és 1871 között végül is hatvan munkás tornázott heti egy alkalommal az egylet tornacsarnokában. Az együttműködésnek feltehetően a párizsi kommuné vetett véget, amelynek szálai a magyar munkásokhoz is elvezettek, ami viszont óvatosságra intette a PTE vezetőit. A szakítás, ha vet is árnyékot a tornaegyletre, érdemeit nem kisebbíti. Elvégre először adott igazán szervezett kereteket a hazai munkássportnak, amelynek gyökerei – jelenlegi ismereteink szerint – a pesti és a budai kézművesek 1841. évi majálisáig nyúlnak vissza.

A magyar sportélet intézményesülésének jelentős állomása az első hazai sportfúzió is. 1868 januárjában ugyanis a Clair-féle tornatanoda és a PTE közös közgyűlése „a pesti tornaegyletnek és a pesti testgyakorló egyletnek nemzeti tornaegyletté lett alakulását élénk helyesléssel elfogadta”.²⁴ Három hónap múlva a tűzoltók is csatlakoztak a sportalakulathoz, amely 1873-ig Nemzeti Torna és Tűzoltó Egylet volt, majd a tűzoltók kiválása után, Nemzeti Tornaegylet (NTE) néven, a modern magyar sport meghatározó alakítójává vált. Az egyesület „nemzeti” jelzője összhangban volt a kor közhangulatával. Miként a „magyar” jelző mind gyakoribb használatra a sportszerveződések nevében. Erre vall a másik jelentős és nagy hatású sportegyesület, az 1875-ben alakult Magyar Athletikai Club névva-

lasztása is. Ám az 1863 és 1875 között eltelt, évtizednél alig több idő alapvető változásokat hozott a hazai sportélet jelenben-jövőjében egyaránt. Az 1868-as népisiskolai törvény 55. paragrafusára kötelező tantárggyá tette az elemi népiskolákban a testnevelést, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium pedig a Nemzeti Tornaegylet bízta meg tornatanítók képzésével.²⁵ Ez az a korszak, amikor a modern sport hódító útjára indult hazánkban. Egyesületalapítási láz éppúgy jellemezte, mint újabb sportágak megjelenése, a versenyek gyakoribbá válása és némi létesítménygyarapodás.²⁶

Lehet, hogy egy évszázad távlatából visszatekintve a modern magyar sport kezdeti kínlódásai csak szerény sikereket szülő, nyomorúságos kis csatározásoknak tűnnek. Főként a nemzetközi sportfejlődés tükrében. Hiszen 1863-ban Angliában már labdarúgó-szövetség (Football Association) alakult, New York pedig, 1868-ban, fedettpályás (!) atlétikai bajnokság rendezésére készült. A hazai sportélet körülményes kezdetei azonban alig három-négy évtized elteltével gazdag termést hoztak, a világ élvonalába emelve a magyar versenysportot. Nem kis részben „nemzeti küldetésének” tudatában. A testedzésnek ez a nemzeti elkötelezettsége a honi földre átplántálódott német tornamozgalom hozományának is tekinthető, amely hazánkban az angol versenyszellemmel párosult. A magyar sportélet gyors fejlődése és majdnai sikerei nem kis részben annak köszönhetőek, hogy ez a két hatás tulajdonképpen egyidőben érte a magyar testkultúrát, nemcsak fejlődési irányait határozva meg, hanem sajátos arculatot is kölcsönözve annak. Az arisztokrácia polgárosodással rokonszenvező személyiségei – Széchenyi és Wesselényi, majd később gróf Esterházy Miksa – a polgárosuló Anglia sportszellemeivel párhuzamosan annak sportgyakorlatát is igyekeztek átültetni, az exkluzív klubok iránti igényt éppúgy meghonosítva, mint az amatőrszellemet, a fair playt vagy a lóversenyek révén a „sportfogadások” népszerűségét, elhintve az üzletszerűség magvait is. Az is igaz ugyanakkor, hogy Magyarországon a „gentleman-testkultúra” szelleme és gyakorlata, legalábbis az embersportokban, egyelőre hívebb maradt teoretikusa, John Locke eredeti elveihöz, a test edzésének és az egészség megőrzésének ideájához. Nem vagy csak ke-

vésbé közelítve a 19. század angol gentlemansportjának immár a verseny is befogadó szelleméhez és gyakorlatához. A locke-i hagyomány pedig nem esett olyan távol a modern magyar sport másik gyökerének, a német polgári tornamozgalomnak a szellemiségétől, amelyre Hegel lehetett hatással. Ez a kölcsönös és részben rokon hatás, úgy tűnik, elkerülte a magyar sporttörténések figyelmét. Holott Hegel félreérthetetlen párhuzamokkal határozta meg a testkultúra társadalmi szerepét és feladatát. Megfogalmazása szerint a „görögök szép alakokká és szervek-ké munkálták ki testüket, nem hogy véghezvigyenek valamit, hanem úgy, hogy felmutatták az ügyességet magában. Az érdek az volt: megmutatni a szabadságot [...] Azok a játékok [...] eleinte csak magánügyek voltak [...] később azonban nemzeti ügyek lettek [...] Egyikét alkották ama kevés közös köteléknek, amelyek összetartották a görögöket.”²⁷

Az NTE megalakulásába torkolló magyar tornamozgalom társadalmi bázisa sajátjának is érezhette a hegeli gondolatokat. Mint ahogy sajátjának érezhette a német tornamozgalom polgári-nemzeti ideológiáját, annak versenyellenességével együtt. Locke nézeteire is rímelve. Lényeges vonása ez a több gyökérből táplálkozó és fejlődésnek induló magyar sportéletnek! Az arisztokratsport exkluzivitása és a tornamozgalom kollektivitása azonban mihamar felszínre hozta a különbözőségeket és az ellentéteket is, amelyek később a magyar sport irányításának a hegemoniájáért folytatott harc eredőivé váltak.²⁸ Előbb azonban mind a két tábor feladta versenyellenességét, hiszen az a társadalom, amelyben éltek, a terebélyesedő kapitalizmus világa, az élet más területein is lényegi elemmé emelte a versenyt. Ám amikor Viator *Athletika* című írása megjelent a *Vadász és Versenylapban*,²⁹ a kor testedzői és/vagy sportolói – kevés kivételtől eltekintve –, még csak a maguk örömeire vagy csak saját testük edzésére eveztek, korcsolyáztak, tornáztak, vívtak, lödöztek célba vagy sakkoztak, esetleg már a pénzükért is izgulva a lóversenyeken. Esterházy viszont, az atlétika és az ökölvívás szerelmeseként, a rendszeres egyesületi edzés és versenyzés ígését hirdette a „bajnokok” jutalmazásával. Igaz, mindezt az amatőrség és a fair play szellemében. És mivel a tettek embere volt, hozzákezdett a Magyar

Athletikai Club (MAC) szervezéséhez. A MAC – az európai kontinens első atlétikai klubjaként – 1875-ben meg is alakult.³⁰ A kor szokásaihoz híven szárnya alá véve az atlétika mellett a birkózást, az ökölvívást és a vívást is. 1875. május 6-án pedig első atlétikai versenyét is megrendezte „Fuss vagy fizess!” jelszóval.³¹ Ám ezzel a viadallal tulajdonképpen le is zárult a modern magyar sport előtörténete, és kezdetét vette versenysportjának története. A folyamatok elleni szembenállással. A torna hívei ugyanis rádöbbsentek, hogy új és nagyon veszélyes versenytárs született. Tiltakozásukat nagyszabású díztornával fejezték ki, a jelentős klubok 1200 tornászának a részvételével.³² A kortársak nagy része azonban még csak a két különböző sportág körüli szerveződés versengését látta az atléták-ökölvívók, illetve a tornászok rendezvényeiben. Holott valójában már két szemlélet és társadalmi bázisai ütközete zajlott: előbb csak két egyesület, az NTE és a MAC, majd a belőlük kinövő két szövetség – a tornász és az atlétikai – viadala a hegemoniáért. De már volt miért csatázni! A modern testkultúra alapjai lerakattak, s elkezdődött Magyarországon is a sport nemcsak kuriózumteljesítményt, szórakozást vagy szórakoztatást, hanem a versenyt is igénylő korszaka. Kedvező hátteret adott ehhez a kapitalizálódó ország, és kialakultak azok a gazdasági és társadalmi feltételek is, amelyek anyagi-személyi alapjául szolgálhattak. Sőt már az a társadalmi réteg is megjelent, amely a kor sajátos kifejeződése mellett a személyes önmegvalósítás eszközeit is megtalálta a versenysportban. A század utolsó évtizedében aztán – a nemzet tudat erősödésével párhuzamosan – a magyar sportot, immár versenysportként ismét erőteljesebben határozta meg a nemzet-szolgálat kívánalma. Előbb csak a dualizmus elleni tiltakozásként, később az ország nemzetközi tekintélyének és súlyának erősítésére.

Az 1880-as években – a Porzolt-féle sportnaptár szerint³³ – a hazai, még mindig szűk bázisra épülő sportegyesületek száma már 128 volt. 74 korcsolyázóegylet és 25 az atlétika esküdt ellenségei, a tornászoké. Tizenegy a csónakozásnak (az evezésnek?), öt a vívásnak, négy a „vasparipázásnak” (a kerékpározásnak) hódolt, és az „athletikai” klubok száma is nyolcra szaporodott. Míg három általá-

ban a sportot fogadta magába. Ám természetesen több klub működött. Hiszen a naptárban éppúgy nem esett szó a lövészet-ről, a sakkozásról és a vitorlázásról, mint a labdajátékokat – köztük a „lawn-tennisz” – dédelgető sportalakulatokról.³⁴ Az viszont igaz, hogy valamennyi távol esett a tömegegyesület fogalmától. Többségük 15-20 ember szövetkezése volt. Akár csupán a sportolási alkalom megteremtésére, akár egyéb okokból. Igazán figyelmet is csak azok érdemelnek, amelyek a 20. század során a magyar sport legjelentősebb egyesületeivé váltak, vagy az előkelők klubexkluzivitása miatt alakultak. A MAC-ban például az első világháború végéig csak diplomások sportolhattak, és csak kivételes esetekben olyanok is, akiknek csupán érettségi bizonyítvány jutott. A sportalakulatok létrejöttének, fennmaradásának és szétválásának azonban nemcsak társadalm szerkezeti vagy szórakozásbeli, hanem magából a sportolásból fakadó okai is voltak. A versenyre több lehetőséget adó sportágak iránti igény. Ez a többrétű motiváció több irányba hatott. A szerényebb jövedelmű polgárokat például új sportegyesületek alapítására készítette. Ez motiválta olyan, a 20. században, elsősorban a labdarúgás révén népszerűvé vált klubok létrehozását, mint az Újpesti Torna Egylet,³⁵ amely már megalakulásakor leszögezte, hogy „sem elveiben, sem gyakorlatában nem zárkózik el más társadalmi osztályok elől. A munkások elől sem.”³⁶ Másfél évtized múlva a „franzstadti” polgárok is hasonló elveket fogalmaztak meg a Ferencvárosi Torna Club³⁷ alapszabályában, címerébe foglalva az erkölcsöt, az erőt és az egyetértést jelképező három E-betűt, fehérzöld klubszínnel – ami az évtizedek során „zöld-fehér” lett –, mivel klubszínt mindenképpen a magyar nemzeti színek közül akartak választani, ám a „piros-fehéret” már a BTC birtokolta.³⁸

Magából a sportból induló motiváció első jelentős klubalapítása a Budapesti Torna Club.³⁹ Létrehozói az NTE-ben sportoltak, és az egyletben honos sportágak mellett vagy előtt vonzódtak az atlétikához meg egyéb sportágakhoz, sőt a versengéshez is. Az NTE akkor még me-reven atlétikaellenes vezetése azonban elzárkózott az ifjú sportolók igényeinek a kielégítésétől, akik ezért az egyletből kiválva alakították meg új egyesületüket. Két évvel a kiválásuk után – feltehetően

példájuktól is ösztönözve – újabb fiatalok hagyták el az NTE-t, ugyancsak új sportegyesületet alakítva. A Magyar Testgyakorlók Köre⁴⁰ létrejöttét azonban csak részben motiválták sportági és versenyvonzalmak. Bár a szakítást látszólag egy verseny körüli huzavona eredményezte. A torna uralta NTE-ben ugyanis maradtak még olyan fiatalok, akik kedvelték az atlétikát, és versenyezni kívántak. Az egyesület vezetése azonban elzárkózott a versenyrendezéstől. Így maguk szervezték meg viadalukat. A vezetők fegyelmi büntetéssel fenyegették volna zsidó származású sportolóikat, akik azt elkerülendő, inkább a kilépésükről döntöttek.⁴¹ Legendának szép a történet, de a szakítás mögött több rejtőzött. Egyebek közt a kor bontakozó hazai antiszemitizmusa, amit részben a honi zsidóság lélekszámának növekedése váltott ki, felduzzasztva a főváros zsidó lakosságát is. A velük szembeni ellenérzéseket tovább növelte a kapitalizálódásban jelentős szerepet játszó zsidó tőke, illetve a zsidó származásúak fölénye a dzsentrik által nem kedvelt gazdasági-értelmiségi pályákon, az újságrásban, valamint egyes szakmunkásterületeken, főként a nyomdászatban. Mindez fokozódó társadalmi ellentétkehez vezetett. Az 1882-ben kirobant tiszaszéplári vérvád csiholta antiszemita hullám is ekkor tetőzött. Így, bár a Solymosi Eszter-ügynek nem voltak közvetlen és súlyos politikai következményei, sőt rövid ottlét után az Istóczy Győző-féle Országos Antiszemita Párt is kiszorult a parlamentből, a zsidókkal szembeni ellenérzések tovább éltek,⁴² az NTE-ből kilépő zsidó származású sportolók sorsát is nehezítve. Nem akadt ugyanis olyan egyesület, amelyik befogadta volna őket. „Bár sem a MAC, sem a többi meglevő egyesület alapszabályai nem tartalmaztak olyan passzust, hogy zsidó tagokat nem vesznek fel, természetesen az NTE kivételével valamennyi kizárta őket azzal a döntéssel, hogy tagnak jelentkezőknek egy régi rendes és egy régi választmányi tag ajánlását is fel kellett mutatniuk [...] A BTC is csak pár év múlva tett kivételt egyetlen esetben [...] Hajós Alfréd⁴³ kedvéért. A többi klub [...] ha egy-egy nehezen elutasítható zsidó ifjú jelentkezett [...] előbb bizalmasan felszólította az illetőt, hogy kereszteskedjék ki”.⁴⁴ Vagyis az NTE volt sportolói rákényszerültek új egyesület alapítására. Így született meg a később nemzetközi híri

MTK, kék-fehér klubszíneiben a zsidó kötődésre utalva. Ám nevében nemcsak a jelző lett „magyar”, hanem a név minden szava, példanélkülként a honi sportklubok névválasztási gyakorlatában. Ez azt is jelezte, hogy az új klub hozzá kívánt szimulni ahhoz az immár csaknem évszázados véleményhez, mely szerint a magyar sport a magyar nemzet szolgáloja.

Az olimpia bölcsőjénél

■ A bonyolult, sok ellentmondással terhes társadalmi, gazdasági és politikai háttér azonban, ha meg is nehezítette, de meg nem akadályozhatta a modern sport diadalmas hódítóútját. Kedvezett ennek az a közvélekedés is, hogy a magyar sportnak küldetése felmutatni a magyar fajta, a magyar ember kiválóságát. A sajtóban is egyre gyakrabban kezdett felbukkanni ez az ideológiai igényt is sugalló nézet. Az első, korszerű értelemben vett hazai sportlap, a *Herkules*⁴⁵ cikkírója is ennek a szellemében elmélkedett 1885-ben a sportról, azt is megállapítva, hogy bár Magyarország útban van a nyugat-európai nagy államok kultúrája felé, mert a sport valamennyi neme megtalálható már nálunk, de csupán fejlődőfélben és rendszertelenül. A képviselőházban is egyre gyakrabban került szóba a sport, melynek fejlődését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletekkel segítette.⁴⁶ Sor került hazánk első, valóban országos méretű sportvetélkedőjére is – a Magyar Tanulók Első Országos Tornaversenyére –, melynek diák résztvevői atlétikai számokban és tornában mérhették össze tudásukat.⁴⁷

Azt persze bajos bizonyítani, hogy a sportélet nemzetközi szervezői is felfigyeltek volna a magyar sport fejlődésére. Az azonban tény, hogy 1894-ben Pierre de Coubertin Magyarországot is meghívta arra a nemzetközi kongresszusra, mely az ókori olimpiai játékok felújításáról tanácskozott, és létrehozta a Nemzetközi Olimpiai Bizottságot,⁴⁸ megfogalmazva azt is, hogy a „nemzetközi kongresszusnak és az egyes országoknak erkölcsi érdeke, hogy az olimpiai játékok modern formában ugyan, de a régi keretek megtartásával nemzetközi alapon életre keljenek”.⁴⁹ A döntés jelentős előrelépés volt a világ sportjának szervezésében. A 19. század közepétől ugyan gyakoribbakká váltak a nemzetközi sportversenyek, a nem hivatalos világ- és Európa-bajnoksá-

gok, de részben a sport szerény presztízse, részben az egységes versenyszabályok és az általánosan elfogadott szervezői, illetve döntési fórumok hiánya miatt azokat még esetlegesség jellemezte.⁵⁰ A magyar sport szerveződése nagyjából párhuzamosan alakult a nemzetközi törekvésekkel. Bár nemzetközi kapcsolatai szépen gyarapodtak, a nemzetközi versenyeken való részvétel is mind gyakoribbá vált, és az eredmények sem maradtak el. Az Európa-bajnokságok rendszerébe elsőként bekapcsolódó műkorcsolyázásban bajnoki címet is szereztek.⁵¹

A magyar sportolók gyors csatlakozása a nemzetközi versenyekhez több okkal magyarázható. Az iskolai testnevelést, az atlétikát és úszást támogató katonai körök például a harci kiképzés alapjának tekintették a sportot. A kevésbé militáns elmék szélesebb körű társadalmi jelentőségét ismerték fel, a nemzetközi versenyekben pedig a magyar nemzet kiválósága bizonyításának a lehetőségét. A millenniumra készülő Magyarország számára ugyanis egyre fontosabbá vált a nemzetközi elfogadtatás és elismerés. A sport nemzetközi versenyrendszere fejlődésének és a magyar millenniumnak ez a véletlen egybeesése eszmei-politikai háttérrel, valamint társadalmi támogatottságot biztosított a hazai sportéletnek. Így idejekorán hozzá tudott simulni az olimpiai mozgalomhoz is. Igaz, abban szubjektív tényezők is közrejátszottak, hogy Coubertin az újkori olimpiai játékok életre hívói közt a magyar Kemény Ferencre is számított.⁵² E szubjektív elemeknek csupán egyike lehetett Coubertin vonzódása a magyarokhoz, amiről emlékirataiban azt írta, hogy „Magyarország az ifjúságom, az első ifjúságom országa volt, mint Angolország és az Egyesült Államok a férfikorom kezdetén, mint később Görögország és Svájc, a végleges ragaszkodás országai lettek”.⁵³ Másik elemének az a barátságához közelítő kapcsolat tekinthető, amely a Sorbonne-on tanuló két egyetemista – Pierre de Coubertin és Kemény Ferenc – között szövődött. Ezeknél azonban még fontosabb volt a harmadik szál, Coubertin francia nemzetűdata. Emlékirataiban ugyanis megemlíti, hogy amikor „a CIO-t⁵⁴ alapítottuk, beléptettem oda egy magyart és egy csehét, ezen országok sportautonómiájának fontosságára támaszkodva”.⁵⁵ Azt viszont nem említette, ami más megnyilvánulásaiából kikövetkeztethető, hogy az

1871-ben porosz győzelemmel véget ért francia–porosz háborút gyermekfővel megélt franciaként az olimpiai játékok feltámasztásában tudatosan támaszkodott két olyan népre, amelyek szemben álltak a németekkel és az osztrákokkal. Erre enged következtetni, hogy a NOB 1894. évi alakuló kongresszusára az Osztrák–Magyar Monarchia két országát, Csehországot és Magyarországot „önállóként” hívta meg, majd az általa összeállított NOB-nak két alapító tagja egy cseh, illetve egy magyar személyiség lett, viszont egyetlen német vagy osztrák sem került be a tizenkét tagú testületbe.⁵⁶ Ezt a feltételezést erősíti az a vallomása, amelyből nemcsak a sportszeretetére, hanem francia nemzeti öntudatára (nacionalizmusára?) is fény vetül. Hiszen az újkori olimpiai játékok kezdeményezésének indítékai közt azt a készletét sem titkolta el, hogy ha Németország napvilágra hozta Olümpia romjait, annak régi dicsőségét miért ne támaszthatná fel Franciaország?!

A NOB-tag Kemény Ferenc fiatalos lendülettel kezdte szervezni az athéni olimpia magyar részvételének előkészítését. Öröm számára, hogy az olimpiai játékok felújításának tervét a kormánykörök is kedvezően fogadták. Eötvös Lorándnak, a kiváló fizikatudósának, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszternek írt leveléből sugárzik a millenniumra készülő ország szellemiségétől nem idegen túlfűtöttség. „Mekkora dicsőség hárulhat a magyar névre – fogalmazott lelkesülten –, ha ifjaink az athéni nemzetközi versenyekről megkoszorúzva érkeznek vissza, azt éppoly kevésbé szükséges hangsúlyoznom, mint azon hatalmas lendületet, mellyel az ily erkölcsi diadal a honi ifjúság testi nevelésére leend.”⁵⁷ Hiszen Kemény úgy gondolta – az erkölcsi mellett anyagi támogatást is remélve –, hogy az olimpia beágyazható a magyar millennium rendezvénysorozatába. Még akkor is, ha az görög földön lesz. Növelte szorgalmatosságát, hogy a görögök tétova készülődése miatt felmerült az első újkori olimpiai játékok megrendezésének helyszínéül Budapest. Coubertin ötlete alapján. Kemény szerint. Beadványt írt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, majd lázasan várakozott. Coubertin azonban gróf Csáky Albinnak tulajdonította a budapesti rendezés ötletét. „Csáky gróf dr. Kemény útján tapogatózott ná-

lam – írja –, épp abban az időben, mikor baj volt az üggyel Athénben, hogy nem lehetne-e beiktatni az Olimpiai Játékokat Budapesten az ünnepélyek sorába? Én őrizkedtem visszautasítani ezt a közeledést, de mégis egyelőre csak arra használtam fel, hogy ezzel a kínálkozó eséllyel a görögöket nógassam.”⁵⁸ Egyértelmű és megbízható források híján csupán feltételezhető, hogy ebben a történetben Kemény esetleg a „kettős ügynök” szerepét játszotta. Az itthoni hatalmasságoknál Coubertinre, Coubertinnél pedig a hazai hatalmasságokra hivatkozott. Bár azt sem lehet kizárni, hogy a sportbarát Csáky gróf volt miniszterként, a főrendiház tagjaként, befolyásos politikusként és nem utolsósorban a NOB alakuló kongresszusának résztvevőjeként valóban érdeklődött Kemény közvetítésével Coubertinnél egy esetleges budapesti rendezés esélyeiről. Ezt a változatot erősíti, hogy Coubertin a budapesti rendezés ötletét a görögök ösztökélésére használta, míg Kemény önszorgalomból pörgette túl az ügyet beadványával, amelyre 1895 tavaszán – feltehetően józan mérlegelés után – elutasító választ kapott. Az elutasítás érvei meggyőzőnek tűnnek: „tekintve a rendelkezésünkre álló szerényebb eszközöket, továbbá az idevágó tapasztalatok teljes hiányát, különösen pedig hazai testi nevelésünknek még mindig jelentékeny emelésre szoruló színvonalát [...] nem látom az időt elérkezettnek arra, hogy a nemzetközi bajnokversenyben a kezdeményező lépést Magyarország tegye meg”.⁵⁹ Az nem volt benne a levélben, hogy a kormány még azt is látogatta, támogassa-e anyagilag a magyar sportolók olimpiai részvételét. Végül a kért három ezer helyett is csak ezer forint megadását ígérte.

Mai szemmel nézve különösnek tűnhet, hogy a nyiladozó magyar versenysport műhelyei számára nem volt igazán vonzó az olimpiai részvétel. Számukra a millennium feltehetően fontosabb volt. Ezzel magyarázható, hogy az Olimpiai Játékok Hellén Bizottsága játékokra meghívó levele sem váltott ki különösebb lelkesedést.⁶⁰ Vontatva formálódtak a részvétel szakmai és anyagi feltételei is. De még jelentkezők sem tüledtek a részvételre. Határidőre csak öt egyesület 18 versenyzője küldte el nevezését, ám köztük nem volt ott az Európa-bajnok Hajós Alfréd, mert a Magyar Úszó Egyesület

(MUE) nem tudta vállalni a részvétel anyagi konzekvenciáit.⁶¹ Végül nyolc magyar sportoló utazott el Athénbe, az I. Újkori Olimpiai Játékokra. Hatan állami, illetve egyesületi költségen, ketten önköltségen. Úgyhogy szereplésükhöz nem fűzött sok reményt a közvélemény. A *Sport-Élet* című lap meg is fogalmazta, hogy „gyászmagyarkák lesznek, akik teljes vereséggel, tiszta kudarccal fognak visszatérni”.⁶²

A jósok csalódtak.

1896. április 11-én megszületett a magyar sport első olimpiai győzelme a 100 méteres gyorsúszásban, Hajós Alfréd révén, aki az 1200 méteres gyorsúszásban is olimpiai bajnok lett.⁶³ Az Athénben lévők örömét az sem tépázta meg túlságosan, hogy az első győzelem után az osztórák himnuszt kezdte el játszani a zenekar a magyar úszó tiszteletére. Az olimpiák történetében először, de nem utoljára. Ha nem is elhanyagolható ez az athéni „himnusz-ügy” a magyarság Monarchián belüli helyzetét és a magyar sport nemzeti küldetésjellegét tekintve, komoly bonyodalmakat nem okozott. A sportolók és vezetőik legfeljebb azon elmélkedhettek több sportág győzteseinek eredményeit megismerve, hogy ha a tájékozatlansággal, az érdektelenséggel, a hazai egyesületek kicsinyes presztízsvetélkedésével és az egységes magyar sportvezetés hiányával párosuló vagy abból fakadó pénzhány nem szűkíti kicsinyre a kiutazók keretét, még nagyobb siker születhetett volna Athénben.⁶⁴ Azonban – a tények tanúsága szerint – a millennium hazai sportrendezvényei fontosabbak voltak az Ezredéves Országos Torna és Sportbizottság számára, mint egy számukra bizonytalan értékű és hozamú ismeretlen versenysorozat, vagyis az olimpia. Figyelmét és erejét lekötötte az Ezredéves Torna- és Sport-Ünnepélyek előkészítése, melyen I. Ferenc József is megjelent, aki „a tornázó ifjak közé ment s nagy érdeklődéssel nézte az egyes intézetek növendékeinek tornázását a nyújtón, a korláton, bakon stb. és több tornatanárt s tanulót szólított meg”.⁶⁵ A „nemzet rátermettségét” is sugalló májusi rendezvény és a más sportági versenyek – különösen a magyar vívók – sikerével alighanem az Ezredéves Országos Torna és Sportbizottság minden testületi tagja elégedett volt. Kötelességét letudottnak tekinthette. Aligha érzett bármelyikük is lelkipurdalást az olimpia

iránti közömbösségért. Vakságukért mégsem hibáztathatók egy olyan esztendőben, amikor az ezeréves Magyarország ünneplése minden másnál fontosabb volt. Még Jókai Mór is úgy írt a tornaünnepélyről, hogy „négy légió ifjú dalia Budapesten. A főváros és a vidék válogatott ifjúsága arcvonalba sorakozva, egy eszmétől lelkesülve. Együtt minden népfaj gyermekei: magyarok, németek, szlávok, románok; egymással versenyezve a babérért, melyet a hazafiság oszt a küzdelemnek. Léleknyugasztaló látvány!”⁶⁶ Azon is legfeljebb csak értetlenkedni lehet, hogy a kiválásra és a nemzet nagyságának sportbeli igazolására is kényes politikai, kormányzati és sportvezetés miért nem látott több fantáziát az I. Újkori Olimpiai Játékokban. Különösen akkor, amikor annak szervezésében egy magyar embernek is jelentős érdemei voltak.

A szereplés állami elismerése is vártott magára. A hazatérő olimpikonokat hivatalosan senki sem fogadta, bár miként a korabeli sajtóban olvasható, „kárpótolta ezért a hazatérő ifjakat a fogadtatásukra megjelent tömeg lelkesedése”.⁶⁷ Pedig akkor még az őket ünneplők sem tudhatták, hogy nemcsak sikerekkel, hanem tapasztalatokkal is gazdagodva tértek haza Athénből. A felkészítési-felkészülési szakmai tanulságok özönével. Sőt a korszerű sporteszközök használata előnyeinek felismerésével. Hiszen a magyar atléták alighanem ott láttak először szögescipőt, mely sokat segített az amerikai futóknak a versenyek során. Így a magyar sport legjelentősebb athéni hozamának az tekinthető, hogy elindította sportéletünk komolyodási folyamatát és a felelősségtudat növekedését, egyben mérsékelve a hazai sport játékjellegét. Először talán az olimpia történéseinek elemzése után kezdett derengeni, hogy ha a magyar sport versenyképes akar maradni a nemzetközi küzdőtereken, ahhoz kevés a nemzetszolgálat hajtőereje és a csibész-lelkesedés. A jövő sikereihez szervezettebb, alaposabb, körültekintőbb irányítás, rendszeresebb s keményebb szakmai, illetve edzőmunka szükséges. Az olimpia nemzetközi visszhangját megtapasztalva pedig arra is rádöbbenhettek a sportban érintett politikai és szakmai potentátok, hogy a négyévenként sorra kerülő játékok minden másnál több üzenetet vihetnek szét a világba a magyar nemzet létezéséről és tehetségéről.

Utóhang a századvéghez

■ Nemcsak a hatalom, hanem a közvélemény is a nemzet diadalaként értékelte a millenniumi és az olimpiai játékok eredményeit, amelyek pezsdítően hatottak az ország sportéletére. Sőt újabb társadalmi rétegekkel is gyarapodott a testedzők-sportolók köre. A munkásegyletek és a szakszervezetek, majd a Szociáldemokrata Párt ugyanis meglátta a sportban a politikai szerveződést is segítő eszközjellegét. Ez a felismerés vezetett el a munkás-sportegyletek alakításához. A „drukkolók” hadát is növelve. A szurkolókat azonban már egy új sportág megjelenése toborozta igazán. A labdarúgás gyökérverése. A sportág késve honosodott meg Magyarországon, bár egyes források szerint egy ifjú már 1879-ben hozott magával futball-labdát Angliából, de baráti körének tetszését nem nyerte meg a játék, így az egész ügy feledésbe merült.⁶⁸ Vagyis a labdarúgás első magyar földbe ültetési kísérlete kudarcos lett. Mint ahogy első leírása sem váltott ki érdeklődést.⁶⁹ Sőt a *Herkules* c. sportlap írója még 1897 januárjában is azon kesergett, hogy az Európa-szerte elterjedt labdarúgásra Magyarországon „nem akadnak vállalkozó sportsmanek”. A hazai visszhangtalanságra két szociológiai jellegű magyarázat kívánczok. Az egyik az, hogy elsőként arisztokraták plántáltak át sportágakat Angliából Magyarországra, a labdarúgás nyitottsága, egyszerűsége, olcsósága, „durvasága” és tömegigénye azonban távol állt tőlük, illetve exkluzív klubjaiktól. A másik ok még lényegesebb. Hazánkból sokáig hiányzott az a nagyvárosi népesség és az a nagyipari munkásság, amely sportolóként és szurkolóként is legfőbb alanya a versenyszerű labdarúgásnak. Leginkább ez indokolja, hogy a később oly népszerű játék első próbálkozásai csak 1897-től datálhatók. A sportirodalom 1897. május 9-ét fogadja el a magyar labdarúgás születésnapjaként, bár az azon a napon zajló, első hivatalosan nyilvánartartott mérkőzés sem egyesületek közötti viadal volt, hanem a BTC sportolói álltak össze két csapatba. A sportág futótűszerű elterjedéséből viszont arra lehet következtetni, hogy a BTC-kezdeményezés csak egy volt a sok közül, hisz szerte az országban, főként persze Budapesten gyorsan nőtt a labdarúgó-csoportosulások száma. 1898. január elsején a BTC, a MUE és az I. Műegyetemi Football Csa-

pat tagjai már „házi mérkőzéssel köszöntötték a magyar futball második esztendejét”,⁷⁰ három év múlva pedig megalakult a Magyar Labdarúgók Szövetsége (MLSZ), önálló szakszövetségként, a MASZ és a MOTESZ szándékai ellenére.⁷¹

Az új sportág elterjedése és megerősödése a 20. század évtizedeiben jelentősen, sőt időnként meghatározóan hatott a magyar sportfejlődésre. Részből népszerűsége okán, részben mert más sportágaknál is hívebbek követte a nemzetközi fejlődés irányait. Elsőként foszlatta szét a széplelkek ábrándjait, feltárva, hogy a sport árucikk, amelynek értékét a teljesítmény minősége határozza meg. A társadalom és a sportszakmaiság kölcsönhatását érzékeltette. Hiszen az Európa-szerte növekvő szurkolótáborok kedvenc klubcsapataik és/vagy nemzeti válogatottjaik győzelmei mellett a jobb, az érdekesebb, a látványosabb játékokat is igényelte. Kielégítéséhez viszont erőnlétet és technikát növelő edzéseket, sőt a taktikai variációkat elsajátíttató szellemi felkészítést is szükségeltetett. Ez hozta magával a főfoglalkozású szakemberek – később egész szakmai teamek – megjelenését, majd megteremtette azt a labdarúgótípust, amely nem szabadidejének egy részét áldozza kedvtelésből erre a sportra, hanem eladja neki a munkaerejét. Így a profi labdarúgó – sportnagypári szakmunkásként – jelenik meg a testkultúra színpadán, a stadionokban. Jelentőségét tehát elsősorban abban kell látni, hogy a labdarúgásnak – legalábbis Európában és így Magyarországon is – korán lett meghatározó jegye a rendszereségen alapuló felkészítés, valamint a nemzetközi kapcsolatok keresése és megtalálása, modellül szolgálva más sportágak számára, társadalmi és szakmai vonatkozásokban egyaránt.

A modern magyar sportban, csírái első megjelenésük pillanatától, a kor eszmei, társadalmi és politikai törekvései nemcsak tükrözödtek, hanem kölcsönhatásként voltak jelen. Segítve a modern magyar sport megszületését és elvárva a sporttól a nemzet szolgálatát. El kell hát fogadnunk azt a konklúziót, hogy „potenciális előnybiztosítás, az egzisztenciális emelkedési lehetőség, hazafias vagy nacionalista célkitűzések, nemzetiségi, osztály-, réteg-, csoportosítási törekvések nélkül hazánkban soha nem létezett sportegyesület”.⁷² A magyar politikai osz-

tályok azonban azt is tisztán látták, hogy a sport kettős küldetésű. A testedzés (a tömegsport?) hadra fogható népeiséget nevel, a versenysport pedig, ha sikeres, a nemzetpropaganda pótolhatatlan eszköze. Ennek a kettős küldetésnek a felismerése szülte meg egyfelől a leventetör-

vénnyt,⁷³ másfelől kendőzetlenül nemzeti ügygé emelte, és akként is propagálta a versenysport kiemelkedő eseményeit, elsősorban az olimpiai szereplést és a tömegek érdeklődésétől kísért labdarúgást. (1978)

Rózsa András

■ JEGYZETEK

1. 1817–1819 között Egger Vilmos (1792–1830) svájci festő, az első magyarországi hivatásos tornatanító tartott „tornatanodát” Pesten, majd 1817-től Pesten, Aradon, Zágrábban és Temesvárott nyíltak katonai uszodák, Kolozsvárott pedig – az országban elsőként – Gaetano Biasini (1790–1847) olasz vívómester igyekezett meghonosítani a sportszerű vívást. 1839-ben a Pester Gymnastische Schule részvénnytársasággá alakulása után felvette a Pesti Testgyakorló intézet nevet, és tulajdonképpen a Testnevelési Főiskola előképe lett. 1841-ben Péczely József (1789–1949) debreceni tanár sugalmazására a protestáns iskolákban rendes tárgy lett a testnevelés, amelynek a tágabb körű bevezetéséért három megye is átiratot intézett 1843 őszén „Valamennyi megyének és máshoni törvényhatóságnak”.
2. Idézi Kun László *A polgári-nemzeti testkultúra alapjai lerakásáért folytatott erőfeszítések időszaka hazánkban, 1790–1848 c.* tanulmányában (Magyar Testnevelési Főiskola Tudományos Közlemények 1971/IV.).
3. Széchenyi István: *Hitel*. Hasonmás kiadás, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1979.
4. Wesselényi Miklós: *Balítéletekről*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1974.
5. Berzsényi Dániel levele Gróf Széchenyi István és Báro Wesselényi Miklós Úrnak. In Berzsényi Dániel *Összes Művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956.
6. Kossuth Lajos: *Erős testben erős lélek*. Hetilap 1847. április 2.
7. Bényei Miklós ír erről *A magyar testnevelésügy elfelejtett úttörője: Táncsics Mihály c.* dolgozatában. Sport és Tudomány 1964., VIII. évf. 11. sz.
8. Földes Éva: *Fejezetek a magyar testnevelés történetéből*. Testnevelési Főiskolai Tankönyv, Sport Lap- és Könyvkiadó, Bp., 1956.
9. Sheffield Club, 1855.
10. A nem-hivatalos úszó világbajnokságot 1858-ban rendezték.
11. A Nemzeti Lovardát 1856–1857-ben hozták létre.
12. 1857. január 15-én, *Lapok a Lovászat és a Vadászat köréből*, majd 1858-tól *Vadász és Versenylap* címmel.
13. A Szittya Club nevű egyesületet 1861-ben alakították meg Selmechánán.
14. Bakody Tivadar: *Országos testgyakorlat*. Orvosi Hetilap, 1861. április 14.
15. A Pesti Torna Egylet (PTE) 1863. szeptember 27-én tartotta meg alakuló közgyűlését. Utána Sopronban, Nagykanizsán, Szombathelyen és Debrecenben is alapítottak tornaegyletet.
16. Clair Ignác (1794–1866) francia származású tanár és vívómester 1816-tól működtetett különböző nevű „tornaegyleteket” Pesten.
17. Bernáth Béla – Hegedűs Sándor: *A Nemzeti Tornaegylet alakulása, fejlődése s a tornatanító képzés történetének rövid ismertetése*. Bp., 1885.
18. Bánhidai Zoltán: *A magyar sportnyelv története és jelene*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971.
19. 1866. augusztus 15-én.
20. Dr. Kun László: *Fejezetek a nemzetközi és a hazai munkásmozgalom történetéből*. Kézirat, Tankönyvkiadó, Bp., 1975.
21. Az 1860-as évektől sorra alakulnak a Sokol nevet viselő nemzeti tornamozgalmak. Az elsőt, a Csehországban alakulót, rövidesen követte a szlovén, a lengyel és a horvát Sokol megalakulása is.
22. Bokelberg Ernő (1839–1891) német származású katonatiszt, tornász, a magyar tornasport és általában a hazai sportélet kezdeteinek egyik meghatározó személyisége.
23. Kun László: *Szemelvények és válogatott dokumentumok a sport történetének tanulmányozásához*. Tankönyvkiadó, Bp., 1972.
24. Bernáth – Hegedűs: i. m.
25. Az 1871-es megbízást követően az NTE 1896-ig, az újkori olimpiai játékok kezdetéig 1142 tornatanítót, köztük 123 nőt képzett, és képzési feladatát 1920-ig látta el.
26. 1868-ban Magyar Országos Lövészegyesület alakult, és Pesten, az Újépület udvarán, háromkerékű „bicycles” bemutatót tartottak. 1870. december 4-én felavatták Pest-Buda első, már tornacsarnoknak épült létesítményét, 1871-ben gyorskorcsolyázó-versenyt rendeztek a fővárosban, és Selmechánán megalakult az első magyar főiskolai sportegyesület, a Selmechányai Erdész- és Bányászakadémiai Sport Egyesület.
27. G. W. F. Hegel: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1966. A filozófus „azok a játékok”-utalása pedig az ókori olimpiai játékokra vonatkozik.
28. Az 1885. június 29-én alakult Magyarországi Tornaegyletek Szövetsége (MOTESZ) a magyar sport szellemi és szakmai irányító fórumának számított két évtizeden át. A Magyar Athletikai Szövetség (MASZ) 1897. március 21-i létrejöttével azonban a MASZ már magának vindikálta az országos sportirányító központ szerepét. Ez vezetett az 1906-ban kitört, a magyar sporttörténetben MASZ–MOTESZ háborúnak nevezett hegemoniaharchoz, amelynek végül az 1913. szeptember 14-től működő Országos Testnevelési Tanács (OTT) megalakulása vetett véget.

29. Az 1874. április 22-én megjelent cikk szerzője gróf Esterházy Miksa volt, Viator álnév mögé rejtőzve.
30. A klub alakuló közgyűlése 1875. április 8-án volt. A siker felülmúlta Esterházy várakozását, mert a MAC-nak nyolc alapító, tizenkét pártoló és 250 egyesületi tagja lett.
31. A versenyen volt nevezési díj és győztesnek járó jutalom, egy ezüsti forint. A résztvevők sík- és gátfutásban, magas- és távolugrásban, súlylökésben és öklölvívásban mérhették össze erejüket.
32. Az 1875. május 23-i díszturnán az NTE, a BBTE (Budapesti-Budai Torna Egylet) és az ÓTE (Óbudai Torna Egylet) tornászai vettek részt.
33. *Képes sportnaptár az 1886. évre*. Szerk. Porzolt Jenő és Kálmán. I. évfolyam. Pallas irod. és nyomdai részvénytársaság. A két testvér, Porzolt Jenő (1856–1912) tanár, sportszakkönyvek szerzője és Porzolt Kálmán (1860–1940) író, színházi és sportszakember a *Herkules* c. testgyakorlati közlöny alapítói.
34. Az ország első vitorlázó klubja, a Balatoni Yacht Egylet 1867-ben alakult. 1881-ben a Stefánia Yacht Egylet (később Magyar Yacht Club), majd 1882-ben a Balatoni Vitorlázó Egylet is létrejött. Az első vitorlázó verseny 1882-ben rendezték. A hazai teniszélet kezdetei későbbiek. Az első pálya 1881-ben épült Budapesten, és 1883-ban alakult meg az első egyesület Budapesti Lawn Tennis Egylet néven. Forrás: Antal Zoltán – Sass Tibor – László István: A magyar sport kézikönyve. Második, átdolgozott kiadás. Sport, Bp., 1972.
35. Az Újpesti Torna Egylet (UTE) 1886. június 16-án alakult.
36. *Lila-fehérben*. Sport, Bp., 1972.
37. A Ferencvárosi Torna Club (FTC) 1899. május 3-án alakult.
38. Major János – Nagy Béla – Várszegi János: *Zöld-fehérben, az FTC 75 éve*. Sport, Bp., 1974.
39. A Budapesti Torna Club (BTC) 1885. május 29-én alakult több szakosztályt működtető egyesületként, és meghatározó szerepe volt a labdarúgás meghonosításában, megnyerve az első két bajnokságot is.
40. A Magyar Testgyakorlók Köre (MTK) 1888. november 16-án alakult.
41. Rejtő László: *Kilenc klub krónikája*. Sport Bp., 1969.
42. Istóczy Győző (1842–1915) ügyvéd, több pártot is megjár antiszemita politikus.
43. Hajós Alfréd (1878–1955) építész, a magyar sport első olimpiai bajnoka, aki 1896-ban Athénben a 100 és az 1200 méteres gyorsúszást is megnyerte.
44. Rejtő: i. m.
45. A *Herkules* 1884-ben alapított és feltehetően 1916-ig megjelenő testnevelési és sportszaklap volt, első két évében *Testgyakorlati Közlöny* alcímmel. Különösen első éveiben a magyar sportélet jelentős tükré volt, *Herkules-Könyvtár* c. sorozatában pedig színvonalas sportszakkönyvek kiadásával is segítette a hazai sportélet fejlődését.
46. A 19. század utolsó harmadában a tárcát olyan jeles politikusok vezették vagy szolgálták, mint Trefort Ágoston, Baross Gábor (egy hónapon át), gróf Csáky Albin, báró Eötvös Loránd, Wlassics Gyula és Berzeviczy Albert.
47. A rendezvényre 1891. május 17-én és 18-án került sor.
48. Pierre de Coubertin (1863–1937) francia sportszervező és vezető, az újkori olimpiai játékok létrehozója, 1896–1925 között a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) elnöke. Az 1894. június 23-án hozott döntéssel ez a nap tekinthető a Nemzetközi Olimpiai Bizottság, a NOB születésnapjának. A tanácskozáson Magyarországot gróf Csáky Albin (1894. június 10-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter), Hegedűs Sándor (a képviselőház tagja) és gróf Hoyos László (az Osztrák–Magyar Monarchia párizsi nagykövete) képviselte.
49. Keresztényi József: *A MOB története*. I. Kézirat, A Testnevelési Tudományos Tanács kiadása, Bp., é. n.
50. A modern sportokban élenjáró angolok például általában, távol tartották magukat ezektől a „világversenyektől”.
51. A magyar sport első Európa-bajnokságát a műkorcsolyázó Földváry Tibor (1863–1912) szerezte, majd visszavonulása után összeállította sportágának első nemzetközi szabályzatát.
52. Kemény Ferenc (1860–1944) pedagógus és sportszervező, a NOB alapító tagja, a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) megszervezője.
53. Pierre de Coubertin: *Olimpiai emlékek*. Testnevelés 1933. VI. évf. 6. sz.
54. CIO (Comité International Olympique –Nemzetközi Olimpiai Bizottság).
55. Pierre de Coubertin i. m.
56. Alapító NOB-tag lett Jiri Guth-Jarkovský (1861–1943) sportszervező, a majdani Csehszlovák Olimpiai Bizottság létrehozója és Kemény Ferenc, aki nem vett részt személyesen a NOB alakuló kongresszusán.
57. Keresztényi József: *A MOB története*. II. Iratok a Magyar Olimpiai Bizottság történetéhez, dokumentumok, 1894–1970. A Testnevelési Tudományos Tanács kiadása, Bp., 1970.
58. Pierre de Coubertin i. m.
59. Keresztényi József: *A MOB története*. II. Iratok a Magyar Olimpiai Bizottság történetéhez, dokumentumok, 1894–1970. A Testnevelési Tudományos Tanács kiadása, Bp., 1970.
60. Az 1895. szeptember 30-i keltezésű levél megérkezése után a magyar előkészítő bizottság csak december 19-én alakult meg. Am az alakuló ülést is csak négy klub méltatta figyelemre, az NTE, a MAC, a Neptun Evezős Egylet és a III. ker. TTVE.
61. Hajós Alfréd végül a BTC színeiben állt rajthoz.
62. Sport-Élet I. évf. 1. szám, 1896. március 15.
63. A nyolc magyar sportoló végül két első, egy második és két harmadik hellyel tért meg Görögországból. Érdekes adalék még, hogy I. György görög király kitüntette Kemény Ferencet, Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi minisztert, valamint Berzeviczy Albert államtitkárt.
64. Dr. Mező Ferenc: *Az olimpiai kiküldetések*. Örök ifjúság, Sport Bp., 1961.

65. Dr. Siklóssy László: *A magyar sport ezer éve*. III. Az Országos Testnevelési Tanács kiadása, Bp., 1929.
66. Idézi Siklóssy László: *A magyar sport ezer éve*. Az Országos Testnevelési Tanács kiadása, Bp., 1929.
67. Herkules XIII. évf., 9. Sz., 1896. május 1.
68. Antal Zoltán: „Ez a játék nem embernek való”. *Népsport*, XXXI. évf. 306. sz., 1975. december 31. A cikkíró a *Szabadkai Naplóra* hivatkozva közli a labdát hozó Kosztovics László nyilatkozatát az első futball-labda magyarországi kudarcáról.
69. Molnár Lajos 1879-ben megjelent *Athletikai gyakorlatok* c. könyvében található a labdarúgás első magyar nyelvű leírása.
70. *A magyar sport reneszánszának története 1896-tól napjainkig*. I–II. Bp., 1932.
71. Az MLSZ. 1901. január 19-én alakult meg 13 egyesület és a Budapesti Versenypálya Szövetség részvételével.
72. Kun László: *A sportolásra való társadalmi motiváltság főbb tendenciáinak alakulása hazánkban a századfordulótól napjainkig*. Magyar Testnevelési Főiskola, Tudományos Közlemények, 1970. III. kötet.
73. Az 1921. évi LIII. törvénycikk, a testnevelési- vagy leventetörvény államilag szabályozta a testnevelést, kötelezővé téve azt a már nem iskolás, 12-21 év közötti fiataloknak, sportpálya-építésekre is kötelezve a településeket, illetve a különböző intézményeket, vállalatokat. A törvény nemcsak a paramilitáris képzést szolgálta, hanem a sporttehetségek feltárását is segítette. Nem egy magyar olimpiai bajnok a leventemozgalom révén jutott el a versenysportig.

„SPORTHŐSÖK” A KOLOZSVÁRI SPORTÉLET KIBONTAKOZÁSÁNAK IDŐSZAKÁBAN

■ A sporttörténetben létezett olyan korszak is, amikor a sportsikereket nem a világversenyeken elért eredmények határozták meg. Az újkori olimpiák újraindítása korában számon tartanak olyan hőstetteket, amelyekre felfigyelt a magyar sajtó, sőt ezek nemegyszer nemzetközi visszhangot váltottak ki. Akkoriban a nézők öröme, a sajtó, a helyi közönség és a kortársak elismerése jelentette az igazi sikert. Ebben a korszakban érte el sikereit Borbély György atlétikabajnok, Istvánffy Gyula, az első magyar kerékpáros szakíró szerkesztője, illetve Appl Ferenc kerékpáros. Ugyanekkor fejlődött látványosan a kolozsvári labdarúgás a fővárosi szintjére. A képzeletbeli koronát pedig Somodi István fejére tették, akit Magyarország első számú atlétájaként tartottak számon. Hőstetteiket a korabeli sajtó gazdagon dokumentálta.

Borbély György: atléta, turista, kerékpáros

■ Az atlétika Kolozsváron az 1880-as években honosodott meg, 1884-ben pedig megalakult a Kolozsvári Atlétikai Club (KAC). A klub működésének legfontosabb részét a szervezett versenyek jelentették. Évente kétszer rendeztek nyilvános via-

dalt, emellett rendszeresen gyalogló-, illetve téli házi versenyeket is lebonyolítottak, amelyek népszerűek voltak a tagok és a közönség körében. A nyilvános viadal programjában szereplő versenyek közül az egyik kiemelt, úgynevezett bajnoki próba volt. Ha egy sportoló három egymást követő viadalon győzött ebben a próbában, illetve egy meghatározott eredménynél jobbat ért el, elnyerte az egyesület bajnoki címét. Ebben az időszakban a KAC három bajnokot avatott: Borbély Györgyöt, Kolozsváry Jánost és Göllner Bélát. A cím elnyerésével a bajnok örökös tiszteletbeli tagságot, aranyérmeket és ezüst serleget vehetett át.

Az első három nyilvános viadalon (1885. május 17., 1885. szeptember 27., 1886. május 26.) a bajnoki síkversenyt 3218 méteres távon (kétnérföldes síkfutas) Borbély György nyerte meg, így egyesületi bajnoki címet, örökös tiszteletbeli tagságot, aranyérmeket és ezüst serleget nyert.

Borbély (Aranyosrákos, 1860. augusztus – Zalaegerszeg, 1930. február 8.) a kor sportéletének kiemelkedő egyénisége volt. A debreceni kollégiumban érettségizett, itt került kapcsolatba a versenysporttal. Kolozsváron magyar–latin tanári okle-

Borbély György

velet szerzett. Tanári munkásságát Tordán kezdte, de nem szakadt el a kolozsvári sportléttől, minden atlétikai és kerékpáros versenyen ott volt résztvevőként, szervezőként egyaránt.

A kor „divatos” viselkedése megkívánta egy bajnoktól, hogy kevesebbet versenyezzen, hiszen nem tartották elegánsnak, ha elveszített egy vetélkedőt. Borbély viszont nem törődött ezzel, bajnoki címe ellenére az atlétikai klub egyénisége maradt, tovább versenyzett, újabb célokat tűzött ki magának. Egy 1885-ös versenygyaloglason (45 kilométeres távon Kolozsvár és Szamosújvár között) fölényesen győzött, következő évben pedig, az 1886-os Kolozsvár–Dés versenyen félórás hátránnyal, utolsóként indult. A verseny Benyovits Lajos nyerte meg, ennek ellenére a hős Borbély volt, aki a győztesen kívül mindenkit beért, és csak 4 perccel maradt el a győztestől.

Gyakran indult és nyert a középtávú versenyeken, rendszeresen versenyzett a kerékpárviadalokon: az 1888-as őszi atlétikai viadalon sok nézőt vonzott az

1000, illetve 3000 méteres távú kerékpár síkverseny az ideiglenesen kialakított városi atlétikapályán. A rövid versenyszámot Borbély nyerte meg.

Borbély szerette a kihívásokat, sokszor bolondnak is nézték, sőt a „lehetetlen” jelzővel illették sportcselekedeteit. De ő nem hazardírozott, minden lépését alaposan kiszámította, figyelembe véve képességeit. 1887 nyarán Kolozsvárról elindulva elgyalogolt a Magas-Tátrába, és megmászta a Lomnici-csúcsot. Útja 67 napig tartott, 30 vármegyében 250 községet érintett, közben a földrajzi és a népi-seleti sajátosságokat tanulmányozta. Útjáról levélben tájékoztatta egyesületét. Általános elismerésben részesítették ország-szerte, útjáról a nemzetközi sajtó is megemlékezett.

1889-ben úgy döntött, hogy kerékpárra ül, és elkerekezik a párizsi világkiállításra. 1889. június 25-én indult Tordáról, és 4271 kilométer megtétele után, augusztus 4-én visszatért Kolozsvárra. Útja során megjárta Párizst és Közép-Európát, sikere egyedi a kor sporttörténetében, Borbély neve pedig Európa-szerte ismert lett. Hazaérkezését az egész város ünnepelte, bajnokhoz illő fogadtatást rendeztek számára. Már Bánffyhunyon várják, a tiszteletere rendezett díszében után pedig többen lovas kocsin követték a Kolozsvárra továbbinduló kerékpárost. Szászfenesen a KAC elnöke, báró Jósika Gábor várta és üdvözölte a sportolót, a díszmenet innen Kolozsvárra indult: Borbélyt a kerékpárosok, majd a KAC-elnök fogata követte, utánuk pedig a helyi sportvezetők, arisztokraták, sportbarátok kísérték a bajnokot. A Rákóczi-emlékszobornál ágyúlövéssel üdvözölték, Kolozsmonostortól pedig nagy tömeg várta a díszmenetet a Szent György-, mai Lucian Blaga-térig, ahol ismét Jósika Gábor köszöntötte a sportolót. Este díszvacsorát szerveztek a tiszteletere.

1893-ban Londonba (innen vasúton tért haza), 1895-ben pedig Scharscher Dániellel Konstantinápolyba biciklizett. Ezen kirándulásának célja a keleti világ megtekintése és bemutatása volt, de a rossz útviszonyok és a gyakori esések miatt Borbély fényképezőgépe tönkrement. Borbély György 1896-ban Zalaegerszegre költözött, ahol továbbra is kedvére kerékpározott. Bár hosszú útra többé nem vállalkozott, hatvanéves koráig biciklizett. 1919-ben elvitték „a vörösök” a bi-

ciklijét, ezzel pedig végleg lezárta sportolói karrierjét.

A feleki hegyre hajtástól az első kerékpárszakkönyvig

■ Az 1880-as évek végén a Kolozsvári Atlétikai Club vezetősége, belátva, hogy a kerékpár egyre népszerűbb a helyi sportolók körében, eldöntötte, hogy versenyeket rendez. Szakszerű pálya hiányában különböző országúti versenyeket szerveztek, ugyanakkor az év folyamán kerékpáron megtett távokat is számolták. A földrajzi adottságoknak köszönhetően a legérdekesebb versenyt a feleki hegyre hajtás jelentette.

A versenyt 1889. október 5-én rendezték, a résztvevők a Tanítók házától indultak, és 7 km-en keresztül hajtottak fel a Feleki tetőre, 365 m-es szintkülönbséget teljesítve. Leszállni, megállni, a biciklit tolni nem volt szabad. A győztes a budapesti Philippovich Emil volt, aki magas géppel 39 perc 9 mp alatt ért fel. Philippovich (Sabác, 1868-?) korának leghíresebb kerékpárosa volt. Bejárta Európát kerékpáron, az 1880-as évektől győzelmek sorát aratta nemzetközi és országos kerékpárversenyeken. Kelet- és Közép-Európa rekordere volt az 1000 méteres versenyszámban.

A kolozsvári kerékpárosok kiemelkedő versenyzője és sportvezetője dr. Istvánffy Gyula (Kolozsvár, 1860. április 5. – 1930. augusztus 16.) botanikus volt, a kolozsvári Egyetem magán-, majd rendes tanára, 1889-től a Magyar Nemzeti Múzeum növénytárának igazgatója, 1915-től a budapesti Műegyetem növénytan tanára. A Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagja; éveken keresztül személye körül csoportosult a kolozsvári kerékpáros élet.

A kerékpározás iránt rajongók csoportja 1887-ben megalakította a Kolozsvári Atlétikai Club biciklikörét, és első vezetőjének dr. Istvánffyt választották meg. Elnökként népszerűsítette a kerékpáros turistautakat: itt az év folyamán megtett távolságokat összegezték. A kerékpárosok eleinte rövidebb kirándulásokat tettek Szatmár és Bihar megyébe, majd később a Kárpátokon is átkeltek, Bukovina és Bukarest felé. Ezen a kirándulásokon a sportolók kirándulási íveket vezettek, melyek a megtett út hossza és az irány mellett az út minőségét is jellemezték, merre ajánlott bicikliz-

ni, hol kell esetleg tolni a biciklit. A leghosszabb utat 1888-ban dr. Istvánffy Gyula tette meg: 2024 km-t. Feljegyezték róla, hogy kerékpáros kirándulásait kevés kivétellel tudományos kutatások céljából tette, képes volt akár a Fekete-tengerig is elbiciklizni moszatokért.

Dr. Istvánffy világot járt ember volt, kapcsolatban állt az Európa-szerte működő kerékpáros egyletekkel, hiszen huszonegy évesen doktorált botanikából a bonni egyetemen, külföldi tanulmányútjai során pedig kapcsolatot teremtett a helyi kerékpáros egyesületekkel. Tanulmányozva kedvenc sportjának helyzetét és jellegzetességeit, adatokat gyűjtött, 1890-ben pedig megválasztották az első önálló kolozsvári kerékpáros egyesület (a Kolozsvári Kerékpáros Egylet) elnökének.

Figyelemre méltó adat, hogy az első magyar nyelvű kerékpáros szakkönyvet is dr. Istvánffy írta. Kolozsvárról való távozása után Budapesten fejezte be és adta közzé munkáját *A kerékpárosság kézikönyve* címmel, amelyet 1894 augusztusában nyomtattak ki Kertész József nyomdájában Budapesten.

A könyv tizenöt fejezetében Istvánffy bemutatta a kerékpár fejlődését, tanácsokat adott a biciklizés megtanulásához, az utazásokhoz, a kerékpár gondozásához és javításához, illetve egészségügyi taná-

Dr. Istvánffy Gyula

csokkal is ellátta az olvasót. A könyv bevezetőjében dr. Felméri Lajos egyetemi tanár, a kolozsvári sportélet első tudományos elemzője összefoglalta gondolatait a biciklizéssel kapcsolatban. A professor hangsúlyozta a kerékpározás hatását az emberi egészségre, kiemelve a bicikli fontosságát a 19. század végi nagyvárosban. „A jelenkor civilizált embere sok dolognak bőségében van; de nagyon szűkölködik tiszta levegőben. A civilizáció gócpontjai: a nagy városok a levegő romlásának főfészkei. A városok szennyes levegője megtámadja izmainkat, petyhüdtté teszi tüdönket, s mint újkori rozsdá nap-hosszat marja kedélyünket. S mikor az irodájában kifáradt hivatalnok, ügyvéd, bíró vagy az osztályban nehezen lélegző tanár érzi, hogy »elbutítja a zagyvalék, s feje zúg, mint a malomkerék«: minő áldás, hogy gépre ülhet s villámgyors paripáján levegőt változtathat: a szennyes helyett üdítőt, mely megacélozza izmait, nyugalmassá teszi tüdejét s az életkedv érzetével tölti el elméjét.”

A könyvben a szerző korának vitatott témáját is elemezte: egészséges és ajánlott-e a kerékpár a hölgyek számára. Istvánffy eloszlatja a kételyeket, határozottan állítja, hogy már nem kérdéses egy hölgy számára, hogy illő-e kerékpározni. Nincs csinosabb, szebb látvány, mint egy jól, célszerűen öltözött hölgy, ki helyes tartással hajtja a hozzá illő, jól találó kerékpárt – vallja a szerző.

Appl, aki legyőzte „Góliátot”

■ A Kolozsvári Kerékpáros Egylet legnagyobb gondját az 1890-es évek elején a modern sportaréna hiánya jelentette. A Sétatéren létezett egy elhagyott atlétikapálya, melyet nem használt senki, így 1893-ban a kerékpáros egylet kérte a pálya átadását. A várossal egyetértésben 1894-ben megtörtént az átadás, az egyesület pedig nekifogott a pálya kialakításához.

A felújítás az egylet tagjainak adakozásával történt, akik 150 darab 40 koronás részvényt vásároltak. A befolyt összegből alakították ki a modern pályát: a terveket Molnár Endre építész (aki később az Esterházy hercegi uradalom építésze volt) készítette díjmentesen, Stampa Keresztély egyleti titkár segítségével. A pálya hossza 333 1/3 méter, szélessége az induló oldalon 7 méter, a vele párhuzamos oldalon 5 méter, a fordulóknál pedig 6 méter. A fordulók legmaga-

sabb emelkedése 1,62 méter volt, a körívek sugara 35 méter. A modern, európai színvonalnak megfelelő sportlétesítmény mészke burkolatát lehengettek és forró kátránnyal öntötték le, majd homokkal szórták be.

Az 1894-es pályaavatótól kezdődően Magyarország rangos versenyeit rendezték itt. Korabeli visszaemlékezések szerint a fővárosi Millenáris pálya felavatásáig (1896) a kolozsvári versenytér volt az ország legmodernebb központja, így nem csoda, hogy 1899-ig rangos versenyek színhelye lehetett, a leghíresebb versenyzők indultak itt: Modl Lajos, Wiegand Rezső, Schwab (Sváb) Béla, Minich Jenő, később pedig Gillemot Ferenc, Greiner Frigyes és Rottenbiller János.

Az 1890-es évek magyar kerékpáréletének aktuális kérdése volt a profizmus megengedése. A vezetők egy része azt vallotta, hogy előrehaladást csakis magas színvonalú versenyekkel lehet elérni. Mások a helyi sportolók érdekeit tartották szem előtt, hiszen a helyi amatőr kerékpárosok, akik saját kerékpárjukkal versenyeztek, nem tudták felvenni a harcot a modern gépekkel versenyző „profikkal” szemben, akik különböző biciklikereskedések, kerékpárgyárak támogatását élvezték. A helyi sportolók védelmének érdekében a versenyeken rendeztek úgynevezett zárt versenyszámokat, ahol a helyiek indulhattak. Ennek ellenére a közönség özőnlött a nagynevű fővárosiakat látni, így nem csoda, hogy amikor egy helyi „amatőr” legyőzte a fővárosi „profit”, a kolozsvári sportszerető közönség ezt a legnagyobb sikerként könyvelte el.

A kerékpáros egylet 1898 tavaszán rangos versenyt rendezett a Sétatéren. A tribünök megteltek, a pályán kívülről is rengetegen követték a versenyt. A sztárvendég az MTK neves versenyzője, Greiner Frigyes volt. Greiner nagy esélyeshez méltóan versenyzett, megnyerte a megnyitó 2000 méteres, majd a vendégek számára kiírt 3000 méteres versenyt. Az 5000 méteres főversenyen legyőzte Kolozsvár leghíresebb kerékpárosát, a fiatal Appl Ferencet. Ezen alkalommal rendeztek először tandem versenyt is (két-személyes kerékpár), itt a Greiner-Szakula páros új magyar rekorddal győzött. Az utolsó, 5000 méteres nyílt verseny során a kolozsvári kedvenc, Appl és Greiner óriási csatát vívott, végül a kolozsvári kerékpáros győzött a nézők nagy öröme.

A lelkes ifjúság Appl győzelme után befutott a pályára, a versenyzőt vállra emelték, és a tribünök előtt körbevitték, hősként ünnepelték.

Vereségeken át a győzelem felé

■ A labdarúgás megjelenésétől kezdve igen közkedvelt volt a kolozsváriak körében. 1896-ban az egyetem versenyvizsgát írt ki a tornatanári és vívómesteri állásért, amelyet Vermes Lajos nyert meg. Az akkori Magyarországon nagy népszerűségnek örvendő sportember ösztől a Római Katolikus Főgimnáziumban is tanított, rövidebb ideig pedig az Unitárius Kollégiumba és a Református Kollégiumba is kinevezték tornatanárnak. Bár az első futballmérkőzés helyszínét és időpontját homály fedi, 1896 tavaszán az egyetem Torna és Vívó Egyletében összegyűlt sportolók közül álló labdarúgócsapatok már mérkőzést rendeztek a város végi katonai gyakorlótelepén, a Bivalyréten. Vermes elsőként ismertette meg és tanította Kolozsváron a labdarúgást, emellett elterjesztésében, népszerűsítésében is jelentős szerepet játszott.

Közel tíz éven keresztül a labdarúgást a helyi tanintézetek diákjai űzték. A labdarúgócsapatok fennmaradása a sikeres generációváltáson alapult. Az iskolai és egyetemi válogatottak folyamatos utánpótlás-lehetőséggel rendelkeztek. Ez a folyamat elvezetett az erős csapatok megalakulásához, ugyanakkor azon csapatok esetében, ahol ez nem sikerült, a megszűnéshez. Érthető tehát, hogy az első rangos tornára (1903-ban) a katolikus és az unitárius kollégium válogatottjai, illetve az egyetemi válogatott nevezett be.

1904-ben számos labdarúgó érettségizett, így a középiskolai csapatok megszűntek. Ekkor Koncz Rudolf, Telkes Béla, Lőwi Lajos és Emil, Stotter Aladár, Pusztai Béla, Csoma Imre, Jenőffy Miklós, Muth Mihály, Gruncza Lipót, Petrán Sándor, Márkos József, Nászta István és Vescan Teofil megalakították a Kolozsvári Atlétikai Club labdarúgó szakosztályát, ezt báró Jósika Gábor elnök is lelkesen támogatta. Az új egyesületen kívül a Kereskedelmi Akadémiában zajlott élénk labdarúgóélet, így eleinte e két csapat játékos barátságos mérkőzéseket.

1905 tavaszán a KAC vezetősége teltet szerzett egy labdarúgópálya kialakítására a Rákóczi (ma General E. Grigorescu) úton levő megszűnt téglagyár helyén.

Ezen a telken a területet elsimították, gerendából állandó kapukat állítottak, később pedig hálót is készítettek, melyet a vasárnapi meccseken használtak. A pálya vonalait mérkőzések előtt meszelték fel. Néhány évvel később a pálya utca felőli oldalát fakerítéssel kerítették el, kétoldalt bejáratot létesítettek, így a mérkőzésekre belépődíjat is lehetett szedni. A meccsre a nézők számára a KAC játékosai padokat kértek kölcsön a szomszédoktól, melyeket mérkőzés után visszaadtak. A pályát 1905. május 11-én avatták fel, a KAC a nagynevű Budapesti Postást látta vendégül. A mérkőzést a Postás 19:1 arányban nyerte meg.

Ez a mérkőzés jelentette a kolozsvári labdarúgás bekapcsolódását a magyar futballéletbe. Bár sohasem fogalmazták meg nyíltan, a kolozsváriak célja a fővárosi egyesületek legyőzése volt. Nem számított, hogy Kolozsvárra többnyire a kisebb csapatok látogattak el, a helyi közönség mindig nagy szeretettel várta a budapesti labdarúgókat, és remélte az akkor szinte lehetetlen csodát: a győzelmet.

Egy-egy fővárosi együttes kolozsvári szereplése 1908-tól megszokottá vált, például a Törekvés ebben az évben háromszor is játszott, és mindegyik alkalommal fölényesen győzött. Fejlődést jelentett viszont, hogy az első 12–0-s vereség után egy 7–0, majd „csak” egy 4–0-s vereség következett a Kereskedelmi Akadémia Sport Köre (KASK) számára. A KASK 1908 októberében a Budapesti Egyetemi Atlétikai Clubot (BEAC) fogadta, és bár a vendégeknél hiányzott néhány alapember, az akadémia akkoriban nagy sikernek és ritkaságnak számító 5–2-s győzelmet könyvelhetett el. Erre a sikerre a korabeli sportvezetés is felfigyelt, így 1910 őszén már kolozsvári egyesületeket is beneveztek a Magyar Kupa sorozatában.

1911. szeptember 17-én nagyszámú közönség és magas rangú személyiségek jelenlétében került sor az új kolozsvári sporttelep felavatására, amely a labdarúgás és az atlétika számára igazi, európai színvonalú otthont jelentett. Az MLSZ képviselőjében jelen voltak Rösser A. István és Oprée Rezső alelnök, illetve Herceg Ede szövetségi kapitány is. A pályavaató atlétikai verseny után futballmérkőzésre került sor, Kolozsvár válogatottja a Csepeli Atlétikai Club ellen játszott. Az összecsapás a vendégek 4–1-es győzelmével végződött, de annál fontosabbnak bizonyult,

hogy a sporttelep megnyitásával Kolozsvár jelentős előrelépést tett a sport terén.

Az első világháború előtt alakult meg a Kolozsvári Egyetemi Atlétikai Club labdarúgó-együttese, a kor legjobb helyi játékosai pedig átigazoltak az akkor „igen pénzes” klubhoz. Az egyesület viszonylag rövid időn belül nagyszerű sikereket ért el. Sajnos a világháború megszakította a helyi labdarúgás fejlődését, így hiába tárgyalták Budapesten a KEAC felvételéről a magyar első osztályba, ezt a világháború szomorú kimenetele lehetetlenné tette.

A magyar atlétika „királya”:

Somodi István

■ Somodi István (Kolozsvár, 1885. augusztus 22. – Kolozsvár, 1963. július 8.) középiskolás diákra a Református Kollégiumban figyeltek fel, ahol számos sportversenyen diadalmaskodott. Sikeres érettségi vizsgája után a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem jogi karán folytatta tanulmányait; mint egyetemista tagja lett a Kolozsvári Egyetemi Atlétikai Clubnak (KEAC), majd hamarosan az egyesület ifjúsági titkárának is megválasztották. 1904-től a Budapesti Egyetemi Atlétikai Clubba (BEAC) iratkozott át. Nagy előrelépést jelentett Somodi számára a BEAC-ba való átiratkozás, hiszen itt országszerte ismert szakemberek foglalkoztak az atlétákkal. BEAC-os időszakának kezdetén Somodi látványos fejlődést elsősorban távolugrásban ért el.

1906-ban rendezték görög javaslatra, a király védnöksége alatt, az athéni interim olimpiát. Somodi eredményei azt

jelezték, hogy komoly jövő áll előtte. Bár magasugrásban csak 165 cm-t ugrott a selejtezőkön, és ezzel nem szerepelhetett a döntőben, távolugrásban 8. lett 645 cm-es ugrásával, míg a helyből távolugrás versenyében az előkelő 6. helyen végzett 288 cm-es ugrással.

Az athéni verseny után Somodi visszatért Kolozsvárra, és a KEAC atlétájaként versenyzett tovább. Távolugrásban egyre ritkábban indult, a magasugrásra fektette a hangsúlyt, ugrótechnikáját javítva. Változtatott addigi ugróstílusán és technikáján egyaránt, elsőként próbálkozott a lécs fölötti vízszintes elfekvéssel úgy, hogy az ugrást szemből és nem oldalról indította. Az edzéseken elért kiemelkedő eredményeket 1907 őszétől a versenyeken is megismételte, s nagyon hamar sikerült a 180 centiméteres határt túllépnie.

Az 1908-as londoni olimpia fényes sikert jelentett Somodi számára, aki a július 21-én 188 centiméteres ugrásával ezüstérmet szerzett. Somodi sikerét az egész ország ünnepelte. „Az az erőfeszítő munka, amit egész nap produkált, mindenkinél felkeltette bámulatát” – dicsérte őt a *Nemzeti Sport* 1908. augusztus 1-jei számában. Sikerén felbuzdulva a város vezetősége belátta, hogy Kolozsvárnak szüksége van egy modern, európai színvonalú sporttelepre, ahol a labdarúgók, atléták, teniszezők, tornászok egyaránt edzhetnek és versenyezhetnek. 1911-re elkészült a városi sporttelep.

A londoni sikert követően Somodi István visszatért Kolozsvárra, ahol a hang-

Somodi – Drezda

súlyt tanulmányaira helyezte. Kevesebbet versenyzett a fővárosban, a két város közötti távolság, illetve az utazással járó magas költségek miatt. Csak a nagy versenyekre utazott, ahol mindig fényes győzelmet aratott. Az Atlétikai Szövetség szabályai szerint országos rekordnak csak az az eredmény számított, melyet az ország területén értek el, ezért a BEAC 1909. évi évvizáró viadalán elért 186 cm-es ugrása lett az új magyar csúcs. Ezt az eredményt látva a szakértők sejtették, hogy már csak idő kérdése, hogy a kolozsvári versenyző megismételje londoni eredményét. Ez meg is történt 1910-ben, amikor Somodinak sikerült ismét 188 centimétert ugrania a BEAC évvizáró viadalán.

Az új magyar csúcs elérése után dr. Speidel Zoltán, a korabeli magyar atlétikai élet legnagyobb szakértője részletesen és nagy elismeréssel elemezte sportolói munkásságát. Somodi pedig igazolta Speidel állításait. 1911-ben Drezdában a nemzetközi egészségügyi kiállítás alkalmából rendezett verseny fénypontját a magyar és a német magasugró-rekorder

összecsapása jelentette. A *Pesti Napló* tudósítója kiemelte, hogy Pasemann, a kétszeres angol bajnok s a többszörös német rekorder „személyes okok” miatt távol maradt. Somodi ennek ellenére fényesen versenyzett, 187 cm-es ugrásával megnyerte a versenyt. „Elsőrendű forrásból tudom, hogy Pasemann azzal az indoklással, hogy kissé letörve érzi magát, nem akarta erejét összemérni Somodival” – írta Lázár István a *Pesti Napló* 1911. július 22. számában.

Somodi István tanulmányait fontosabbnak tekintette a sportsikereknél, s bár fényes karrier várt rá a magyar fővárosban, ő Kolozsváron maradt. Szerepe a kor atlétikai életében vitathatatlan, ezt bizonyítja, hogy mikor a Magyar Atlétikai Szövetség összeírta atlétáit, „első számbavettként” Somodi Istvánt nevezték meg. Az első világháború utáni nehéz időszakban szülővárosában maradt, és a helyi tehetséges atléták nevelésével fáradozott évtizedeken keresztül.

Killyéni András

■ IRODALOM

- Aján Tamás (szerk.): *Magyarok az olimpiai játékokon 1896–2004. Athéntől Athénig*. Magyar Olimpiai Bizottság, Bp., 2005.
- Áros Károly: *Erdélyi magyar sportolók az olimpiákon*. Szabó Károly magánkiadása, Szentendre, 2002.
- Földes Éva – Kun László – Kutassi László: *A magyar testnevelés és sport története*. Sport, Bp., 1977.
- Istvánffy Gyula: *A kerékpárosság kézikönyve*. Kertész József Nyomdája, Bp., 1894.
- Killyéni András: *A kolozsvári sportélet életrajzi gyűjteménye (1818–1918)*. Ábel Kiadó, Kvár, 2006.
- Killyéni András: *Az ő neve csillag a magyar sport egén. Dr. Somodi István emlékalbuma*. Apáczai Csere János Baráti Társaság, Kvár, 2008.
- Killyéni András: *Elfelejtett örökségünk. Kolozsvár sportlétesítményei az első világháború előtt*. A szerző magánkiadása, Kvár, 2012.
- Killyéni András: *Vasparipák Kolozsvárott*. A szerző magánkiadása, Kvár, 2010.
- Kőváry László: *Testedző intézmények múltja Kolozsvárt*. Ajtai K. Albert Magyar Polgár Nyomdája, Kvár, 1897.
- Kuszkó István (szerk.): *A Kolozsvári Athletikai Club I. Évkönyve*. Közművelődés Irod. Int. Könyv- és Könyvnyomda, Kvár, 1886.
- Kuszkó István (szerk.): *A Kolozsvári Athletikai Club II. Évkönyve*. Közművelődés Irod. Int. Könyv- és Könyvnyomda, Kvár, 1888.
- Kuszkó István (szerk.): *A Kolozsvári Athletikai Club III. Évkönyve*. Közművelődés Irod. Int. Könyv- és Könyvnyomda, Kvár, 1890.
- Kuszkó István (szerk.): *Emlékkönyv dr. Haller Károly működéséről*. Ajtai K. Albert Nyomdája, Kvár, 1906.
- Siklóssy László: *A magyar sport ezer éve*, II–III. kötet. Országos Testnevelési Tanács, Bp., 1928.
- Zuber Ferenc: *Az atlétika története Magyarországon*. Testnevelés 1934–1935.

ZSIGMOND ADÉL

AZ OROSZ MELODRÁMA EGY ÉVTIZEDE

Varga Anna: *Az 1910-es évek*

orosz némafilm-kultúrája. A forradalom előtti

Oroszország túlságosan is emberi tragikomédiája

■ A filmtörténet némafilm korszaka nem sűrűn kerül tanulmányok középpontjába, különösen nem az orosz némafilm. Varga Anna kötete – amely az 1908–1918 között készült, a forradalom előtti Oroszország filmjeinek vizsgálatára vállalkozik – ezt a hiányt pótolja. Hogy miért épp ezt a korszakot, és miért pont az orosz némafilmeket választja Varga, arra a választ az *Előszó* egy, itt még kifejtetlenül hagyott mondata adja meg: „az orosz polgárság már 1910 körül átélhetett olyan szorongásokat, melyek a nyugati polgárságot is utoléri: pontosan száz évvel később, 2010-ben váratlan helyeken bukkannak fel az akkor, ott megjelenő »kísértetek«.” (9.) Ennél fogva a szerző nem pusztán esztétikai kérdések felvetését gondolja lényegesnek az orosz némafilmmel kapcsolatban, hanem azoknak az adott korszak társadalmi, politikai környezetébe való visszahelyezését, illetve e kontextus előhívását. A hangsúly a kötetben azonban mégis elsősorban az esztétikai problémafelvetésen van, hiszen a szerző szerint ennek pontos megragadása radikalizálhatja a társadalmi kérdések megközelítését is. (uo.)

Számszerűleg viszonylag kevés filmet dolgoz fel a kötet, de ezt semmiképpen nem hiányként, hanem pozitívumként sikerül elkönyvelnie, hiszen ha több filmet szeretne felmarkolni, nem jutna tere azokat ennyire minuciózusan, mozzanatról mozzanatra elemezni, s valószínűleg kénytelen volna ismétlésekbe bocsátkozni. Csardinyin vagy Viszkovszkij mellett a kötet sztárja egyértelműen Jevgenyij Bauer, akinek előremutató filmjeit gyakran állítja párhuzamba az európai modern filmmel – joggal. Az itt szóba kerülő fil-

mek leginkább a némafilm-ínyenceknek lehetnek ismerősek, vagy azoknak, akik otthonosan mozognak az orosz filmek világában (már csak azért is, mert nem túl egyszerű ezekhez a filmekhez hozzáférni). Varga Anna mindkettőben otthon van, az elemzett filmek kapcsán arra keresi a választ, hogy mit árulnak el azok a korabeli (és mindenkori) orosz lélekről, milyen hasonlóságokat mutatnak az európai filmmézzel, illetve hogy mi menthető át (örökérvényűként) belőlük a mába.

Némafilmet elemezni egyébként nem könnyű a mából, a hangosfilmekben szocializálódott befogadói attitűdből visszaneézve. Hogy ne a hiányt (a hangok, a beszéd hiányát) érzékeljük elsőként. Hogy – bármilyen sután is hangzik – teljes értékű filmmekként tekintünk rájuk (merthogy azok). Varga Anna nem tematizálja ezt a nehézséget (hiszen ez a hangosfilmekhez képest léphet fel nehézségként), természetesként és magától értetődőként kezeli a filmtörténet és technika hajnalán készült némafilmek eszköztárát, nem úgy tekint rájuk, mintha azok valaminek a hiányát mutatnák. Némaságuk miatt ezek a filmek sokkal inkább megkövetelik az aktív nézést, hiszen az elhangzott mondatok nem segítenek hozzá az értelmezéshez, a feliratok pedig ritkásak és inkább informatív (kiket látunk, ki kinek a kije, hol vagyunk stb.), mint értelmező jellegűek, tehát a látványra, a szereplők mozgására, mimikájára, gesztusaira kell inkább figyelni. A hangosfilmben egy elszalasztott mondat nem jelenthet túl nagy veszteséget, itt egy elszalasztott apró gesztus azonban igen.

Varga Anna nem szalaszt el egyetlen gesztust sem, amely közelebb vihetne a

filmek értéséhez, az összes itt elemzésre kerülő filmet szinte kockáról kockára vizsgálja. Az esszé (ahogyan ő maga aposztrófálja a kötetet) az első orosz játékfilmmel, az 1908-ban bemutatott, Vlagyimir Romaskov rendezte *Sztyenyka Razinnal* indít. Az orosz folklórhóstit középpontba állító film kapcsán a kollektív hős – individuális hős problematikáját véli kirajzolódnia, hiszen a film alapmotívuma szerelem és halál, házasság és háború konfliktusa. A cselekmény mozgatója a férfiak (a tömeg) félelme a nőtől (Sztyenyka Razin újdonsült feleségétől), amely a későbbi Bauer-filmekben is központi problémaként tűnik fel, persze különböző variációkban. Nem véletlen tehát, hogy a kötet szerzője külön fejezetet is szentel a nő-témának *Nőikonok és szerepszimbólumok* címen, amelynek keretén belül néhány Bauer-filmet elemez.

Előljáróban ezt írja róluk: „A tipikus Bauer-filmek első fele édesélet-film, de a perverz karnevál egyszerre haláltáncá alakul” (49.), majd ezt: „Bauer korai filmjeiben tematikailag, későbbi filmjeiben stilsztikailag is lepereg az egész későbbi filmtörténet.” (58.). *A női lélek alkonya* egy nő érésének története, amelybe két férfi hal bele, *A nagyváros gyermekében* a proletárnő felemelkedésének és a polgárnő elbálványosodásának témája fonódik össze, mindkét filmben a férfi omlik össze és a nő boldogul. A későbbi fejezetekben tárgyalt filmek tovább árnyalják a férfi-nő viszony problémakörét, megmutatják, hogyan alakulnak át kapcsolatok, ha a történetbe belép a vagyon, a pénz, illetve a rang, a presztízs.

A kötetben az elemzéseken keresztül fokozatosan körvonalazódik az orosz melodráma műfaja, amelyet Varga a *film noir* előfutáraként értelmez. Az amerikai melodrámaival szemben, amely az elvadulás történetébe avat be, az orosz melodráma az elfásuláséba (104.). Fontos szerepet játszik benne a korrumpáló csábítások problematikája. Főszereplői, különösen a nők, a felemelkedésről álmodoznak, a férfiak pedig gyakran gyengék. A klasszikus tragédia műfajának bűnét, a hübriszt felváltja bennük a tragikus gyengeség.

„A férfi az analízis, a nő a szintézis, de a világ nem bírja el a szintézist, amelynek lélekpróbaló erejébe a férfi pusztul bele” (292.) – írja a szerző *A női lélek alkonya* című Bauer-filmmel kapcsolatban.

Az orosz melodráma szereti a kudarc pátoszát. Szeretet és erotika összebékíthetlenségére épít, sokkal inkább erotikus, mint szerelmes filmek ezek. Alapélményük a modernizáció kisiklása. Lényeges ugyanakkor a szerző szerint az is, hogy alapvetően nem a szereplők melankolikusak ezekben a filmekben, hanem az ábrázolás maga – a színészek *melankolikus humorral* (Varga kifejezése) jelenítik meg a történetet.

A szerző külön fejezetet szentel a Bauer–Hitchcock párhuzam kibontásának, különösen a *Vertigót* érzi az orosz rendező látásmódjával rokoníthatónak. Nemcsak a nőszmény hasonló interpretációja miatt mutatnak Bauer filmjei Hitchcock munkái felé, de Varga a Hitchcock-féle thriller nyomait is felfedezni véli az orosz rendezőnél. „Bauer: a thriller sejtelve a melodrámaiban. Hitchcock: a melodráma emléke a thrillerben.” (267.)

A kötet egyébként tele van hasonló frappáns megfogalmazással, lényegi sűrítéssel, nyelve néhol az esszét már-már költői magasságokba emeli: „Főbe lövi magát, élet és halál között perdül és fordul, lehull puhán.” (123.) Ne tévesszen azért meg senkit ez utóbbi mondat, pátosznak, túlfogalmazásnak nyoma sincs a kötetben, leszámítva talán egy rövidke ontológiai bekezdést a könyv elején.

Varga Anna könyve magába sűríti mindazt, amit az 1910-es, 1920-as évek orosz melodrámaíról érdemes tudnunk, s teszi mindezt hozzáférhető, esszéisztikus nyelven. A vonatkozó szakirodalom mintegy a háttérben marad, leginkább a könyv szemléletében jelentkezik, mintsem hosszas idézetek, állandó utalások formájában. A szerző a kötetet egy tervezett kutatássorozat bevezető részeként képzei el, az előszó körvonalazza is a jövőbeni kutatás fázisait, amely, ha megvalósul, az orosz film történetét rajzolja majd ki. A mostani tanulmány/esszékötet alapján bizalmat szavazhatunk a szerzőnek. Annál is inkább, mivel Varga olyan örökérvényű gondolatokat fogalmaz meg az orosz némafilmek elemzésekor, amelyek bizonyítékai annak, hogy a száz évvel ezelőtt született filmeknek van némi közük a ma élő ember problémáihoz. Az orosz filmek mintegy megelőlegezik a nyugati lélek belső konfliktusait. Bizonyíték erre a könyvhöz csatolt bónusz Bauer-film is.

PUSKÁS ÉS KORA

Borsi-Kálmán Béla: *Az aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából*

■ Borsi-Kálmán Béla kötete üdítő, szórakoztató, élvezetes olvasmányt nyújt mindazok számára, akik érdeklődnek a magyar labdarúgás „hőskora”, vagyis a szocialista rendszerrel nagyjából egybeeső időszak iránt, melyben a magyar foci világszerte elismertnek számított. A fotókkal, anekdotákkal gazdagon illusztrált könyv elsősorban Puskás Ferenc személye köré összpontosul, a köré az ember köré, akit az utókor a leginkább hajlamos az összes valaha élt magyar futballista közül mitizálni, személye köré legendakört szőni. Puskás Ferenc jóval több, mint egykori labdarúgó, a magyar történelem egyik mitikus figurája, akit szinte mindenki magáénak tekint, és olyan fényben látja, amilyenben az ő számára a leginkább megfelelő.

Jelen könyv esetében három fő tényezőt kell külön-külön szemügyre vennünk, s ez a három egyenként is alkalmas arra, hogy közelebbről megvizsgáljuk. Az egyik a felhasznált irodalom nagy mennyisége és változatossága, melyben megtalálhatóak az újság- és szakcikkek, a levéltári források (itt nagy szerepet kapnak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának fondjai), bizonyos interjúk és az a szakirodalom, melyben kimondottan sporthoz kapcsolódó, illetve általános, a kor történelmi közegét és gondolkodásmódját megértetni hivatott általánosabb munkák egyaránt fellelhetők. Ezek között megtalálhatóak Bocskai Miklós, Deák Zsigmond, Kő András, Krausz Tamás és Szegedi Péter írásai éppen úgy, mint olyan érintőlegesen releváns források, mint Hemingway *Afriakai vadásznaplója* vagy a Stéphan Courtois által szerkesztett *A kommunizmus Fekete Könyve* is. A visszaemlékezések ugyanúgy nagy szerepet kapnak, mind a szerző, mind mások – Buzánkszky Jenő, Varga Zoltán, Albert Flórián, George Best stb. – visszaemlékezései.

A másik tényező, amely alapvetően határozza meg ezt a munkát, Borsi-Kálmán Béla sajátos, egyéni írásmódja. A szerző, a tudományos történetírói diskurzus mellett, komoly ismeretekkel rendelkezik az irodalmi és újságírói stílusirányzatok területén, és ezeket alkalmazza, ötvözi írásaiban, kialakítva ezáltal saját, jellegzetes, élvezetes stílusát, mely utánozhatatlan. Gyakori stíluselemek: a párhuzamos cselekményvezetés; a bemutatott epizód/jelenet megszakítása egy első látásra nem odaillő probléma ismertetésével, hogy aztán a beillesztett ismertetőt követően ugyanott, de mégis másképpen, más fénytörésben folytassa ugyanannak az eseménynek az elbeszélését; nagyon sok az analógia a magyar, illetve a nyugati focitörténet köréből, akárcsak a történelmi párhuzam – mint például Puskás életének két különböző szakasza kapcsán a Farkas Mihály–Franco párhuzam –; gyakran indít meghökkenítő állítással, hogy a fejezet kisvártatva teljesen más irányt vegyen, aztán – valamiféle csattanó gyanánt – a legvégére térjen vissza a bevezető problémára. Aki élvezi Borsi-Kálmán stílusát, az nehezen fogja tudni letenni a könyvet.

A harmadik meghatározója a kötetnek maga a tartalom. Első ránézésre az egyes fejezetek sem függenek össze, még kronologikusan sem igen követik egymást az események. Olyan, ismert vagy kevésbé ismert anekdotákat, félig-meddig legendává vált elbeszéléseket lényegét át alapos dokumentáció, s nem kevés intuíció révén a szerző történelmi tényekké, mint Puskás afférja a nyugatnémet válogatott „sprőd” hátvédjével az 1954-es világbajnokságon és ennek tragikus következményei; a futballpályán és az öltözőben megnyilvánuló rivalizálása Kocsis-sal; a Czibor-epizód, mikor egy éjszakai kiruccanas során a legendás „rongylábú” balszélő az EMKE-bárban konfliktusba keveredett az ÁVH-sokkal; beilleszkedése

a Real Madridba di Stefano árnyékában, amolyan „másodhegedűs” szerepben, melyet Puskás tudatosan vállalt fel stb. De az egész könyv nem csak Puskásról szól, habár mindenképpen ő a központi figura: az aranycsapat többi tagja, mint Czibor vagy Kocsis, valamint más generációk futballistái, az elődök közül Zsengellér és Gyetvay, az utódok sorából pedig Albert Flórián vagy Varga Zoltán ugyancsak megjelenítésre kerülnek. (Sőt, felbukkan a valaha élt talán legnagyobb romániai futballista, a bánsági Perényi-Peciovski szimpatikus figurája is!). Nagyon gyakoriak a személyes élmények felidézései is, hiszen fiatalkorában négy évig maga Borsi-Kálmán Béla is futballistának készült, nagy ambíciókkal ezen a téren, csak később dőlt el, hogy a történészi életút lesz majd meghatározó a számára. Ebből a szempontból nézve kicsit önéletírás is ez a könyv. A mű egyik – elsődleges – értéke, hogy a Puskás-sztorik és -anekdoták világát tudományos szempontból nézve maga-

sabb szintre emelte, dokumentációs munkája segítségével. Jóval több ez a kötet, mint elbeszélésűjtemény, komplex történetírói metodológiája teszi azzá. A szerző egy-egy elemzés erejéig a pszichológia területére is elkalandozik, és teszi ezt nemcsak érdekesen, hanem helytálló módon. Másik erőssége a könyvnek, hogy a magyar futballtörténetet nem különálló, önmagában vett jelenségként, hanem a kor gazdasági-társadalmi realitásai közé beágyazva tárgyalja. Ily módon nemcsak kimondottan a sportélet elemeit ismerteti, hanem a Rákosi- és a Kádár-korszak ezt befolyásoló jellemzőit, a szocializmus korabeli Magyarországnak a magyar történelemfejlődés alapproblémáit érintő társadalmi és közéleti viszonyait is. A szöveget a rengeteg archív fénykép még életszerűbbé teszi; nyugodtan kijelenthetjük, hogy Borsi-Kálmán Béla könyve nemcsak történelmi munka, hanem élvezetes olvasmány a szélesebb olvasóközönség számára is.

Lakatos Artúr

IN MEMORIAM KRISTÓ GYULA

Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.):

Aktualitások a magyar középkorkutatásban.

In memoriam Kristó Gyula (1939–2004)

■ 2009 decemberében Kristó Gyula-emlékkonferenciára gyűltek össze Pécssett a neves középkorász volt munkatársai, tanítványai és tisztelői. Az ott elhangzott előadások tanulmányra átdolgozott verzióját lapozhatja most az olvasó egy igényesen kivitelezett, a pécsi egyetem középkorászai által szerkesztett kötetben. A 20 tanulmányt magába foglaló kötet kompaktságát a címben is jelzett egységes korszakon túlmenően az nyújtja, hogy a szerzők olyan tanulmányokkal jelentkeztek, amelyek Kristó Gyula érdeklődési körével megegyeznek ugyan, de a jelen magyarországi medievisztikai kutatási irányvonalakat is meghatározzák. Így nyer jogosultságot a tanulmánykötet szerzteágazó tematikájának aktualitása.

A kristói kutatási témaköröket is fegyvelembe véve a szerkesztők több, a ma-

gyar középkor különböző fejezeteit tárgyaló téma köré csoportosították az új kutatási eredményeket felmutató tanulmányokat. Az első ilyen témakör *A magyar történetírás kezdetei* címet viseli, amelyen belül két tanulmány olvasható. Veszprémy László *A korai magyar évkönyvekről. Kapcsolatok és kölcsönzések az évkönyvek, krónikák és krónikakivonatok között* című tanulmányának első felében Kristó Gyula és Mályusz Elemér nem mindig megegyező eredményeit fejtegeti e témával kapcsolatban. A későbbiekben a királylisták adatait hasonlítja össze a krónikák, évkönyvek adataival, arra a következtetésre jutva, hogy a királylista az évkönyveknél sokkal következetesebb, kiegyensúlyozottabb képet mutat. A szerző egyik fontos megállapítása, hogy műfaji szempontból váltás tapasztalható legké-

sőbb a 13. század elején, ekkor a rövid krónikakivonatok helyét átveszik a királylisták. A második tanulmány szerzője Thoroczkay Gábor. *A magyar krónikáirodalom kezdeteiről* című írásában az öszeszta datálásának problematikáját járja körül Gerics József és Györffy György álláspontjának részletezésével, akik a gesta keletkezését Salamon király (1063–1074) idejére helyezik. A historiográfiai tanulmány elsődleges célja a gesztaszerkesztmény keletkezési idejének meghatározása, és nyelvészeti-történeti megfontolások alapján Thoroczkay Gábor Györffy György, Kristó Gyula és Veszprémy László álláspontjával ért egyet, akik szerint nem Salamon király, hanem Kálmán király korában keletkezhetett ez a krónika.

A kötet következő nagy témakörének címe: *Újraértelmezések és párhuzamok*. Ezen belül az első tanulmány szerzője, Kiss Gergely *Magdeburg/Poznań és Gniezno. A lengyel egyházszervezet kialakulása és kettőssége* című tanulmányában arra keresi a választ, miben rejlik a középkori lengyel egyházkormányzati kettősség. A kérdés megválaszolását az egyes egyházi központok létrejöttének alapos vizsgálatán keresztül tartja lehetőnek, amelyhez a zsinati határozatok újraértelmezése, valamint a létrejött érsekségek és püspökségek hatáskörének, helyzetük különböző időszakokban történő értékelésének az elemzése is hozzájárul. Ugyanebben a témakörben Rokay Péter Salamon király halálának körülményeiről értekezik. *Újabb adalékok Salamon magyar király életrajzához* című tanulmányában Kristó Gyulával szemben foglal állást, cáfolva Kristó elméletét. Három szempontú érvrendszerét (időrendi, teológiai, politikai érvek) a kristói téziseknek megfelelően építi fel. Blazovich László *Büntetőjog a Sváb tükörben* című tanulmánya zárja a második témakört. A jogtörténész Blazovich a középkori büntetőjog fejlődéséről nyújt áttekintést úgy, hogy közben rövid esettanulmányok formájában tanulmányoz egyes bűncselekményeket és büntetéseket. Végezetül azt a következtetést vonja le, hogy a *Sváb tükör* büntetőjoga tartalmazza a régi szokásjogot, de ugyanakkor a kánonjog hatása is fellelhető benne.

A kormányzattörténet kérdései cím alatti témakörben az első tanulmány Zsoldos Attiláé, aki az Árpád-kori örökös ispánságok problematikáját veti fel. A

szerző Hajnik Imre és Kristó Gyula nézeteit ismerteti. Míg Hajnik álláspontjával, miszerint az örökös ispánságok az Árpád-korban lényegesen különböznek a későbbi korokéitól, többnyire egyetért, Kristó álláspontját fenntartásokkal fogadja el, nem tartja szerencsésnek az örökös ispánság megszerzésének vizsgálatakor szembeállítani egymással a birtok- és tisztségadományt. Csukovits Enikő a kormányzati és földrajzi ismeretek világába tolja el a témakör hangsúlyát, amikor a tanulmányának is címet adó kérdést teszi fel: *Ismerték-e a késő középkori magyar udvarban az összes megyét? A széles körű forrásokat alapos vizsgálatnak vetve alá Csukovits arra a következtetésre jut, hogy bár többféle adattal számolhatunk a középkori megyék számát illetően, a kincstárban nagyon is jól ismerték ezek számát, tehát az udvar is tájékozott volt e téren. A külföldi írók, utazók azok, akik nincsenek teljes mértékben tisztában nevüket és számukat illetően.*

Az ország irányítása című alfejezetben Weisz Boglárka tanulmánya az első. *Királyi adók Szlavóniában a középkor első felében* című írásában két adófajtaról, a marturináról, vagyis nyestbőradóról és a kamarahasznáról értekezik. Tanulmánya első felében a szerző részletesen bemutatja, hogyan válik a jellegzetesen a szlavóniai jobbágyok adónemét képező nyestbőradó a báni honor tartozékává, második felében pedig a IV. Béla által elrendelt, évente kivetett és a tárnokmester által felügyelt kamarahasznát tárgyalja. A feltárt adatok sok ponton módosítják az Eckhart Ferenc kutatásai által feltárt és máig élő képet Szlavónia adózásáról. C. Tóth Norbert *Perényi Imre nádor királyi helytartóságait* tárgyalja. Perényi háromszor, különböző időközökben volt Magyarország helytartója II. Ulászló idején. A helytartóság, vagyis a különféle okok miatt távol maradt király helyettesítése szokatlan volt a Jagelló-korban. A szerző az oklevelek intituluatójának vizsgálatán keresztül meggyőzően érvel amellett, hogy Perényi Imre a végrehajtó hatalmat, vagyis II. Ulászlót, királyi hatalmát illetően, teljességében helyettesítette.

A Honfoglalás-államalapítás fejezet első tanulmányának szerzője P. Kazán Beáta. Munkájának központi kérdése a magyar honfoglalás időpontjának meghatározása a 19. és 20. századi (cseh)szlovák történetírásban. Egy átfogó, különböző

nézeteket, elméleteket és szemléleteket ismertető és ütköztető elemzés révén a szerző tulajdonképpen egy, már a 19. században elkezdődött vitának a végére igyekszik pontot tenni. Tóth Sándor László tanulmányával még mindig a honfoglalás kérdéskörénél maradunk, ezúttal nem annyira a honfoglalás időpontjára, mint a kalandozások és a honfoglalás összekapcsolására irányítva a figyelmet. A szerző a 890-es évek magyar kalandozásai kapcsán tárgyalja a honfoglalást elindító okokat, a besenyők szerepét a honfoglalásban, valamint arra keresi a választ, hogy mi történt pontosan, amikor a magyarok végül elhagyták szállásterületüket, és Pannóniába érkeztek. A historiográfiai fejezetet Szabados Györgynek az első magyar nagyfejedelemtől írt tanulmánya zárja. Egy negyed évezredes vita historiográfiai tanulságait próbálja összegezni, amikor arra keresi a választ, hogy ki tekinthető az első magyar uralkodónak. A szakirodalomban eddig két álláspont körvonalazódott, Álmos és Álmos fia, Árpád személyében. Szabados hosszas és alapos forrásvizsgálatával, meggyőző érvrendszerével Katona Imre, Deér József, Dümmerth Dezső és Kristó Gyula mögé sorakozik, akik Álmos személyében látták a magyarok első fejedelmét.

A historiográfiai tanulmányokat szerencsésen egészítik ki az *Epigráfia-oklevelek* című témakörben közölt írások. A sort Várady Zoltán tanulmánya nyitja, amelyben az Árpád-házi uralkodók korából származó epigráfiai emlékeket elemzi. Bár az Árpád-korban mind a capitalis antiqua román kori, mind a korai gótikus felirattípus jelen van, a szerző arra a következtetésre jut, hogy Magyarországon a román stílus uralma 100 évvel hosszabb ideig tartott, mint Európában, és a korszakváltás valamikor a 13. század elején következett be. Piti Ferenc *Néhány Károly Róbert-kori oklevél keltezéséről* értekezik. Rövid tanulmányában a szerző a dévai csata azonosításának egy másfajta lehetőségét tárja elének a sine anno oklevelek segítségével, cáfolva ezáltal korábban a szakirodalomban Engel Pál és Kristó Gyula által javasolt dátumokat. Galántai Erzsébet *II. Miksa egy eddig ismeretlen privilegiális leveléről* számol be. A középkorkutatás figyelmét mindeddig elkerülte az az oklevél, melyben II. Miksa nemesi privilégiumokat és címert adományozott a kerchi nemeseknek, azok utódainak és örököseinek.

Sebők Ferenc *A nápolyi hadjárat előkészületei* című tanulmánya nyitja *A hadtörténet* című témakört. A szerző arra keresi a választ, hogy Nagy Lajos király mikor határozta el a nápolyi hadjárat elindítását. A forrásokat vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy a hadműveletek tényleges megindítására vonatkozó döntés legkésőbb 1347. március második felében született. A fejezet második tanulmánya Petrovics István *A temesi ispánság és a déli határvédelem a 15. század és a 16. század elején* címet viseli. A szerző Temes megye elhelyezkedését tisztázza, kialakulását, mind területi, mind közigazgatási szempontból, valamint kísérletet tesz a temesi ispánok listájának összeállítására. Egy kritériumrendszert is igyekszik felállítani, mely révén e kinevezést elnyerték. Jelentőségük révén három temesi ispán – Ozorai Pipo, Kinizsi Pál és Bátor István (ecsedí) – nevét emeli ki. Fedeles Tamás tanulmánya *az 1494–1495-ös királyi büntetőhadjárat előzményeire* igyekszik fényt deríteni. A II. Ulászló által Újlaki Lőrinc herceg ellen felségsértés vádjával vezetett hadjárat ismertetése egyben jó lehetőséget nyújt a szerzőnek, hogy a herceg életének fontos mozzanatait, cselekedeteit is számba vegye, annál is inkább, hogy Újlakról mindeddig nem született teljes körű monográfia.

A kötet utolsó alfejezete a konferenciának helyet adó város és egyetem történetkutatói működésére vet fényt. *A krónikakutatás pécsi műhelyéből* témakör első tanulmánya Bagi Dániel tollából származik, és ebben a 14. századi krónikakompozíció 79. fejezetéhez fűz újabb megjegyzéseket Béla és pomerán kapcsolatain keresztül. A kutatás a 79. fejezet keletkezésének idejére próbál választ adni, ugyanakkor beszámol az I. Béla király lengyelországi tartózkodási idején történt eseményekről. Bagi szerint a 79. fejezet a 12. században keletkezhetett, és valószínűleg a Kálmán-kori geszta egyik részét képezte. A kötetet Font Márta *A Povest' vremenych let szerkezete és hitelessége* című tanulmánya zárja. A *Nyesztorkrónikaként* ismert mű legalább annyira fontos a szláv historiográfia számára, mint a magyaroknak Anonymus gesztája. A mű nemcsak az európai középkorkutatás számára jelentős, hanem nagyon fontos forrányagként kell számon tartanunk magyar vonatkozású információi miatt is. Bár több nyelvre is lefordították, magyar

nyelvű fordítása még várat magára. A szerző a krónika részletes elemzését nyújtja, kidomborítva Szilveszter apát tevékenységét.

A kötet jól strukturált, tematizált, kiforrott tanulmányokat foglal magába. Az egység érzését még inkább hangsúlyozza a főcím és a tartalom közötti megfeleltetés, hiszen valóban a legújabb medievisztikai kutatások eredményeit tárják a szerkesztők az olvasók elé. A tanulmányok egyaránt összegző és kiindulópont jellegűek azáltal, hogy a szakirodalomban már meglévő kérdéseket járják körül, megnyugtató választ keresve ezekre, ugyanakkor új lehetőségeket is kínálnak a problémák megoldására. Nem utolsósorban erős historiográfiai elemzésük kiváló lehetőséget kínál egy-egy meghatározott kérdéskörben való tájékozódásra. A kötet előbb említett egységét a tanulmányok

igen eltérő terjedelme bontja meg, illetve a világos következtetések levonásának hiánya bizonyos esetekben. Egyes szerzők tisztán, közérthetően megfogalmazzák következtetéseiket tanulmányaik végén, míg mások elsiklanak előlött. Ennek hiánya adott esetben érthetetlenül teszi a tanulmány célját, illetve az olvasott információ értékét kisebbíti. Ez talán azzal is magyarázható, hogy a szerző maga sem jutott újító jellegű következtetésre, ami csökkentené kutatásai jelentőségét. A kötetet minden olyan középkor iránt érdeklődő olvasónak ajánljuk, akit érdekelnek élbéli középkoraszaink kutatási témái és eredményei. A munka a fiatalabb generáció számára is igen hasznos lehet az igen bő forrásanyag és szakirodalom számbavétele révén.

Markaly Aranka

A MI 20. SZÁZADUNK

Kovács Kiss Gyöngy – Romsics Ignác (szerk.):

A mi 20. századunk

■ A kiegyezést követő dualista időszaknak, a Horthy vagy a Kádár János nevével fémjelezett korszakoknak a megítélését illetően napjaink történeti irodalmában igencsak ellentmondásos kép rajzolódik ki, és messze nem tapasztalható olyan mértékű konszenzuson alapuló történelemkép, amilyen az 1867-et megelőző korszakok többségét általában jellemzi. Kétségtelen, hogy ennek elsődleges oka a korszak közelségében keresendő, mindazonáltal a múlt századról kialakult ambivalens, de ezzel egyidejűleg gyakran egyoldalú kép korrekciójához az új szempontokat (is) figyelembe vevő, illetve más perspektívából elemző történeti monográfiák/szintézisek nagymértékben hozzájárulhatnak. Ez az alapkonceptió volt az, amelynek következtében *A mi 20. századunk* című kötet szerkesztői és szerzői a 20. század magyar politika-, gazdaság- és társadalomtörténetét nem korszakok, hanem tematikai tagolás szerint mutatják be, és pedig hosszú távú folyamatokat vizsgálva, vagyis átívelve az olykor majd

másfél évszázadot, máskor meg alig több mint hét évtizedet jelentő 20. századot.

A kiadvány tematikai tagolása lehetővé tette a szerkesztők számára, hogy az egyes témák áttekintésére korunk legavatottabb magyarországi szakértőit kérjék fel, így már a kötetben publikáló szaktekintélyek is garanciát nyújtanak a minőségi munkát illetően. A 20. századi magyar politikai rendszerekről Romsics Ignác értekezik,¹ míg a korszak külpolitikai törekvéseit Pritz Pál dolgozza fel.² Gyáni Gábor tanulmánya ugyanezt a korszakot társadalomtörténeti szempontból mutatja be,³ Tomka Béla pedig a 20. századi magyar gazdaságtörténetről, ezen belül a gazdasági növekedésről és a fogyasztás alakulásáról értekezik.⁴ Külön figyelmet érdemel, hogy annak ellenére – talán éppen azért, mert az említett tanulmányok igen keveset vagy egyáltalán semmit – nem beszélnek a világháborúkat követően diaszpórába szorult magyar kisebbségek történetéről,⁵ Szarka László tanulmányának közlésével – mely a kisebbségi lét egy

évszázadának áttekintésére vállalkozik – a kötetben a kisebbségi magyarság történetéről külön szó esik.⁶

A kötet egy szélesebb olvasóközönséget céloz meg, ennek ellenére a közölt írások (erősen szintetizáló jellegük mellett is) a legújabb kutatások eredményeit foglalják össze, következésképpen nem kizárólag történelem-népszerűsítő szövegekről van szó. Bizonyos területeken rávilágítanak olyan visszasságokra, amelyeket az eddigi történetkutatás nem vett észre vagy másképpen értelmezett. Nem mellékes megemlíteni, hogy a kutatási eredmények közlése/ismertetése mellett egyes tanulmányokban metodológiai, illetve tágabban vett módszertani kérdésekről is szó esik, ami ebben a tekintetben külön növeli szakmai értéküket.

A kötetben közzétett tanulmányok – kisebb terjedelemben – a *Korunk* 2010. áprilisi számában jelentek meg először. Az újraközlés célja – Kovács Kiss Gyöngy szavaival – az volt, hogy a kötet „a Korunk folyóirat stabil olvasóközönségénél szélesebb rétegekhez – a magyar és ezen belül az erdélyi történelem iránti határon innen és túl érdeklődőkhöz – is” eljusson.⁷ Tágabban értelmezve a kiadvány egy nagyobb vállalkozásnak a részét képezi, melynek célja a Kárpát-medencében élő magyarság történetének – „a maguk relevánsabb aspektusaival” való⁸ – szintetikus számbavétele a meglévő történettudományi eredmények alapján, ill. annak kritikai mérlegelésével.

A kötetben közölt tanulmányok közül az első Romsics Ignác a 20. századi politikai rendszerekről szóló írása, amely amellől, hogy önmagában is igen jól strukturált és kiváló szintetizáló készséggel megírt, áttekintő elemzés, a kiadvány egészének szempontjából bevezető írásnak is megfelel, hiszen az általa elemzett politikai rendszerek és azok sajátosságai a 20. századi magyar társadalom-, gazdaság- és külpolitika viszonylatában is alapvetően meghatározó jelleggel bírnak. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a szerzők tanulmányaiban az eltérő szempontok elemzése ellenére, a politikatörténet cezúráit is figyelembe véve (olykor annak megfelelően) határolják el egymástól a különböző korszakokat a 20. századon belül. Romsics Ignác Magyarország 1867 és a napjaink közötti történetét a politikai rendszerek milyensége szempontjából hét különálló korszakra osztja,

melynek következtében az 1867 és 1918 közötti dualista korszakot, a népköztársaságot (1918–19), a Tanácsköztársaságot (1919), a „király nélküli királyság” korszakát (1920–44), az 1945-től 49-ig tartó köztársaság időszakát, majd az ezt követő „népköztársaság” (1949–89) megnevezés alatt fennálló kommunista rendszert és a Harmadik Magyar Köztársaság (1989–) korszakát külön címszavak alatt tárgyalja. Elemzésében az adott politikai rendszerek jellegét igyekszik áttekinteni, illetve besorolni a demokratikus, az autoriter vagy a totalitárius rendszerek fogalmi körébe. A tanulmányban a rendszerváltást/rendszerváltozást követően kialakult demokratikus intézményrendszer, illetve az állam hatalmi struktúrája bemutatásának a szerző nagyobb teret szentel, részletesebben elmélyedve a párttörténet és a hatalmi dinamika nem kizárólag tényyszerű leírásába, hanem az események okozati elemzésébe is.

Gyáni Gábor tanulmányának első részében Ránki Györgyöt idézi, akinek megállapítása szerint „az állam és a társadalom hagyományos elválasztását a két világháború közötti fejlődés végleg a múltnak adta át”.⁹ Ennek megfelelően Gyáni a magyar társadalomtörténet 20. századi elemzésekor nagy hangsúlyt fektet a magyar állam nemzetközi státusának, belpolitikai szempontból pedig társadalom- és gazdaságpolitikájának az elemzésére, ugyanakkor tárgyalja a 20. századi politikatörténet szintjén bekövetkező törekedések hosszú távú társadalmi hatását (például a területi el- és visszacsatolások, amelyek közvetlenül meghatározták az ország demográfiai és etnikai összetételét, közvetve viszont az egész társadalmi modell kialakulásának tekintetében meghatározó befolyással bírtak). Mindazonáltal a szerző nem a szerves és szervetlen társadalomfejlődés kategóriáival operál, ugyanis úgy véli, hogy „nem létezik [...] sterilen szerves, mint ahogy nem ismert abszolút szervetlen fejlődés sem”,¹⁰ következésképpen a jórészt organikusnak tekinthető folyamatok és a túlnyomórészt külső okok következtében bizonyos irányba terelt társadalomfejlődést együttesen, egymástól élesen el nem választva tárgyalja. A 20. századi magyar társadalomfejlődés fragmentáltságának a közelebbi vizsgálata érdekében a tanulmány következő nagyobb lélegzetű gondolatmenetét a 20. századi elit társadalmi

helyzetének, „attribútumainak” és állammal való viszonyának a különböző korszakokra kiterjedő elemzése képezi. Talán nem meglepő az a következtetés, hogy az igazi cezurát ebből a szempontból is 1945, illetve az ezt követő események jelentik, olyannyira, hogy a szerző szerint a második világháború után már nem beszélhetünk elitről, hiszen „az elit terminus [...] kizárólag a demokratikusan választott, ilyen alapon kiválogatott (és cseleltetett) vezető csoport léte utal, ebben a tényben rejlik hatalmi szuverenitásának a legitimitációja”.¹¹ A 20. század végén bekövetkezett rendszerváltás és a demokráciához való visszatérés (?) következtében az elit mint olyan újraképződött, de „a 20. század végi magyar társadalom sem maradéktalanul nyugatias képződmény”,¹² ami elsősorban a hatalom és a társadalom egyes rétegei közötti kapcsolatban, illetve jellegében jut kifejezésre elsősorban.

Tomka Béla, abból a gazdaságtörténeti és közgazdasági irodalomban általánosan elismert tételből kiindulva, mely szerint az összegazdasági fejlődés elsődleges megjelenési formája a gazdasági növekedés, tanulmányában ezt igyekszik növekedési szakaszokra bontva vizsgálni. Magyarország „hosszú 20. százada” a szerző szerint ebből a szempontból lebontható az 1867-től 1914-ig terjedő időszakra, az 1914 és 48 közötti periódusra, az 1948-tól a rendszerváltásig terjedő sajátos jegyeket magán viselő korszakra és a rendszerváltás utáni periódusra, melynek befejezettsége kérdéses, ugyanis még nem egészen világos, hogy a 2008-as gazdasági válság gazdaságtörténeti szempontból korszakhatárnak minősíthető-e, avagy nem. A tanulmány első részében a szerző különböző gazdasági mutatókat igénybe véve feltérképezi a meghatározott korszakok gazdasági növekedésének ütemét. A fejlődés dinamikájának okairól, illetve az ezt leginkább befolyásoló tényezőkről részletesebben a tanulmány második részében olvashatunk, melyben a technológiai fejlesztés, a tőketípusok és az intézményrendszer 20. századi viszonyairól kapunk átfogó képet. „A gazdasági növekedés – különösen hosszú távon – szoros összefüggést mutat a fogyasztás színvonalának alakulásával”,¹³ így ennek elemzése a gazdasági dinamika feltérképezésének egy másik lehetséges, ugyanakkor járható útja.¹⁴ Ennek bemutatása képezi a tanul-

mány harmadik részét. A tanulmány kiemelendő értéke, hogy a statisztikai adatokra támaszkodó kvalitatív jellegű megállapítások mellett a gazdasági növekedés és a magyarországi fogyasztás mértékét a nyugat-európai átlaggal, a Kelet-Európában tapasztaltakkal, illetve Ausztria szintjével hasonlítja össze, így az egyes gazdasági periódusok teljesítményének értékelésére is képes. Az így kapott kép több esetben nem egyezik meg a magyar historiográfiában toposzszerűen berögzült és minduntalan visszatérő motívumokkal.

A magyar külpolitika 20. századi irányvonalainak a tárgyalását Pritz Pál tanulmányában a 19–20. század fordulójának éveitől kezdi annak a (meggyőző) kutatási hipotézisnek a következtében, mely szerint a századforduló időszakában körvonalazódott egy olyan politikai elitgeneráció, melynek a dualizmus rendszere, pontosabban az általa meghatározott politikai mozgáster már nem felelt meg, így „annak átépítésén (értsd: tönkretételén) munkálkodott”,¹⁵ nem véve figyelembe azt, hogy a korszak gazdasági és politikai sikereit „nem csekély mértékben éppen a dualizmusban rejlő előnyök kiaknázása érlelte meg”.¹⁶ A 20. századi magyar politikák eredményességének és sikerességének a megítélésekor a szerző a nemzeti érdekek megfelelő tartalmi meghatározását¹⁷ és azok képviselőit, a politikai apparátus kompetenciáját és a nemzetközi körülmények által megszabott vagy behatárolt mozgásteret veszi alapul. Ezeknek a kritériumoknak a fényében a dualizmus korszakát jellemző (kül)politika pozitív megvilágításba kerül még akkor is, ha 1914-ben a világháború kirobbantásában vállalt meghatározó szerep nem volt nemzeti érdek, ugyanis „azt még egy olyan robusztus államférfi, mint Tisza István sem tudta elhárítani”.¹⁸ Az 1918-ban deklarált „népköztársaság” megítélésekor ugyancsak figyelembe kell venni az aktuális belpolitikai és nemzetközi viszonyokat, így annak ellenére, hogy Károlyi Mihály helyzetfelismerése nem volt maradéktalanul helyes, az ország fegyveres védelmének elmulasztásáért való utólagos megrovás vagy elmarasztalás a körülmények hiányos vagy szelektív számbavételére utal. Ezzel szemben viszont a Tanácsköztársaság időszakában elért katonai sikerek nem a nemzeti integritás, hanem a szocialista világforradalom je-

gyében születtek. A Horthy-korszak külpolitikájának egészére a trianoni béke nyomja rá a bélyegét, melynek következtében Magyarország külpolitikájának két évtizedét az ellentmondásosság jellemzi, ugyanis a politikai elit (legalábbis a retorika szintjén) a „Szent István-i határok” visszaállítását tűzte ki céljául, miközben tudatában volt annak, hogy saját erejéből ennek megvalósítására korántsem képes. A két tétel közötti paradoxon feloldását jelentette a párizsi békeszerződéssel elégedetlen (revizionista) hatalmakhoz való közeledés, melynek végkifejlete katasztrofális: a második világháborúba való belesodródás volt.¹⁹ A háborús szereplés következtében, 1945-ben Magyarország nemzetközi státusában és jövőbeli kilátásai tekintetében gyökeres változások következtek be, melyek a magyar külpolitikát illetően oda vezettek, hogy „[a] külügyminisztérium szerepe már 1947 ősze óta merőben formális, feladata a kommunista párt által közvetített, valójában Moszkvában meghatározott lépések végrehajtása [volt]. A változás később »csupán« annyi [lett], hogy a hetvenes-nyolcvanas években a Szovjetunió közvetlen szerepe” elhalványodott.²⁰ A kommunista rezsim utolsó évtizedeiben tapasztalható külpolitikái liberalizáció/önállósodás a rendszerváltással teljesedett ki. A magyar külpolitika közel fél évszázados Európából való kiszakítottágát követően három pilléren látszik nyugodni: a nyugati országokkal való kapcsolat újjáélesztése, a szomszédos államokkal való jó kapcsolat kiépítése, illetve a határon túli magyarság érdekeinek a védelme.

Szarka László a magyar kisebbségek kelet-közép-európai nemzetállamok keretében leélt közel száz évének konzekvenciáit foglalja össze tanulmányában. A szerző szerint az 1918/20 után Romániába, Csehszlovákiába és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba került magyar közösségek és a magyarországi társadalom közötti nemzeti szétfejlődés folyamata igen hamar beindult, így ennek látványos jelei (a hivatalos diskurzus és az értelmiségi narratíva tekintetében is) megmutatkoztak már a két világháború közötti periódusban. A Horthy-korszakot meghatározó magyar politikai elit állandó céljai között szerepelt, hogy a kisebbségi magyarság nagy számát befogadó országokkal bilaterális szerződéseket

kössön, miközben a kormány egyik jellemző vonása a többé-kevésbé nyílt revíziós törekvések hangoztatása volt. Ezzel a törekvessel szemben a „befogadó” államok nemhogy a revízióról, hanem a határok korrekciójáról sem akartak hallani, és lévén, hogy – Csehszlovákia kivételével – nemzetállamoknak definiálták magukat, a kisebbségi jogok szélesítése helyett a nemzetépítés programját tűzték napirendre, ami a diaszpóra számára asszimilációs programot jelentett. A kisebbségi magyar értelmiségi elit narratívájában (az egész 20. századot tekintve) három megközelítés ragadható meg az aktuális léthelyzetre és a kisebbségi magyarság jövőjére vonatkozóan, melyek közül egyedül csak egy az, amely több ponton is érintkezik a két világháború közötti hivatalos (és nem hivatalos) Budapesttől propagált diskurzussal.²¹ Ennek a párhuzamos diskurzusnak az eredményeként a kisebbségi magyarság 20. századi történetének egyik meghatározóját az identitás- és lojalitásválság, illetve a különböző magatartásminták közötti dilemma képezte, amely a két világháború közötti periódusban és a második világháborút követő konfliktusos, átmeneti években volt a leginkább jellemző. Mindazonáltal ez a fejlődési tendencia a kisebbségi és az anyaországi magyarság számára is látványossá az első bécsi döntést követő észak-erdélyi revízió következtében vált. A második világháborút követően kiépült/kiépített kelet-közép-európai szocialista rendszerek ugyancsak nem járultak hozzá a térségben uralkodó nemzeti problémák megoldásához, és a „kisebbségi magyarsággal való kapcsolat-tartás 1968–1983 közti megtúrt státusza sem volt igazán alkalmas arra, hogy akárcsak a magyar külpolitikában érdemi változások történhettek volna”.²² 1947 és 1953 között a nemzetiségi kérdés „megoldására” a Szovjetunió példája nyomán a proletár internacionalizmus ideológiai receptjét adaptálták, melyhez képest változást a 20. pártkongresszus, illetve az 1956-os forradalom és annak hosszú távú következménye hozott, de a rendszer adta felügyelt és korlátozott mozgástér szűk jellegét mutatja, hogy az 1968 utáni periódusban a kisebbségi magyarságot érő sérelmekkel szemben a Kádár-adminisztráció érdemi lépések megtételére egyetlen alkalommal sem szánta el magát. Az összmagyar nemzet

tagjai közti szolidaritáció kifejezésére és a nemzeti összetartozás tudatának megnyilvánulására ennek ellenére a 20. szá-

zad második felében, illetve a közelmúltban is szép számmal találunk példát.

Both Noémi Zsuzsanna

■ JEGYZETEK

1. Romsics Ignác: *Huszadik századi magyar politikai rendszerek*. 11–50.
2. Pritz Pál: *Huszadik századi magyar külpolitika*. 181–257.
3. Gyáni Gábor: *Huszadik századi magyar társadalmak*. 51–101.
4. Tomka Béla: *Gazdasági változások és a fogyasztás alakulása a huszadik századi Magyarországon*. In: i. m. 101–180.
5. Gyáni Gábor tanulmányának abban a részében, amelyben az erdélyi magyar diaszpóra társadalomfejlődésének körülményeit a magyarországi feltételekkel állítja párhuzamba, kijelenti, hogy mindez a „nemzetállami határokhoz igazított nemzeti történetek szempontjából mellékes, a kultúrnemzeti képzetek szemszögéből azonban múlthatatlanul fontos [a] kisebbségi magyar társadalom élete [...]”. Ezzel lényegében (a maga részéről) meg is indokolja a „nemzetállami határokhoz igazított” történet-szemléleti nézőpontját; Gyáni Gábor: i. m. 58.
6. Szarka László: *Egy évszázad kisebbségben*. 257–295.
7. Kovács Kiss Gyöngy: *Bevezető*. 9.
8. Uo.
9. Gyáni Gábor: i. m. 52.
10. Uo. 55.
11. Uo. 69.
12. Uo. 74.
13. Tomka Béla: i. m. 136.
14. A gazdasági növekedés és a fogyasztás szintje közötti korreláció kétségtelen, ugyanakkor vannak tényezők, melyek közrejátszása látványos mértékben divergenciát eredményezhet. Elsősorban a felhalmozás szintjét kell itt megemlíteni, melynek elemzése nem kerüli el Tomka Béla figyelmét sem.
15. Pritz Pál: i. m. 181.
16. Uo. 190.
17. Pritz Pál szerint: „A nemzet – sugallják bár ellenkezőjét nagy hangerővel politikusok pátoszos ünnepi beszédei – történeti kategória, annak tartalmát jelentős mértékben a hatalmat gyakorlók szabják meg.” (Uo. 187.) Következésképpen a politikum által meghatározott „nemzetnek” nevezett csoport (vélt vagy valós) kollektív érdekeinek a megfogalmazása (nem kizárólag, de) a politikum feladata (is).
18. Uo. 192.
19. A háborúba való „belesodródás” kifejezése mellett azonban az eseményekért a magyar politikai elitet is terheli a felelősség, ugyanis a „kassai provokációt első helyen az államfő kezelte (megalapozatlanul) háborús ellenlépést követő tényként, ehhez igazodott tartás nélkül a Bárdossy-kormány”. Uo. 207.
20. Uo. 223.
21. Szarka László a kisebbségi magyarság narratíváját illetően a következő megközelítéseket határozza meg, illetve különíti el egymástól: 1) sérelmi narratíva, mely a kisebbségi helyzet abszurditását és megélhetetlenségét hangsúlyozta, 2) az a narratíva, mely a magyarságot ért sérelmek háttérbe szorítását szorgalmazta, kiemelve a történelemformáló szerep vállalásának fennálló körülmények közötti elengedhetetlen szükségességét, 3) és az a megközelítés, melynek értelmében a nemzeti kisebbséget minduntalan érő alapjában véve negatív tényezők lényegében olyan mobilizációs hatások voltak, melyek a magyarságot folyamatosan a készség állapotában tartották. Vö. Szarka László: i. m. 264.
22. Uo. 281.

DIAGNÓZIS ÉS PROGNÓZIS

Tánczos Vilmos: *Madárnyelven: A moldvai csángók nyelvéről*

■ Tánczos Vilmosnak, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéke tanárának kutatói tevékenysége már két évtizede jelentősen kötődik a moldvai csángók kultúrájának, létfeltételeinek megértéséhez, elemzésé-

hez. Legújabb munkája tömör összefoglalója a moldvai magyarság „élettanának” a szerző meglátásában. Könyvének felvilágosító célzata tagadhatatlan: bár a csángókérdést interdiszciplináris érdeklődés kíséri – és állandóan felszínen tartja a nagy-

közönség egzotikum iránti fogékonysága is –, az erről való gondolkodás mégis folyton tudományos közhelyekbe, álevidenciákba ütközik, a *Madáryelven* pedig – megítélésem szerint – ezeket a félreértéseket igyekszik tisztázni.

Már a kötet szimbolikus címe is sokatmondó, megtorpanásra készíteti az olvasót. A kifejezés metaforája a moldvai csángók nyelvzetének: utal annak nehezen érthetőségére, „rejtjelességére”, ugyanakkor a játékoság és humor is ott vibrál a szóban, hiszen megidézi a gyermeknyelv titkosságát is. Ez a kettősség más megvilágításban is jellemzi a szövelezést: a *madáryelv* egyszerre költői és pejoratív, ahogy a kötet hátlapján a szerző maga utal rá rövid elemzésben. Nem pusztán szerzői lelemény ez a kitűnően megválasztott cím, referenciális értéke is vitathatatlan: századok óta ezzel a bélyeggel illeti a moldvai csángó nyelvjárást a vele kapcsolatba kerülő, főként más nemzetiségű beszélők egy része.

A kötet szerkezete kétszatos: a terjedelmesebb első része *Tanulmányok* nagyfejezetcím alatt nyilvánvalóan tudományos diskurzusban íródott, a különböző, egymással érintkező határtudományok (történettudomány, nyelvészet, néprajztudomány, szociológia stb.) művelőihez, a szakemberekhez szól inkább, és a csángók történetét, életterét, vallását, nyelvhasználatát és az ezekhez fűződő kutatásokat ismerteti, míg az *Esszék, egyéb írások*, mint már a cím is előrevetíti, a könnyedebb, személyesebb hangvételű szerzői megnyilatkozások (naplójegyzetszerű írások, beszédek, „igaz történetek”, helyzetjelentések) gyűjtőhelye. A két nagy szerkezeti egység kapcsolata mégsem esetleges, hiszen a „vallomásosabb” rész valamiképpen az elméleti felvezetés gyakorlati alátámasztásául szolgál.

A kötetet ezenfelül kiegészíti a szakirodalmi jegyzék, a helynévmutató és egy térkép, amely olyan moldvai településeket tüntet fel, amelyeknek a római katolikus lakossága eléri a száz főt, vagy a helységben épp abszolút többséget alkot. Ez utóbbit jelen írás szerzője nagyon célszerűnek ítéli, hiszen azok számára, akik soha nem jártak ebben a régióban, fontos a pontos, vizuális megjelenítés a települések elhelyezkedését illetően (pl. a moldvai nagyvárosokhoz képest) ahhoz, hogy kellőképpen át tudják látni a moldvai csángó viszonyokat.

A kötetet indító tanulmány, *A moldvai csángók nyelvcsereje történeti perspektívában* fogalmi tisztázással adja meg az alaphangot: a népnév és etnikum bonyolult kapcsolatát fejtegeti, illetve a csángó etnonima helytállóságáról is értekezik. A népnév megjelenése, használata csak úgy érthető meg, ha áttanulmányozzuk a korábbi forrásemlítésekkel is adta történeti kitekintőt a csángók eredetéről, letelepedési körülményeiről. A szerző számba veszi az egyes elméleteket a csángók származásáról, de tudományosan megalapozottként csak azt fogadja el, amely szerint a csángók ősei a középkor folyamán nyugatról, a Kárpát-medencéből érkeztek, és feladatuk a középkori magyar királyság keleti határainak védelme volt. Akkoriban a Szeret és mellékfolyói vidékét népesítették be. A csángó őslakosság társadalmilag heterogén volt, kézművesek, kereskedők, szabadparaszttok stb. alkotják. A 21. századra ezeknek az ősbetelepülőknek az utódait már csak két nyelvszigeten tarthatjuk számon: Románvásártól északra élnek az ún. északi csángók, Bákótól délre pedig, néhány faluban az ún. déli csángók. E két társadalmi csoport még egy erősen archaikus nyelvváltozatot beszél (jellemző az s hang sziszegő ejtése, az *ly*-nal jelölt *lj* hangkapcsolat eredeti ejtésének megtartása), népi kultúrájuk is sok, a középkorból eredeztethető elemet őriz.

Az ún. „székelyes csángók” egy újabb hullámban, a 18. század folyamán érkeztek, különösen a madéfalvi veszedelemkor, főként Csíkból, Gyergyóból és Háromszékről. Ők vagy még lakatlan, kisebb folyó völgyeket népesítettek be, vagy feltételezhetően rátelepültek egy régebbi magyar településre, és „elszékelyesítették” azt.

A történeti áttekintés lélekszámuk alakulásával, valamint a történelmük során végig bizonyíthatóan létező, vallási és nyelvi asszimilációs kísérletek számbavételével folytatódik. A szerző megállapítja: amióta hivatalos népszámlálás létezik, fennáll a probléma, hogy a rendelkezésre álló adatokból a moldvai magyarság tényleges lélekszámára nem lehet következtetni. Ehhez a ténymegállapításhoz szervesen kapcsolódik a kötet utolsó írása is, amely számlálóbiztosok tapasztalatait (köztük a szerzőt is!) rögzíti a terepmunka során. Ezt végigolvasva bebizonyosodik számunkra, hogy a csángók

identitástudatára a keverékjelleg jellemző, az etnikai hovatartozás helyett inkább a vallási hovatartozás a mérvadó számukra, állampolgárság és etnikai hovatartozás konvergens kategóriáknak számítanak köreikben, az anyanyelv fogalma sem tisztázott, ezért jelentős hányaduk vallja román etnikumúnak és anyanyelvűnek magát, annak ellenére, hogy a családban használatos nyelv még mindig a magyar. A szerző természetesen azt sem hallgatja el, hogy a csángó identitástudat formálódására jelentősen rányomta bélyegét a több évszázados nemzetközi elnyomás, a halmozottan kisebbségi léthelyzet, a sorozatos diszkriminációk.

Mivel a hivatalos statisztikák a magyarnyelv-értés és -használat szempontjából nem megbízhatóak, felbecsülhetetlen jelentőségű a moldvai magyarság terepen történő, tényleges nyelvismeretre rákérdező, falusoros becslésű összeírása, megszámláltatása. A szerző két ízben is véghezvitt egy-egy ilyen szociolingvisztikai jellegű kutatást, amely mintegy 90 települést érintett. A magyarul beszélők számát először 1994 és 1996 közötti felmérés adatai szerint közli, és 62 265 főre teszi. Másodszer 2008 és 2010 között vállalkozott ugyanerre a feladatra, azzal gazdagítva a kutatómódszertant, hogy a nyelvi kompetenciaszintek (az a skála, amely az anyanyelvi szintű, aktív nyelvhasználattól a passzív értésen át a teljes nyelvfeladásig húzódik) felmérésére is vállalkozik. Az eredmény pesszimista végkicsengésű: a helyi magyar tájnyelv annyira veszíti az életerét, hogy a magyar nyelvhasználók száma Moldvában az eltelt idő alatt 48 752 főre csökkent.

A kutató részletesen bemutatja a tepermunka eredményeit, külön tárgyalva az északi, déli és „székelyes” csángók helyzetét, településenként statisztikai kimutatással a magyar nyelvismeretét illetően, és konklúziókat is megfogalmaz az itt élők mai nyelvi valóságáról, lehetőség-

geiről (*A moldvai csángók magyar nyelvismerete 2008–2010-ben* c. fejezet).

A következő nagy fejezet (*A moldvai csángók nyelvészeti kutatása*) a magyar nyelvtudománynak a csángó nyelvjárás iránti, a 19. század óta tartó érdeklődését részletezi. A kezdeteket inkább a csángó nyelvjárásra mint reliktumra, megőrzendő régiségre tekintő tudományos szemlélet jellemzi, az ehhez kapcsolódó pozitívista elkötelezettségű adatgyűjtéssel és -feldolgozással, míg a 21. század nyelvészeit inkább az élőnyelvi vizsgálatok foglalkoztatják, az adatfeldolgozás már az etnolingvisztikai vitalitás elmélete alapján történik, azaz a nyelvet nem invariánsként, hanem variánsként próbálják megragadni, a különböző nyelvváltozatok alakulási folyamataira, fennmaradási lehetőségeire, akár esetleges revitalizációjuk perspektíváira is kitekintve.

A mai magyar nyelvi kutatások számavétele pedig elvezet a csángó tájnyelvhez kapcsolódó sokféle ideológia ismertetéséhez, státusának megítéléséhez, amelyeket a szerző szintén folyamatszerűségükben vázol fel, és rámutat arra, mennyire fontos a nyelvről való gondolkodás bizonyos népcsoport esetében, hiszen a nyelvi identitás egy közösség identitás-szerkezetének meghatározó eleme.

A kötetben körvonalazódó tudományos okfejtés újszerűségét abban látom, hogy leszámol a szakmai körökben is tovább élő mítoszokkal a moldvai csángó kisebbség lételeményeit illetően, tényszerűen mutatja be a magyar nyelv megállíthatatlan erózióját a régióban, és a nyelvészeti, -megtartási kísérletekről sem nyilatkozik maradéktalanul biztatóan, bár mindenképpen szükségesnek ítéli a nyelvi tervezést a moldvai magyarságra vonatkozóan ahhoz, hogy a teljes nyelvcsere az egyre fogyatkozó magyar beszélőközösségben belátható időn belül ne következzen be.

András Zselyke

MINŐ CSODÁS KEVERCSE...

Jack Holland: *Nőgyűlölet*

*Minő csodás kevercse a rossz s nemesnek
A nő, méregből s mézből összeszűrve¹*

■ Aki Jack Holland *Nőgyűlölet* – a világ legrégebb előítélete című könyvébe² beleolvas, annak óhatatlanul az jut az eszébe, mennyire tragikus lény az ember. A nyugati és sok más kultúra meghasonlottsága – mert ez a probléma szinte univerzálisnak tekinthető – leginkább a nőgyűlöletben érhető tetten: a férfi önmaga másik felét utálja, amikor a nőt megveti. Platón *androgün*-mítosza isteni büntetés következményének látja e hasadtságot. A két nem egységét tartalmazó *férfinők* a maguk teljességében isteni hatalomra törtek. Zeusz tehát kettéosztotta őket: „Kettévágom őket – mondta –, mindegyiket kétfelé. Ezzel gyengébbek lesznek.”³

A nőgyűlölet jelenségének Holland által gazdagon adatolt kultúrtörténeti összefoglalása a mitikus kezdetektől napjainkig heterogenitása, néhol a publicisztikára jellemző felületessége, a konklúziók rövidre zárása ellenére rendkívül érdekes olvasmány. Bizonyos passzusai, fejezetei – például a középkori boszorkányüldözés módozatainak vagy a mai észak-koreai női börtönökben uralkodó viszonyoknak, az afganisztáni tálib terror nőregulázó eszközeinek, bizonyos afrikai törzsek gyakorlatában (de a múlt század elejének Amerikájában is) előforduló rituális csonkításnak, a clitoris eltávolításának leírása – gyengébb idegzetű olvasók számára nem ajánlott. Hogy a sok riasztó tény ellenére mégis az olvasás örömét élhetjük meg a könyvet lapozgatva, az a pontos, szakszerű fordításnak köszönhető, Vallasek Júlia munkáját dicséri. (Ha nem tudnók, hogy amerikai szerző szövegét tartjuk kezünkben, a nyelvi megformálásból nem következtetnénk fordításra. És persze élvezetes a szerző humora is: „A romantikusok azonban (a költészetben és filozófiában) olyan szerepet játszottak a nők felszabadításában, mint az énekesek a polgárjogi mozgalomban.” (215.)

Ha azt gondolnók, hogy erről a témáról már mindent elmondtak, Hollandnak a következtetéseit bevezető vallomása is arra figyelmeztethet, hogy tévedünk: a nőgyűlölet kliséi mélyen benne gyökereznek a társadalmi közgondolkodásban, a huszonegyedik században is és a „fejlett nyugati kultúrában” is virágoznak. „Valahányszor megemlítettem valahol, hogy a nőgyűlölet történetéről írok, beszélgetőtársaim nemüktől függően kétféleképpen reagáltak. A nők kíváncsiak voltak, mire jutottam. A férfiak viszont [...] bólogattak, kacintottak, és kimondatlanul is feltételezték, hogy a jogossága igazolásán fáradozom. Ha azt mondtam volna, hogy a rasszizmus történetét írom, nem hiszem, hogy bárki is feltételezte volna rólam, hogy rasszista vagyok. Ez azt sugallja, hogy a rasszizmussal ellentétben a nőgyűlöletet sok férfi nem előítéletnek tekinti, hanem elkerülhetetlen adottságnak.” (283.)

Egyetérthetünk Jack Holland fő következtetésével: „A nő megfosztása ember mivoltától – felmagasztalása vagy becsmélése által – nagyjából mindig politikai ügy volt.” (251.) És hatalom kérdése – tehetjük hozzá. A legekleatásabb példa erre Jeanne d’Arc esete, akit az angol hóditók 1431-ben boszorkányság vádjával máglyán megégettek, mert látomásában arra kapott buzdítást, hogy a franciák ellenállását megszervezze. Az egyház később Jeanne d’Arcot rehabilitálta, és szentté avatta.

A pusztán politikainál ugyanakkor valami mélyebb indíttatás az, ami a történelem során más-más formában, ám minduntalan felbukkanó jelenséget magyarázhatja. A nőgyűlölet ugyanis az egyik legállandóbb jelensége az emberi történelemnek: „a nők gyűlöletének története [...] összeköti Arisztotelészt Hasfelmentszó Jackkel.” (12.) A szerző szerint

ezért az a dualista gondolkodási hagyomány okolható, amely szintézist nem ismerő antagonista párokra osztja a valóságot: hideg-meleg, lent-fent, szellemianyagi, férfi-nő, és az antik görög meg az ószövegségi zsidó filozófiából és teológiából került át a milliók gondolkodását befolyásoló katolicizmusba és iszlámba.

„A történelem a férfiak története volt (és nagyjából maradt), annak története, hogy hogyan hatottak a férfiak az őket körülvevő világra, valamennyi – vallási, politikai, katonai, társadalmi, filozófiai, gazdasági, művészi és tudományos – vonatkozásban” – állítja Jack Holland. (15.) Így a nők története csakis a nők férfiakkal való kapcsolatának története, tulajdonképpen annak a folyamatnak a rajza: hogyan, milyen formákban szorították ki, tartották távol a nőket a fent felsorolt területekről.

Amikor pedig a férfiak valamiért frusztráltak érezték magukat, az ostor rendszerint a nőkön csattant. Jack London amerikai író 1902-ben például így számol be a londoni East Enden szerzett tapasztalatairól: „A feleségverés a férfiak előjoga a házasságban. Vasalt vagy bronzal kivert orrú csizmát viselnek, és miután gyermekeik anyját kidíszítették egyik ökölnyommal a szeme alatt, a földre lökik, és nagyjából úgy taposnak rajta, mint egy nyugati csődör a csörgőkígyón... A férfiak gazdaságilag függenek a munkaadóiktól, a nők pedig gazdaságilag függenek a férfiaktól. Ennek az az eredménye, hogy a nők kapják azt a verést, ami a munkaadónak járna, és ez ellen nem tehetnek semmit.” (Idézi Holland, 197.)

A közismert példák és közkeletű összefüggések mellett Holland – a mítoszoktól filozófiai munkákon át a szép- és populáris irodalom termékeiig, a történelmi forrásoktól a napisajtóig sok mindent felhasználva – olyan, kevésbé megvilágított kultúrtörténeti jelenségekre is felhívja a figyelmet, mint Jézusnak és követőinek, a korai keresztényeknek a korukban gyökeresen új, „nőbarát” magatartása. Az az arisztotelészi felfogás ugyanis, hogy a nő csonka férfi, nem csupán a nők kiskorúságban tartásához, engedelmességre ítélt státusához vezetett, de ideológiai alapot is szolgáltatott ahhoz a görög és római társadalomban bevett gyakorlat-hoz, hogy a fölöslegesnek ítélt, túlnyomórészt lány csecsemőket sorsukra hagyták.

Azok többnyire elpusztultak, vagy – „jó” esetben – életben maradtak, ha egy bordélyház-tulajdonos felnevelte őket utánpótlásnak. Így a kereszténység elterjedése sokkal több szabad férfi volt, mint nő. A keresztények élettisztelete és az egyenlőség Jézus által hirdetett eszméje oda vezetett, hogy a keresztények megtartották a leánycsecsemőket is, így körükben sokkal több volt a nő, mint a pogány rómaiak között. Egyre több lett tehát az olyan házasság, amelyben a pogány férj keresztény felesége hatására tért át az új hitre. A nők egyenértékű emberként való elfogadása tehát a kereszténység gyors terjedésének egyik fő oka. (A nyugati történelmi mozgások egyik alapképlete, állítja a szerző, hogy a nők szabadulni akarnak a rájuk erőltetett korlátok közül, egy frissen megjelenő ideológia terjesztőivé válnak, győzelemre segítik, amikor pedig a mondott ideológia képviselői hatalomra jutnak, első dolguk a nők jogainak megnyirbálása. Paradox módon ugyanez a képlet érvényesült a francia forradalomban vagy Hitler hatalomra jutásakor is.)

Ha azt tudtuk, hogy a boszorkányüldözés a középkor sötétjének egyik leginkább elretentő aspektusa, az a tény el szokta kerülni a figyelmünket, hogy a felvilágosodás korában még javában születtek a boszorkányokra kirótt halálos ítéletek, s ezek nem tekinthetők vallás-specifikusnak. A protestáns, felvilágosult Svájcban mondták ki 1787-ben az utolsó halálos ítéletet egy boszorkánysággal vádolt nőre.

Ugyancsak sokakat meglepő újdonság, hogy Viktória angol királynő sok más nőtársával együtt ádáz ellensége volt nem csupán annak, hogy a nők szavazati jogot kaphassanak, de ideológiai okokból eltűrtte azt is, hogy egy Simpson nevű orvost amiatt támadjanak, mert az a vajúdo nők szenvedéseit kloroformmal csillapította. Mindaddig, míg utolsó két gyermeke szülésekor maga is fájdalomcsillapításra szorult... „A királynő, a status quo dühödt védelmezője bekerült azok sorába, akik a nők sorsának javításáért küzdöttek.” (206.)

Ha valaki nyugodtan hátradőlve azzal hessegetné el magát a Jack Holland által felvetett kínos kérdések aktualitásának gondolatát, hogy ezek a jelenségek időben vagy térben távoli társadalmak viszonyaira jellemzőek, Balázs Lajos nagyon érdekes utószava figyelmezteti: a

székely-magyar paraszti társadalom patriarchális rendje, gondolkodásmódja olyan szokásokat szentesített, amelyek miatt saját közelmúltunk közgondolkozását nagyon is megterhelik a nőgyűlölet negatív előítéletei, a mi kultúránk is beleillik ebbe a háttorzongató sorozatba. „A nőgyűlöletnek nem volt jól kiforrott ideológiája, csupán klisészerű, férficentrikus mondatok, szentenciák rögzültek a köztudatban.” (324.) Hallgatólagosan viszont természetesnek tartotta a paraszti társadalom a nők hátrányos megkülönböztetését. Balázs Lajos példái közül kiemelem azt a szokást, hogy Csíkszentdomokoson az alávetettség abban is megnyilvánult, hogy a figyelmetlen leányt, aki nem ugrott a bálban azonnal a legény intésére, „fuszulykás” húzatasával szégyeníthették meg, ami után hosszú ideig nem is mert az illető a falu lakói előtt mutatkozni. Bevett szokás volt az is, hogy a menyasszonyt a vőlegénye „megkényszergette”, majd megszarolhatta, az esküvő alkalmával nyilvánosan alkudozhatott a hozó-

mányra, „pinapénzt” követelhetett „kárpótlásul, mert a leány nem volt tiszta”.

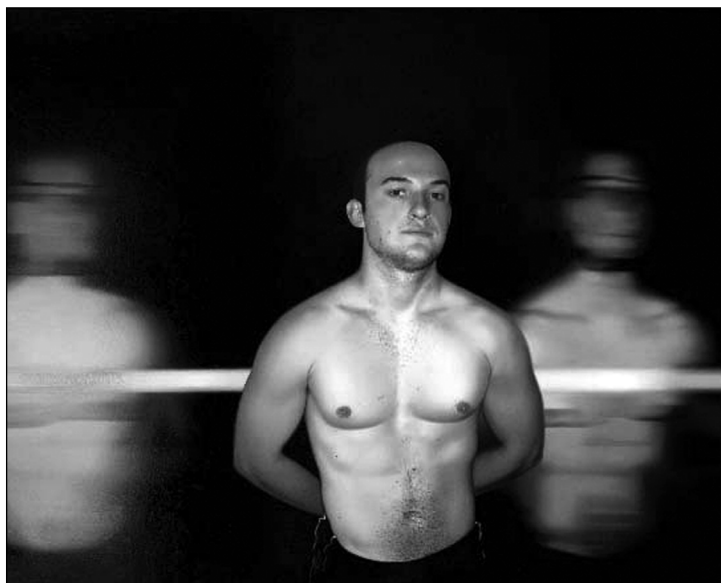
Érzékenyebb lelkű férfiolvások, miközben a nőolvások csendes borzadályal vagy felháborodottan bólogatnak, hozzátesszik, hogy a teljes kép kialakításához mellékelni kellene Holland könyvéhez egy *férfiak* által írt költeményekből álló szerelmesvers-antológiát, amely a nők előtti hódolat, a szeretet kifejezésével mutatná fel az érem másik oldalát.

A nők nagyon lassan, de mára már egyre több társadalomban sikeresen kiléptek korlátaik közül, vagy elkezdték azok lebontását, saját értékeik elismertetését. Bíró Béla *Az ember tragédiáját*⁴ értelmezve észreveszi, hogy Éva más lelkiállapotban ébred a Lucifer által előidézett, pokoli álomból, mint Ádám. Ő nem készül öngyilkosságra, tehát valami szebbet, biztatóbbat álmodott az emberiség sorsáról. Talán reménykedhetünk abban, hogy a történelem előbb-utóbb Éva mennyei álma szerint alakul. Vagy legalább a két álom kombinációja szerint.

Tapodi Zsuzsa

■ JEGYZETEK

1. Ádám-Kepler szavai Madách Imre *Az ember tragédiája* nyolcadik színében.
2. Bookart, Csíkszereda, 2011, fordította Vallasek Júlia. Az eredeti mű „*A brief history of misogyny*” címmel 2006-ban jelent meg. (UK by Robinson, an imprint of Constable & Robinson)
3. A *lakoma*. Fordította Telegdy Zsigmond, Ikon Kiadó, Bp., 1994. 34.
4. A *Tragédia paradoxona*. Liget, Bp., 2006.

KÁNTOR LAJOS AJÁNlja

■ A 2012-es év egész világot megmozgató eseménye, a londoni olimpiai játékok előtt – és a *Korunk* újabb sportszáma szerkesztésének befejezése után – illene új sportkönyveket ajánlani olvasóink figyelmébe. Ha nem tettem volna meg már 2011 márciusában, most (újra) Borsi-Kálmán Béla Puskás-könyvével kezdeném. Kezem ügyében találok egy jóval szerényebb, ám hozzám közel álló kiadványt, az elkötelezett kolozsvári fiatal sporttörténész Killyéni András újabb munkái közül a törvívó Orbán Olga pályájának fényképes összefoglalását. Legszívesebben persze a még csak vágyak szintjén jelentkező kötetet ajánlanám, amely a folyóiratunk kérésére született sportfilozófiai, sporttörténeti tanulmányok, esszék, versek gyűjteménye lehetne, olyan szerzőkkel, mint például Esterházy Péter, Markó Béla, Szilágyi Ákos vagy Vitray Tamás. Részben nevezett írókhoz kapcsolódva tágítom a kört, pontosabban visszatérek a „normalitáshoz”, illetve a folyamatosan érdekes, jó és szép könyveket piacra dobó kiadókhöz, a Kalligramhoz, a Magvetőhöz, az Európához, a Bookarthez, másokhoz, no meg a szerzőiktől ajándékba kapott, ám nem udvariasságból ide kiemelt könyvek közül nevezek meg néhányat. „Vegyes” lesz a lista – gondolom, ez a természetes. Nyilván nem a kánon alakítása (átalakítása) a célom.

■ Albert Ildikó: *Az utazás divatja*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2011.

■ Bartha Katalin Ágnes: *Shakespeare Erdélyben*. Argumentum, Bp., 2010.

■ *Berlin–Bécs–Bukarest*. Városlátók. Bookart–Látó. Csíkszereda, Marosvásárhely, 2011.

■ Bodor Ádám: *Verhovina madarai*. Magvető, Bp., 2011.

■ Cseke Péter: *Védjegyek*. Íróportrék ellenfényben. Kriterion, Kvár, 2011.

■ Esterházy Péter: *Esti*. Magvető, Bp., 2010.

■ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak*. ÁBTL–Rubicon, Bp., 2011.

■ *Jovián LX* – Jovián György születésnapjára. Noran Libro, Bp., 2011.

■ *Kortárs magyar irodalom (2001–2010)*. A gyergyószárhegyi írótalálkozók előadásai. Gyergyószárhegyi Kulturális és Művészeti Központ, Gyergyószárhegy, 2011.

■ Killyéni András: *Szabó-Orbán Olga*. Kvár, 2011.

■ *Kocsi-út az éjszakában*. (Szerk. Fűzfa Balázs) Savaria University Press, Szombathely, 2011.

■ Claudio Magris: *Duna*. Európa, Bp., 2011.

■ Markó Béla: *Visszabontás*. Jelenkor, Pécs, 2011.

■ Pomogáts Béla: *Egy eszme elindul*. Reményik Sándor arcképéhez. Kairosz, Bp., 2011.

■ Romsics Ignác: *A 20. század rövid története*. Rubicon, Bp., 2011.

■ Szilágyi Ákos: *Túlrányított demokrácia*. Oroszlecke. Kalligram, Pozsony, 2011.

■ Tőzsér Árpád: *Érzékek csöcseléke*. Naplók (1998–2000) naplója. Kalligram, Pozsony, 2011.

■ Vajda Mihály: *Sárkányfogvetemény*. Kalligram, Pozsony, 2011.

■ *Who is Who in Romania* (Enciclopedia personalităților din România). Hübners Who is Who, Zug (Svájc), 2011.

SPORTÚJSÁGÍRÁS? CSAK TUDOMÁNYOSAN!

■ Az idén a hetedik évfolyamába lépő *ME.dok* a Babeş–Bolyai Tudományegyetem média és kommunikáció szakos doktorandusainak műhelylapjaként indult, mára azonban szellemiekben és „fizikumában” is kiteljesedve az erdélyi magyar médiakutatás pezsgő fórumává vált. A kiadvány immár C kategóriás (a Országos Felsőoktatási Kutatási Tanács, CNCSIS 11441/2008.12.15. számú határozata szerint), és az átlagban 120 oldalas lapszámok a szárnybontogató ifjú médiaelemzők mellett számos rangos szerzőt vonultatnak fel. Cseke Péter alapító-főszerkesztő által kezdeményezett jellemzője a lapnak, hogy egy-egy megjelenése tematikus mag köré rendeződjön, amely az alaptudományághoz való ragaszkodás mellett a folyóirat változatosságát is biztosítja. Az idők folyamán születtek kommunikációs jelenségeket, reklámokat elemző számok (pl. 2008. 1. sz., szerk. Máté Erzsébet), de megjelent egy szociográfiai témájú cikkgyűjtemény is (2009. 3. sz., szerk. Botházi Mária és Zörgő Noémi), amely jelentős (és zömében pozitív) sajtóvi szhangot váltott ki. Szintén sikeres lapszám a 2010/2-es is, mely az erdélyi magyar sajtótörténet megírásának veti meg az elméleti alapjait (szerk. Botházi Mária). A lap rövidke történetében talán kurióznak tűnhet a 2011/1-es, amely az első látásra a gyakrabban előforduló témáktól gyökeresen elütő történéseket jár körül. A Killyéni András szerkesztésében megjelenő, sporttörténeti írásokat tartalmazó *ME.dok* azonban bebizonyítja, hogy mi sem áll közelebbi rokonságban a médiákkal, mint a nyilvánosságot *a priori* igénylő sport. A sport ugyanis a médiákban olyan médiumra talált, amely által teljesebben vissza tudott találni ahhoz a jelleghez, amely jellemezhetette ezen emberi tevékenység-ág indulását is. A valószínűleg szakrális gyökerű aktivitások a 19. század végén, majd az olimpiai mozgalom indulásával, a 20. század elején nyerték el újra azt a rituális, közösségszervező szerepüket, mely a kezdeteikkor jelle-

mezte őket, de az új típusú „szociális impaktot” a média által nyújtott nyilvánosságnak köszönhették.

A 2011/1-es kiadást az idén, a londoni olimpia esztendejében új sporttörténeti szám követte. A 2012/2-es, szintén Killyéni által szerkesztett kiadvány a *ME.dok* történetének második „sportos” lapszáma, tehát még nem sorozat, de már nevezhetjük pusztán ígéretes indulásnak sem. Az olimpia, az olimpizmus előtt nem fő-, hanem „laphajtással” tisztelgő szerkesztőség ezúttal is végigpásztázta a tudomány jó néhány regiszterét. Találunk itt történelmi jellegű munkát Szikora Katalin, a Semmelweis Egyetem docensének tollából (19. századi „előolimpiák” *Athéntől ...Palicsig*), de olvashatunk humorral fűszerezett élménybeszámolót is Csillag Pétertől, a *Nemzeti Sport* riportertől (*BL-döntőn jártam – a legfontosabb európai kupamérkőzés egy magyar újságíró szemével*).

A Magyar Olimpiai Akadémia Tanácsa alelnöke, Szakály Sándor ajánlásával érkező sport- és médiatudományi szám mind a tizenegy cikke érdekes és izgalmas kalandozás a magyar sport közel- és régmúltjába. Takács Ferenc, a Semmelweis Egyetem professzora Budapest olimpiai kandidálásairól ír tanulságos összefoglalót. Írásából kiderül, hogy mind a 20. század elején, az olimpiai mozgalom indulásakor, mind pedig a 20. század végén – ennek a társadalmi folyamatnak beteljesedésekor benyújtott rendezési pályázatok elsősorban infrastrukturális hiányosságok miatt buktak el. Talán, jelzi Takács, 1960-ban lett volna Budapestnek leginkább esélye arra, hogy olimpiát fogadjon, ámde a hidegháború következményeként kialakult politikai és gazdasági helyzet ellehetetlenítette egy ilyen nagyléptékű esemény lebonyolítását. Magyarország fővárosa tehát, annak ellenére, hogy már 1896, a Millénium esztendeje óta szeretett volna olimpiaszervező országgá válni, és mindazok ellenére, hogy lélekszáma-
hához képest sok olimpiai bajnok hazája,

még 2020-ra sem kapott lehetőséget arra, hogy a világ legnevesebb sportrendezvényét vendégül lássa.

Killyéni András a magyar téli olimpiai központ alapításáról, építéséről és működésének első fázisairól ír. A borsafüredi menedékház, a Radnai-havasokban felépült olimpiai síugrószánc mind-mind a téli sportok hivatásos művelésének minél szélesebb körben való elterjesztését célozták – a háborús körülmények ellenére. Románia azonban sosem kezelte prioritásként a borsafüredi téli sport-központ fejlesztését, így, annak ellenére, hogy kisebb befektetéseket eszközöltek, a kitűnő adottságokkal rendelkező helyszín nem tudott nemzetközi szintű sportközponttá szerveződni.

A múltból a jövőbe ível Várhelyi Ferenc, az Eurosport zsurnalisztájának szociológiai igényű összeállított tanulmánya a sport és a televíziózás közös történetéről. A barcelonai (1992) és atlantai (1996) olimpiák nagy nézettsége kihatott gyakorlatilag a globális médiaszemléletre. Várhegyi egyfajta szükségszerű cinikosságot ír le, amely a globális léptékű sportesemények és a körülöttük zsongó audiovizuális médiák között szövődik, és a minél nagyobb nézőszám elérését célozza, természetesen a profitszerzés céljából. Szerzőnk azonban figyelmeztet, hogy a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) etikusan használja fel a televíziós közvetítések jogdíjaiból származó hatalmas összegeket: az olimpiai játékok (mozgó-) képsorainak eladásából befolyó jövedelem 90%-át visszaforgatja a sportba, és csak 10%-át költi a NOB fenntartására, működtetésére.

Ezzel a gondolatmenettel érintkezik Kokovay Ágnes (a Semmelweis Egyetem docense) és Zsiros Mihály (az EuroGames 2012 sportmenedzsere) cikke, amely *A NOB közösségi médiapolitikája London előtt* címet viseli. Szerzőpárosunk azt elemzi, hogy a NOB miképpen reagált a médiumváltásra, a web 2.0-ás, interaktív netfelületek megjelenésére és széles körben történő elterjedésére, nagy hangsúlyt helyezve arra, hogy milyen (főképp jogi)

eszközökkel védi a nemzetközi sportszervezet az arculatát meghatározó audiovizuális elemeket.

A *ME.dok*nak üde színfoltja Fábián Tímeának, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magiszteri hallgatójának tanulmánya, mely a székelyudvarhelyi megjelenésű *Udvarhelyi Híradó* férfi és női sztereotípiáit vizsgálja, nagy teret szentelve a sportkommentátorok, sportelemzők nemi eloszlásának, a cikkekben említett sportolók nemi hovatartozásának vizsgálatának. Újszerű szempontból közelíti meg az önmagát haladó szelleműnek valló, ámde annál több rejtett, csak antropológiai vizsgálat számára megmutakozó sztereotípiával élő sajtóorgánomot. Következtetéseit akár pszichológusok is használhatnák.

Lantos Gábor, a Magyar Rádió zsurnalisztájának *A kőtáblától a táblagépekig. Megváltozott (sport)médiafogvasztási szokások Magyarországon* cikkcímű önmagáért beszél. Az 1996-os atlantai olimpiától a 2012-es londoni olimpiára való készülődések bemutatásáig ívelő írás a műszaki fejlődés sportszemléletre tett hatásait vizsgálja, a sport magyarországi elbulvárosodásáról ír – eléggé szomorú következményeket ismertetve, és jelzi azt, hogy a magyar média (és a közélet) immár nem tekint olyan optimistán a 2012-es Játékok elé, mint ahogyan tette a 2008-as pekingiekkel (amelyek, sajnos, kiábrándítóak voltak).

Boros Miklósnak az erdélyi sportzsurnalizmust elemző cikkével zárul a 2012/1-es *ME.dok*. Az újságíró megállapítja, hogy a sportnak rendszeres figyelmet leginkább csak a nyomtatott sajtóorgánumok szentelnek, míg az erdélyi magyar audiovizuális média periférikusan kezeli ezt a fontos szociális jelenséget.

A cikkek áttekintése után bátran kijelenthetjük, hogy az idei esztendő első *ME.dok*jának megjelenése sajtó- és sporttörténeti esemény – legalábbis itt, a Kárpátok közé rekesztett kicsiny erdélyi magyar kultúránkban. (*ME.dok* 2012. 1 sz.)

Péter Árpád

ABSTRACTS

Ákos Bartha

■ *The Agrarian Reform in Romania Between the Two World Wars*

Keywords: *Romania, agrarian reform, lordship-policy, world war*

This paper anatomizes the Romanian agrarian reform based on the law of July 1921. The Romanian lordship-policy was highly represented in the public life of Romania and Hungary, as well as in the intergovernmental relationships between these countries after 1921. Despite these, the complex picture of the reform was not completely represented, as the main focus was on Transylvania in Hungary. With a short glance on the historical background, the essay reviews the realisation of national, social, economical and political aspects in different regions. After World War II, the communist regimes of both countries avoided honest dialogue. For this very reason we intend to provide a new interpretation of the motivations and the procedure of the managements, involving sources from The National Archives of Hungary, other contemporary writings, periodicals and international studies. Furthermore, this study demonstrates the variety of arguments, comments and the most important results of the agrarian reform.

Rezső Gallov

■ *Olympic Plays – With Fire*

Keywords: *Modern Olympic Games, Pierre de Coubertin, modern sports history, international politics*

The great instigator of the modern Olympic movement, Pierre de Coubertin (1863-1937) considered that the most important message of his mission to young people consists in the Greek ideal of harmony and in the perfect unity of a healthy body, soul and mind. He considered the first modern Olympic Games, organized in Athens in 1896, the prelude to a future in which the harmony between nations and world peace would prevail. However, as history has taught us, the associations between the Olympic Games and world politics are all too close, and uplifting ideals are often contradicted by the painful or even tragic reality.

Artúr Lakatos

■ *Puskás and His Times*

Keywords: *Ferenc Puskás, the Golden Team, Rákosi era, Kádár era, Hungarian National Team*

The subject of this review is the book published in 2008 of the Hungarian historian Béla Borsi-Kálmán, which is dealing with issues of Hungarian sports history. The central figure of the book is represented by the legendary soccer player, Ferenc Puskás, but it is also dealing with the biographies of other players. Through the mirror of these players' life, we also receive a complex image of Hungarian sports and social life through the socialist era.

Sándor Szakály

■ *Sports and Military Life Between 1868 and 1945*

Keywords: *Royal Hungarian Army, Hungary, Olympic games, sports life, military, marksmanship, fencing, horse riding*

Hungarian successes at the Winter and Summer Olympic games preceding 1945 have been linked in numerous cases to athletes who have been, at the same time, officers or sub-officers of the Austro-Hungarian Imperial and Royal Army, respectively the Royal Hungarian Army. The reason for this close association between military and sports life lies in factors pertaining to military education and the various military education institutes, as well as the specific education of the military officers. Physical education and sports have always been an important part of military training in Hungary. During their preparation for military service, the recruits have gained proficiency not only in the so-called "military sports" (such as marksmanship, fencing and horse riding), but sports such as swimming or gymnastics have also played a major role in their military training.

Ákos Szilágyi

■ *Sports as Religion*

Keywords: *Bohumil Hrabal, Herbert Marcuse, sports, religious life, secularization, modernity*

Sports have become the most encompassing and characteristic cultural formation of modern societies in the past century,

functioning at the same time as mass movement and entertainment, popular pastime and spectacle, hobby, profession, industry and commercial business. Modern sports culture was born in England, from where it spread worldwide through such means as aristocratic sports life, college sports, mass sports companies, sports clubs and associations, as well as the pacifist Olympic ideal and the sport cult of totalitarian states, until it has finally become, in the last decades of the 20th century, one of the most profitable branch of the global entertainment industry.

Tamás Vitray

■ ***The Beginnings and the Pinnacle***

Keywords: *Hungary, sports history, broadcasting, football, commentators, Olympic Games*

The author, who is one of the most prominent Hungarian sports commentators, reminisces about the humble beginnings of sports broadcasting in his country, the differences between television and radio sports broadcasting styles, and the characteristic of black-and-white TV broadcasts. According to his opinion, and contrary to the popular belief of the fans, sports events broadcasted by television can be at least just as enjoyable to watch as the actual event. The role of the commentator has also changed in time because of new information technologies which empower the viewer. The author's personal history of sports broadcasting also contains an overview of his activity as a long-time TV commentator of the Olympic Games for the Hungarian-speaking public.

SZÁMUNK SZERZŐI

András Zselyke (1978) – doktorandus, BBTE, az EME belső munkatársa, Kolozsvár

Bartha Ákos (1982) – doktorandus, Debreceni Egyetem

Borsi-Kálmán Béla (1948) – történész, az MTA doktora

Both Noémi Zsuzsanna (1990) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár

Buchwald Péter (1937) – kémikus, PhD, Kolozsvár

Esterházy Péter (1950) – író, Budapest

Gallov Rezső (1936) – sportújságíró, sportdiplomata, Budapest

Gergely Tamás (1952) – író, újságíró, Stockholm

Jakabffy Tamás (1966) – irodalomkritikus, szerkesztő, Román Televízió, Kriterion, Korunk, Kolozsvár

Kántor Lajos (1937) – irodalomtörténész, az MTA doktora, Kolozsvár

Killyéni András (1979) – sporttörténész, PhD, Kolozsvár

Kovács-Hont Imre – újságíró, Kolozsvár

Lakatos Artúr (1980) – történész, PhD, Kolozsvár

Markaly Aranka (1990) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár

Markó Béla (1951) – költő, politikus, Marosvásárhely

Oplátka András (1942) – történész, külpolitikai szakértő, Zürich/Budapest

Péter Árpád (1981) – doktorandus, BBTE, Kolozsvár

Rózsa András (1935) – sportújságíró, költő, Dunakeszi

Szakály Sándor (1955) – történész, az MTA doktora, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest

Szilágyi Ákos (1950) – költő, műfordító, esztéta, Budapest

Tapodi Zsuzsa (1961) – irodalomtörténész, egyetemi docens, Sapientia EMTE, Csíkszereda

Uray Zoltán (1931) – sugárbiológus, az MTA külső tagja, Kolozsvár

Vitray Tamás (1932) – sportszakértő, riporter, televíziós szerkesztő, Budapest

Zsigmond Adél (1985) – doktorandus, BBTE, Kolozsvár/Brno

Támogatók

Alianța Culturală Română

BETHLEN GÁBOR

Alap

Ministerul de Cultură și Patrimoniu Cluj-Napoca

VIȘT CLUJ
Ministerul de Cultură și Patrimoniu

ADMINISTRAȚIA
FONDULUI CULTURAL
NAȚIONAL

MINISTERUL CULTURII
ȘI PATRIMONIULUI NAȚIONAL

„A sport a késő modern élménytársadalom (Erllebnissesellschaft) tömegvallása: élményszolgáltatás, melyhez a magányos tömeg (a lelátókon szorongó vagy képernyők előtt üldögélő *izolált privát emberek tömege*) juthat hozzá megfelelő ellenszolgáltatásért. A tömeg nem társas *együttléletet* jelent, hanem atomizált piaci báméskodók és csellengők *egymás mellettiségét*, akiket ugyanolyan jeges űr választ el egymástól, mint bárkit, aki a modern tömegtársadalom helyszínén – a tömegközlekedésben, a tömegkereskedelemben, a tömeglátványosságokon, a tömegtüntetéseken – akarva vagy akaratlanul a tömeg részévé válik. A tömeg persze nemcsak távollét, idegenség, magány, hanem – mint azt már Baudelaire felfedezte – egyfajta mámor is: sodródás és feloldódás a káoszban, semmivé válás, eksztatikus önmagunkon-kívül-lét, vagyis önfeledés és létfeledés, ennyiben pedig az izolált magánégyének számára a »celláikból« való szabadulással egyenlő.”

(Szilágyi Ákos)

ISSN 1222 8338

9 771222 283304

1 2006

4 LEJ • 500 FT

SPORT, NAȚIUNE, RELIGIE
SPORT, NATION, RELIGION